JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE V.

Radoslav Štefančík (ed.)

Vydavateľstvo EKONÓM

2020

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE V.

Zborník príspevkov
z 5. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
21. 8. 2020
Bratislava

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE V

Proceedings of the
5th Annual International Scientific Conference

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
21. 8. 2020
Bratislava

Bratislava 2020 **EKONÓM**

Organizers of the conference:
Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee
doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Peter Dinuš, PhD. – ÚPV SAV Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc. – ARC – VŠPV Kutná Hora
prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
prof. Dr. Vasile Spiridon – FAJ EU Bratislava
prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Machačkala
prof. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Ing. Mgr. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
doc. PhDr. Mgr. Tatjana Grigorjanová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Nina Cingerová, PhD. – FF UK Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Miroslav Řádek, PhD. – TnUAD Trenčín
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava

Programme Committee
Marta Špániková – chairman
Ing. Denisa Běčáková
Vladimír Hudek

ISBN 978-80-225-4743-7

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE 11

SILVIA ADAMCOVÁ
Radikalisierung des politischen Wortschatzes im Deutschen *[Radical Political Vocabulary in German Language]* 13

DANIELA BREVENÍKOVÁ
The Power of Persuasion in Political Communication 22

NINA CINGEROVÁ
Memetický text ako fragment verejného diskurzu *[Memetic Text as a Fragment of Public Discourse]* 31

JÁN DEMČIŠÁK
Komunikácia prostredníctvom politickej karikatúry na príklade strany FPÖ *[Communication by the Means of Caricatures – Demonstrated Using the Example of the FPÖ]* 39

IRINA DULEBOVÁ
Jazykové stratégie argumentácie „osobitnej ruskej cesty" v súčasnom politickom diskurze *[Linguistic Strategies of "Russia's Special Path" in the Current Political Discourse]* 51

SIMONA FRAŠTÍKOVÁ
Emocionálnosť vo vybraných prostriedkoch (pred)volebnej kampane *[Emotionality in Chosen Tools of Election Campaign]* 59

ZUZANA GAŠOVÁ
Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade ‚Krčmy na Zelenej' v Bratislave *[Forms of Non-Local Languages in a Linguistic Landscape. Analysis of Selected Aspects Using the Example of ‚Krčma na Zelenej' Pub in Bratislava]* 69

MILENA HELMOVÁ
Rétorika „rakúskych Slobodných – FPÖ" pred a po Ibiza-afére *[Rhetoric of the Austrian Freedom Party FPÖ before and after Ibiza-Scandal]* 83

PETRA HIRTLOVÁ
Pandémia Covid 19 a neologizmy v českom jazyku *[Covid 19 Pandemic and Neologisms in the Czech Language]* 92

TATIANA HRIVÍKOVÁ
Kultúrne korene rodovej nerovnosti *[Cultural Roots of Gender In/Equality]* 101

MARTIN CHARVÁT
Michel Houellebecq: Symptomatologie (post)moderní geopolitiky *[Michel Houellebecq: Symptomatology of (Post)Modern Geopolitics]* 115

LUCIA CHUDÁ
Precedentný výraz раб на галерах v ruskom politickom diskurze *[Precedent Expression Rab Na Galerah in Russian Political Discourse]* 125

ROBERT IŠTOK – KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ
A Semantic and Geopolitical Conceptualization of Boundaries in Europe Towards Strengthening European Identity 132

KATARÍNA JALOVÁ
Precedentné mená z diel N. V. Gogoľa v súčasnom ruskom mediálnom diskurze *[Precedent Names from Works of N. V. Gogol in Contemporary Russian Media Discourse]* 143

MARTINA KÁŠOVÁ
Politická koronalexika *[Coronavirus-Related Political Vocabulary]* 152

MARTIN KOVANIČ
Konštrukcie externej hrozby: Dezinformácie v jazyku Slovenskej informačnej služby *[Construction of External Threat: Disinformation in the Language of Slovak Information Service]* 163

JANA LAUKOVÁ – EVA MOLNÁROVÁ
Jazykové xenizmy v nemeckom politickom diskurze v období tzv. koronakrízy (marec – jún 2020) *[Linguistic Xenisms in German Political Discourse in the Period of the so Called Coronavirus Crisis (March – June 2020)]* 171

LIZAVATA MADEJ
Komparácia diplomatického tlmočenia v Rusku a na Slovensku *[Comparative Studies of Diplomatic Interpreting in the Russian Federation and in the Slovak Republic]* 182

TOMAS MAIER
Jazyk oficiálních míst a tisku v Československu za Pražského jara 1968. Část I. *[The Language of the Official Places and the Press in Czechoslovakia in the Time of Prague Spring 1968]* 190

EVA MAIEROVÁ
We Have Done a Great Job! The Coronavirus Pandemic in Donald Trump's Tweets 199

MARINA MATYTCINA – TATJANA GRIGORJANOVÁ
Специфика применения дискурсивных стратегий в медиадискурсе (на примере группы Immigrants in EU в социальной сети Facebook) *Specific Application of Discoursive strategies in Mediadiscourse (Based on the Content of a Facebook Group)* 213

NINA MOCKOVÁ
Lídri katalánskych separatistov v očiach stúpencov a odporcov *[Perception of Catalonian Separatist Leaders by People]* 224

KATARÍNA MOTYKOVÁ
Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií *[Gender-inclusive Language in the Context of Language Ideologies]* 251

STANISLAVA MOYŠOVÁ
Koncept politickej korektnosti vo frankofónnom mediálnom a politickom priestore *[The Notion of Political Correctness in the French Mass Media and Political Landscape]* 261

JIŘÍ NESIBA
Teorie sociální trojčlennosti: ekonomie, politika a kultura v managementu organizací ve střední Evropě *[Theory of Social Threefolding: Economics, Politics and Culture in Threefolding Management in Central Europe]* 270

EVA NIKLESOVÁ
Analýza argumentačních postupů spojených s medializací tzv. kauzy Bartoš a Zemánek na internetových platformách představitelů strany Národní demokracie *[Analysis of Argumentation Procedures Connected with the Media Coverage of the So-Called Bartoš and Zemánek Case on Internet Platforms of Representatives of the National Democracy Party]* 289

TERÉZIA ONDRUŠOVÁ
Jazyková politika a nacionalizmus *[Language Policy and Nationalism]* 306

ŽANETA PAVLÍKOVÁ
The concept of Metaphor in Political Speeches (Metaphors in the Electoral Speeches of Donald Trump and Joe Biden in the 2020 Presidential Elections) 313

JARMILA RUSIŇÁKOVÁ
Jazyk ako súčasť procesu integrácie (na príklade Európskej únie a Ruskej federácie) *[Language as Part of the Integration Process (An Example of the European Union and Russian Federation)]* 322

JOZEF SIPKO
Od koronavírusu ku kollárovírusu *[From Corona Virus, to Kollár Virus]* 347

JOSEF SMOLÍK
Média a fake news: příklad jedné mediální zprávy *[The Media and Fake News: An Example of Media News]* 357

RADOSLAV ŠTEFANČÍK
Dva odlišné svety so spoločným jazykom. Politické naratívy krajných pólov ideového spektra *[Two Different Worlds with One Common Language. Political Narratives of Two Extreme Ideological Poles]* 371

PREDSLOV/PREFACE

Na medzinárodnej vedeckej konferencii pod názvom *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* sa mali jej účastníci stretnúť v priestoroch Ekonomickej univerzity v Bratislave tento rok už po piaty krát. Jubilejný piaty ročník mal byť vhodnou príležitosťou na to, aby sme spoločne zosumarizovali doterajší vývoj slovenskej politickej lingvistiky a porozprávali sa o ďalších perspektívach. Osobne sa domnievam, že práve naša konferencia za ostatných päť rokov výrazne posunula vývoj tejto hraničnej disciplíny v súradniciach Slovenska značne dopredu. Navyše, začiatok roka spojený so slovenskými parlamentnými voľbami a výmenou vlády totiž ponúkal množstvo príležitostí na pokračovanie výskumu jazyka politiky. Každá volebná kampaň je totiž vďačným objektom na výskum nielen pre sociológov, politológov, odborníkov z oblasti politického marketingu, ale rovnako pre lingvistov. A nielen volebná kampaň, ale aj nová vládna koalícia vytvorená novými politickými stranami a s nimi aj nové komunikačné stratégie. Len na ilustráciu, nový predseda vlády vytesnil výraz *slniečkár* a nahradil ho výrazom *múdrosráč*. Terminológia je teda po voľbách možno iná, ale spôsob uvažovania vo vzťahu ku kritikom ostal rovnaký.

Korona-vírus a následné protipandemické opatrenia prijaté nielen slovenskou vládou, ale prakticky všetkými štátmi na svete, všetko zmenili. Z prezenčného priestoru univerzít sa väčšina z nás presunula do sveta internetu a online komunikácie nielen so študentmi, ale rovnako s kolegami. Mnohé vedecké podujatia boli s nádejou, že sa predsa len uskutočnia niekedy po letných prázdninách, presunuté na jesenné mesiace. Niektoré sa za prísnych protiepidemických opatreniach predsa len uskutočnili, ale mnohé z nich boli napokon buď zrušené, alebo presunuté do ďalšieho roka.

Organizátori našej konferencie mali v tejto otázke od začiatku jasno. September bude po dovolenkovom období spojený s druhou vlnou, vhodná vakcína ešte nebude na svete, a keďže pri kvalitných konferenciách sa predpokladá medzinárodná účasť, nakoniec sa konať nebudú. Preto sme sa rozhodli pre kompromis. Neusporiadať konferenciu prezenčne, ale zároveň ju úplne nezrušiť. Konferencia sa teda presunula do virtuálneho sveta internetu. Na webovej stránke https://conferences.euba.sk/jazykapolitika/ sme uverejnili abstrakty všetkých prijatých príspevkov a s vydaním tohto zborníka v printovej podobe budú na webe zverejnené aj jednotlivé príspevky.

Takáto forma nie je optimálna, absentuje to čaro osobných rozhovorov nielen v rámci jednotlivých panelov, ale rovnako počas zákulisných stretnutí pri káve či pohári vína. Napriek tomu je potrebná, aby sme navzájom o sebe vedeli a informovali sa o priebežných zisteniach.

Pohľad na jednotlivé príspevky však hovorí jasnou rečou. Parlamentné voľby a s nimi spojená volebná kampaň boli posunuté do úzadia a do popredia sa dostalo bádanie lexiky spojenej s ochorením COVID, resp. s korona-pandémiou. Korona sa stala súčasťou nielen jazyka zdravotníkov, či bežných ľudí, stala sa súčasťou politických rozhodnutí, a preto bezpodmienečne zasiahla aj jazyk politiky. Nám ostáva len nádej, že stále ide iba o dočasné obdobie, ktoré sa čoskoro skončí a ku ktorému sa budeme vracať už len ako bádatelia jazyka politiky. Parlamentné voľby 2020 a nová podoba vládnej koalície nám dáva totiž dostatok priestoru na pokračovanie slovenského výskumu vzťahu medzi jazykom a politikou.

Radoslav Štefančík
Editor

Radikalisierung des politischen Wortschatzes im Deutschen

Silvia Adamcová

Abstract

Radical Political Vocabulary in German Language. *In the recent years we can observe a trend in the German linguistics – concerning a quarrel between technical vocabulary and language norms, as well as a shift in the the political discourse. It involves political slogans and mottos whose semantics can be interpreted as provocative if used in political speeches. These words can represent and spread right-wing extremist ideologies in Germany. This article deals with the phenomena of radical and extremist language and its spreading influence on the population. It points out that in the recent years the new media and their ever-spreading influence plays a big part in this process. The rhetorical tools of the political participants involve explosiveness – more provocations and over exagerrations. These language tools and techniques are analysed and characterised in the article. And at last it will be pointed out that language as a verbal assault is interfused and prevails in the nowadays society.*

Keywords: political discourse, right- wing extremism, radicalism, populism, linguistic signs.
Kľúčové slová: politický jazyk, pravicový extrémizmus, radikalizmus, populizmus, jazykové znaky extrémistických skupín.

Vorbemerkungen

Die ältere – traditionelle Politolinguistik beschäftigt sich in erster Linie mit sprachlichen Ereignissen, die im gesprochenen und geschriebenen Bereich von Diskursteilnehmern erzeugt werden. Früher standen im Mittelpunkt Fragen nach der Strukturierung des politischen Lexikons, nach spezifischem Lexikon, nach neunen Benennungen und Wortschöpfungen und schließlich nach der Funktion der Sprache in öffentlich politischer Kommunikation (Girnth, Michel 2007:87).
Die politisch gefärbte Diskussion zeichnet sich in der Gegenwart durch zahlreiche Merkmale aus. Erstens verläuft sie auf zwei sprachlichen Grundebenen – auf der verbalen und nonverbalen Ebene. Außerdem zeichnet sie

sich durch spezifische kommunikative und institutionelle Bedingungen aus, die diese Kommunikation steuern und beeinflussen. Das sind zum Beispiel Merkmale wie Öffentlichkeit und Massenmedialität, Representationalität, Diskursivität und Institutionalisierung. Diese Merkmale betreffen die politische Kommunikation in spezifischen Situationen, die den Gegenstand auch der linguistischen Pragmatik und der Gesprächslinguistik bilden (vgl. Georg 1971; Kilian 2005; Kicaj, Sethmann 2019).

Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, spezifische Phänomene der politischen Sprache zu analysieren, die eine typische politische Kategorie darstellen - den rechtsradikalen Sprachgebrauch der Extremisten in Deutschland. Die Darstellung versucht zu zeigen, dass diese Kommunikation bislang nicht im Mittelpunkt linguistischer Untersuchungen steht, andererseits aber auch von der Politologie fokussiert wird durch die Tatsache, dass der Extremismus nicht nur in Deutschland, sondern auch in anderen europäischen Ländern Fuß fasst. Unseren Untersuchungsgegenstand bildet demnächst die Erforschung eines differenzierten Wortschatzes und seiner Kommunikationsformen. Durch die Radikalisierung einiger extremen Gruppen zeichnet sich nicht nur der deutsche, sondern auch der fremsprachige Wortschatz durch eine relativ hohe Präsenz von typischer Lexik, die manche Politolinguisten auch als „Hetzsprache“ bezeichnen (vgl. Mathias, Schlobinski 2020: 139; Schlobinski 2018).

Problematik des Rechtsextremismus aus der Sicht politischer Kultur

Im Hinblick auf Rechtsextremismus wird in letzten Jahren auch die politische Kulturforschung durch zahlreiche Analysen und Beschreibungen politischen Handelns kollektiver Autoren verbunden. Es geht nicht nur um Denk- und Handlungsmuster - es wird deutlich, dass „*rechtsextreme Aktivitäten mit gesellschaftlichen Entwicklungen und politisch-kollektiven Mentalitäten in Verbindung stehen, die mit dem Aufstieg dieser Aktivitäten bzw. Straftaten im Zusammenhang stehen*“ (Klein et al. 2009:113).

Die Rechtextremisten begehen bekanntlich Gewalttaten, die fremdfeindlich, rassistisch, antisemitisch und antiislamisch ausgerichtet sind, bzw. auch andere diskriminalistische Hintergründe aufweisen. Sie sind politisch eindeutig erkennbar, weil an der politischen Motivation der Täter ihr Sprachgebrauch eindeutig auffällt. Wenn man die Welt der Rechtsextremisten analysieren will, kann man sie auf der sozialen, institutionellen, ökonomischen und subjektiven Ebene verarbeiten. Oft werden gesellschaftliche Unruhen hervorgerufen, kollektive Identitätskampagnen organisiert, die gern von populistisch orientierten Eliten aufgegriffen und von Medien ver-

öffentlicht werden. „*Auf diese Weise können feindselige Mentalitäten in der Bevölkerung entstehen, weil durch Eliten dann Legitimationsgrundlagen für Einstellungsmuster entstanden sind, die wir als gruppenbezogene Menschenfeindlichkeit bezeichnen. Der gemeinsame Kern beinhaltet eine Ideologie der Ungleichwertigkeit und drückt sich in der Abwertung verschiedener schwacher Gruppen in der Gesellschaft aus*“ (Klein et al. 2009: 111).

Der Bereich der politischen Kultur analysiert in Bezug auf den Rechtsextremismus gegenwärtig folgende Fragen:

1. Wie können feindselige Mentalitäten in der Bevölkerung durch rechtsextremistische Akteure verbreitet werden?
2. Welche gesellschaftlichen und ökonomischen Entwicklungen begünstigen die Verbreitung des Rechtsextremismus?
3. Wie wird der Rechtsextremismus in der Bevölkerung interpretiert und wahrgenommen (z.B. in Familien, Freundeskreisen und anderen Milieus)?
4. Wie verbinden Menschen ihre Erfahrungen mit dem Rechtsextremismus mit dem demokratischen politischen System ihres Landes?

Im Zusammenhang mit der politischen Kultur muss man eine interessante Tatsache erwähnen: In verschiedenen Regionen Deutschlands wird der starke bzw. schwache Einfluss des Rechtsextremismus auf die Bevölkerung beobachtet. In den Gebieten der ehemaligen DDR kann man den Zuwachs von Rechtsextremisten beobachten, der mit sozialer Ungleichheit der ehemaligen DDR- und BRD- Bürger und mit Einwanderern eng zusammenhängt. Das Lebensniveau hat sich in Deutschland auch nach 30 Jahren (nach der Wiedervereinigung Deutschlands) immer noch nicht ausgeglichen, dass in vielen Bürgern extreme Emotionen hervorruft und sie radikalisiert. Die mangelnde Einbindung in den Arbeitsmarkt und die feindlichen Einstellungen gegenüber Ausländern nährt bei den deutschen Bürgern Demokratiezweifel, Misstrauen in politische Vertreter, die ihre individuellen Probleme nicht berücksichtigen.

Im Rahmen der politischen Kultur werden auch weitere Aspekte behandelt, die in diesem Beitrag nicht tiefer analysiert werden. Es sind folgende Problemfelder, die perspektivisch in der Zukunft erforscht werden können:

- Entstehung und Verbreitung des mangelnden Vertrauens in die Funktionsfähigkeit der Demokratie;
- soziale Desintegration einiger Bevölkerungsgruppen;
- kommunikativ-interaktive Sozialintegration der Bürger;

- subjektive Wahrnehmung und Ausbildung feindseliger Mentalitäten
- Wachstum rechtsextremistisch motivierter Gewalttaten in europäischen Ländern.

Sprache und Rhetorik der Rechtsextremisten

Interessanterweise kann man in der Gegenwart die Verschiebung von Verhaltensweisen und Kommunikationsformen politischer Akteure der demokratischen und rechtsradikalen und rechtsextremistischen Parteien beobachten. Auf diese Tatsache weisen nicht nur Wissenschaftler hin. Außer der Politolinguistik gibt es nämlich auch andere Wissenschaftsdisziplinen und Interessengruppen, die sich mit diesem Gebiet intensiver auseinandersetzen, z. B. die Soziologie, Psychologie, Rhetorik, Philosophie und Kommunikationswissenschaft. Allmählich kamen verschiedene Grundpositionen in der Linguistik dazu, die eindeutig intentional produziert werden mit dem Ziel, durch die Sprache die Bevölkerungsschichten aufzurufen, zu beeinflussen und zu radikalisieren. Es stellt sich folglich die Frage nach dem „Wie" diese Realisierungsformen sprachlich bewältigt werden und wie die Populisten und Rechtsextremisten die Sprache als Werkzeug ihres politischen Kampfes einsetzen. Ihre Aktivitäten werden nicht nur konkret in Taten umgesetzt, sondern auch mental mithilfe ihrer Sprache begleitet.

In den letzten Jahren ist die Abgrenzung bestimmter Ausdruckskultur (sprachlichen Kultur) verschiedener politischer Gruppierungen zu beobachten. Es werden negative Wörter, Kampfwörter, Fahnenwörter, Stigmawörter benutzt, politische Gegner verstärkt beleidigt, vulgäre Ausdrücke in die politische Rede zwischen Opposition regierenden Parteien eingefügt. Bereits im antiken Griechenland haben Senatoren, Kriegsführer, Philosophen und Politiker spezifische Rhetorik angewandt, um ihre politischen Ziele erreichen zu können (vgl. Spišiaková, Mocková 2018: 95; Štefančík 2016; Adamcová 2017).

Was man ebenfalls beobachten kann, ist die Tatsache, dass wir durch Rechtspopulisten durch ihre Sprache fasst täglich unbemerkt manipuliert werden. Sprachlich geht es um die Abgrenzung des Wortschatzes und der Argumentation rechtsradikaler und populistischen Gruppierungen (in Deutschland), weiter um den Kampf um Begriffe und Fahnenwörter sowie um die Verschiebung der Denkweise der Bevölkerung. All das wird im Wahlkampf, im politischen Diskurs, in Wahlprogrammen und während der Demonstrationen, Massenaktivitäten verdeutlicht. „*Maulheure des Systems, Volksdeutsche, Entsorgung von Menschen, Lügenpresse, Jagd auf politische*

Gegner, Umvolkung – all dies sind Schlagwörter, deren Semantik jeweils als Kampfbegriff im politischen Diskurs fungiert. Was die angeführten Beispiele gemeinsam haben, ist der Umstand, dass sie rechtsradikale Ideologeme repräsentieren und zeigen, dass rechtsradikaler Sprachgebrauch nicht mehr tabuisiert ist" (Mathias, Schlobinski 2020:138).

Demnächst beobachten und greifen Linguisten die Verschiebungen in der deutschen Sprache oft auf. Sie bezeichnen sie als die Sprache der Hetze und des Hasses, drücken über diesen negativen Sprachstil Besorgungen aus und fordern die Achtung der Sprache und ihrer Normen. Hier verbirgt sich nämlich die Gefahr, dass einen solchen Sprachgebrauch sich auch die Bevölkerung aneignet und dass die Grenze zwischen dem „Unsagbaren" und dem „Sagbaren" verschwindet. Natürlich nutzen die Rechtsextremisten diesen Wortschatz zur Erreichung ihrer Ziele: sie wollen ständig im politischen Streit mit den demokratisch gewählten Parteien sein, wollen die Öffentlichkeit radikalisieren, die Jugendlichen durch ihre Ideologie beeinflussen und konkret in Deutschland wollen sie die Asylanten loswerden, die in Extremfall nicht als Menschen, sondern als „Parasiten" genannt werden.
Das Phänomen der Radikalisierung der deutschen Sprache begann seit einigen Jahren, als sich die Medien rasch verbreitet haben. Besonders nahm das Tempo der Verbreitung der digitalen Medien zu, die alle Bevölkerungsschichten erfasst und beeinflusst haben und auch heute noch stark beeinflussen. „*Die rhetorischen Techniken der Extremisten und Populisten sind bekannt: provozieren, übertreiben, Affekte mobilisieren, im Namen des Volkes sprechen, Freund – Feind – Schemata aufbauen, diskreditieren, sich als Opfer stilisieren, beleidigen und drohen, lügen – all dies sind sprachliche Mittel der Radikalen, die sie bewusst benutzen, damit auf die verbale Gewalt auch die physische folgen kann*." (Mathias, Schlobinski 2020:139).

Eines der zentralen Schlagwörter der Rechtsextremisten bildet der Begriff des „**Volkes**". Die Bedeutung dieses Begriffs hat sich historisch umgewandelt – immer wieder erhält der Begriff eine neue Bedeutung. Selbst Hitler hat die Sammelbezeichnung „völkisch" entlehnt – in chauvinistischer, rassistischer und demagogischer Absicht als Kennzeichnung der Zugehörigkeit der sog. Deutschen Volksgemeinschaft, die die Bindung an die nationalsozialistische und faschistische Ideologie darstellte (DUDEN 2012). Der Begriff „völkisch" erlebte seine Wiedergeburt in den letzten Jahrzehnten durch die PEGIDA Bewegung, im Osten Deutschlands, die das Slogan „*Wir sind das Volk*" verwendet. In diesem Sinne ist der Begriff „völkisch" aus semantischer Sicht negativ konnotiert in der Bedeutung eines vom *Volk* abgeleiteten Adjektivs. Der Begriff ist natürlich ideologisch geprägt im Sinne des Gesellschaftsbildes „Freund-Feind-Schema" und ent-

spricht völlig dem Sinne der rechtsradikalen Ideologie, die den Aspekt der Zugehörigkeit bzw. nicht Zugehörigkeit zu einem Volk stark in den Vordergrund rückt. „*Das universelle Merkmal der extremistischen Antisystem-Parteien, die ihre Politik auf Populismus aufbauen, ist die Programmorientierung auf Volk und auf einen einfachen Menschen sichtbar*“ (Spier 2006). Das Volk, bzw. die Nation, ist eine besondere Kategorie politischer Kommunikation von Rechtsradikalen und extremistischen Parteien (vgl. dazu mehr Štefančík 2018: 125). Mathias, Schlobinski (2020) konnotieren und aktivieren unterschiedliche Begriffsinhalte des Lexems „Volk“:

- die politische Dimension (z. B. *Partizipation, Herrschaftslegitimation*),
- die juristische Dimension (z. B. *Staatsbürgerschaft*),
- die ethnologisch-kulturelle Dimension (*Ethnie, Kultur, Religion, geographischer Raum*),
- oder biologische Dimension (*Abstammung*).

Diese Schattierungen des Lexems zeigen eine begriffliche Unterscheidung zwischen dem Volk als einer Gemeinschaft der Staatsbürger, das nicht deckungsgleich sein muss mit dem Begriff des Volkes als einer kulturell und ethnisch definierten Gemeinschaft. Dadurch wollen die Extremisten diesen Begriff zur Vermittlung eines spezifischen Weltbildes, bzw. ihrer Ideologie nutzen. Die Propaganda zahlreicher politischen Parteien verändert den konnotativen Charakter dieses Begriffs durch semantische Verschiebungen, die emotionale Aufladung beinhalten. So entstehen spezifische – realitätsnahe Wörter, wie z. B. *Volksfest, Volksgenosse, Volksgemeinschaft, volksnahe, volksfremd, volksentstammt*.

Die linguistische Analyse des rechtsextremistischen Wortschatzes zeigt, dass sich in Korpora rechtsextremer und populistischer Gruppierungen besonders viele Beispiele für sprachliche Repräsentanten zeigen (Hannoveraner Korpus Rechtsextremismus, Pegida-Korpus u.a.). Im Folgenden zeigen wir mithilfe dieser schlagwortähnlicher Begriffe tabellenartig den Unterschied zwischen den neutralen, allgemeinen Wörtern und Wortgruppen des politischen Diskurses und der rechtsextremistischen Konzeptualisierungen auf, die unseres Erachtens eindeutig eine Gefahr für die Demokratie darstellen:

Tab. 1: Wörter und Wendungen radikalisierter Gruppen in Deutschland

neutrale, allgemeine Wörter	**rechtsextremistische Wörter**
Demokratie	*Terroranschläge*
Partei	*feindliche Andere*
Liberalismus	*Mehrheitsgesellschaft*

Kampf	*Hierarchie*
Schlacht	*Andersheit*
Drohung	*Konkurrenz am Arbeitsmarkt*
retten	*Anti-Flüchtling-Propaganda*
Gesellschaft	*Ethnomasochismus*
verteidigen	*Ethnopluralismus*
Dogma	*christliches Europa*
Elite	*völkisch-nationalistisch*

Außerhalb dieses Bezugsrahmens stehen andere metonymisch, metaphorisch, synekdochisch, symbolisch verwendeten negativ konnotierte Ausdrücke der politischen Sprache, wie z. B.: *Abfall, Schädling, Ungeziefer, Ratte, Pest, Parasit, Chamäleon, Verräter, Outgroup, Schwarze.*

Ausblick

Die Gesellschaft besteht aus verschiedenen Gruppen, die sich sprachlich, sozial, politisch, ökonomisch usw. voneinander unterscheiden. Kein Volk ist homogen im wahren Sinne. Es ist viel mehr heterogen, dass man in seiner sprachlichen Ausprägung besonders gut bemerken kann. Sprache bildet keinen homogenen Einblick an die Welt, sondern sie ermöglicht uns, mit unserer Umwelt Kontakt aufzunehmen. Mithilfe der Sprache können politische Anliegen erkennbar werden und die Sprache kann auch Tabus brechen, die in den letzten Jahren in Deutschland besonders erkennbar sind und sich in der Sprache der Propaganda verdeutlichen. Durch die Rechtsradikalisierung und Extremismus werden viele Ausdrücke und „Plastikwörter" in die Allgemeinsprache durchgesetzt, die den eigenen Interessen, der eigenen Ideologie dienen. Durch diese Radikalisierung der Sprache herrscht die Gefahr einer „Erosion der Gesellschaft", die darin besteht, die potentiellen rechtsradikalen Gruppierungen in positiver Licht erscheinen zu lassen. Um der radikalisierten Sprache entgegenzuwirken, ist es notwendig, sich mit dieser Problematik eingehender zu befassen. Andererseits müssen wir uns auch mit diskrimierenden Bildern, Gesten, Ikonen, Videos (der Jugendlichen) vor allem in digitalen Medien auseinandersetzen, um der verbalen und physischen Gewalt und Hetzerei entgegenzutreten.

Literatur:

ADAMCOVÁ, S. (2017): Zur Textkompetenz in der politischen Sprache. In: ŠTEFANČÍK (Hrsg.): *Jazyk a politika*. *Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, S. 11-19.

GEORG, K. (1971): *Sprache der Politik*. Berlin: VEB Verlag.

GIRNTH, H.; MICHEL, S. (2007): Von diskursiven Sprechhandlungen bis Studiodekorationen. Polit-Talkshows als multimodale Kommunikationsräume. In: *Der Sprachdienst* 3/07, S. 85-99.

DUDEN (2012): *Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache*, 4. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut.

KICAJ, J.; SETHMANN, Th. (2019): Populistische Sprache im Kampf um das Kanzleramt. Zum Sprachstil von Martin Schulz und Angela Merkel. In: *Muttersprache*, Jahrgang 129, S. 35-55.

KLEIN, A.; SITZER, P.; HEITMEYER, W. (2009): Politische Kultur und Rechtsextremismus. In: MELZER, W.; TIPPELT, R. (Hrsg.): *Kulturen der Bildung.* Beiträge zum 21. Kongress der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft. Opladen: Verlag Barbara Budrich, S. 109-123.

KILIAN, J. (2005): *Gute Wörter kommen ins Wörterbuch – böse überall hin. Konzepte und Defizite einer kritischen Semantik in der deutschen Lexikographie,* <http://www.hempenverlag.de/zeitschriften/aptum/-printausgaben/aptum-heft.2-2005.html> [16. 5. 2015].

MATHIAS, A.; SCHLOBINSKI, P. (2020): Rechtsradikalisierung im politischen Diskurs. In: *Sprachdienst* 3/20, S. 138-148.

SCHLOBINSKI, P. (2018): Sprache – Politik – Verantwortung. Interview mit Georg Gysi. In: *Der Sprachdienst* 6/18, S. 219-224.

SPIŠIAKOVÁ, M.; MOCKOVÁ, N. (2018): Sprache der separatistischen Parteien in Katalonien. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R (Hrsg.): *„Heiße“ Wahlen und Referenden in Europa und Amerika. Kampf mit Wörtern um Wörter*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, S. 75-119.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (Hrsg.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, S. 28-47.

ŠTEFANČÍK, R. (2018): Wir vs. sie. Sprachgebrauch der slowakischen Rechtsextremisten. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (Hrsg.): *„Heiße“ Wahlen und Referenden in Europa und Amerika. Kampf mit Wörtern um Wörter*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, S. 119-143.

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: silvia.adamcova@euba.sk

Dieser Text ist das Ergebnis des wissenschaftlichen Projektes VEGA 1/0344/20 The language of right-wing extremism. A View of Political Linguistics.

The Power of Persuasion in Political Communication

Daniela Breveníková

Abstract

The Power of Persuasion in Political Communication. *The aim of the paper is to present a survey of opinions about the concept of persuasion, both in general context, and in relation to areas where persuasion plays an important role, in particular in political communication. The concept of persuasion is explained in interaction with philosophy, psychology and sociology as well as from the aspect of learning theory, functionalist theories, communication theory, and from the relativist point of view. A significant part of the paper deals with the role of emotional argumentation in political communication, especially during election campaigns.*

Keywords: coercion, emotions, free choice, persuasion, philosophy, rhetoric.

Introduction

There is a holy mistaken zeal in politics as well as religion. By persuading others, we convince ourselves (Oxford Concise Dictionary of Quotations, 2010: 188) Rhetoric is frequently defined as the art and science of persuasion (Aristotle, Quintilian), thus it should not come as surprise that persuasion can be studied in the perspective of philosophy. In this paper, we attempt to briefly summarise essential approaches and theories of persuasion presented in works of philosophers, educators, psychologists, as well as social psychologists.

Approaches to and Theories of Persuasion

The process of persuasion can be seen from two basic perspectives by proponents of learning or theorists on the one hand and supporters of functionalist approach, on the other hand. While the former ascribe decisive importance to intellectual procedures in the persuasion process, the latter con-

sider aspects of subjective motivation most important. Functionalists view people as "essentially ego-defensive" and claim that the prime motivation of human activities is "to satisfy conscious and unconscious personal needs", and these in turn have little in common with the nature of objects or persons involved in the process. According to the functionalist approach, for example, various forms of social hostility (e.g. racial or ethnic prejudice result from the personality structure rather than from the external information about particular social groups. Some theories view the persuasion process as the struggle of conflicting forces (compare e.g. Štefančík, Dulebová 2017), for instance, desires, existing attitudes, new information on the one hand and the social pressures that come from external sources. There are various approaches even among the proponents of this approach: some explore how people ascribe a particular importance to these forces when modifying their attitudes and behaviour, while others focus on the power of emotional aspects in the persuasion process.

The concept of conflict-resolution model has been extended in the elaboration-likelihood model (ELM) of persuasion, presented by two American psychologists John Cacioppo and Richard Petty (1980). Their model is based on the cognitive processing of information and the stimuli people obtain in the course of persuasion process, and on how people respond to that information. If recipients react by reflecting on the content and arguments of the message, they are more likely to be persuaded and resist counter-persuasion. In Petty's and Cacioppo's (1986) two-way model of persuasion, the first way referred to as the central one is based on the context. Those who are being persuaded are carefully considering their decision concerning the change of their attitude and are affected by the power of arguments. The second part of the model described as the peripheral way of persuasion is not directly connected with the message; the intended persuades can be influenced by marginal factors as for instance slogans, jokes, or emotions.

Communication scholars define persuasion as a process characteristic of the following four features:

• a communication process in which the communicator seeks to elicit a desired response from his receiver;

• a conscious attempt by one individual to change the attitudes, beliefs, or behaviour of another individual or group of individuals through the transmission of some message;

• a symbolic activity whose purpose is to effect the internalization or voluntary acceptance of new cognitive states or patterns of overt behaviour through the exchange of messages;

• a successful intentional effort at influencing another's mental state through communication in a circumstance in which the persuade has some measure of freedom (Perloff 2003).

When merging these characteristics, we can obtain the definition of persuasion as a symbolic process in which communicators try to convince other people to change their attitudes or behaviour regarding an issue through the transmission of a message, in an atmosphere of free choice. The resulting definition contains the following five components:

1. **Persuasion is a symbolic process**. "Persuasion also involves the use of symbols, with messages transmitted primarily through language with its rich, cultural meanings. Symbols include words like freedom, justice, and equality; nonverbal signs like the flag, Star of David, or Holy Cross, ...; Symbols are persuaders' tools, harnessed to change attitudes and mold opinions."

2. **Persuasion involves an attempt to influence**. Persuasion need not be successful; it involves an attempt at achieving the change of attitude on the part of the recipient.

3. **People persuade themselves**. We can only agree with D. Joel Whalen (1996) who claims "You can't force people to be persuaded—you can only activate their desire and show them the logic behind your ideas." It means that what persuaders can do is to make somebody change their attitudes that already have, which "shaping, molding, or reinforcing attitudes" (Perloff 2003: 14). Miller (1980) also differentiates these persuasive effects and considers the third one the most significant. In our opinion, it is reinforcement that is also most interesting; according to this persuasion effect the aim of persuasive communication is to strengthen the belief they people already hold.

4. **Persuasion involves the transmission of a message**. It is a communicative activity; thus, in contrast to other forms of social influence, there is a message. In the various contexts, including advertising, political campaigns, or selling something to somebody, but also in the world of art including books, songs or paintings) there is a message whose aim is some kind of influencing of attitude or behaviour. In fact, art and news can be viewed as borderline cases of persuasion. In this process, the aim of communicators is broader and more complex than just changing our attitudes.

5. **Persuasion requires free choice**. To be persuaded, one has to be able to freely decide. Persuasion in itself and freedom may appear to be contradictory and the issue of freedom has been a hot topic of discussion of both philosophers and political scientists in terms of the opposition of *free will* and *determinism*.

Persuasion Versus Coercion

There is another concept that may be easily confused with persuasion, namely coercion. The Stanford Encyclopaedia of Philosophy explains this concept in terms of its "two different faces, corresponding to the two parties involved in its most ordinary cases. On one face, it picks out a technique agents (coercers) can use to get other agents to do or not do something. On the other face, it picks out a kind of reason for why agents (coercees) sometimes do or refrain from doing something." (Anderson, Scott 2017).

A relativist perspective represented by Mary J. Smith (1982) emphasises the role of perception in the persuasion process. It means that persuasion is understood as the matter of perception. According to this author, if people feel they are free to refuse to accept the persuader's position, the process can be described as persuasion; on the other hand, if they perceive a persuader's attempt to influence them as the pressure that they are not free to resist, they perceive it as coercion.

Circumstances and factors considered by those who are being persuaded include the source (related to the persuader), namely his or her reliability and attractiveness. As noted by Dale Carnagie in his famous classic *How to Win Friends and Influence People* (2010), persuasiveness and personal attractivity are two characteristics that go hand in hand. This explains a frequently observed behaviour of politicians who like being seen in public and photographed with good-looking and successful models, sportsmen, or actors.

When discussing persuasion process and considering what factors can accelerate or act as obstacles to this process, it is useful to mention the concept of group thinking. It is generally believed that people arrive at better decision in a group rather than individually. However, as psychologists have ascertained, group decision making involves the risk that members of the group may be affected by the illusion of being infallible and invulnerable when deciding together, or that they may find themselves under the pressure of the effort for achieving harmony and consensus. In this context, Aquilar and Galluccio (2007) refer to J. F. Kennedy's decision (recommended by J.F. K.'s advisors) on the Bay of Pigs invasion in 1961, which turned out to be erroneous (Aquilar, Galluccio 2007: 18).

Rhetoric as the Power of Persuasion

Rhetoric is described by Quintilianus (1985) as the oldest science of word and speech. It has been through periods of decline and boom. Nowadays rhetoric has to be viewed and approached as an interdisciplinary field, which draws on the knowledge from such disciplines as psychology, sociolinguistics, psycholinguistics, quantitative linguistics, speech acts theory, and pragmatics (Lepilová 2002: 70). According to Quintilianus, the most frequent definition of rhetoric is the one that identifies it as *the power of persuasion*, while the term *power* is to be understood as robustness or capability. To avoid misunderstanding, Quintilian uses the equivalent of the Greek word *dynamis* to explain its meaning. (Quintilian 1985: 106-107) The task of rhetoric is, according to Quintilian, not only to develop a fully proficient orator but also an honest person. Nowadays, rhetoric is part of the humanities culture studies. Lepilová (2002) claims that the contemporary rhetoric focuses on how the speaker wins the audience's attention.

The revival of interest in studying rhetoric – in fact, a renaissance of rhetoric –by the end of the twentieth century can be viewed as the result of several factors, which include – apart from socio-political changes – several trends in communication:

Focus on the speaker, which is reflected in strengthening subjective (personal) features in oral and written discourse;

Penetration of emotionally marked expressions into professional written and spoken discourse;

A newly increased interest in spoken discourse in the mass media;

Intertextuality as overlapping elements of various text types and interdiscursivity in public discourse as reflected in breaking traditional ways of communication, as well as in transferring elements of another type of discourse; Focus on the interdisciplinary study of languages (after: Kraus 2011).

Emotional Argumentation in Political Discourse

When exploring political communication in terms of the recipient's emotions, as a basis we can use the functions of the language developed by members of the Prague Linguistic Circle (Vachek 1964) as well as the works of Anglo-Saxon authors, for instance David Crystal's typology of language functions in *The Cambridge Encyclopaedia of Language* (2010). The power to arouse feelings in the audience is based on overcoming three types of barrier: time, space, and those of apathy. In the case of time barri-

ers, the speaker can use stories based on their real-life experience or those contrasting the past and the future; removing spatial barriers involves providing an adequate amount of detail, which will allow the listener to understand the feelings of the unknown or a distant person only by learning about their everyday life. The third type of barrier the overcoming of which enables the public speaker to arouse the desired emotions in the recipient, is apathy, indifference, or disregard for a particular phenomenon. By using a patchwork metaphor, Jesse Jackson (1988) evoked in the audience the memories of the warmth of one's home with a blanket sewn by a grandmother. (Osborn, Osborn & Osborn, 2009). At the same time, however, the authors point out that the speaker has to be able to estimate the appropriate level of such appeal, as an excessive emotionality may result in distrust or mockery on the part of the audience. Apart from that, even when using emotional arguments, the speaker should not neglect facts and figures available.

Other means of emotional argumentation can be detected for example, in Obama's Address to the People of Mexico presented at the Museum of Anthropology in Mexico City in 2013, in which the speaker addressed the auditorium with words of respect, which could almost be described as flattery. For drug-related violence and using guns in acts of violence in Mexico, Obama blamed the United States (Obama 2013: 3).

The possibilities of emotional argumentation in the political sphere are well-known to contemporary social psychologists, speakers, as well as politicians, as evidenced by speeches full of emotional images, outbursts and challenges (e.g. Obama, Trump, etc.). For example, Donald Trump used the contrast between the glorious past and the shameful presence as an emotional argument in his presidential campaign speech on foreign policy (Breveníková 2016).

The importance of emotions in decision making on political issues has been described by British psychologist James Frayne, a political and business consultant in several election campaigns in the United Kingdom, as follows: *It is becoming increasingly clear that people make political decisions based primarily on emotion rather than reason*. (Frayne 2013). Frayne adds that the voter sensitivity to emotional arguments does not present a novelty; however, what is new about this phenomenon are the findings by neurologists and neurolinguists or cognitive linguists (e.g. George Lakoff) concerning the functioning of human brain in the decision making process. This approach offers answers to questions about why for example some readers tend to receive some news better than some others. A simplified explanation of this phenomenon is that our brain stores some news in the long-term memory, which increases the possibility of their influence on the fu-

ture voter's decision. An especially strong impact is that of news with audio-visual effect. Based on research results, Frayne explains that some political news with which the voter agrees are stored in their brain disposition system. The role of this positive information is to remind the voter to participate in elections and support their (politicians') election preferences. Another type of information affects the surveillance system: in particular negative news are used to raise fears, and if applied in an election campaign, voters may be repeatedly considering their decisions and might be inclined to change their earlier decisions.

In his research into changes in voter decision-making during election campaigns, James Frayne describes communication with prospective voters. For example, arguments such as "it's good for the economy" may be misunderstood as emotional arguments used to refer to low-income families. (Politicians may describe to this group of people as hard-working families and stress that they should be left with more money to support.). Other phenomena may include controversial campaigns, a deliberate manipulation with various stories, or focusing on people and their personality traits much more than on solving real-life problems or an actual political agenda. Frayne considers the tendency towards negative argumentation to be an almost global phenomenon, but assumes that understanding the human brain functioning in the decision-making process can lead to a more conscious emotional approach (Frayne 2013).

US psychologists have been studying the power of emotions especially during election campaigns. Strahilevitz (2012) points out the power and importance of negative emotions during election campaigns and justifies this phenomenon by a strong motivation of the fear of pain in contrast to the comfort connected with pleasant feelings. Voters' selection of their candidate is frequently driven by the idea that the least favourite candidate may win the election. As a result, often negative emotions such as disappointment, concern, fear, anger, or their combination may prevail at the time of elections, and then, these emotions have the greatest impact in elections. Strahilevicz also observes that future voters usually engage in much more passionate discussions about the candidates they do not want to vote for, rather than about those they intend to support in the elections (Strahilevicz 2012). The prevailing trend to negative argumentation has also been noticed on social networks, for instance Facebook, Twitter and Google+.

Conclusion

In the conclusion , we return to the core idea pursued in this paper: Persuasion is a complex process depending on various factors. Their tricky nature has been perhaps best captured by D. Joel Whalen (1996), whose words have been cited at the beginning of this paper. "*You can't force people to be persuaded—you can only activate their desire and show them the logic behind your ideas. You can't move a string by pushing it, you have to pull it. People are the same. Their devotion and total commitment to an idea come only when they fully understand and buy in with their total being*" (Perloff, 2010: 14).

References

ALLAN, R. (2006, 2008): *Allan's Dictionary of English Phrases*. Penguin Books.

ANDERSON, Scott (2017): Coercion. In: ZALTA, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/coercion/> [15. 7. 2020].

AQUILAR, F.; GALLUCCIO, M. (2008): *Psychological Processes in International Negotiations*. Springer Science+Business Media, LLC.

BREVENÍKOVÁ, D. (2016): Semantic analysis and pragmatic aspects of US presidential campaign speeches: Donald Trump's speech on foreign policy. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. On the Threshold of Linguistics and Political Science*. Bratislava: EKONÓM, pp. 285-292.

HALMARI, H.; VIRTANEN, T. (eds.) (2005): Persuasion across genres. A Linguistic approach. *Pragmatics & Beyond New Series*, 130 John Benjamins B.V.

CRYSTAL, D. (2010): *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Third Edition. CUP 2010.

FRAYNE, J. (2013): The power of emotion in political campaigns. *The New Inquiry*, 27 January 2013.

KRAUS, J. (2011): *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Karolinum.

LEPILOVÁ, K. (ed.): *Lingua et Communicatio in Sphaera Culture 2005. Bohemica, Britannica, Germanica, Rossica Ostraviensia.* (81-86) Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.

MILLER, G.R. (2012): On being persuaded. Some basic distinctions. In: DILLARD, J. P.; SHEN, L. (eds.), *The SAGE handbook of persuasion: Developments in theory and practice*. Sage Publications, Inc, pp. 70-82.

OBAMA, B. (2013): *Address to the People of Mexico*. Delivered 2 May 2013, Anthropological Museum, Mexico City. Retrieved from: AmericanRhetoric.com.

OSBORN, M.; OSBORN, S.; OSBORN, R. (2009): *Public Speaking.* Eighth edition. Published by Allyn & Bacon, Copyright Pearson Education, Inc.

OXFORD CONCISE DICTIONARY OF QUOTATIONS. (2010): Revised Edition. Oxford paperback reference. London, New York: Oxford University Press, p. 188.

PERLOFF, R. M. (2003): *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*. 2nd ed., Lawrence Erlbaum Associates, Publisher, Mahwah, New Jersey.

PETTY, R.E.; CACIOPPO, John T. (2012): *Communication and Persuasion. Central and Peripheral Routes to Attitude Change*. New York, US: Springer Verlag + Business Media, LLC.

STRAHILEVITZ, M. A. (2012): Which Emotions Have the most Impact on Voters. In *Psychology Today*, 0ctober 28.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

VACHEK, J. (1964): *A Prague School Reader in Linguistics*. Compiled by J. Vachek. University, Bloomington.

WALES, K. (2001): *A Dictionary of Stylistics*. Studies in language and linguistics.The Second edition. Longman: Pearson Education.

Contact:

doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: daniela.brevenikova@euba.sk

Memetický text ako fragment verejného diskurzu

Nina Cingerová

Abstract

Memetic Text as a Fragment of Public Discourse. *In the article, we perceive the memetic texts as a fragment of public discourse. In this context, we ask ourselves how to analyze them in a broader discourse-oriented research in such a way as to take into account the specifics arising from its multimodal nature and the range of perlocution effects which it has the potential to evoke. On a specific example, we point out how it is possible from the positions of pragmatics and semantics to explain the laughter reaction, but also the realization of social criticism.*

Keywords: memetic text, multimodal text, public discourse, humour.
Kľúčové slová: memetický text, multimodálny text, verejný diskurz, humor.

Úvod

Na memetický text sa zvyčajne nazerá z pohľadu mediálnych štúdií, resp. z pohľadu kulturológie. V danom príspevku však pre nás predstavuje predovšetkým spôsob ako zneisťovať naratívy a pragmaticky ich prekódovať, a preto ho vnímame ako relevantný fragment verejného diskurzu a potenciálny objekt širšie koncipovaného diskurzného výskumu, resp. aj výskumu v oblasti politickej lingvistiky (porovnaj Štefančík, Dulebová 2017). V týchto intenciách na príklade textu *Skalické diplomy*[1], uverejneného na webovej stráne komunity *Zomri*, demonštrujeme možný nástroj jeho analýzy, ktorý je zameraný predovšetkým na odhalenie mechanizmu výstavby textu, spriehľadňujúce predpokladaný vznik smiechovej reakcie, ale aj realizáciu spoločenskej kritiky.

[1] https://www.zomri.online/2020/07/24/skalicke-diplomy/

(Politický) memetický text: otázka vymedzenia

Prvá otázku, ktorú sme si v našej štúdii položili a pri ktorej sa v krátkosti pozastavíme, sa týka terminologického uchopenia opisovanej štruktúry. Výraz *memetický text* sme v nadpise článku použili do veľkej miery predovšetkým ako pomenovanie, ktorým analyzovaný komunikát vymedzili (tagom „meme“) jeho producenti (komunita *Zomri*), resp. aj ako pomenovanie, ktoré je pre tento typ textu podľa našich pozorovaní akceptované jeho recipientami. Priestor, ktorý máme k dispozícii, nám nedovoľuje zahĺbiť sa do terminologických úvah, predsa však považujeme za nutné konfrontovať toto intuitívne názvoslovie aspoň v stručnosti s odbornou literatúrou k téme. V prvom rade treba poznamenať, že vo vedeckej literatúre nepanuje jednotný pohľad na vymedzenie (*internetového*) *mému* a často sa názory rozchádzajú už aj pokiaľ ide o jeho elementárne kategoriálne začlenenie (porovnaj Blackmoreová 2001: 40-42; Wiggins 2019: 8; Shifman 2014: 37). Väčšinou autori/autorky vychádzajú zo spisby evolučného biológa R. Dawkinsa, ktorý uvažuje o mémoch ako o jednotkách kultúrneho prenosu a jednotkách imitácie (Dawkins 2006: 192) a chápe ich veľmi široko ako melódie, myšlienky, chytľavé frázy, módny spôsob obliekania, výrobné technológie a spôsoby stavby oblúkov (Dawkins 2006: 192), a pre potreby svojho výskumu sa s ňou vyrovnávajú. Z hľadiska vnímania *memetického textu* ako *fragmentu verejného diskurzu* sú pre nás dôležité predovšetkým tie aplikácie termínu, ktoré sa dotýkajú jeho politického potenciálu. Tak L. Shifmanová (2014) navrhuje vnímať *internetový mém* ako skupiny obsahových jednotiek (*content items*) (Shifman 2014: 41). Ako vlastnosti týchto jednotiek uvádza: pri ich vzniku bolo relevantné uvedomovanie si vzťahu medzi nimi; cirkulovali, boli imitované a/alebo transformované prostredníctvom internetu a množstva jeho používateľov (Shifman 2014: 41). Spôsoby imitácie pritom vníma v troch dimenziách: obsah, forma a postoj (participačné štruktúry, štýl komunikácie, funkcie komunikačného aktu) (Shifman 2014: 40-41; k postoju porovnaj Gajarský 2012; Posokhin 2017). Rozlišuje tiež medzi *virálmi*, pri ktorých sa nemodifikuje pôvodný text a participácia používateľov pozostáva len z metakomentárov, *mémami vychádzajúcimi z jedného mému-iniciátora*, ktorý je aj najpopulárnejší, a *egalitárnymi mémami*, pri ktorých sú všetky verzie rovnako populárne (Shifman 2014: 59). Pre nás je však veľmi dôležité, že Shifmanová používa aj termín *politický mém* a poukazuje na to, že ako formy participácie v normatívnej debate o tom „ako by mal svet vyzerať a ako to najlepšie dosiahnuť“ spĺňajú persuazívnu funkciu, koordinačnú funkciu a fungujú ako výrazové módy (Shifman 2014: 120-123). Na L. Shifmanovú nadväzuje B. E. Wiggins (2019), ktorý nazerá na fenomén *internetových mémov* cez konceptuálnu

prizmu ideológie, semiotiky a intertextuality a vníma ich ako „remixované, opakované správy, ktoré sa rýchlo šíria medzi členmi participačnej digitálnej kultúry za účelom satiry, paródie, kritiky alebo inej diskurznej aktivity“ a ktorých funkciou je „vizuálne predniesť argument s cieľom iniciovať, rozšíriť diskurz, odporovať mu alebo ho ovplyvniť“ (Wiggins 2019: 11). Toto vymedzenie sa veľmi približuje k tomu, čo sa v rámci teórie diskurzu uchopuje ako *artikulácia* („taký vzťah medzi prvkami, pri ktorom sa v dôsledku artikulačnej praxe mení ich identita“, výsledkom artikulačnej praxe je štrukturovaná totalita *diskurz*; Laclau, Mouffe 2001: 124), a predstavuje z nášho pohľadu dôležité východisko pre uhol pohľadu „mém ako fragment diskurzu“.

Humor a kritika

Ako fragment diskurzu predstavuje *memetický text* veľmi špecifický predmet analýzy. Jednak je z hľadiska použitých znakov *multimodálnym textom*, t. j. evokuje významy pomocou rôznych semiotických zdrojov – *módov* (porovnaj Kress 2010: 54, 79; Kress, van Leeuwen 2001: 2), jednak, ako podotýka aj Shifmanová, sú niektoré politické mémy často koncipované ako humoristická výpoveď (Shifman 2014: 120). Tento aspekt je v centre našej pozornosti v tomto článku, v ktorom chceme poukázať predovšetkým na možnosti využitia teórie konceptuálnej interakcie, zmiešavania (blending) M. Turnera a G. Fauconniera pri vysvetlení predpokladaných intendovaných pragmatických efektov memetického textu ako fragmentu diskurzu.

Kompetentnosť vs. nekompetentnosť, vysoké vs. nízke

Vychádzame z toho, že pragmatické efekty sú vyvolané interpretáciami vznikajúcimi v určitom lingvokultúrnom a spoločenskom kontexte v dôsledku presieťovania rôznych *mentálnych priestorov* (porovnaj Fauconnier 1994), t. j. štruktúrovaných súborov prvkov a vzťahov medzi nimi, určitých „scenárov“, ktoré si ľudia konštruujú, reagujúc na artikulované verbálne i neverbálne jednotky, v priebehu komunikácie a rozmýšľania o percipovaných, predstavovaných, minulých, súčasných alebo budúcich situáciách (porovnaj Fauconnier 1994: 16; Grady, Oakley, Coulson 1999: 102). Pri recepcii textov interaguje materiál, t. j. prvky a vzťahy medzi nimi, zo *vstupných priestorov* (*input space*) zdieľajúcich určitú spoločnú abstraktnú štruktúru (*generic space*) a vzniká nový, *zmiešaný priestor* (*blended space*), ktorý

produkuje aj jemu vlastnú, emergentnú štruktúru (porovnaj Fauconnier, Turner 1998a: 135-138[2]; Grady, Oakley, Coulson 1999: 103-106).

Ako príklad možno uviesť multimodálny text *Skalické diplomy*[3], ktorý reaguje na plagiátorsky škandál spojený so Stredoeurópskou vysokou školou, figurantami ktorého boli dvaja slovenskí politici (porovnaj Mikušovič, Benedikovičová 2020; Benedikovičová 2020). Text je vybudovaný pomocou módov *obraz* (fotografia upravená vo Photoshope) a *písmo* (verbálny komentár ako spôsob ukotvenia obrazu; Barthes 1977: 38) a otvára minimálne *dva vstupné priestory* (*inputs*) evokované verbálnymi a neverbálnymi znakmi:

1) *trhovisko* (fotografia upravená vo Photoshope znázorňujúca pojazdný stánok s výveskou Skalické diplomy a oznamom „Akcia: balíček diplom + dizertácia zľava 30%“, z ktorého predavačka ponúka ľuďom diplomové práce namiesto očakávaných skalických trdelníkov – tradičných múčnikov z kysnutého cesta v tvare dutého valca)

a

2) *univerzita* (pars pro toto ju zastupujú a evokujú diplomové práce nastohované na výdajnom pulte).

Mapovanie medzi priestormi by sme mohli znázorniť nasledovne:

trhovisko — skalická vysoká škola;
predavačka v pojazdnom stánku — poskytovatelia vzdelania;
masovo vyrábané cukrovinky — diplomové práce;
ľudia kupujúci si múčnik — študenti získavajúci diplom.

Tieto dva priestory majú spoločné prvky, abstraktnú schému situácie a jej účastníkov, ktorá bude v modeli *konceptuálneho zmiešavania* umiestnená v generickom priestore (generic space; Fauconnier, Turner 1998a: 137-138), a síce:

agent vykonávajúci činnosť;
prostredie, kde ju vykonáva;
činnosť;
príjemcovia činnosti;
produkt činnosti.

[2] V tejto štúdii bola predstavaná teória konceptuálneho zmiešavania, neskôr v texte sa budeme opierať aj o jej reprint s úpravami dostupný na stránke katedry kognitívnych vied Kalifornskej univerzity v San Diego (UC San Diego).
[3] Dostupné na adrese: https://www.zomri.online/2020/07/24/skalicke-diplomy/.

Prvky a štruktúry zo vstupných priestorov sa projektujú do spoločného priestoru, kde nastáva ich zmiešavanie (*blended space*; Fauconnier, Turner 1998b: 9). Dodajme len, že zmiešavanie je „provokované" jednak v móde *obrazu* (fotografia upravená vo Photoshope) → diplomové práce namiesto múčnikov, jednak správou artikulovanou v móde *písma* a realizovanou v poľahky rozpoznateľnom rečovom žánri reklamy.

Domnievame sa, že z hľadiska konštruovania obrazu vysokej školy je najzávažnejšia metonymická „skratka", reorganizácia kauzálneho reťazca (namiesto vzdelania ako cesty k diplomu sa predávajú samotné diplomy) a manipulácia s pozíciami, ktoré zaujíma univerzita, resp. jej predstavitelia vo vzťahu k vydávaniu diplomov: škola ako *authoritor*, ktorý posudzuje nadobudnuté vedomosti a zručnosti študentov (*authoritee*), sa prezentuje v pozícii *authoritee*, ktorý sa snaží predať produkt zákazníkovi (*authoritor*) (porovnaj Fairclough 1993: 115; Fairclough 2003: 218)[4].

Práve zmiešaním môžeme vysvetliť nové významy: nekompetentnosť inštitúcie, ktorej prvotným cieľom by malo byť vzdelávať, a nie predávať; devalvácia hodnoty diplomu. Táto interpretácia vysvetľuje z nášho pohľadu mechanizmus artikulácie spoločenskej kritiky, nevysvetľuje ale smiechovú reakciu, ktorú sme fixovali na základe metajazykových komentárov na facebookovej stránke komunity.

Tá je z nášho pohľadu vyvolaná kvalitou vzťahov medzi dvoma vstupnými priestormi centrálnymi z hľadiska budovania textu a medzi prvkami z nich vstupujúcich do *blendu* (*zmiešaného priestoru*) a interagujúcich v ňom – opozíciou medzi *vysokým* a *nízkym* (v súvislosti s dôležitosťou opozície porovnaj Attardo 1994: 204[5]).

univerzita vs. trhovisko;
produkt slúžiaci na uspokojenie fyziologických potrieb vs. produkt intelektuálnej činnosti slúžiaci na uspokojenie kognitívnych potrieb.

Táto opozícia je pritom vyhrocovaná aj asociáciami predpokladane evokovanými jednotlivými použitými znakmi (na základe zvukovej podobnosti: *trdelník – trdlo*; na základe metaforického prenosu *dutý múčnik – dutí* [slang; nepripravení na vyučovanie, na skúšku, ktorí nič nevedia; SSSJ] študenti.

[4] Opierame sa o terminológiu a analýzu podobnej situácie u N. Faircloughа.
[5] Attardo vychádza z Raskina (1985).

Záver

V článku vychádzame z uchopovania *memetických textov* ako *fragmentov diskurzu* a relevantných objektov širšie koncipovaného diskurzného výskumu, resp. aj výskumu v oblasti politickej lingvistiky. Pri ich vymedzení sa opierame o spisbu L. Shifmanovej a B. E. Wigginsa. Prezentujeme čiastkovú analýzu memetického textu *Skalické diplomy*, ktorý reagoval na plagiátorsky škandál. Nazdávame sa, že použitie modelu *konceptuálnej interakcie*, *zmiešavania* (*blending*) M. Turnera a G. Fauconniera napomáha detegovaniu „miest", ktoré by vysvetlili logiku budovania spoločenskej kritiky a predpokladanej smiechovej reakcie, čo je z nášho pohľadu v neposlednom rade dôležité aj z hľadiska uvažovania o efektívnosti a subverzívnom potenciáli takýchto artikulácií.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 015EU-4/2019 *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* a grantového projektu VEGA 1/0344/20 *Jazyk pravicového extrémizmu. Politolingvistická perspektíva*.

Literatúra

ATTARDO, S. (1994): *Linguistic Theories of Humor*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

BARTHES, R. (1977): *Image. Music. Text.* London: Fontana Press.

BENEDIKOVIČOVÁ, M. (2020): Boris Kollár je plagiátor ako Andrej Danko. Na Kmotríkovej škole podvádzal. In: *Denník N* [online], 23.6.2020. Dostupné na adrese: https://dennikn.sk/1942222/boris-kollar-je-plagiator-ako-andrej-danko-na-kmotrikovej-skole-podvadzal/ [18. 8. 2020].

BLACKMOREOVÁ, S. (2001): *Teorie memů. Kultura a její evoluce*. Z anglického originálu přeložil Martin Konvička. Praha: Portál.

DAWKINS, R. (2006): *The Selfish Gene*. Oxford, New York: Oxford University Press.

FAIRCLOUGH, N. (1993): D*iscourse and Social Change*. Cambridge, Malden: Polity Press.

FAIRCLOUGH, N. (2003): *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research.* London, New York: Routledge.

FAUCONNIER, G. (1994): G.: Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. Cambridge: Cambridge University Press.

FAUCONNIER, G.; TURNER, M. (1998a): Conceptual Integration Networks. In: *Cognitive Science*, Vol 22, No. 2, 1998, s. 133-187.

FAUCONNIER, G.; TURNER, M. (1998b): Conceptual Integration Networks. Reprint with revisions of an article published in *Cognitive Science*, Vol. 22, No. 2, 1998, 133-187, <http://www.cogsci.ucsd.edu/~faucon/BEIJING/CIN.pdf> [18. 8. 2020].

GAJARSKÝ, L. (2012): Vyjadrenie postoja autora v publicistickom texte In: *Vzdelávanie – kultúra – duchovnosť: od homo loquens k homo spiritualis,* Prešov: CUBE consulting, s. 435-441.

GRADY, J. E.; OAKLEY, T.; COULSON, S. (1999): *Blending and Metaphor*, In: GIBBS, R. W. Jr., STEEN, G. J. (eds.): *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 101-125.

KRESS, G. (2010): *Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London, New York: Routledge.

KRESS, G.; VAN LEEUWEN, T. (2001): *Multimodal Discourse. The modes and media of contemporary communication*. London, New York: Arnold.

LACLAU, E.; MOUFFE, CH. (2001): *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*. Second Edition. London, New York: Verso.

MIKUŠOVIČ, D.; BENEDIKOVIČOVÁ, M. (2020): Krištúfková do bakalárskej práce kopírovala články aj s chybami, upozornil Beblavý. O rodine písala na ústave ekológie. In: *Denník N* [online], 23.6.2020, <https://dennikn.sk/1941631/kristufkova-do-bakalarky-kopirovala-clanky-aj-s-chybami-upozornil-beblavy-o-rodine-pisala-na-ustave-ekologie/?ref=tit> [18. 8. 2020].

POSOKHIN, I. (2017): Predvybornaja ritorika kandidatov v parlament Slovakiji v 2016 g. In: *Lingvokuľturnoje obrazovanije v sisteme vuzovskoj podgotovki specialistov.* Brest : BrGU im. A.S. Puškina, s. 12-18.

RASKIN, V. (1985): *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht, Boston, Lancaster: D. Reidel.

SHIFMAN, L. (2014): *Memes in Digital Culture*. Cambridge, London: The MIT Press.

„SSSJ“. *Slovník súčasného slovenského jazyka* [online]. A – G. (2006), Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Dostupné na adrese: https://slovnik.juls.savba.sk/ [18.8.2020].

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

WIGGINS, B. E. (2019): *The Discursive Power of Memes in Digital Culture Ideology, Semiotics, and Intertextuality*. New York, London: Routledge.

Analyzovaný text

Skalické diplomy. Dostupné na adrese:
https://www.zomri.online/2020/07/24/skalicke-diplomy/ [18.8.2020].

Kontakt:

doc. Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: nina.cingerova@uniba.sk

Komunikácia prostredníctvom politickej karikatúry na príklade strany FPÖ[1]

Ján Demčišák

Abstract

Communication by the Means of Caricatures – Demonstrated Using the Example of the FPÖ. *The study deals with some specifics of political and populist caricature and with the mechanisms by which this communication operates. The paper analyses selected caricatures from the column "Scharfe Feder" in the "Neue Freie Zeitung" and concentrates, among other things, on the conflicts and enemy images presented. Finally, the question of the meaning of political satire and political caricature should be answered.*

Keywords: political caricature, populism, political satire, enemy images, Neue Freie Zeitung.
Kľúčové slová: politická karikatúra, populizmus, politická satira, obraz nepriateľa. Neue Freie Zeitung.

Úvod

Komunikácia politických subjektov so svojimi voličmi a sympatizantmi a potenciálnymi voličmi je veľmi rozmanitá a využíva rozličné spôsoby a kanály. Výskumom tohto druhu komunikácie, politického marketingu, ako aj špecifikami jazyka politiky sa zaoberajú početné štúdie a monografie (napr. Decker, Lewandowsky 2017; Diehl 2012; Priester 2017, Štefančík 2020). Ich prevažná časť je prirodzene venovaná skôr verbálnej zložke, ale do pozornosti sa dostávajú aj vizuálne a neverbálne aspekty v kontexte komunikačnej interakcie (napr. Schuppener 2019). Osobitú pozornosť v posledných rokoch vzbudzuje taktiež problematika populizmu a jeho osobitého štýlu pôsobenia na recipienta, ktorý, ako sa zdá, je dostatočne persuazívny na to, aby populistickým stranám zabezpečil stúpajúce preferencie.

[1] Tento príspevok vznikol s podporou APVV v rámci projektu č. APVV-17-0128 Komparácia jazykových stratégií pravicového populizmu (Nemecko – Rakúsko – Česko – Slovensko): lexika – texty – diskurzy.

V tomto príspevku sa chceme zamerať na jeden z menej analyzovaných prostriedkov v rámci politickej komunikácie – a to je fenomén politickej karikatúry. Nepôjde však o nezávislú karikatúru tvorbu, pri ktorej si umelci vo všeobecnosti berú na mušku politikov, politické strany a pod., ale o karikatúry v kontexte práce s verejnosťou konkrétnej politickej strany, v našom príklade rakúskej strany FPÖ. Ďalším špecifikom analyzovaného materiálu je jeho upriamenosť na viac-či menej jednoznačného recipienta, ide totiž o diela pochádzajúce zo straníckeho časopisu *Neue Freie Zeitung* uverejňované v pravidelnej rubrike *Spitze Feder* (Ostré pero). Primárnym adresátom sú teda členovia a prípadní priaznivci strany, na základe čoho môžeme predpokladať, že medzi autorom a adresátmi jeho myšlienok existuje určitá názorová a hodnotová zhoda.

Našim cieľom je priblížiť niektoré špecifiká a mechanizmy fungovania tohto komunikátu a v závere načrtnúť otázku jeho zmyslu a funkcie z hľadiska politickej komunikácie.

Špecifiká a vymedzenie politickej karikatúry

Dá sa povedať, že karikatúra má vo svojej podstate populistický charakter – je to totiž žáner výtvarného umenia, ktorý sa snaží byť pochopiteľný pre širšie vrstvy obyvateľstva, z tohto dôvodu sa na rozdiel od umeleckej kresby snaží byť viac jednoznačná a menej abstraktná či „zakódovaná". Mala by byť „zrozumiteľná aj bez hĺbkového štúdia úmyslu autora a mala by byť schopná odovzdať svojim divákom aktuálny skarikovaný postreh z politickej, prípadne z inej oblasti spoločenského či bežného života" (Valter 2014: 85). Istá forma zhrnutia a abstrakcie sa jej však nedá odoprieť, aj podľa Krügera je jednou z jej základných zložiek formálno-abstraktný aspekt, ktorý ju približuje k šifre, na druhej strane je však bezprostredne spojená so skutočnosťou a jej ďalším neoddeliteľným prvkom je realisticko-spravodajský charakter (Krüger 1969: 10-11).

Výraz karikatúra je etymologicky odvodený z talianskeho výrazu *caricare*, čo okrem iného znamená zveličovať či preháňať. Tento výraz poukazuje na zásadný rys karikatúry a to je preháňanie a prílišné vyzdvihovanie určitých vlastností alebo znakov až do bodu zosmiešnenia. Napriek tomu, že satirické zobrazovanie je prítomné už v antike, o jej postupnom etablovaní ako umeleckého žánru výtvarného umenia môžeme hovoriť až s obdobím neskorého stredoveku a nástupom renesancie (da Vinci, bratia Carracci, Bernini atď.). Záplava karikaturistických letákov, pamfletov a výsmešných obrázkov prichádza aj s hnutím reformácie – s cieľom priviesť ľudí k samostatnému premýšľaniu, okrem iného je tento žáner v zmysle biblia pauperum určený

tým, ktorí nevedia čítať (por. Koschatzky 1992: 17). Po rozmachu a veľkej popularite v 18. storočí v Anglicku dochádza v prvej polovici 19. storočia k prepojeniu karikatúry a politickej publicistiky najmä vo Francúzsku, čo dokumentuje vznik prvých ilustrovaných humoristických časopisov, ktoré sa postupne rozširujú do ostatných európskych krajín (Krekovičová; Panczová 2013: 32).

Neue Freie Zeitung, z ktorého nami skúmané karikatúry pochádzajú, nie je síce humoristickým časopisom, ale publicistický kontext je jednoznačne daný. Krüger dokonca vo všeobecnosti hovorí o literárno-publicistickom komponente politickej karikatúry, čím v nadväznosti na Theodora Heussa a jeho dielo „K estetike karikatúry" z roku 1910 dáva do pozornosti text spravidla sprevádzajúci karikatúrnu kresbu a zdôrazňuje jeho literárne štylistické prvky ako napr. satira, irónia, persifláž, paródia alebo travestia (Krüger 1969: 12).

Politická karikatúra teda v sebe jednoznačne spája umelecký (výtvarný), publicistický aj politicko-mienkotvorný aspekt. Analýza karikatúry sa stáva výzvou práve z dôvodu nutnosti zohľadniť rôznorodé aspekty a hybridný charakter tohto komunikátu a potreby uvažovať o ňom minimálne v kontexte výtvarného umenia, žurnalistiky, literatúry a politoligvistiky zároveň.

Vymedzenie politickej karikatúry z hľadiska témy a obsahu sa na jednej strane zdá veľmi jednoduché. Valter ju definuje ako karikatúru, „ktorá sa dotýka nejakej politickej udalosti alebo osobnosti" a zároveň ju odčleňuje od spoločenskej (komunálnej) karikatúry, ako aj celého radu ďalších druhov (humoristická, poetická, portrétna, filozofická, propagačná). Zároveň však dodáva, že deliace čiary medzi jednotlivými kategóriami sú prestupné a prestupy medzi druhmi plynulé (Valter 2014: 87). Na druhej strane práve táto difúznosť je prekážkou pre jednoznačné vnímanie politickej karikatúry a jej ohraničenie od iných druhov karikatúr. Z nášho pohľadu je politická karikatúra práve často úzko spätá s portrétnou alebo propagačnou karikatúrou. Valterom navrhované diferencovanie medzi politickou a spoločenskou karikatúrou, v ktorej je politická udalosť karikovaná cez jej dopad na spoločnosť, je okrem toho v rozpore prístupom Wernera Krügera, pre ktorého je spoločensko-kritický aspekt bezprostredne spätý s politickou karikatúrou (Krüger 1969: 17).

Inú obsahovú diferenciáciu karikatúry ponúka Walter Koschatzky, tento identifikuje 12 najčastejších tematických okruhov: človek – ideál a skutočnosť, proti neľudskosti, proti moci vládnucich, odhalená nemorálnosť, demaskovaná kritika, politika ako terč, hlúposť a samoľúbosť – zdanie a skutočnosť, komické nehody, malé slabosti – veľké hlúposti, absurdno a groteskno, humor na zamyslenie, obrázkové príbehy – komix (Koschatzky 1992:

17). Kontextom daného členenia bola organizácia výstavy pod názvom „Karikatúra a satira: päť storočí dobovej kritiky“ organizovanej v Kunstahlle der Hypostiftung v Mníchove v roku 1992. Hoci aj v tomto členení je politická karikatúra samostatným typom, aj táto klasifikácia má rovnaký problém ako v predchádzajúcom prípade – pretože viacero z menovaných obsahových aspektov – sa či už manifestne alebo latentne prelína s témou politiky (napr. „proti moci vládnucich“, „demaskovaná kritika“, „humor na zamlysenie“ a pod.).

Politická karikatúra, v našom ponímaní inšpirovanom predchádzajúcimi autormi, je karikatúra týkajúca sa moci v širšom zmysle slova, mocenských konštelácií, ako aj procesu mienkotvorby. V tomto duchu sa môže týkať politikov, politických subjektov, ale aj všetkých verejných osôb a inštitúcií podieľajúcich sa na tvorbe verejnej mienky a definovaní, či ovplyvňovaní kultúrno-spoločenských hodnôt. Jej bezprostrednými aspektami sú kritičnosť a aktuálnosť.

Mechanizmy fungovania politickej karikatúry

Podstata karikatúry bezprostredne súvisí s kategóriou komického a komikou. Ak sa teda chceme pozrieť na mechanizmus jej fungovania, musíme sa pozrieť na teóriu humoru a komiky. Pre oblasť politickej karikatúry (ale nielen jej) sa nám ako vhodné východisko javí téza Friedricha Georga Jüngera, ktorý vo svojej eseji z roku 1936 „Über das Komische“ (O komickom) píše: „Všetko komické vychádza z konfliktu: Bez neho nie je nič komické mysliteľné, len pokiaľ sme si ho vedomí, sme schopní vnímať komickosť. Z nekonfliktných situácií a pomerov preto nikdy nemôže vzísť niečo komické“ (Jünger 2005: 104, z nemčiny preložil J. D.).

Konflikty sú taktiež súčasťou repertoáru populistických aktérov, ako si všíma aj Paula Diehl, ktorá v tejto súvislosti hovorí o nástroji dramatizácie a vyhrocovania konfliktov a mediálnej kompatiblinosti takto motivovanej sebainscenácie populistov (Diehl 2012: 20). Potenciál konfliktu sa v rétorike populizmus a pravicového populizmu odvíja predovšetkým od konštrukcie obrazu nepriateľa a všeobecnej logiky negácie, čo je fakt, ktorý konštatujú početné štúdie (napr. Priester 2017; Schellenberg 2017; Decker /Lewandowsky 2017)[2]. Nepriatelia, resp. tí „iní“ sú definovaní a vylučovaní na základe prehnaných etnických, náboženských, kultúrnych, sexuálnych a politických kritérií (Schellenberg 2017: 15). Už tento fakt korešponduje s povahou

[2] Z hľadiska politolingvistiky sa o konfliktné línie špecificky v slovenskom politickom kontexte zaujímajú aj Štefančík a Dulebová (2017).

karikatúry ako takej. Obdobné determinanty konštatuje aj Štefančík (2020) v rámci svojej analýzy komunikačných stratégií pravicového extrémizmu. V súvislosti s obrazom nepriateľa uvádza osem kategórií, pričom viaceré rozširujú alebo precizujú možnosti klasifikácie, ktorú načrtla Schellenbergová. Ide napríklad o médiá, medzinárodné organizácie a inštitúcie, na ktoré majú nielen extrémisti, ale aj pravicoví populisti vyhranený kritický názor.

Kategorizácia a špecifikácia premennej „nepriateľa“, ktorú Schellenbergová a Štefančík navrhujú, by mohla byť východiskovým bodom aj pre klasifikáciu v užšom zmysle populistickej karikatúry, ale teoreticky a v širšom zmysle aj politickej karikatúry ako takej, pričom sa dá predpokladať jej ďalšia diferenciácia a konkretizácia. Vzhľadom na definovaný cieľ a možný rozsah príspevku, sa na tomto mieste nechceme zaoberať formulovaním a predkladaním vlastného návrhu klasifikácie. Nasledujúce príklady ale môžu ilustrovať danú variabilitu v stvárnení nepriateľa a zároveň poukázať na potrebu, ako aj istú problematickosť klasifikácie tohto obrazu:

SPITZE FEDER Oppositionsarbeit 2019

Obr. 1 (NFZ č. 8/2019)

SPITZE FEDER Nächste Märchenstunde im Staatsfunk.

Obr. 2 (NFZ č. 18/2018)

SPITZE FEDER Unabhängigkeit und Objektivität à la ORF.

Obr. 3 (NFZ č. 18/2019)

SPITZE FEDER Stand der Ermittlungen zum „Ibiza-Video“.

Obr. 4 (NFZ č. 34/2019)

SPITZE FEDER SPÖ-Wien und das Islamismusproblem.

Obr. 5 (NFZ 38/2018)

SPITZE FEDER Unbeirrt auf dem falschen Weg.

Obr. 6 (NFZ 47/2018)

Ako nepriateľ sa v analyzovaných karikatúrach objavujú bezprostrední politickí konkurenti (obr. 1), médiá (obr. 2 a obr. 3), štátne inštitúcie (obr. 4), migranti (obr. 5), medzinárodné inštitúcie (obr. 6). Niektoré z týchto príkladov navyše kumulujú rôzne typy nepriateľov – napr. obr. 4 karikuje nielen zaujatého sudcu, ale textovou narážkou na „čierne písmo" správy symbolicky sprítomňuje aj konkurenčný politický subjekt ÖVP a na obr. 5 nejde len o príval migrantov, ale aj o kritiku riešenia daného problému predstaviteľom strany SPÖ. V niektorých prípadoch má nepriateľ skôr abstraktnú podobu, ako dokumentuje obr. 7.

SPITZE FEDER Österreich im „Nazi-Fieber".

Obr. 7 (NFZ 6/2018)

FPÖ sa tu štylizuje do podoby obete prenasledovania a prehnanej šikany. Konštelácia priateľ/nepriateľ sa mení na naratív agresor/obeť. Táto karikatúra zároveň využíva viacero indícií pôsobiacich v zmysle šifry. Číslice 88, ktoré so záujmom fotografuje myš, aj pátračova narážka na hnedú farbu poukazujú na podozrenie z pravicového extrémizmu a fašizmu. Porozumenie týmto veľmi známym šifrám dodatočne uľahčuje otázka: „Wieder einen Nazi gefunden?" = Znovu si našiel nácka? Tak použitie pomerne jednoduchých šifier ako aj nekryptické priame formulácie uľahčujú pochopenie predmetnej karikatúry bežným recipientom, čo zodpovedá podstate karikatúrneho stvárnenia. Rovnako jasné je aj ďalšie podčiarknutie zvolenej štylizácie do podoby obete nápisom na stene „Kill HC!" – teda výzva po smrti H. C. Stracheho. Tematika neznášanlivosti je kritikou politických protivníkov, ktorí nielenže nemajú v láske FPÖ, ale sú aj prívrženci prijímania cudzincov (nápis „Ausländer rein!" = Cudzinci dnu!) a svojím neustálym podozrievaním a obviňovaním pripomínajú mimozemšťanov. Práve posledná šifra – mimozemšťan zamýšľajúci sa nad slovami národnej hymny – je azda najviac skrytou – odkazuje na škandál strany s textami piesní antisemitského charakteru cynicky schvaľujúce holokaust. Kým oficiálna rétorika v tom čase vládnucej strany sa snažila neuplatňovať predtým často používaný naratív obete, karikatúra ako umelecký žáner si takúto štylizáciu mohla dovoliť.

Zobrazovaný nepriateľ často nepochádza z domácej politickej scény, už na obr. 6 sme mohli vidieť karikovanú postavu Angely Merkelovej, rovnako

je to aj na obr. 9, 10 a 11. Ďalšími príkladmi sú tiež Martin Schulz (obr. 9), Recep Tayyip Erdogan alebo EU komisár Jean-Claude Juncker (obr. 12).

Obr. 9 (NFZ 1/2017)

Obr. 10 (NFZ 23/2018)

Obr. 11 (NFZ 49/2018)

Obr. 12 (NFZ 24/2018)

Do pozície nepriateľov ich stavia nielen štýl politiky, ktorý nie je kompatibilný s FPÖ, ale aj ich spojenie s medzinárodnými inštitúciami, ktoré sú údajnou hrozbou pre rakúsku národnú suverenitu, ako aj ďalšie kultúrne, či hodnotové rozdiely.

Odvíjanie pozície nepriateľa od náboženskej či sexuálnej inakosti je v explicitnej podobe medzi skúmanými karikatúrmi skôr zriedkavé.[3] Príkladom v tomto smere môže byť obr. 5, ktorý bezprostredne tematizuje islam. Oveľa častejšie sú skôr implicitné narážky v podobe šifry, ktoré sú zjavné aj z doteraz prezentovaných príkladov. V prípade obr. 12 ide o ironickú narážku na krížové výpravy vychádzajúcu z úst Erdogana a obr. 9 a 11 zase karikujú biblické motívy štýlom persifláže (obr. 9 – zjavenie hviezdy pri narodení Ježia, obr. 11 – rituál umývania nôh). V kontexte sexuality je to zase zvýrazňovanie maskulínnych čŕt u žien (napr. chlpaté nohy) a o niečo menej častá efeminácia u mužov. Sexuálne a religiózne aspekty však v nami skúmaných prípa-

[3] Náboženský aspekt a hlavne antiislamistický postoj je viac typický pre textovú zložku – porovnaj analýzu Fraštíkovej venovanú textom z *Neue Freie Zeitung* (Fraštíková 2019). Obraz nepriateľa primárne postavený na náboženskej a nacionálnej neznášanlivosti však môže byť konštitutívny aj pre politickú karikatúru, ako to dokazuje štúdia k počiatkom slovenskej politickej karikatúry od Krekovičovej a Panczovej (2013).

doch zväčša nie sú primárnym nositeľom konfliktu, ale skôr len akýmsi sprievodným a doplňujúcim prvkom. Oveľa silnejším je, zdá sa, kultúrny aspekt (napr. obr. 13 využívajúci kultúrny corss dressing), ktorého súčasťou môže byť aj chápanie sexuality či náboženstva. Ak sa však do popredia dostane vyslovene kultúrny aspekt, môže karikatúra opustiť sféru politického. Príklad obr. 14 by už napr. v zmysle Valtera (2014) patril k oblasti spoločenskej (komunálnej) karikatúry. Avšak aj situácia tzv. „corona" krízy, na ktorú obrázok reaguje, je neoddeliteľná od politiky a tematizovaný strach z vychádzania môže súvisieť aj s obmedzením slobody pohybu z pozície štátnej moci.

SPITZE FEDER Präsidiale Bedenkenträger.

Obr. 13 (NFZ 45/2018)

SPITZE FEDER Corona-Krise beim Osterhasen.

Obr. 14 (NFZ 15/2020)

Hoci spomínané elementy (náboženstvo, sexualita) nemusia byť bezprostredne tematicky nosné, sú prirodzenou súčasťou karikatúry a fungujú v rámci mechanizmu preháňania a zosmiešňovania a teda vytvárania komična. Ak odhliadneme od politického obsahu karikatúry a vrátime sa napr. k obsahovo-tematickému vymedzeniu karikatúry podľa Koschatzkeho (viď vyššie), môžeme identifikovať aj ďalšie mechanizmy jej fungovania.

Aj v politickom kontexte totiž karikatúra môže tematizovať nemorálnosť (napr. obr 15 – korupčné správanie) a vysmievať sa z ľudských vlastností (obr. 16 – názorová nestálosť).

SPITZE FEDER Glawischnigs nächster Nachhaltigkeitsversuch.

Obr. 15 (NFZ 10/2018)

SPITZE FEDER Alt-ÖVPler mit Orientierungsverlust

Obr. 16 (NFZ 7/2019)

Rovnako časté je poukazovanie na nekompetentnosť politických protivníkov, či už reálnu alebo vykonštruovanú (obr. 17, 18), ale objavuje sa aj karikatúrne štylizovanie nepriateľa do podoby záchrancu, čo pôsobí ako výsmech z ľudskej ješitnosti (obr. 19 a 20).

SPITZE FEDER Der „Experten-Beirat" des Bundeskanzlers.

Obr. 17 (NFZ 19/2020)

SPITZE FEDER Blümelsche Treffsicherheit.

Obr. 18 (NFZ 22/2020)

SPITZE FEDER Der Kaiser und sein Herold.

Obr. 19 (NFZ 48/2019)

SPITZE FEDER Kanzler sein, ist schon längst zu wenig.

Obr. 20 (NFZ 21/2020)

Ostatné dva príklady sú zaujímavé aj z iného hľadiska. Poukazujú na to, že populistická karikatúra dokáže inštrumentalizovať aj aspekty a prvky, patriace k typickým znakom populizmu (obraz charizmatického vodcu, resp. mesianistický charakter) a využiť ich na zosmiešnenie politického oponenta. Obr. 20 okrem iného opätovne dokladuje persifláž náboženského motívu, či kumuláciu a spolupôsobenie viacerých šifier súčasne.

Popri politicko-kritickom aspekte a fakte, že nami analyzované karikatúry vznikali v zmysle politickej objednávky, určite sa im nedajú uprieť aj umelecké kvality v rámci daného žánru. Už spomínané štylistické prvky, ako napr. využitie šifry, umelecká abstrakcia, zhustenie (Verdichtung), persifláž a pod., poukazujú na to, že politická karikatúra dokáže nielen komunikovať politické obsahy, ale funguje aj na metaúrovni literárnej či výtvarnej komunikácie, ako príklad môžeme uviesť obr. 21, ktorý vychádza z princípu intertextuality a je citáciou známej karikatúry autora Wilhelma Buscha.

SPITZE FEDER Der Oberlehrer in der Rolle seines Lebens.

Obr. 21 (NFZ 20/2020)

Funkcia a zmysel politickej karikatúry ako komunikátu

Pri uvažovaní o zmysle a funkcii karikatúry je opäť potrebné sa vrátiť k aspektu komickosti. Mechanizmus pôsobenia humoru sa dá v tomto prípade najlepšie objasniť pomocou tzv. teórie nadradenosti, ktorú načrtli už Platón a Aristoteles. V ich ponímaní je humor reakciou na okolitý svet, pri ktorej smiech dáva smejúcemu sa pocit nadradenosti nad vysmievaným (porovnaj Platón 1861; Aristoteles 1982: 17). Recipient sa tak dostáva do pozície múdrejšieho, informovanejšieho resp. morálne lepšieho človeka, čo na jednej strane vedie k pocitu uspokojenia a na druhej strane vytvára spolupatričnosť s ostatnými rovnako zmýšľajúcimi, ktorí sú na strane smejúcich sa. Na tento koncept nadväzuje aj Hobbes, ktorý chápe smiech ako akt sebaafirmácie, zároveň zdôrazňuje dôležitosť kategórie „cudzieho", pretože chyby priateľov a blízkych nás podľa neho nepodnecujú k smiechu (Hobbes 2005: 16). Tento aspekt súčasne korešponduje s obrazom nepriateľa, ktorému sme sa bližšie venovali.

Podľa Koschatzkeho smiech nie je vlastným cieľom karikatúry, môže však byť jeho viditeľným výsledkom. Pritom rozlišuje medzi zlomyseľným a oslobodzujúcim smiechom (Koschatzky 1992: 18). Nami analyzované príklady poukazujú na to, že populistická karikatúra skôr prináša resp. konštruuje zlomyseľný smiech a výsmech. Jej cieľom je predovšetkým naplnenie politickej objednávky, primárne má viesť k zdiskreditovaniu protivníka a až sekundárne možno k sebaafirmácii recipienta. Okrem toho má takpovediac odľahčujúci a doplnkový charakter. Prvok humoru tak do istej miery poľudšťuje tvár príliš upätej politiky, nemôže však pôsobiť prehnane, aby daná strana nestratila dojem serióznosti.

Záver

V súvislosti s nami analyzovanými karikatúrami sa nedá hovoriť o cielenom politickom marketingu, prípadne o politickej reklame či predvolebnej kampani. Svojou previazanosťou s politickým subjektom, ktorému slúžia, sa však odlišujú od bežnej politickej satiry či karikatúry. Na druhej strane vykazujú všetky typické znaky a prvky tohto umeleckého žánru. ich konštitučným prvkom je predovšetkým obraz nepriateľa, ktorý je veľmi rôznorodý a ktorý sa dá klasifikovať a diferencovať rôznymi spôsobmi. Mechanizmus fungovania populistickej karikatúry vyplýva zo zosmiešňovania protivníka, jeho vlastností, názorov, hodnotového či politického presvedčenia. Dôležitým prvkom je aj jej situačný aspekt vyplývajúci zo spontánnej reakcie na aktuálnu spoločensko-politickú situáciu, predovšetkým rôzne prešľapy iných politikov. V

mnohých ohľadoch však dané situácie či konflikty prehnane vyhrocuje, prípadne ich cielene konštruuje. Z komunikačného pohľadu sa snaží používať jasné a zrozumiteľné šifry a len obmedzený rozsah abstrakcie, aby umožnila svojmu recipientovi jednoznačnejšie pochopenie. Využitím humoru a komičnosti sa tak objednávateľ politickej karikatúry snaží priblížiť svojím sympatizantom a dodať im pocit spolupatričnosti, sily a intelektuálnej, či morálnej nadradenosti nad spoločným nepriateľom.

Literatúra

ARISTOTELES (1982): *Poetik*. Stuttgart: Philipp Reclam.

DECKER, F.; LEWANDOWSKY, M. (2017): Rechtspopulismus: Erscheinungsformen, Ursachen und Gegenstrategien. In: GAISBAUER, S.; JUNG, M.; KORKMAZ, B. (eds.): *Das Dossier Rechtspopulismus*. Bonn: BPB, s. 22–35.

DIEHL, P. (2012): Populismus und Massenmedien. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte,* Vol. 62, No. 5–6, s. 16-22.

FRAŠTÍKOVÁ, S. (2019): Antiislamistický postoj a jeho jazykové stvárnenie vo vybraných textoch pravicovej populistickej strany FPÖ. In: ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 282-295.

HOBBES, T. (2005). Lachen als Effekt der Selbstaffirmation. In: BACHMAIER, H. (eds.): *Texte zur Theorie der Komik*. Ditzingen: Reclam, s. 16-17.

JÜNGER, F. G. (2005): Provokation, Replik und Regelbehauptung. In: BACHMAIER, H. (eds.): *Texte zur Theorie der Komik*. Ditzingen: Reclam, s. 104-105.

KOSCHATZKY, W. (1992): *Karikatur und Satire: fünf Jahrhunderte Zeitkritik*. München: Hirmer Verlag.

KREKOVIČOVÁ, E.; PANCZOVÁ, Z. (2013): Obraz nepriateľa v počiatkoch slovenskej politickej karikatúry. Vizuálne stereotypy v časopise Černokňažník v rokoch 1861 – 1910. In: *Slovenský národopis*, Vol. 61, No. 1, s. 31-54.

KRÜGER, W. (1969): *Die Karikatur als Medium in der politischen Bildung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

PLATON (1861): Philebos. In: SCHLEIERMACHER, F. D. (eds.): *Platons Werke. Zweiten Teiles dritter Band*. Berlin, <http://www.opera-platonis.de/Philebos.pdf> [29. 2. 2020].

PRIESTER, K. (2017): Das Syndrom des Populismus. In: GAISBAUER, S.; JUNG, M.; KORKMAZ, B. (eds.): *Das Dossier Rechtspopulismus*. Bonn: BPB, s. 7-12.

SCHELLENBERG, B. (2017): Rechtspopulismus im europäischen Vergleich – Kernelemente und Unterschiede. In: GAISBAUER, S.; JUNG, M.; KORKMAZ, B. (eds.): *Das Dossier Rechtspopulismus*. Bonn: BPB, s. 13-21.

SCHUPPENER, G. (2019): Lexik und Diskurse rechtspopulistischer Wahlwerbung – Plakate der AfD aus den Jahren 2016 bis 2018. In: BERGEROVÁ, H.; LÜGER, H.-H.; SCHUPPENER, G.: *Aussiger Beiträge*, Vol. 13, s. 243-259.

ŠTEFANČÍK, R. (2020): *Kommunikationsstrategien der slowakischen Rechtsextremisten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyky politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

VALTER, J. (2014): Teoreticko-historiografický úvod k dejinám karikatúry. In: PODOLAN, P. (eds.): *Štúdie o minulosti. Historia nova 7*. Bratislava: Stimul, s. 84-97.

Kontakt:

PhDr. Ján Demčišák, PhD.

Katedra germanistiky	Department of German Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita sv. Cyrila a Metoda	University of Ss. Cyril and Methodius

Email Address: jan.demcisak@ucm.sk

Jazykové stratégie argumentácie „osobitnej ruskej cesty“ v súčasnom politickom diskurze

Irina Dulebová

Abstract

Linguistic Strategies of "Russia's Special Path" in the Current Political Discourse. *The topicality of our research is conditioned by the fact that not only is the debate on the place of Russia in the world geopolitical space currently deepening, but also the effort to present it as a special separate branch of European civilization. We perform the analysis on the material of Vladislav Surkov's article-manifesto "Putin's Lasting State" (2019), which had a great social resonance (Surkov is perceived by many to be a key figure with much power and influence in the administration of Vladimir Putin). At the heart of our analysis are the linguistic means (metaphors, hyperboles, precedent phenomena, etc.) through which the author openly demonizes democracy as a Western phenomenon, underlines the fundamental difference between European and Russian statehood and justifies the peculiarity of the "Russian path" in the 21st century.*

Keywords: political discourse, language manipulation, metaphor, verbal aggressiveness.
Kľúčové slová: politický diskurz, jazyková manipulácia, metafora, rečová agresia.

Úvod

V ostatnom čase sa prehlbuje diskusia nielen o mieste Ruska vo svetovom geopolitickom priestore, ale stále naberá na obrátkach aj snaha zdôvodniť osobitosť jeho jedinečnej (v protiklade k unifikovanej európskej) podstaty, podnietená politickými udalosťami roku 2014 a následnou tendenciou izolacionizmu a narastajúcou artikuláciou protikladu Ruska a západného sveta.

V roku 2019 mal veľký mediálny a verejný ohlas programový článok jedného z hlavných kremeľských ideológov V. Surkova *Долгое государство Путина* (*Dlhý Putinov štát)*, v ktorom autor otvorene démo-

nizuje demokraciu ako západný fenomén, podčiarkuje zásadný rozdiel medzi európskou a ruskou štátnosťou a zdôvodňuje osobitosť „ruskej cesty“ v 21. storočí: „keď boli všetci ešte vo vytržení z globalizácie a oslavovali svet bez hraníc, Moskva pripomínala, že suverenita a národné záujmy majú veľký význam. Viacerí nás pritom poučovali, že sa pridŕžame hodnôt 19. storočia [...], náš názor sa však ukázal ako pravdivý: anglický brexit, americký *#greatagain*, protimigračné zátarasy v Európe [...]. Západný občan rozčarovaný západnou demokraciou začína hľadať nové vzory a vidí Rusko [...]. Politické inštitúcie, ktoré sme prevzali zo Západu, sa u nás považujú skôr za rituálne, zavedené najmä preto, aby u nás bolo „ako všade“, aby špecifiká našej politickej kultúry neudierali tak silno do očí našim susedom, nedráždili a nestrašili ich. V podstate ale spoločnosť dôveruje len hlave štátu [...]. Súčasný ruský model sa začína dôverou a drží sa na dôvere. A práve v tomto sa líši od západného modelu, ktorý kultivuje nedôveru a kritiku“ (Surkov 2019; preklad do ruštiny na tomto mieste a ďalej v texte – autorka; plný text článku je k dispozícii na https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html).

Ako vidíme, V. Surkov, niekdajší spoluautor a zanietený propagátor koncepcie „ruskej suverénnej demokracie“, znejúcej ako oxymoron, dosť otvorene priznáva, že vo svojej podstate Rusko demokraciou nie je. Ruský „hlbinný národ“ *(глубинный народ)* ju ani nepotrebuje. Surkov dáva jednoznačný signál „kolektívnemu Západu“ a vnútornej opozícii (*либерастам* a *дерьмократам*), že Rusko sa vybralo cestou autoritarizmu a imperiálneho smerovania, v protiklade k demokratickej ceste Západu. Odvtedy, čo sa slovo „demokracia“ a „liberalizmus“ stali v Rusku hanlivou nálepkou (pozri Cingerová 2019 : 123), otvoril sa žičlivý politický a mediálny priestor pre podobné úvahy, ktoré sú vo svojej podstate zdôvodnením nevyhnutnosti osobitnej cesty Ruska ako protikladu súčasnej tendencie smerovania Európy. Cieľom nášho výskumu je poukázať ako sa to jazykovo deje.

Opozícia Európa vs. Rusko v ruskom politickom diskurze

Pozorovať a analyzovať súčasné mnohoraké diskurzné stratégie (so zameraním na opozíciu „my“ a „oni“) a jazykové konštruovanie Európy ako druhého, iného, odlišného v ruskom verejnom diskurze, je úloha mimoriadne komplikovaná. Tématizácia Európy sa totiž vždy rozpadáva na drobné a často protikladné fragmenty. Je to spôsobené v prvom rade tým, že sebaidentifikácia Rusov je po dlhé roky značne duálna. Dôvodom je aj to, že Rusko je geograficky sčasti súčasťou Európy a v značnej miere sa právom hlási k spoločným európskym dejinám a (i keď v menšej miere) aj k európ-

skym civilizačným hodnotám. „Na jednej strane je Rusko v kultúrnom a historickom aspekte takmer Európou (historicky je východnou Európou, ktorej kultúrna tradícia sa zrodila v Byzancii, ideologicky boli obe jej kľúčové ideológie – kresťanstvo a marxizmus, prevzaté z európskej kultúry). Na strane druhej, také základné idey európskej kultúry ako dominancia práva a protestantskej etiky, určujúce inštitucionálnu štruktúru trhovej ekonomiky a spôsobu života, Rusku nie sú vlastné“ (Maximyčev 1997 : 88). Tento názor by sme označili za sémanticky dominantný v polyfónii rôznorodých názorov historikov, politológov, sociológov, kulturológov, politikov a iných aktívnych účastníkov tejto diskusie, pretrvávajúcej už dlhé roky.

V ostatných rokoch v ruskom verejnom diskurze však narastajú tendencie nazerať na Rusko ako na osobitnú východnú vetvu európskej civilizácie, ale aj ako na civilizáciu absolútne samostatnú, svojbytnú: „Rusko je a navždy zostane európskym štátom, demonštrujúcim východný vektor politického a kultúrneho rozvoja Európy. Odvtedy, čo sa európska civilizácia rozdelila na dve impériá – rímske a byzantské, medzi Západom a Východom Európy pretrváva určite súperenie, ktoré sa dnes prejavuje vo vzťahoch Ruska s EÚ a NATO [...]. Zbabelý útek od reálií globalizácie môže viesť ku koncu Európy a európskej kultúry. Aj tie najväčšie problémy súčasného Ruska sú bezvýznamné v porovnaní s otázkou prežitia európskej civilizácie. Európa už nie je schopná zvládnuť stály prítok cudzích kultúr. Západ prestal bojovať za zachovanie európskych civilizačných hodnôt, pretože nesprávne interpretoval abstraktný princíp tolerancie“ (Rogozin 2009).

Paradoxné je ale to, že aj napriek podobným názorom pojem Európy a hlavne prívlastok „európsky“ zostáva vo verejnom diskurze aj naďalej meritom lepšieho života, čo dobre vidno napríklad v predvolebných stratégiách rôznych strán, ktoré vo svojich predvolebných sľuboch často opakujú: *zvýšime vašu životnú úroveň na európsku/ dĺžka života dosiahne európsku/budeme garantovať ľudské práva na úrovni európskych/sociálne zabezpečenie sa priblíži európskemu* a pod. Teda výraz *európsky* sa aj naďalej v ruskom lingvokultúrnom spoločenstve (s výnimkou oficiálneho inštitucionálneho diskurzu a programov na provládnych televíznych kanáloch) sémantizuje ako *lepší, spoľahlivejší, zatiaľ nedosiahnuteľný* (ako opozitum tradične populárnej a sémanticky negatívnej nálepky *азиатчины/ázijského*).

Ako najrozšírenejšie a jednoznačne stigmatizujúce označenie pre Európu v súčasnosti môžeme považovať hanlivý výraz *Гейропа*, ktorý sa v diskurze objavuje niekedy v prvom desaťročí 21. storočia. Už od 19. storočia sú populárne aj výrazy *гнилой запад*, *загнивающий запад*. Často sa stretávame aj s prívlastkami *вырождающаяся Европа*, *бездуховная Европа*, *безбожная Европа*, kontextuálne vždy v úlohe náprotivku duchovným, ná-

boženským a morálnym hodnotám ruského sveta *(русского мира)* a duchovného tmelu *(духовным скрепам)* (Cingerová, Dulebová 2019 : 39).

Jazykové stratégie argumentácie „osobitnej ruskej cesty“ v programovom článku V. Surkova

Ako vidíme, aj napriek mnohorakosti názorov sa dnes dá s určitosťou konštatovať negatívny axiologický vektor nastavený v ruskom verejnom diskurze vo vzťahu k Európe, ako aj výrazné dištancovanie sa od európskych hodnôt. O to zaujímavejšie a potrebnejšie je pozorovať jazykovú manifestáciu daného procesu, ktorá sa samozrejme nedá uchopiť ako celok v rámci jednej štúdie. Pokúsime sa detegovať a analyzovať len jej výrazné „príznačné“ jazykové fragmenty na úrovni lexikálnej, pričom zohľadňujeme lingvokultúrny kontext, v ktorom pôsobia.

Vo vzťahu k európskym hodnotám ide o implicitnú a explicitnú rečovú agresiu, ktorá sa vyjadruje rozličnými jazykovými prostriedkami. Nakoľko sa lingvisti doteraz nezhodli na presnom vymedzení pojmu rečovej agresie, ako základný teoretický rámec pre excerpciu a analýzu lexikálnych prostriedkov rečovej agresie sa nám zdá byť dostatočne výstižnou definícia, že „je to neargumentované alebo nedostatočne argumentované explicitné alebo implicitné (latentné) verbálne pôsobenie na adresáta s cieľom modifikácie jeho osobných názorov (mentálnych, ideologických, hodnotových a pod.) prostredníctvom vyjadrenia emocionálne negatívneho hodnotiaceho vzťahu k niekomu alebo niečomu, ktoré nezriedka porušuje etické a estetické normy komunikácie a manifestuje sa jazykovými prostriedkami, je to presýtenie textu verbalizovanými negatívnymi informáciami“ (Popova 2015 : 680).

Explicitná rečová agresia je na povrchu, vyjadrená prevažne expresívami, citovo zafarbenými slovami s záporným odtienkom (dysfemizmy, pejoratíva, augmentatíva, hrubé výrazy, vulgarizmy, žargonizmy a pod.), ktoré poukazujú na negatívny subjektívny postoj a citovú zaujatosť autora (výsmech, hnev, pohŕdanie, odpor a pod.) a zároveň sú ukážkou nesofistikovanej podoby diskurzných stratégií autora V. Surkov ako vzdelaný človek a zdatný rečník by sa bez pochýb mohol vyhnúť podobným prejavom explicitnej agresie a rečovej neúcty voči kritizovaným európskym hodnotám, a skutočnosť, že tak nespravil, znamená len to, že to spraviť nechcel. Tým zámerne zadáva obsahový vektor a rečový tón pre tématizáciu európskej demokracie v ruskom politickom diskurze. Zásady demokracie, podľa neho, sú len *importovane chiméry* (импортированные химеры), ktoré *oklamanému ľudstvu* (одураченному человечеству) priniesli len *kyberpoliciu a kyberkriminalitu, kyberarmádu a kyberšpiónov, kyberteroristov*

a kybermoralistov (киберполицию и киберпреступность, кибервойска и кибершпионов, кибертеррористов и киберморалистов). V demokratickom západnom zriadení *už nikto neverí v dobré predsavzatia politikov, závidia im a považujú ich za ľudí skazených, prefíkaných alebo jednoducho darebákov* (в добрые намерения публичных политиков теперь никто не верит, им завидуют и потому считают людьми порочными, лукавыми, а то и прямо мерзавцами). Následne, autor zámerne graduje negatívnu sémantiku predchádzajúcej vety prostredníctvom paralelizmu, úmyselne opakujúc slovo *darebák* päť kráť v nasledujúcej vete, s intenciou vtlačiť tento výraz pevne do povedomia recipienta ako hanlivú nálepku súčasných európskych politikov: *Darebákovi by sme nemali dovoliť zájsť príliš ďaleko z jednoduchého dôvodu, je darebák. A keď dookola (pravdepodobne) sú samí darebáci, na krotenie darebákov musia využívať ďalších darebákov* (мерзавцу нельзя дать зайти слишком далеко по той простой причине, что он мерзавец. А когда кругом (предположительно) одни мерзавцы, для сдерживания мерзавцев приходится использовать мерзавцев же).

Aj používané autorom neologizmy (anglicizmy) vo vzťahu k európskemu internetovému priestoru sú výrazne negatívne expresívne zafarbené: *hejtery, trollovia a zlodejské boty vytvorili hulákajúcu väčšinu, ktorá vytlačila niekedy váženú strednú vrstvu* (хейтеры, тролли и злые боты образовали визгливое большинство, вытеснив достопочтенный средний класс). Aj keď všetky expresíva použité na adresu západnej demokracie sú spisovného charakteru, o ich výraznej negatívnej sémantike a pôsobivej obraznosti sa pochybovať nedá, pretože natoľko emocionálne zafarbené výrazy musel autor precízne vyberať: *rovnováha podlosti, bilancia skúposti, harmónia podvodu* (равновесие низости, баланс жадности, гармония плутовства).

Implicitná agresia sa vo väčšine prípadov dá pochopiť len kontextuálne, nakoľko použité slová a výrazy nadobúdajú negatívnu sémantiku (často ironickú) len v súradniciach konkrétneho textu (Posokhin 2017 : 14) a spojených s nim extralingvistických faktorov: *ilúzia možnosti voľby je hlavnou ilúziou, korunným trikom západnej demokracie* (иллюзия выбора является важнейшей из иллюзий, коронным трюком западной демократии); *светлые миражи демократии* (fatamorgána demokracie); *za demonštratívnym vonkajškom demokratických inštitúcii sa skrýva krutá a absolútne nedemokratická sieť reálnej moci silových štruktúr konajúcich prostredníctvom násilia, podplácania a manipulácie, schovaná hlboko pod povrchom občianskej spoločnosti, ktoré navonok manipuláciu, podplácanie a násilie odsudzuje* (скрытую за внешними, выставленными напоказ демократическими институтами жесткую, абсолютно недемократическую сетевую организацию реальной власти силовых структур, действующий посредством насилия, подкупа и манипуляции

и спрятанный глубоко под поверхностью гражданского общества, на словах манипуляцию, подкуп и насилие осуждающего).

Na diskurznej osi *svoji - cudzí* plným protikladom vystupujú rečové prostriedky opisujúce súčasné ruské zriadenie, podčiarknuté prevažne prívlastkami s hyperbolizovanou pozitívnou sémantikou: *Rusko sa navrátilo k svojmu prirodzenému a jedine možnému stavu veľkého a zberajúceho zeme spoločenstva národov, ktorého svojbytnosť a životaschopnosť sú zrejmé* (Россия вернулась к своему естественному и единственно возможному состоянию великой и собирающей земли общности народов своеобразие и жизнеспособность которого очевидны). *Hlbinný ľud vytvára nepremožiteľnú silu kultúrnej gravitácie, ktorá spojuje národ* (глубинный народ создает непреодолимую силу культурной гравитации, которая соединяет нацию); *Putinov štát je adekvátny ľudu, čo znamená že je efektívny a dlhoveký, dejiny nového storočia budú dlhé a slávne, pretože sú to dejiny nikdy nikým nezdolaného národa* (государство Путина адекватно народу, следовательно, оно эффективно и долговечно, в новом веке будет долгая и славная история никогда никем не покоренного народа).

Zaujímavé je aj to, že na metaforizáciu Ruska v texte sa nepoužívajú t.z. konfliktogénne metafory (pozr. Cingerová, Dulebova, 2019), ale metafory t.z. konštruktívne (stroja, budovania): *tieto veľké politické stroje storočie za storočím zabezpečovali ruskému svetu nezastaviteľný pohyb smerom hore* (эти большие политические машины век за веком обеспечивали русскому миру упорное движение вверх); *veľký politicky stroj Putina len naberá obrátky a nastavuje sa na dlhú, ťažkú a zaujímavú prácu* (большая политическая машина Путина только набирает обороты и настраивается на долгую, трудную и интересную работу). Sčasti to pripomína dokonca aj „budovateľskú“ rétoriku sovietskeho metanaratívu, od ktorého viacerí súčasní ruskí ideológovia sa nevedia odpútať ani po tridsiatich rokoch zmeny sociálnej paradigmy.

Precedentné fenomény ako lingvokultúrne kódy v texte článku sa stretávajú zriedkavo, pravdepodobne preto, že autor sa zameriava na širšie čitateľské publikum, u ktorého nepredpokladá jednoduché dekódovanie intertextuálne presýteného textu. Za zmienku stojí autorská stratégia použitia notoricky známeho precedentného výrazu *народ безмолвствует* (*ľud mlčí*) z drámy A.S Puškina *Boris Godunov*, poukazujúceho na tradičnú politickú pasivitu ruského národa. Daný precedentný vyraz je veľmi populárny v mediálnom diskurze, avšak, podľa našich doterajších pozorovaní, výlučne v projekcii a vo vzťahu k ruskému národu. V. Surkov ho však provokatívne používa vo vzťahu k európskym národom, ktoré doteraz boli právom považované za politicky aktívne a občiansky neľahostajné. Veta Surkova *koniec*

dejín s finálnou poznámkou „národy mlčia“ (конец истории с финальной ремаркой «народы безмолвствуют) je mimoriadne pôsobivá pre ruského recipienta, ktorý ju doteraz vzťahoval len sám na seba, a teraz môže ako politicky pasívne vnímať aj iné národy. V danom prípade jeden precedentný výraz sémanticky nahrádza rozsiahly vysvetľujúci text.

Záver

V našej politolingvistickej analýze sme sa zamerali na jazykové prostriedky (metafory, hyperboly, expresívna lexika, precedentné fenomény a pod.), prostredníctvom ktorých autor odsudzuje západnú demokraciu, podčiarkuje rozdiel medzi európskou a ruskou štátnosťou a zdôvodňuje osobitosť „ruskej cesty“ v 21. storočí. Použité rečové stratégie sú vcelku súzvučné stratégiám viacerých ruských politológov a politikov, a spočívajú v zdôrazňovaní toho, že so súčasnou Európou, Rusko nemôže a nechce (vedome nechce) mať nič spoločné práve z dôvodu jej totálneho rozkladu (rozloženia) a úplnej ideovej a politickej dezorientácie.

V závere musíme konštatovať, že prevažne sa dá hovoriť o implicitnej alebo explicitnej jazykovej agresii voči západným demokratickým hodnotám. Skúmanie rečovej agresie ako „aktu s primárnou intenciou presviedčania/manipulácie – t. j. vnucovania želateľných postojov, názorov, hodnotení, vzorov správania pomocou verejných politických prejavov, je objektom rétoriky, PR komunikácie, a ako súčasť publicistických prejavov politikov, resp. ďalších žurnalistických materiálov o politike, patrí do oblasti medialingvistiky a politickej lingvistiky“ (Adamka 2016 : 15). Preto sa nazdávame, že výskumy podobného lingvistického zamerania smerované nielen na obsahovú politologickú analýzu textu majú veľký potenciál odhaliť autorské intencie, skryté za rôznymi jazykovými prostriedkami, ktoré autorský postoj vyjadrujú nepriamo. Z tohto dôvodu sa takýto spôsob vyjadrovania modálnych hodnotiacich charakteristík stáva podnetným predmetom analýzy. Lingvistickú analýzu si vyžaduje aj nastolenie nových pálčivých tém v politickom, mediálnom a verejnom diskurze v celosvetovom kontexte, návrat informačnej vojny posilnený novými technologickými možnosťami šírenia a vplyvu, ako aj priznanie "postpravdivej" alebo "postfaktuálnej" podstaty súčasnej doby.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 015EU-4/2019 *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* a grantového projektu VEGA 1/0344/20 *Jazyk pravicového extrémizmu. Politolingvistická perspektíva*.

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, pp. 11-19.

CINGEROVÁ, N. (2019): Liberál ako "druhý" v ruskom verejnom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie* : Roč. 4. Bratislava: EKONÓM, s. 116-127

CINGEROVÁ, N., DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

MAXIMYČEV, I. (1997): Rossija kak časť obščejevropejskogo civilizacionnogo prostranstva. In: *Obščestvennyje nauki i sovremennosť*, No. 6, Moskva: Nauka, pp. 85-96.

POPOVA, A. (2015): Rechevaya agressiya v SMI kak sposob manipulirovaniya soznanyjem cheloveka. In: *Molodoy uchenyj.* Kazan. Issue 14, pp. 697-700.

POSOKHIN, I. (2017): Predvybornaja ritorika kandidatov v parlament Slovakiji v 2016 g. In: *Lingvokuľturnoje obrazovanije v sisteme vuzovskoj podgotovki specialistov.* Brest: BrGU im. A.S. Puškina, pp. 12-18.

ROGOZIN, D. (2009): Novoje pochiščenije Jevropy. In: *Inosmi.ru,* <https://inosmi.ru/world/20090625/250143.html> [27. 8. 2020].

SURKOV, V. (2019). Dolgoje gosudarstvo Putina. In: *Nezavisimaja gazeta*, 11. 2. 2019.

Kontakt:

doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: irina.dulebova@uniba.sk

Emocionálnosť vo vybraných prostriedkoch (pred)volebnej kampane

Simona Fraštíková

Abstract

Emotionality in Chosen Tools of Election Campaign. *Emotions are an indispensable part of everyday life. They can radically change the way people think and act in a second. It is therefore not surprising that their strength is also used in the area of political marketing. This paper aims to analyse the purposeful use of language and other means in the election posters and other visual tools, specifically by the right-wing populist party of Austria (Freedom Party of Austria). As part of the empirical research, selected posters are examined with regard to the presence of the emotions in them and then to the questions of possible effects on their recipient.*

Keywords: emotions, political discourse, election poster, persuasion.
Kľúčové slová: emócie, politický diskurz, volebný plagát, persuázia.

Úvod

Participáciu občana na politickom dianí možno v súčasnom demokratickom politickom systéme vnímať ako jeho určitú výsadu, najmä ak nazeráme na ňu z historického hľadiska. Už len tým, že prejaví svoje pocity, vysloví svoje požiadavky ako odraz pociťovaných nedostatkov alebo nespokojnosti s politickým a spoločenským dianím, má možnosť zvyšovať mieru kvality svojej životnej úrovne a životnej úrovne spoločnosti vôbec. Týmto pocitom, požiadavkám, ako i názorom k určitým záležitostiam, je venovaná mimoriadna pozornosť najmä v období (pred)volebného boja, kedy sa ich politické strany doslova „chytajú“ a snažia uplatniť vo svoj prospech v čo najväčšej miere. Politické strany a ich aktéri dnes veľmi dobre vedia, že naše dojmy, postoje a názory sú vzájomne prepojené s našimi pocitmi (Gaser, Salovey 1998: 159), a preto sa snažia osloviť nie len rozum voliča, ale i jeho srdce. Často sa ukazuje práve cesta útoku na emocionálnu rovinu ako prístupnejšia.

Emocionálnosti v sfére politiky sa venuje aj tento príspevok. Názov i predošlé riadky naznačujú, že pôjde o prítomnosť emocionálnosti

v (pred)volebnej kampani konkrétnej politickej strany, a síce Slobodnej strany Rakúska (ofic. Freiheitliche Partei Österreichs / FPÖ). Pre spresnenie, zohľadnená je (pred)volebná kampaň v rámci rokov 2013-2018[1]. I napriek tomu, že sa v posledných rokoch pravicovo-populistické strany ako objekt skúmania tešia obľube, žiada sa priblížiť ideologické smerovanie politickej strany FPÖ uvedením aspoň tých najdôležitejších charakteristických čŕt. Pre správne uchopenie ukážok treba vychádzať z toho, že politická strana FPÖ

- sa orientuje na (obyčajný) ľud a common sense;
- zastáva patriotizmus;
- preferuje „my"-perspektívu namiesto „ja"-perspektívy;
- je charakteristická anti-elitarizmom a anti-intelektualizmom;
- často tematizuje dôsledky utečeneckej krízy v Európe;
- má na čele charizmatického vodcu;
- angažuje sa v sociálnej sfére (rodina/sociálne slabší/staršie generácie);
- často využíva polarizáciu názorov ako stratégiu (Decker, Lewandowsky 2017; Priester 2019, 2017; Spier 2006 a. i.).

Vybranými prostriedkami sa myslia (pred)volebné plagáty, letáky alebo iný empirický materiál spájajúci verbálne a vizuálne prvky prezentovaný prostredníctvom oficiálneho Facebook-konta strany FPÖ[2]. Mnohé z nich pútali pozornosť percipienta aj ako bilbordy.

Na emocionálnosť v prostriedkoch definovaného charakteru možno nazerať z dvoch perspektív, jednak z pozície vysielateľa podnetu, a jednak z pozície jeho percipienta. Zatiaľ čo v prvom prípade možno vychádzať z empirického materiálu a opierať sa o charakter komunikácie medzi politickou stranou/politickým aktérom a voličmi, ktorá je v tomto prípade charakteristická zámernosťou, ako i jednosmernosťou, možno na strane druhej

[1] Príspevok vznikol v rámci a vďaka projektu APVV-17-0128 Komparácia jazykových stratégií pravicového populizmu (Nemecko - Rakúsko - Česko - Slovensko): lexika – texty – diskurzy.

Časové rozpätie sa z pohľadu dnešnej pozície danej politickej strany možno zdá byť neaktuálne, treba však vychádzať z toho, že nevyhnutná zmena lídra, resp. tzv. charizmatického vodcu vyplývajúca z medializovaných okolností neznamenala automaticky i zmenu ideologického nastavenia FPÖ, a preto možno predpokladať, že strategické narábanie s uplatňovanými prostriedkami (pred)volebnej kampane v zohľadnenom období a v období po ňom nebude vykazovať nejaké mimoriadne odchýlky. Za pozornosť by však stálo uskutočniť komparatívnu analýzu aj týmto smerom.

[2] https://www.facebook.com/pg/fpoe/photos/ [15. 7. 2020].

vyslovovať len akési predpokladané dopady na emocionálnu rovinu percipienta – (potenciálneho) voliča. V nadväznosti na uvedené je v rámci analýzy empirického materiálu pozornosť venovaná prítomným podnetom s potenciálom vyvolať u percipienta určitú emóciu, pričom sa predpokladá, že ide o zámerne využitú stratégiu zo strany politickej strany. Súčasťou analýzy podnetov je tiež interpretácia možných dopadov na emocionálnu rovinu percipienta.

Správne ladená komunikácia – dôležitý aspekt na ceste k úspechu

Na základe používania jazyka v politike alebo na politické účely sa vyčlenilo jeho niekoľko funkcií, ktoré sa v závislosti od konkrétnej situácie, príp. konkrétneho zámeru napĺňajú v rôznej miere. Spravidla sa pojednáva o regulatívnej, integratívnej, poskatívnej a informatívno-persuazívnej funkcii (Grünert 1984 cit. podľa Girnth 2015: 47–48; Niehr 2014: 12-15), pričom za kľúčovú možno považovať nie len vo vzťahu k analyzovanej oblasti práve poslednú menovanú funkciu.

Podstata informatívno-persuazívnej funkcie jazyka spočíva v tom, že prostredníctvom dôkladne uváženého použitia jazykových prostriedkov, príp. kombinácie verbálnych a iných neverbálnych prostriedkov možno ovplyvniť adresáta a jeho mienku, emocionálne nastavenie ako aj jeho následné konanie vo svoj prospech. Ako píše Pawlowski (1980: 55), jazyk vieme využiť ako efektívny nástroj formovania postojov a keďže postoje ovplyvňujú naše správanie, vieme presvedčivým použitím jazyka ovplvniť správanie človeka. A práve to je cieľom (pred)volebnej kampane, v rámci ktorej politické strany strategicky uplatňujú jazyk a iné prostriedky, aby získali priazeň voličov.

Ak upriamime pozornosť na empirický materiál, ktorý je predmetom analýzy, a teda (pred)volebné plagáty, letáky a iné verbálno-vizuálne prostriedky, potom je zrejmé, že ich zverejneniu predchádza dôležitá fáza ich výstavby, jednak po verbálnej stránke, a jednak po vizuálnej stránke, pričom obe musia sprostredkúvať informáciu adresátovi čo najefektívnejšie, aby sa dostavil želaný účinok. Tu sa otvára priestor pre takú výstavbu, ktorej výsledkom nebude len strohé uvedenie faktov, ale naopak, ktorý prinajmenšom strhne na seba pozornosť. Pretože v prvm kroku vnímania podnetov z vonkajšieho i vnútorného sveta vznikajú emócie.

Opierajúc sa o poznatky emočnej psychológie tvorí emócie niekoľko zložiek, konkrétne kognitívna, motivačná, expresívna, psycho-fyziologická zložka a zložka subjektívneho prežívania (Mess 2006: 3). I napriek tomu, že si každá zo zložiek zaslúži pozornosť, pristavíme si v krátkosti najmä pri

prvých dvoch. Kognitívna zložka emócií má regulačnú funkciu. Tým, že percipient posudzuje relevantnosť vnímaných podnetov, rozhoduje tak zároveň o druhu a intenzite emócie, ktorú ten ktorý podnet u neho vyvoláva (Mess 2006: 4). Motivačná zložka emócií je bezprostredným odrazom kognitívnej zložky v sfére konania percipienta. Ide teda o dopady vnímaných podnetov na formovanie jeho postojov a na jeho konanie.[3]

V nadväznosti na uvedené sa dá predpokladať, že ak je percipientovi ponúknutý výraznejší, provokatívnejší podnet, potom dokáže taký podnet zanechať zreteľnejšiu stopu a tým posilniť intenzitu vnímanej emócie, v dôsledku čoho je perspektíva dosiahnutia želaného účinku väčšia.

Emócie v analyzovaných prostriedkoch (pred)volebnej kampane a ich úloha

Z pohľadu možnosti spoľahlivého uchopenia reakcie percipienta vnímame analyzované prostriedky (pred)volebnej kampane ako prostriedky jednosmerného aktu komunikácie. Politické strany nimi zdieľajú informácie percipientovi, odpoveď na ne sa však nemusí nevyhnutne dostaviť. Spolu s informáciami politické strany sprostredkúvajú percipientovi aj posúdenie, alebo inak svoj postoj voči zdieľaným skutočnostiam okolitého sveta, a síce tým, že volia určitý spôsob ich stvárnenia, či už jazykového alebo iného. Spolu s informáciami teda naznačujú do určitej miery aj svoje emocionálne nastavenie, pretože emócie zahŕňajú aj zložku zodpovednú za posudzovanie, (z)hodnotenie zdieľaného obsahu. Percipient túto skutočnosť možno nevníma, tak ako pravdepodobne nevníma ani zámernosť v podsúvaní určitých informácií, ktorých cieľom je ovplyvnenie formovania jeho postojov, emocionálneho nastavenia, príp. ich posilnenie smerujúce k postupnému stotožneniu sa s postojmi strany.

Prejavenie, resp. vyjadrenie emócií môže mať rôzne formy. Fiehler (1990: 96f) uvádza šesť hlavných skupín manifestácií, pričom niektoré sa delia ďalej, a teda spolu rozlišuje osemnásť manifestácií emócií. Hlavným kritériom je rozdelenie podľa toho, či ide o výraz alebo tematizáciu emocií. Tak možno v rámci prvej skupiny vyčleniť napr. fyziologické manifestácie (chvenie sa); non vokálne nonverbálne manifestácie (napr. mimika, gestika, haptika, proxemika); manifestácie verbálneho charakteru (napr. štylistické zvláštnosti, citoslovcia) a iné. Podobne i druhá skupina zahŕňa niekoľko

[3] Za povšimuntie stojí aj zložka subjektívneho prežívania emócií, pretože z pohľadu schopnosti vedomého prežívania emócií povyšuje človeka nad iné živé tvory (Mess 2006: 3; Fiehler 2008: 758).

rôznych manifestácií, ako napr. manifestáciu prodtredníctvom témy, manifestáciu prostredníctvom využitia slovnej zásoby pomenúvajúcej emócie, manifestácie prostredníctvom pomenovania/popísania situatívnych okolností zážitku a iné (Fiehler 1990: 96f.). Nie všetky manifestácie sa dajú uplatniť vo všetkých komunikačných situáciách, niektoré sa vzťahujú aj na interakciu komunikujúcich, v iných prípadoch môžu byť využité aj ďalšie prostriedky ako prvotný alebo sprevádzajúci umocňujúci faktor. Tu sa myslí práve na vizuálne a kombinované prostriedky, kde úloha vizuálnej stránky je prinajmenšom rovnako dôležitá, ako úloha verbálnej stránky.

V rámci následujúcej krátkej analýzy si budeme teda všímať prítomnosť emócií v reprezentatívnych ukážkach, ktoré pochádzajú z databázy[4] zohľadnených prostriedkoch (pred)volebnej kampane. Pozornosť nie je zameraná len na niektorú z manifestácií, ako napr. slovnú zásobu, ich klasifikácia však môže byť pri identifikovaní prítomných emócií, ale aj pri detailnejšej analýze nápomocná.

Roztriediť analyzované prostriedky do dvoch základných skupín podľa toho, či na prvý pohľad sprostredkúvajú pozitívne alebo negatívne ladený obsah informácií predstavuje zdanlivo jednoduchú úlohu. Tým, že (pred)volebné plagáty, letáky a im podobný materiál je často kombináciou vizuálnych prvkov a rôzne rozsiahleho textu, je to práve vizuálny prvok, ktorý vysiela prvotný impulz percipientovi. Prečo ide o *zdanlivo* jednoduchú úlohu, ako je uvedené vyššie, znázorňujú nasledujúce ukážky:

Obr. 1

Obr. 2

Z oboch plagátov možno vyčítať pozitívne emócie na základe usmiatych tvárí zobrazených aktérov, na obrázku č. 2 je to aj telesná blízkosť a držanie tela aktérov vyjadrujúca vzájomnú podporu. Na základe zapojenia svalov

[4] Celková databáza prostriedkov (pred)volebnej kampane za obdobie 2013-2018, ktorej zdrojom je oficiálne Facebook-konto strany FPÖ, zahŕňa 540 plagátov, z ktorých budú uvádzané len niektoré ako reprezentatívny príklad.

pri úsmeve možno rozlíšiť niekoľko druhov úsmevov. S ohľadom na ukážky badať snahu zobraziť aktérov tak, aby z ich *úprimného* úsmevu sálala radosť a pohoda. Po tento moment uchopenia ukážok by sme mohli hovoriť o ich potenciáli vyvolať pozitívne emócie aj u percipienta. Akonáhle zohľadníme tematizovanú oblasť, ktorá je nakoniec stvárnená aj verbálne, zistíme, že v ukážke 1 má usmiata tvár aktéra za úlohu provokovať percipienta. Usmievajúci sa muž vyznávajúci islam tu reprezentuje zároveň spokojnosť vyplývajúcu z nárastu a vízie postupného etablovania sa prívržencov rovnakého náboženstva vo Viedni. U percipienta sa takáto predstava môže spájať so strachom z ohrozenia vlastnej kultúry, vlastného vierovyznania a ten môže vyústiť do odmietavého postoja voči iným kultúrnym či náboženským skupinám, v intenzívnejšej miere až do otvorenej nenávisti sprevádzanej útokmi voči nim. V kontexte ideologického smerovania strany FPÖ je text „2046 ist jeder dritte Wiener ein Muslim“ tiež vyjadrením potenciálnej hrozby a odmietavého postoja strany voči iným kultúrnym či náboženským skupinám. Politická strana tým naznačuje svoju pozíciu ako strategického partnera v boji proti nim. Zaujímavým z pohľadu stvárnenia obsahu je tu kontrast vizuálneho prvku a tematizovaného obsahu. Na pohľad pozitívne, radostné, spokojné sa tu spája alebo skôr cielene dáva do kontrastu s vážnym, za určitých okolností i nebezpečným. Takáto stratégia je využívaná aj vo vzťahu k iným tematizovaným oblastiam, ako sa dá postrehnúť prostredníctvom ďalších ukážok:

Obr. č. 3

Obr. č. 4

Obr. č. 5

Pozitívne emócie vysielajúci plagát č. 2 sú posilnené aj sprevádzajúcim textom, konkr. sloganom „Mit ihm wird's GERECHT bei Löhnen, Pensionen & Wohnen!" Na pozadí daného sloganu vidieť motiváciu pre voľbu aktérov plagátu, ktorí reprezentujú rôzne generácie (deti, rodičia, starí rodičia) a v prítomnosti niekdajšieho charizmatického vodcu sľubujúceho spravodlivosť v oblasti príjmov, penzií a bývania pôsobia spokojne. Keďže ide o (pred)volebný bilbord (2013), ktorý je nabitý pozitívnou energiou, dá sa predpokladať, že aj jeho percipient akoby preberie túto energiu a s najväčšou pravdepodobnosťou ju pretaví do emócie nádeje/očakávania. Podobnými podnetmi sú napríklad aj ukážky 6 a 7:

Obr. č. 6

Obr. č. 7

Protikladom plagátov, na ktorých sa k percipientovi prihovára(jú) pozitívne až veselo pôsobiaci aktér(i) ako prvok posilňujúci jeho pozitívne emocionálne nastavenie, sú plagáty stvárňujúce negatívne skutočnosti. Už samotné vizuálne prvky nesú silný emočný náboj, preto je veľký predpoklad, že aj u percipienta sa tento emočný náboj odrazí na jeho vnímaní takého plagátu. Ide o plagáty podobného rázu ako sú ukážky 8 a 9, ktoré často

stvárňujú (sexuálne) násilie páchané na ženách alebo inú trestnú činnosť. Nie len vizuálne prvky zastúpené spravidla aktérom ženského pohlavia v obrannej, resp. bezbrannej pozícii, ale aj dodatočné priblíženie týchto skutočností prostredníctvom štatistík a konkretizovania skutkov podporujú pochmúrnu atmosféru v ukážkach a v plagátoch im podobným. Tým, že sa percipient ženského pohlavia môže ocitnúť tiež v rovnakej situácii, vie sa ľahko vcítiť do pozície zobrazeného aktéra a pocítiť strach z násilia, na druhej strane percipient mužského pohlavia dokáže nadobudnúť potrebu brániť takého aktéra. Sprevádzajúcimi emóciami môžu byť aj ľútosť, smútok, opovrhovanie ba až hnev voči tým, ktorí sú za páchané násilie zodpovední. Medzi často menovaných páchateľov patria najmä prisťahovalci.

Obr. č. 8

Obr. č. 9

Z priestorových dôvodov nie je možné venovať sa databáze plagátov v celej jej šírke. Žiada sa však poukázať ešte aspoň na jeden ďalší typ plagátov, a síce z toho dôvodu, že na prvý pohľad možno nie sú sprostredkovateľom informácie/í s tak silným emočným nábojom, ako napr. predošlé plagáty, ktorých zverejnenie malo a aj v súčasnosti by malo svoje opodstatnenie. Nasledujúce ukážky (obr. 10 a obr. 11) sú zdieľaním oddanosti politickej strany a jej aktívnych členov k svojej vlasti, k svojmu národu. Je to zároveň zdieľanie hrdosti na ne. V očiach percipienta môžu takéto plagáty vyvolať pocit akéhosi bezpečia, či istoty, že je niekto, komu záleží na vlasti, kto je odhodlaný ju chrániť v každej situácii. Rovnako ale môžu viesť k oživeniu alebo zvyšovaniu hrdosti u samotného percipienta.

Obr. č. 10

Obr. č. 11

Záver

V rámci krátkej analýzy nebolo možné poukázať na všetky prítomné manifestácie emócií v ukážkach, podarilo sa však aspoň načrtnúť jednak potenciál, ale i využitie stratégie útoku na emocionálnu rovinu percipienta s cieľom ovplyvniť jeho rozhodovanie sa v príslušných voľbách. Na základe analýzy možno tiež potvrdiť, že pri skúmaní emocionálnosti v prostriedkoch (pred)volebnej kampane typu analyzovaných ukážok treba odlíšiť perspektívu adresátora/vysielateľa (politická strana) od perspektívy percipienta (potenciálny/stabilný volič), pretože v prvom prípade je zrejmá silná tendenčnosť v spôsobe zdieľania určitého obsahu, a preto aj sprevádzajúci silný emočný náboj v takom zdieľaní môže byť vecou zámernosti. Na druhej strane u percipienta možno predpokladať nereflektovanie strategického využívania rôznych verbálno-vizuálnych prvkov zo strany politických subjektov a aktérov, ako aj s tým spojené preberanie zdieľaného emočného náboja, čo môže viesť k zmene v preferencii politického subjektu alebo aj konkrétnych politických aktérov.

Literatúra

DECKER, F.; LEWANDOWSKY, M. (2017): *Rechtspopulismus: Erscheinungsformen, Ursachen und Gegenstrategien*, <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtspopulismus/240089/rechtspopulismus-erscheinungsformen-ursachen-und-gegenstrategien> [6. 7. 2020].

FIEHLER, R. (2008): Emotionale Kommunikation. In: FIX, U. et al. (ed.): *Rhetorik und Stilistik: ein Handbuch historischer und systematischer Forschung. Band 1*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 757-772.

FIEHLER, R. (1990): *Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion.* Berlin/New York: Walter de Gruyter.
GASER, J.; SALOVEY, P. (1998): Affect in Electoral Politics. In: *Personality and Social Psychology Review,* Vol. 2, No. 3, s. 156-172.
GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation.* Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
MESS, U. (2003): Zum Forschungsstand der Emotionspsychologie – eine Skizze. In: SCHÜTZEICHEL, R. (ed.): *Emotionen und Sozialtheorie. Disziplinäre Ansätze*. Frankfurt: Campus, s. 104-124.
NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik: Gegenstände und Methoden.* UTB GmbH.
PAWLOWSKI, T. (1980): Persuasive Function of Language. In: *Concept Formation in the Humanities and the Social Sciences. Synthese Library*, *vol 144*. Dordrecht: Springer, s. 55-73.
PRIESTER, K. (2019): Umrisse des populistischen Narrativs als Identitätspolitik. In: MÜLLER, M.; PRECHT, J. (ed.): *Narrative des Populismus. Erzählmuster und -strukturen populistischer Politik.* Wiesbaden: Springer VS, s. 11-26.
PRIESTER, K. (2017): Das Syndrom des Populismus. In: *Dossier: Rechtspopulismus,* s. 7-12, <www.bpb.de/system/files/pdf_pdflib/-pdflib-241384.pdf> [15. 7. 2020].
SPIER, T. (2006): Populismus und Modernisierung. In: DECKER, F. (ed.): *Populismus*. *Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 33-58.
Empirický materiál/databáza: <https://drive.google.com/drive/folders/-1VPf8eDqpGNqGBUo5dZQjyopw2oX3LK8U> [15. 7. 2020].
FB-konto strany FPÖ, <https://www.facebook.com/pg/fpoe/photos/> [15. 7. 2020].

Kontakt:

Mgr. Simona Fraštíková, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Department of German
Faculty of Arts
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava

Email Address: simona.frastikova@ucm.sk

Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade *‚Krčmy na Zelenej‘* v Bratislave[1]

Zuzana Gašová

Abstract

Forms of Non-Local Languages in a Linguistic Landscape. Analysis of Selected Aspects Using the Example of *‚Krčma Na Zelenej‘* Pub in Bratislava. *The aim of the article is to present selected forms of foreign languages in a linguistic landscape, considering the language policy aspect. In the introductory parts of the text attention is paid to the clarification of terms ‚linguistic landscape‘ and ‚language policy‘, with the subsequent emphasis on their possible interconnection. Theoretical background is demonstrated through a case study focusing on ‚Krčma na Zelenej‘ pub on Zelená Street 3 in Bratislava. The analysis of foreign languages expressions in comparison with Slovak expressions intends to provide an insight into some forms of foreign languages terms usage in the linguistic landscape.*

Keywords: linguistic landscape, sign, language policy, language law, foreign languages, multilingualism.
Kľúčové slová: jazyková krajina, nosič s nápisom alebo textom, jazyková politika, jazykový zákon, inojazyčnosť, viacjazyčnosť.

Úvod

Cieľom článku je predstaviť vybrané formy inojazyčnosti jazykovej krajiny s prihliadnutím na aspekt jazykovej politiky. V úvodných častiach textu je preto pozornosť venovaná ozrejmeniu pojmov *jazyková krajina* a *jazyková politika* s následnou akcentáciou ich možného vzájomného prepojenia. Teoretické východiská sú demonštrované prostredníctvom prípadovej štúdie z jazykovej krajiny v Bratislave, pričom v centre pozornosti stojí jazyková krajina viažuca sa na konkrétny objekt *Krčma na Zelenej*, nachádzajúci sa na Zelenej ulici 3 v Bratislave. Analýza cudzojazyčných výrazov v kompa-

[1] Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115.

rácii so slovenskými má čitateľovi poskytnúť pohľad na niektoré formy inojazyčnosti v jazykovej krajine v závislosti od rozličných faktorov.

Jazyková krajina

Pojem *jazyková krajina* (angl. *linguistic landscape*) sa v súčasnej lingvistike etabloval v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, kedy autori Landry a Bourhis (1997: 25) sformulovali definíciu, ktorá upriamila pozornosť na vedecké skúmanie *jazykovej krajiny* (porov. aj Schulze 2019: 19). Landry a Bourhis (1997, 25) charakterizujú tento pojem nasledovne:

> *„Jazyk verejných označení opatrených nápismi, resp. jazykovými prostriedkami, akými sú napr. dopravné značenie, reklamné bilbordy, názvy ulíc, názvy miest, komerčné označenia názvov obchodov a štátnych budov vytvára jazykovú krajinu danej oblasti, regiónu alebo mestskej aglomerácie"* [vlastný preklad].

Zjednodušene možno tvrdiť, že ide o verejne dostupné nápisy a texty najrôznejšieho typu[2], teda o písomne zaznamenanú formu jazyka prezentovanú vo verejnom priestore.[3] Predstava možností uplatnenia takejto prezentácie v praxi napovedá, že v prípade pojmu *jazyková krajina* ide o veľmi diferencovanú a obsiahlu kategóriu. Ako každá veľká, či rôznorodá skupina, nesie v sebe aj kategória jazykovej krajiny (resp. jej konkrétne prejavy (angl. *signs*)) vysoký potenciál ďalšej subkategorizácie.

Hoci v závislosti od konkrétnej (výskumnej) perspektívy možno v zdrojoch odbornej literatúry nájsť viacero typológií jazykovej krajiny (porov. napr. Reh (2004: 8ff), Ziegler (2013), in: Stoltmann (2017)), patrí k jednému z najznámejších delení dichotómia tzv. ***public signs*** vs. ***private signs***, ktorú používa už Rosenbaum a kol. (1977), ešte predtým, ako sa etaboloval pojem jazykovej krajiny v odborných kruhoch. Zatiaľ čo do prvej skupiny *public signs* patria označenia štátneho, resp. nekomerčného sektora, spája sa druhá skupina *private signs* s označeniami súkromného, resp. ko-

[2] V anglicky publikovanej odbornej literatúre (porov. napr. Backhaus (2006, 55)) sa ako zastrešujúci pojem pre pomenovanie konkrétnych javov, resp. jednotiek vytvárajúcich jazykovú krajinu v jej hmatateľnej podobe etabloval pojem *sign*. V predkladanom článku bude ako slovenský ekvivalent pojmu *sign* používaný výraz *nosič*, či spojenie *nosič s nápisom alebo textom (vo verejnom priestore)*, resp. tento pojem bude priamo dávaný do súvisu so spojením *nápis alebo text (vo verejnom priestore)*.

[3] Pri takomto simplifikovanom prístupe je však potrebné spomenúť postupné expandovanie konceptu jazykovej krajiny v priebehu času, ktoré so sebou nesie integráciu ďalších semiotických systémov.

merčného sektora. Rovnaká typológia býva prezentovaná aj prostredníctvom pomenovania skupín ako tzv. *top-down signs* a *bottom-up signs*. Zatiaľ čo štátne, resp. nekomerčné označenia sú do verejného priestoru umiestňované takpovediac z úradnej moci štátu (*top-down*), nachádzajú neúradné, spravidla komerčné označenia svoje miesto vo verejnom priestore v dôsledku zámernej činnosti konkrétnych fyzických osôb alebo (reprezentantov) právnických osôb (*bottom-up*).

Jedným z ďalších členení, ktoré sú sa týka práve aspektu viacjazyčnosti jazykovej krajiny, je delenie viazjazyčných nosičov v závislosti od obsahu informácií sprostredkovaných pomocou rozličných jazykov vyskytujúcich sa na jednom nosiči. Stoltmann (2017) – opierajúc sa o Rehovú (2004: 8-15) – rozlišuje štyri kategórie[4]:

(1) nosiče s duplicitnými viacjazyčnými informáciami: v dvoch alebo viacerých jazykoch sú sprostredkované rovnaké informácie;
(2) nosiče s fragmentárnymi viacjazyčnými informáciami: informácia vo východiskovom jazyku je komplexnejšia, do cieľového jazyka resp. cieľových jazykov je preložená len časť informácií;
(3) nosiče s prelínajúcimi sa viacjazyčnoými informáciami: v každom z jazykov je sprostredkovaná iná informácia, časť informácií je podaná rovnako v oboch jazykoch;
(4) nosiče s komplementárnymi viacjazyčnými informáciami: informácie v rozličných jazykoch sa navzájom dopĺňajú, napr. slovenský text s anglickými výrazmi.

Jazyková politika

Sféru politiky a jazyka možno len ťažko od seba oddeliť.[5] Predstava "robenia politiky" bez jazyka asi nie je možná. Jazyk je nástrojom, ktorý politik používa (resp. využíva), ale zároveň aj nástrojom, ktorý si politik formuje, prispôsobuje ho svojim zámerom. Pojem *jazyková politika* sa spája s cielenými, politicky motivovanými zásahmi do jazyka, ktoré majú ovplyvňovať jazykové povedomie jeho používateľov a spravidla sleduje záujmy konkrétnej sociálnej skupiny, resp. konkrétneho spoločenstva ľudí (porov. aj Štefaňáková (2011: 53) s odvolaním sa na ďalšie zdroje: Janich (2005: 13), Bochmann (1993: 7)). Jazyková politika pokrýva viacero par-

[4] Hoci ide nesporne o zaujímavú kategorizáciu, jej aplikácia na materiál získaný prostredníctvom vlastného terénneho výskumu sa ukázala ako problematická (porov. kap. 4 článku).

[5] K vzťahu jazyka a politiky porov. aj Štefančík – Dulebová (2017: 13 ff.); alebo Lauková – Molnárová (2018) k problematike jazyka a ideológie.

ciálnych oblastí (porov. Encyklopedia Beliana), z ktorých je pre skúmanú problematiku nosná oblasť *„úprav vzťahu medzi jednotlivými jazykmi koexistujúcimi v rámci istej spoločnosti, teritória, regiónu ap.“*.

Na Slovensku je status slovenského jazyka a jeho vzťah k iným jazykom určený legislatívne, prostredníctvom tzv. jazykového zákona (porov. *270/1995 Z .z. Zákon Národnej rady Slovenskej Republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky*), ktorý prešiel viacerými novelizáciami. Vyššie uvedený zákon deklaruje slovenský jazyk ako *najdôležitejší znak osobitosti slovenského národa, najvzácnejšiu hodnotu jeho kultúrneho dedičstva a výraz suverenity Slovenskej republiky ako aj všeobecný dorozumievací prostriedok jej občanov*. V § 1 zákon upresňuje, že *„(1) Štátnym jazykom na území Slovenskej republiky je slovenský jazyk. (2) Štátny jazyk má prednosť pred ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky“*.

S ohľadom na skúmanú problematiku je v prípade verejne dostupných viacjazyčných nápisov a textov dôležité spomenúť záväznosť používania štátneho jazyka vyplývajúcu zo zákona. § 5, ods. 8 vyššie spomenutého zákona sa vzťahuje na historické objekty, nariaďujúc, že: *„nápisy na pamätníkoch, pomníkoch a pamätných tabuliach sa uvádzajú v štátnom jazyku. Ak obsahujú text v iných jazykoch, inojazyčné texty nasledujú až po texte v štátnom jazyku a musia byť obsahovo totožné s textom v štátnom jazyku. Inojazyčný text sa uvádza rovnakým alebo menším písmom ako text v štátnom jazyku“*[6]. Uvádzanie ostatných nápisov komerčnej aj nekomerčnej sféry na verejných priestranstvách je upravené prostredníctvom § 8, ods. 6 nasledovne: *„Všetky nápisy, reklamy a oznamy určené na informovanie verejnosti, najmä v predajniach, na športoviskách, v reštauračných zariadeniach, na uliciach, pri cestách a nad nimi, na letiskách, autobusových staniciach a železničných staniciach, vo vozidlách verejnej dopravy sa uvádzajú v štátnom jazyku. Ak obsahujú text v iných jazykoch, inojazyčné texty nasledujú až po texte v štátnom jazyku a musia byť obsahovo totožné s textom v štátnom jazyku. Inojazyčný text sa uvádza rovnakým alebo menším písmom ako text v štátnom jazyku“*[7]. Zo zákona sú vyňaté obchodné mená, ochranné známky, názvy inštitúcií či mená a priezviská používané v reklame (porov. § 8, ods. 6 vyššie uvedeného zákona). Vykonávaním dohľadu nad dodržiavaním ustanovení tohto zákona je podľa § 9 poverené Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky.

[6] Zo zákona sú vyňaté historické nápisy na objektoch podliehajúce ochrane pamiatkového fondu. Zákon zároveň upravuje možnosti poradia jazykov v obciach, ktoré používajú jazyky národnostných menšín v úradnom styku.

[7] Poradie jazykov (a) v obciach s jazykmi národnostných menšín v úradnom styku a (b) v reklame zákon neurčuje.

Dopad jazykovej politiky na jazykovú krajinu

Charakter jazykovej krajiny je – prinajmenšom s ohľadom na empirické údaje získané prostredníctvom terénneho výskumu – poznačený príslušnou jazykovou politikou konkrétneho štátu. Z tohto dôvodu je aj pri interpretácii týchto údajov potrebné dbať na daný legislatívny rámec. Percentuálne zastúpenie domácich a inojazyčných komponentov v nápisoch a textoch vo verejnom priestore sa odvíja aj od legislatívnej záväznosti (alebo naopak, absencie takejto záväznosti) v otázke uvádzania štátneho jazyka v inojazyčných nápisoch a textoch verejného priestoru.

Kým na Slovensku je opodstatnený predpoklad, že zákonom ukotvená nutnosť používania slovenských ekvivalentov v inojazyčných nápisoch a textoch verejného priestoru sa odrazí vo výraznom kvantitatívnom zastúpení slovenského jazyka vo verejnom priestore, môže byť podiel "domácich" elementov štátneho jazyka zreteľne nižší v krajinách (ako napr. Nemecko), ktorých legislatíva takúto "povinnosť dvojjazyčnosti" neukladá. Závery vyplývajúce z kvantitatívnej analýzy údajov získaných prostredníctvom terénneho výskumu v konkrétnej jazykovej krajine musia byť preto vyvodené aj v kontexte jazykovej politiky daného územia a nemožno ich automaticky prenášať na jazykovú krajinu s odlišnou jazykovou politikou.

Prípadová štúdia: Jazyková krajina ‚Krčmy na Zelenej' v Bratislave

Cieľom predkladanej kapitoly je demonštrovať vyššie načrtnuté teoretické východiská na konkrétnom príklade jazykovej krajiny viažucej sa na ‚Krčmu na Zelenej' v Bratislave. Predmet výskumného záujmu tvorí jazyková krajina vyššie uvedeného objektu. Skúmaný materiál bol zdokumentovaný prostredníctvom terénneho výskumu, počas ktorého bol vykonaný zber materiálu, t. j. zabezpečená fotodokumentácia všetkých súčastí jazykovej krajiny objektu ‚Krčmy na Zelenej'. Zozbieraný materiál bol následne podrobený kategorizácii a analýze.

S ohľadom na východiskovú tému foriem inojazyčnosti v jazykovej krajine je v rámci skúmania zvolenej jazykovej krajiny bližšia pozornosť venovaná otázkam

(a) kvantitatívneho zastúpenia cudzích jazykov (t. j. koľko rôznych cudzích jazykov je v skúmanom teréne prítomných),

(b) vyhodnotenia percentuálneho podielu elementov štátneho jazyka a ostatných jazykov (t. j. koľko percent nápisov a textov (angl. *signs*)

bolo identifikovaných v skúmanej oblasti a aké je percentuálne zastúpenie prítomných jazykov s ohľadom na počet výrazov[8]).

Pri interpretácii získaných údajov sú zohľadnené faktory cieľovej skupiny a funkcie nosičov s nápisom alebo textom.

V jazykovej krajine viažucej sa na objekt *Krčma na Zelenej* na Zelenej ulici 3 v Bratislave bolo zistených celkovo 21 nosičov s nápisom alebo textom, všetky z kategórie tzv. *private signs* (porov. kap. 1), so zastúpením troch jazykov (slovenský, anglický a nemecký). Z dôvodu čo najpresnejšieho kvantitatívneho vyhodnotenia zastúpenia jednotlivých jazykov sa z metodického hľadiska ukázalo byť vhodné aj zavedenie kategórie medzinárodne zrozumiteľných výrazov (tzv. *intenational*), pod ktorú spadajú medzinárodne zrozumiteľné výrazy, ktoré nie sú súčasťou súvislého, jazykovo jednoznačne profilovaného textu[9] a nedajú sa preto jednoznačne priradiť ku konkrétnemu jazyku[10]. Patria sem predovšetkým skratkové výrazy o váhach alebo mierach, informujúce napr. o gramáži porcie uvádzanej na jedálnom lístku, informácie o mene (€) alebo číselné údaje (napr. o cene alebo množstve) a pod. Z celkového počtu nosičov (21) bolo 7 nosičov v slovenskom jazyku, 5 dvojjazyčných s jazykovou kombináciou slovenský a anglický jazyk, 4 v anglickom jazyku, 3 nosiče s výlučne medzinárodne zrozumiteľnými výrazmi a 2 trojjazyčné nosiče obsahujúce slovenský, anglický a nemecký jazyk ako aj medzinárodne zrozumiteľné výrazy. Údaje sú zosumarizované v tabuľke č. 1, ktorá nasleduje:

[8] Za výraz je pre výskumné potreby prezentovanej štúdie považovaný numerický alebo alfabetický znak oddelený od ostatného kotextu medzerami.

[9] Východiskom takejto podmienky je predpoklad, že pokiaľ je napr. skratkový údaj *g* (ako označenie pre *gram*) zaintegrovaný v slovenskom texte, čitateľ ho kognitívne spracuje ako slovenský výraz, ak však bude súčasťou nemeckého textu, recipient bude rovnaký skratkový údaj vnímať ako nemecký výraz. Preto spadajú do kategórie *international* len tie medzinárodne zrozumiteľné vzýrazy, ktorých recepcia nie je poznačená jazykovou profiláciou ich kotextu.

[10] Takéto výrazy boli, ako doplňujúca informácia, ktorá sa neviaže na konkrétny jazyk, v rozličnej miere zaintegrované jednak do textu v ostatných jazykoch, jednak boli v troch prípadoch zistené nosiče s výhradným zastúpením takýchto medzinárodne zrozumiteľných výrazov.

Tabuľka č. 1

Jazyková charakteristika nosiča	**Počet**
nosiče v slovenskom jazyku	7 (33,33%)[11]
nosiče v slovenskom a anglickom jazyku	5 (23,80 %)
nosiče v anglickom jazyku	4 (19,04 %)
nosiče výlučne s medzinárodne zrozumiteľnými výrazmi (*international*)	3 (14,28 %)
nosiče v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku	2 (9,52 %)
SPOLU	**21**

Z pohľadu kvantifikácie celkového počtu výrazov prezentovaných na nosičoch boli prostredníctvom terénneho výskumu zistené hodnoty, ktoré sú predstavené v tabuľke č. 2:

Tabuľka č. 2

Jazykové zastúpenie výrazov	**Počet (%)**
výrazy v anglickom jazyku	186 (34,96 %)
výrazy v slovenskom jazyku	147 (27,63 %)
medzinárodne zrozumiteľné výrazy (*international*)	111 (20,86 %)
výrazy v nemeckom jazyku	88 (16,54 %)
SPOLU	**532**

Zo zistených hodnôt možno vyčítať, že na jeden nosič pripadá v priemere 25,33 výrazov. Tento pomerne vysoký priemerný údaj odráža prítomnosť dvoch jedálnych lístkov vystavených v skúmanej jazykovej krajine s vysokými počtami výrazov (v prípade prvého jedálneho lístka 148 a v prípade druhého jedálneho lístka 222 výrazov). Z tohto dôvodu sprostredkuje realistickejší obraz medián s výškou 7 výrazov na nosič.

Z vyhodnotenia počtu nosičov a jazykovej prezentácie (t. j. *v slovenskom jazyku vs. inojazyčne*) síce vyplýva jednoznačná prevaha nosičov zrozumiteľných domácej populácii. Avšak z perspektívy vyváženosti v kvantitatívnom zastúpení slovenských a inojazyčných výrazov v skúmanej lokalite, ktoré môže do istej miery napovedať o realizácii jazykového zákona (porov. kap. *2 Jazyková politika*), možno konštatovať prevahu inojazyčných

[11] Percentuálne údaje sú uvádzané s presnosťou na stotiny percenta bez zaokrúhlenia.

výrazov. Ak medzinárodne zrozumiteľné výrazy nie sú zahrnuté do takéhoto porovnania (porovnanie *kvantitatívneho zastúpenia slovenských vs. inojazyčných výrazov*), pretože ich z pohľadu porovnávaného kritéria zrozumiteľnosti pre recipienta možno považovať za neutrálne, sú inojazyčné výrazy (s celkovou výškou 274) v skúmanej lokalite zastúpené 65,08 percenta a slovenské výrazy (v počte 147) hodnotou 34,92 percenta. Pomôcť zodpovedať otázku, prečo tomu tak je, resp. ako je motivovaná takáto prevaha inojazyčných výrazov, môže bližšia analýza (a) viacjazyčných nosičov a (b) nosičov vo výhradne anglickom jazyku.

Pri nahliadnutí do obsahovej stránky možno konštatovať, že informácie na jednotlivých viacjazyčných nosičoch podávané v slovenskom a v cudzom jazyku nevykazujú úplne identický obsah. V prípade šiestich (z celkového počtu sedem) viacjazyčných nosičov ide o podanie ekvivalentnej (ale nie úplne rovnakej) informácie. Zvyčajne je v cudzom jazyku – v závislosti od funkcie konkrétneho nosiča – sprostredkovaná buď zredukovaná (príp. zovšeobecnená) alebo rozšírená (explifikujúca) informácia. V jednom prípade bol identifikovaný dvojjazyčný nosič, na ktorom je v každom zo zastúpených jazykov prezentovaná úplne odlišná informácia, čo zodpovedá kategórii *nosiče s prelínajúcimi sa viacjazyčnými informáciami* podľa Rehovej (2004)[12]. Príkladom zovšeobecnenia je dvojjazyčný nosič s názvom objektu *Krčma na Zelenej* v slovenskom jazyku a označením *Pub & Restaurant* v anglickom jazyku. Ako motív zvolenej jazykovej prezentácie možno vidieť spätosť s tradíciou a apelom na tradične známu lokalitu v slovenskom jazyku, pretože v názve *Krčma na Zelenej* sa premieta "adresa", známa lokalita v centre Bratislavy. Anglicky hovoriacemu (resp. "rozumejúcemu") recipientovi má všeobecné označenie *Pub & Restaurant* primárne sprostredkovať gastronomický charakter ponúkaných služieb. Pridaná hodnota, ktorá je v slovenskej verzii obsiahnutá v názve, ale v anglickej verzii sa zovšeobecnením stráca, je sekundárne podporená ďalšími samostatnými nosičmi v čisto anglickom jazyku. Ako príklad explifikujúcej informácie v inojazyčnej podobe môžu slúžiť sekvencie z jedálneho lístka, ktoré sú v cudzom jazyku vyjadrené v detailnejšej podobe, a to z dôvodu predpokladanej nemožnosti nadviazať na poznanie o tradičných lokálnych jedlách, ktoré je domácemu recipientovi známe, ale pre inojazyčného (turistu) predstavuje neznámu oblasť. Tradičné slovenské jedlo *bryndzové halušky* je preto v jedálnom lístku prezentované ako *Potato gnocchi with sheep cheese and crispy bacon* (angl.), resp. ako *Kartoffelnocken mit Schafkäse und knusprigen Grammelspeck* (nem.) s cieľom priblížiť predstavu príjemného gastronomického zážitku zo (zatiaľ) neznámeho jedla. Rovnaký princíp ex-

[12] Porov. kategorizácia prezentovaná vyššie.

plifikácie demonštrujú dvojjazyčné páry *pivo vs. local beer* alebo *kofola vs. slovak kofola.* Explifikujúca podoba anglických ekvivalentov má vyzdvihnúť osobitý domáci charakter produktov. Prípad, kedy sú v každom jazyku vyjadrené rozličné informácie, sa môže spájať s kombináciou všeobecne medzinárodne zrozumiteľných výrazov (alebo takých (domácich) výrazov, pri ktorých možno – často za pomoci kontextu alebo kotextu – vo vysokej miere uplatniť inferenciu) s inojazyčnými výrazmi. Úlohou inojazyčných výrazov je v takomto prípade spravidla doplniť dôležitú informáciu, ktorú nie je možné doplniť inferenčne. Príkladom takejto situácie v skúmanej jazykovej krajine je jeden nosič s ponukou pív. V domácom jazyku sú sprostredkované informácie ako názov značky a cena za dané množstvo. V anglickom jazyku sú doplnené ďalšie špecifiká (napr. keď ide o ležiak a tmavé pivo) a informácia o nutnosti platiť len hotovostne.

Jednojazyčné nosiče vo výlučne cudzom jazyku sa v skúmanej lokalite vyskytujú len v podobe štyroch nosičov v anglickom jazyku. Ich možná funkcia je – ako už bolo naznačené vyššie – upútať pozornosť inojazyčného recipienta (turistu), ktorý nerozumie jazyku domácej krajiny a oboznámiť ho so špecifikami a/alebo výhodnými možnosťami ponúkanej služby (napr. nosič s nápisom *Mega BBQ Ribs & Beef & Best Slovak [obrázok znázorňujúci pivo]*). Zároveň signalizujú možnosť dorozumenia sa v cudzom jazyku. Pridanou hodnotou niektorých jednojazyčných nosičov v anglickom jazyku v skúmanej jazykovej krajine je ich sémantické špecifikum vyjadrujúce humornú zložku, a teda sekundárne uvoľnenú a bezproblémovú atmosféru. Ide o tri nosiče (porov. obr. 1-3), z toho vo dvoch prípadoch o komplexnejšie formulácie s relatívne vysokým rozsahom (16 a 19 výrazov), ktoré majú upútať prostredníctvom vtipných formulácií a motivovať k využitiu ponúkaných služieb. Keďže v prípade rozsiahlejších textov ide o pomerne známe sekvencie prevzaté z rôznych internetových platforiem (porov. napr. https://boldomatic.com/p/oFoIeg/should-we-drink-wine-tonight-a-yes-b-a-c-b, či https://www.redbubble.com/i/poster/Should-we-drink-wine-tonight-by-gabrielclaudino/43683162.LVTDI a mnohé iné) možno zároveň predpokladať aj spojitosť s cieľovou skupinou mladých ľudí.[13]

[13] Na tento fakt upozornila Priv.-Doz. Dr. Ilona Schulze (LMU München).

Obrázok č. 1

Obrázok č. 2

Obrázok č. 3

Na základe vyššie ozrejmenej analýzy je možné odôvodniť kvantitatívnu prevahu inojazyčných výrazov v skúmanej jazykovej krajine. Keďže ide o súkromnú sféru (teda tzv. *private signs*) – konkrétne o ponúkanie služieb v oblasti gastronómie, stojí v popredí intencia osloviť čo najviac potenciálnych zákazníkov. Vzhľadom na lokalizáciu objektu v centre mesta tvoria dôležitú cieľovú skupinu turisti z inojazyčného prostredia, čomu je prispôsobená aj prezentácia informácií v anglickom a v menšej miere aj v nemeckom jazyku. S ohľadom na naplnenie "povinnej dvojjazyčnosti" vyplývajúcej z aktuálnej legislatívy síce nemožno konštatovať úplné zachovanie tzv. jazykového zákona v zmysle § 8 ods. 6, avšak je potrebné podotknúť, že v súvislosti s kritériami *rozsahu* a *následkov*, na ktoré sa má podľa zákona pri sankcionovaní porušenia zákona prihliadať (§ 9, ods. 3 príslušného zákona), nejde o znepokojivý stav, ale skôr o prirodzený zámer upútať pozornosť turistu s inojazyčným pozadím.

Záver

Cieľom predkladaného článku je demonštrovať formy inojazyčnosti vo vybranej jazykovej krajine s poukázaním na aspekt jazykovej politiky na základe údajov zistených prostredníctvom terénneho výskumu vo vybranej lokalite *Krčma na Zelenej* v Bratislave. Pre zachytenie konkrétnych podôb jazykovej krajiny prostredníctvom výskumnej činnosti sa v (predovšetkým v anglosaských odborných zdrojoch) ako jednotka skúmania etabloval pojem *sign*, ktorému je v predkladanom článku priradený slovenský ekvivalent *nosič s nápisom alebo textom vo verejnom priestore*. Vzhľadom na aspekt foriem inojazyčnosti stojí v popredí zistenie jazykovej diverzity jazykovej krajiny. Okrem slovenského jazyka bola v skúmanej lokalite doložená prítomnosť anglického a nemeckého jazyka. S ohľadom na čo najpresnejšiu kategorizáciu a kvantifikáciu zistených údajov sa ako žiaduce ukázalo zavedenie kategórie *medzinárodne zrozumiteľné výrazy*, pri ktorých možno predpokladať, že nepredstavujú komunikačnú bariéru ani pre domácich ani pre zahraničných recipientov.

Hoci tzv. slovenský jazykový zákon ukladá povinnosť prezentácie verejne dostupných jazykových informácií v nekomerčnej aj komerčnej sfére vždy aj v slovenskom jazyku, možno prostredníctvom zistených údajov doložiť prevahu inojazyčných elementov. S intenciou odôvodniť túto skutočnosť bola bližšia pozornosť zameraná na analýzu siedmich viacjazyčných nosičov (z toho päť v slovenskom a anglickom jazyku a dva v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku) a štyroch jednojazyčných nosičov v cudzom (anglickom) jazyku zistených v jazykovej krajine objektu *Krčma na*

Zelenej. V prípade šiestich viacjazyčných nosičov sa ukázalo, že nejde o sprostredkovanie identickej, ale ekvivalentnej – v závislosti od konkrétnej komunikačnej situácie – zredukovanej resp. zovšeobecnenej alebo rozšírenej (explifikujúcej) – informácie. V jednom prípade bol doložený nosič, na ktorom bola v každom jazyku sprostredkovaná iná informácia. Funkciu štyroch jednojazyčných nosičov vo výlučne cudzom (anglickom) jazyku možno interpretovať v súvislosti s upútaním pozornosti inojazyčného recipienta, ďalej s priblížením informácie o dostupnej službe, s indikáciou možnosti dorozumenia sa v cudzom jazyku a so sprostredkovaním sekundárnych informácií presviedčajúcich o atraktívnosti ponúkaných služieb. V prípade dvoch takýchto nosičov s komplexnejším anglickým textom možno uvažovať o previazanosti s cieľovou skupinou mladých ľudí. Vo všeobecnosti sa dá predpokladať, že jednojazyčné anglické nosiče majú svojím spôsobom vyvážiť redukciu miery informácie poskytovanej v cudzom jazyku, ku ktorej v niektorých prípadoch dochádza pri viacjazyčných nosičoch.

Zistená prevaha inojazyčných výrazov síce indikuje len nedôsledné napĺňanie jazykového zákona a stavia do popredia dôležitosť stratégií zacielených na upútanie pozornosti významnej cieľovej skupiny (turistov) v príslušnej komerčnej sfére, avšak zároveň preukazuje schopnosť kreatívneho narábania s jazykovými prostriedkami – najmä prostredníctvom dlhších humorne ladených sekvencií – a sympatický pokus priblížiť sa tak inojazyčnému recipientovi.

Literatúra

BACKHAUS, Peter. (2006): Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. In: *International Journal of Multilingualism,* Vol. 3, No.1, s: 52-66.

BOCHMANN, K. et al. (1993): *Sprachpolitik in der Romania. Zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*. Berlin: Walter de Gruyter.

ENCYKLOPEDIA BELIANA. *Jazyková politika.* <https://beliana.sav.sk/heslo/jazykova-politika> [16.6.2020].

JANICH, N. (2005): Sprachpolitik – Sprachplanung – Sprachkultur. In: HASLINGER, P.; JANICH, N.: *Sprache der Politik – Politik der Sprache.* Forost Arbeitspapier Nr. 29, München, 2005.

LANDRY, R.; BOURHIS, R. (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. In*: Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 16, No. 1, s. 23-49.

LAUKOVÁ, J.; MOLNÁROVÁ, E. (2018): *Jazykový obraz migrácie v nemeckom masmediálnom diskurze.* Banská Bystrica: Belianum.

REH, M. (2004): Mulitlingual writing: A reader-oriented typology with examples from Lira Municipality (Uganda). In: *International Journal of the Sociology of Language,* Vol. 170, s. 1-41.

ROSENBAUM, Y.; NADEL, E.; COOPER, R. L.; FISHMAN, J. A. (1977): English on Keren Kayement Street. In: FISHMAN, J. A.; COOPER, R. L.; CONRAD, A. W. (eds.): *The Spread of English. The sociology of English as an additional language.* Rowley: Newbury House, s. 179-196.

SCHULZE, I. (2019): *Bilder – Schilder – Sprache. Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum.* Tübingen: Narr, Francke, Attempto.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. (2011): Entwicklung der sprachenpolitischen Aktivitäten und Maßnahmen in Österreich im europäischen Kontext und in Bezug auf das österreichische Deutsch. In: *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis: humanitné vedy - lingvistika: zborník vedeckých štúdií učiteľov a doktorandov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.* Banská Bystrica: UMB FHV, s. 52-65.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

STOLTMANN, K. (2017): Die Linguistic Landscapes von Kiel und Rostock. Langfristige Auswirkungen in der Migrationspolitik im Vergleich. In: GLAWE, M.; HOHENSTEIN, L.-M. u.a. (Hrsg.). *Aktuelle Tendenzen in der Variationslinguistik.* Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, s. 319-341.

ZÁKON č. 270/1995 Z. z. Zákon národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270> [16. 6. 2020].

ZIEGLER, E. (2013): Metropolenzeichen. Visuelle Mehrsprachigkeit. Metropole Ruhr. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik,* Vol. 41, No. 2, s. 299-301.

Kontakt:

doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: zuzana.gasova@euba.sk

Rétorika „rakúskych Slobodných – FPÖ" pred a po Ibiza-afére

Milena Helmová

Abstract

Rhetoric of the Austrian Freedom Party FPÖ Before and After Ibiza-Scandal. *Right-wing populism is today a wide-spread phenomenon cutting across the political spectrum in many countries. The Freedom Party of Austria is one of them. The corruption scafndal of Ibiza initiated considarationa about the importance of the topic of corruption in the rhetoric of that type of party. The text focuses on the reasons and consequences of the recent corruption scandal and searches for answers to the question of whether there is a shift in the communication of Austrian freedom party members before and after it.*

Keywords: populism, corruption, rhetoric, FPÖ, Austria, Ibiza-Scandal.
Kľúčové slová: populizmus, korupcia, rétorika, FPÖ, Rakúsko, aféra z Ibizy.

Úvod

Korupcia, klientelizmus, extrémizmus a populizmus sú v súčasnej dobe javy, ktoré získavajú na intenzite. Ich živnou pôdou je pretrvávajúca zlá politicko-spoločenská situácia v krajinách. K tomu sa pridáva trauma z imigrácie cudzincov a prisťahovalectvo, brutalita, vandalizmus, túžba po moci a peniazoch. Ľudia sú nespokojní, v dôsledku čoho sa čoraz viac zviditeľňujú extrémistické strany a hnutia, ktoré sa stavajú do pozície riešiteľov súčasných problémov. Príliš veľa aktérov je dnes označovaných za populistov (Kotleba, Le Pen, Trump, Berlusconi, Strache atď.). Ich podobnosti alebo rozdiely sú podmienené národnou kultúrou a historickým kontextom.

Intenciou textu je na jednej strane ozrejmiť s témou súvisiace pojmy ako populizmus a korupcia, na druhej strane je zámerom objasniť príčiny a dopady „Ibiza" aféry a venovať sa rétorike „Slobodných" pred a po „Ibize" s cieľom poukázať na prípadnú zmenu v ich rétorike a komunikácii. Pre tento zámer slúžia volebné programy strany FPÖ v rokoch 2017 a 2019.

Vymedzenie populizmu a korupcie.

V intenciách názvu textu a jeho obsahu sú v tejto časti dotknuté pojmy populizmus a korupcia, ktoré bezprostredne súvisia s „Ibiza-aférou" Strany slobodných Rakúska ako aj jej rétorikou.

Populizmus je obsiahnutý v mnohých prácach zahraničných a domácich autorov, okrem iných u Ionescu a Gellnera (1969), Di Tellu (1997), Muddeho (2004), Hrivíkovej (2016), Mesežnikova a Gyárfášovej (2017), Tóthovej L. (2018), Seresovej (2018), Smolíka (2018), Štefančíka (2020) a iných. Populizmus môže mať rôzne prejavy a charakteristiky. Variabilita znakov a prejavov populizmu súvisí s historickým a kultúrnym vývojom krajín. Pre túto rôznorodosť existujú viaceré prístupy ku charakteristike populizmu. Biháryová (2017) ponúka vo svojom článku interpretáciu populizmu Laclaua. Podľa neho, ako autorka uvádza ďalej, predstavuje populizmus špecifický štýl komunikácie vyznačujúci sa emocionálnosťou, jednoduchosťou a zameranosťou na primárne inštinkty ľudí, pričom im ponúka jednoduché riešenia. Populizmus interpretuje ako oportunistickú politiku, ktorej cieľom je rýchle uspokojenie voličov. Zároveň uvádza, že populizmus predstavuje istú formu vodcovského štýlu, pomocou ktorého mobilizuje zväčša charizmatický vodca svojich sympatizantov. Podľa Müllera (2016) platí, že populisti na celom svete sú si podobní v tom, že sú antipluralisti. Avšak z tejto podobnosti ešte nevyplýva skutočnosť, že má populizmus všade identické príčiny. Je potrebné preto zohľadňovať národné kontexty, v ktorých populizmus vznikol. Autor sa domnieva, že vznik novodobých populistov sa odvíja od základného konfliktu doby, ktorým je fakt, že jedni chcú väčšiu otvorenosť voči ekonomickej a kultúrnej globalizácii, čiže otvorenosť voči etnickým, sexuálnym a náboženským menšinám, kým druhí si želajú väčšiu uzatvorenosť v širokom chápaní. Rosúlek (2012) považuje populizmus za ideológiu, ktorá sa objavuje v rozdielnom historickom a geografickom kontexte ako výsledok špecifickej sociálnej situácie v spoločnostiach, v ktorých sociálne faktory stredu buď chýbali, alebo boli veľmi slabé. Spoločným znakom a charakteristikám populizmu sa venuje aj štúdia Rakúskej spoločnosti pre politické poradenstvo a politický vývoj (ÖGPP 2017) pod názvom „Pravicovo extrémistické a pravicovo politické strany v Európe". Podľa tejto štúdie je jadrom každého populizmu nárok na reprezentáciu. Každý vodca vystupuje ako obhajca utláčaných záujmov väčšiny. Apeluje na prítomné pocity mrzutosti, sklamania alebo strachu u ľudí. Podľa Štefančíka (2017) úspech populistov pramení v dlhodobo neriešených problémoch, v medzinárodnej migrácii a nezdarenej integrácii cudzincov.

Korupcia je často diskutovanou témou politického diskurzu. Otvorene sa o nej hovorí v médiách a stala sa významnou agendou niektorých politických strán. Určitý akt, správanie či konanie, ako uvádzajú Vöros; László (2011,) môže ale nemusí byť posudzované ako korupcia. Autorom jednej z často citovaných definícií korupcie je Nye (1967), ktorý pod korupciou chápe také konanie, ktoré protirečí normám pre zastávanie verejného úradu, uprednostňovanie osobného prospechu jedinca, jeho rodiny alebo príbuzenstva, politickej skupiny alebo inej organizácie formou finančného respektíve materiálneho zisku alebo postavenia. Pod korupciu zahŕňa autor aj úplatkárstvo, nepotizmus, spreneveru, zneužitie právomoci a konflikt záujmov. S inou definíciou prišiel nemecký sociológ Graeff (2010), ktorý kladie dôraz na štyri aspekty, ktoré korupcia podľa neho musí spĺňať: korupčné konanie sa musí viazať na výkon úradu, obe strany sa ho dopúšťajú dobrovoľne, strany musia mať z korupčného konania prospech, ostatní, ktorí sa na korupcii nezúčastňujú, sú poškodzovaní alebo znevýhodňovaní. Podľa toho, ako spoločnosť vníma korupciu, vypracoval Heidenheimer (2007) jej typológiu. Najhoršou jej formou je *čierna* korupcia, kedy ide o závažné porušenie zákona. Väčšina spoločnosti, teda elity i obyvateľstvo, je za potrestanie vinníkov. *Sivá* korupcia reprezentuje konanie, o závažnosti ktorého neexistuje zhoda (napr. kreatívne účtovníctvo) a môže byť považovaná za prijateľnú bez postihu. *Biela* korupcia je v spoločnosti všeobecne tolerovateľná a akceptovateľná bez postihu, nakoľko jej trestanie by so sebou perspektívne prinášalo viac nákladov ako pozitívnych efektov. Korupciu ako trestnoprávny problém definuje aj Ivor et al (2017) ako ... „skazenosť, predajnosť, úplatkárstvo, ale aj akékoľvek správanie ľudí, ktorým sú zverené kompetencie vo verejnom alebo súkromnom sektore, ktoré odporujú povinnostiam z ich postavenia, vyplývajúcim a smerujúcim k získaniu nenáležitých výhod.“ Tittlová (2015) zasa definuje korupciu z právneho hľadiska ako ... „deviantné správanie, ktoré sa líši od právom dovolených foriem správania.“

Korupcia a populizmus k sebe patria, uvádza sa v Správe INEKO (2017). Populisti nechcú moc preto, zdôvodňuje Správa, aby ukončili systémovú korupciu, ale aby sa stali súčasťou korupčného systému a mohli ho pre vlastný prospech ovládnuť. Populisti stavajú svoju volebnú kampaň na protikorupčnej rétorike, vzbudzovaní emócií a svojím vymedzením voči „nepriateľovi“ (establišmentu), útočia na lídrov demokratických strán, že neplnia svoje volebné sľuby, čím oslabujú ich pozíciu a posilňujú svoju pozíciu. Vieme od autorky Tóthovej (2012), že prvú predvolebnú príručku napísal ešte v časoch Rímskej republiky Quintus Cicero, ktorí v nej radí svojmu bratovi Marcovi, ako dosiahnuť úspech vo voľbách. Má používať triky, pretvárku, predstierať štedrosť, kompromitovať protivníkov a sľúbiť čokoľ-

vek, aj keď to nebude možné splniť, no nemá vyjadrovať jasné politické postoje. Podľa autorky Dorkinovej (2017) je volebná korupcia negatívnym javom demokratickej spoločnosti a dodáva, že sa jedná zväčša o ústnu dohodu, aby v prípade odhalenia neexistoval písomný doklad vedúci k usvedčeniu. Príčinou vzniku volebnej korupcie je podľa Dorkinovej túžba po kariére, peniazoch, materiálnych statkoch a moci, ktoré prerastajú u jednotlivca do takej miery, že je ochotný podniknúť všetko na získanie výhod a veľkého vplyvu.

FPÖ – jej lídri a ich komunikácia pred a po „Ibize"

Slobodná strana Rakúska, ktorej základmi otriasol najväčší korupčný škandál v dejinách Rakúska, má povojnovú históriu, ktorá sa v 50. rokoch minulého storočia stala pokračovateľkou strany národných socialistov. Do súčasnosti sa niekoľko ráz pretransformovala a dnes predstavuje prototyp strany pravicového populizmu v Európe. Až do 80. rokov však existovala ako bezvýznamná mimoparlamentná strana. V tomto období naznačuje oslobodzovanie od pravicovo extrémistických koreňov a predstavuje nového lídra, vymieňa Norberta Stegera za Jörga Haidera. Haider, v snahe dostať stranu do parlamentu, presadzuje stratégiu vytvorenia opozičnej strany voči systému ako takému, čo sa mu aj podarilo. Strana sa čoskoro etablovala ako strana pravicového populizmu. FPÖ ako hlavný prostriedok svojej stratégie využívala rétoriku namierenú proti cudzincom, proti prístupovému aktu Rakúska do Európskej únie v roku 1994 a profilovala sa ako odporca otvárania hraníc medzi krajinami Európskej únie. Dnes je FPÖ silne poznačená dôsledkami korupčnej aféry na Ibize.

„Ibiza-aféra" je najväčší korupčný škandál v dejinách Rakúska (Obermaier; Obermaier 2019) po Druhej svetovej vojne. Zverejnené video, ktoré bolo tajne natočené na ostrove Ibiza v lete 2017 a ktorého aktérmi boli dvaja predstavitelia FPÖ – podpredseda rakúskej vlády a predseda strany Heinz-Christian Strache a predseda parlamentnej frakcie Johann Gudenus, dokumentuje stretnutie politikov s údajnou neterou ruského oligarchu Makarova a jej ruského sprievodcu. Z videa vyplýva, že Strache a Gudenus ponúkajú údajnej neteri oligarchu „veľkú investíciu" v mediálnej sfére (prevzatie najčítanejšieho denníka „Kronen Zeitung" s tým, že pomôže strane FPÖ pred voľbami získať aspoň 34% hlasov voličov za peniaze v dohodnutej výške 250 miliónov eur, ktoré sa rozdelia na viaceré kontá určitých spolkov. Za túto službu ponúka Strache aj viaceré štátne zákazky pre neter oligarchu. Do dnes ešte nie sú vyšetrené všetky súvislosti aféry, či bolo video zmanipulované, alebo objednané na zákazku v snahe zdiskredito-

vať Stracheho. On sa stavia do pozície obetného baránka slovami, že nikomu neublížil, len sám sebe (ako podpredseda vlády musí odstúpiť a končí aj v FPÖ). Korupciu zastiera tvrdením, že to bol len neformálny rozhovor v uvoľnenej dovolenkovej atmosfére, čo nemožno brať oficiálne. Z vyšetrovania však vyplýva, že oligarcha Makarov poprel svoju účasť na videovej akcii tým, že nemá neter. Neskôr sa prihlásil k videonahrávke viedenský právnik narodený v Iráne Ramin Mirfakhrai. Celá aféra vyústila v máji 2019 do krízy, keď časti z videa opublikovali online-médiá Süddeutsche.de a Spiegel online a vyžiadala si rezignáciu na štátne a stranícke posty (Strache, Kurz), rozpad koalície (ÖVP-FPÖ), vyslovenie nedôvery vláde, vyhlásenie predčasných volieb 2019, vznik úradníckej vlády. Po Ibiza-afére sa stal predsedom FPÖ Norbert Hofer. On viedol stranu do predčasných volieb v 2019.

Komunikácia rakúskych „Slobodných" pozostáva z populistických apelov v snahe získať a dlhodobo si udržať podporu sympatizantov, vplyv a moc. Podporu v národe si získavajú rétorikou namierenou proti vládnucim elitám, týkajúcou sa najmä ekonomiky, kultúry a bezpečnosti, ktorú podfarbujú, ako tvrdí Štefančík a Liďák (2017), dichotomickým jazykom typu *my-oni, domovina-cudzina.* Za čias Haidera vystupovali Slobodní proti Bruselu, proti rakúskemu establišmentu, vyvolávali proticudzinecké vášne. Postupne však ich rétorika, i pod vplyvom narastajúceho počtu nových členských štátov EU a novej geopolitickej situácie, spôsobila stratu čoraz viac voličov. Haider tragicky zahynul a tým sa uvoľnilo miesto pre H.C. Stracheho. Ten ešte viac pritvrdil rétoriku proti cudzincom a prisťahovalectvu z moslimských krajín. Ako už bolo uvedené, stredom záujmu textu je rétorika a komunikácia Strany slobodných Rakúska do roku 2017 a po ňom. Mnohé už bolo naznačené, najmä čo sa týka rétoriky do tzv. korupčnej aféry na Ibize. Ďalší vývoj komunikácie strany súvisí s výmenou straníckeho lídra. Strana FPÖ pod vedením nového lídra Hofera vedie komunikáciu smerom von v umiernenejšom tóne, najmä smerom k strednej a východnej Európe, ktorá bola dovtedy vnímaná Slobodnými len ako masa lacnej pracovnej sily tlačiacej sa na Západ. Dnes považujú Slobodní Slovensko, Česko a Maďarsko za hlavných spojencov v rámci EU. Dokonca zmenili rétoriku v otázke antisemitizmu, ktorý bol jedným z oporných bodov ich politiky a dištancuje sa od neho. V nasledujúcej časti sa venujeme volebným programom FPÖ v parlamentných voľbách a sústredíme sa na to, či nastala zmena v rétorike.

Volebný program FPÖ v roku 2017 (VIENNA.at)) bol predstavený v dvoch fázach. *V prvej fáze sa venoval hospodárstvu pod titulom „Spravodlivosť-sloboda-pokrok". V intenciách minulých rokov ostro kritizoval kroky vlády, ktoré spôsobili vysoké dane, rast nezamestnanosti a zníženie*

konkurencieschopnosti krajiny. V druhej fáze prezentovaného programu nechýbala popri reštrikčnej migračnej politike a obnovení hraničných kontrol požiadavka posilnenia nástrojov priamej demokracie podľa vzoru Švajčiarska, zachovanie neutrality Rakúska, brannej povinnosti či stanovenia minimálnej mzdy na 1500 eur mesačne. Slobodní sľubovali dokonca používanie dieselových motorov v autách do roku 2050. Ďalšími témami boli: zníženie daní, väčšia flexibilita pracovnej doby, nárok otca zostať jeden mesiac doma s narodeným dieťaťom, téma zrovnoprávnenia registrovaného partnerstva a ich manželstva. Slobodní požadovali minimálnu penziu vo výške 1000 eur, obmedzenie prístupu cudzincov, požadovali navrátenie niektorých kompetencií členským štátom Európskej únie späť (SORA 2017). Strana postavila svoju volebnú kampaň na dvoch lídroch – HC Strachem a N. Hoferovi. Kampaň začal Strache v TV-ORF (v rámci letných rozhovorov), ktorá bola v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi menej kontroverzná, i keď opakovane poukazoval na hrozbu islamizácie Rakúska a prisťahovalectva a s nimi spojenú rastúcu kriminalitu a existenciu paralelných kultúr. Voliči ocenili najviac prísnejšie trestné sadzby za kriminalitu a povinnú znalosť nemčiny pred vstupom na školskú dochádzku (Seidl 2017). Líder Strache vystupoval na rozdiel od minulých rokov zmierlivo a štátnicky s cieľom osloviť čo najviac ľudí a v snahe prevziať vládnu zodpovednosť. Strana skončila vo voľbách na druhom mieste a vytvorila koalíciu s ÖVP (Ľudová strana). Voľby priniesli päť zásadných aspektov: náznak začiatku uskutočňovania dlho očakávaných reforiem, uprednostnenie azylovej a migračnej agendy pred korupčnými aférami, porážku úradujúceho kancelára, kampaň s prostriedkami masovej komunikácie a vylúčenie možnosti menšinovej vlády.

Vo volebnej kampani 2019 (VIENNA.at) dominuje aspekt *„Najprv Rakúšania"* a rezonuje tu heslo *„Domovina a identita"*. S tým súviseli aj témy rétoriky Slobodných: *zákaz burky na verejnosti, volebné právo len rakúskym občanom, islam nie je súčasťou rakúskej kultúry (jej hrozba islamizáciou a nelegálnou migráciou) ako aj centralizmus Európskej únie*. FPÖ je voči EU naďalej kritická a skeptická. Slobodní proklamujú, aby sa stala *Európou krajín a nie jednotných Európanov*, ktorí sa navzájom ničím nelíšia, ale kde každá krajina sa bude môcť samostatne rozhodovať. Žiadajú *odstránenie prílišnej byrokracie EU*. Strana v predvolebnej kampani *zamietala dane z emisií CO^2 a iné ekologické dane*. Žiadala *dobré životné podmienky pre zvieratá či dostupné bývanie pre Rakúšanov*. Navrhujú *zreformovať systém dotácií na bývanie*. Významnou témou bolo dosiahnutie rovnováhy v hospodárskej a finančnej politike. Strana chce viac *podporovať domáce firmy*, aby boli na trhu konkurencieschopnejšie. Sľubuje *minimálny dôchodok 1200 eur* pre tých, ktorí aspoň 40 rokov odvádzali daň do systému. No-

vou témou volebného programu boli *právne predpisy o cudzincoch týkajúce sa preskúmania ich azylového* statusu najmä tých, ktorí už získali azyl s tým, či ešte stále existuje dôvod na azyl. Téma integrácie je pre rakúskych Slobodných zásadnou, *sú proti akémukoľvek integračnému zákonu a žiadajú kontroly na rakúskych hraniciach*. Avšak *do programu sa nedostali aj niektoré dôležité témy ako: inklúzia, vzdelávanie alebo starostlivosť o postihnutých občanov.* Čo sa týka *financovania strán,* k tejto téme nebolo v programe nič spomenuté, čo môže znamenať, že sa Slobodní zámerne vyhli problému darcovstva a korupcie v súvislosti s Ibiza aférou*,* čo potvrdzuje už vyššie spomenutý fakt, že populisti oficiálne korupciu nepranierujú, avšak využívajú ju vo svoj prospech za účelom dostať sa k moci.

Záver

V súčasnosti sa extrémistické populistické strany čoraz viac dostávajú do vládnych štruktúr. Je na mieste v tejto súvislosti zamyslieť sa nad tým, prečo je tomu tak. Iste v tom zohráva veľkú úlohu silný charizmatický líder, s výbornými komunikačnými schopnosťami, akým je aj HC Strache. ktorý dokáže osloviť ľudí nespokojných s vládnucou garnitúrou a sľúbiť im zmenu. Štýl komunikácie FPÖ pred aférou na Ibize bol iný, ako po nej. Jej rétorika bola úderná, apelatívna, nekompromisná, i keď v kampani pred voľbami 2017 jej líder zjemnil rétoriku, najmä čo sa týka Európskej únie. Po Ibize sa nový predseda strany Hofer, ktorý prevzal vedenie po odchode HC Stracheho, v rétorike posunul len málo. Strache má ambíciu vrátiť sa späť do vedenia strany a obaja si na sociálnych sieťach vymieňajú ostré invektívy. Je však veľmi pravdepodobné a na základe skúseností z minulosti po rôznych škandáloch, Strachemu jeho sympatizanti opäť „odpustia. Toto tvrdenie je podopreté historickou skúsenosťou strany Slobodných, že napriek korupčným škandálom, pádom vlád a teraz i policajnému vyšetrovaniu, sa strana FPÖ doteraz vždy dokázala dostať späť na najvyššie vládne pozície.

Literatúra

BIHÁRYOVÁ, B. (2017): Analýza populizmu podľa Ernesta Laclaua. In: *Studia philosophica*, roč. 64, č. 2, s. 63-79.

DI TELLA, T. (1997): Populism into the Twenty – first Century. In: *Government and Opposition,* roč. 32, č. 2, s. 187-222.

DORKINOVÁ, B. (2017): Volebná korupcia – spoločenské, právne a ekonomické aspekty. In: BELEŠ, A.; TURAY, L.; HANGÁČOVÁ,

N.; STRÉMY, T. (eds.): *Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.* Bratislava: WOLTERS KLUWER, s. 21-30.

GELLNER, E.; IONESCU, G. (1969): *Populism – Its Meaning and National Characteristic.* New York: Macmillan.

GRAEFF, P. (2010): Prinzipal-Agent-Klient-Modelle als Zugangsmöglichkeit für Korruptionsforschung. Eine integrative und interdisziplinäre Perspektive. In: GRÜNE, N.; SLANIČKA, S. (eds.): *Korruption. Historische Annäherungen an eine Grundfigur politischer Kommunikation.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 55-78.

GOLIAŠ, P.; HAJKO, J.; PIŠKO, M. (2017): Demokraciu na Slovensku ohrozuje populizmus a korupcia. In: *Hlavné závery Správy INEKO o stave a vývoji demokracie na Slovensku.* Bratislava.

HEIDENHEIMER, A. J. (2007): Political Corruption. Concepts & Cotexts. In: HEIDENHEIMER, A. J.; JOHNSTON, M. (eds.): *Political Corruption. Concepts & Contexts.* New Brunsvick, London: Transaction Publishers, s. 152-153.

HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika : na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 150-160.

MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2017): *Heutiger Rechtsextremismus und Ultranationalismus in der Slowakei: Stand, Trends, Unterstützung.* Bratislava: IVO – Hanns-Seidel-Stiftung.

MUDDE, C. (2004): The Populist „Zeitgeist". In*: Government and Opposition*, roč. 39, č. 4, s. 541-563.

MÜLLER, J. W (2016): *Was ist Populismus? Ein Essay.* Berlin: Suhrkamp.

NYE, J. S. (1967): Corruption and Political Development: A Cost-benefit Analysis. In: *The American Political Science Review,* Vol 20, No 2, s. 417-427.

OBERMAIER, F.; OBERMAIER, B. (2019): *Die Ibiza-Affäre. Inneneinsichten eines Skandals. Wie wir die geheimen Pläne von Rechtspopulisten enttarnten und darüber die österreichische Regierung stürzte.* Köln: Kiepenheurer & Witsch.

ÖGPP-Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikentwicklung. (2017): *Die Medienwelt der FPÖ*. Wien: online, s. 1-25. <http.politikberatung. org.at> [1. 9. 2020].

ROSÚLEK, P. (2012): Populizmus – prehliadaná ideológia? In: *Politické vedy,* roč. 15, č. 1, s. 162-178.

SEIDL, C. (2017): Umfrage zeigt breite Zustimmung zum Regierungsprogramm. In: *Der Standard*, 27. 12. 2017, <https:// derstan-

dard.at/2000071039515/Umfrage-breite-Zustimmung-zum-Grossteil-des-Regierungsprogramms> [30. 8. 2020].
SERESOVÁ, K. (2018): Politický jazyk českých populistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika : na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM, s. 117-123.
SMOLÍK, J. (2018): Populismus je... In: ŠTEFANČÍK, J. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 101-116.
SORA (2017): *Wahlanalyse Nationalrat 2017,* <https://www.sora.at/-fileadmin/downloads/wahlen/2017_NRW_Wahlanalyse.pdf> [30. 8. 2020].
ŠTEFANČÍK, R. (2019): Lexika totalitných ideológií v jazyku pravicových extrémistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie IV.* Bratislava: EKONÓM, s. 236-244.
ŠTEFANČÍK, R. (2020): *Kommunikationsstrategien der slowakischen Rechtsextremisten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017) Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava, EKONÓM, s. 473-483.
TITTLOVÁ, M. (2015): *Korupcia. Vybrané kriminologické a trestnoprávne aspekty.* Bratislava, WALTERS KLUWER s.r.o.
TÓTHOVÁ, L. (2018): Extrémizmus a online prostredie. In: TÓTHOVÁ, L.; ŠLOSÁR, D. (eds.): *Prejavy radikalizmu a extrémizmu v sociálnych sieťach.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 70-80.
TÓTHOVÁ, M. (2012): Volebná korupcia a jej právna úprava v Slovenskej republike. In: *Quo vadis střední Evropo. Metamorfózy práva III: sborník příspěvků ze stejnoměnné metinárodní konference pořádané 27.-29.6.2012 ve Znojmě.* Praha: Ústav státu a práva AVČR, s. 188-196.
VÖRÖS, L. (2011): Korupcia ako historický fenomén. In: *Fórum Historiae,* roč. 5, č. 2., s. 1-13.

Kontakt:

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie — Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov — Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave — University of Economics Bratislava
Email Address: milena.helmova@euba.sk

Pandémia Covid 19 a neologizmy v českom jazyku

Petra Hirtlová

Abstract

Covid 19 Pandemic and Neologisms in the Czech Language. *The global Covidu-19 pandemic has brought unprecedented situations to life, both locally and globally, and has called for action of a type and scale that we have never encountered in modern history as a human being. In this context, many new words have emerged in response to this unique phenomenon. The following article maps neologisms in the Czech language captured in the online database Neomat.*

Keywords: pandemic, Covid-19, neologisms, politics, Czech republic.
Kľúčové slová: pandémia, Covid- 19, neologizmy, politica, Česká republika.

Úvod

Slovná zásoba je jedna z najpohyblivejších a najdynamickejších úrovní jazyka. V každom jazyku sa vyvíja a premieňa prostredníctvom celej rady rozličných faktorov. Tým faktorom, ktorý determinoval zmeny slovnej zásoby bezpochyby v každom jazyku v roku 2020 najviac je aktuálna spoločenská situácia. Celosvetová pandémia ochorenia Covidu-19 priniesla do života na lokálnej i globálnej úrovni bezprecedentné situácie a vyžiadala si opatrenia takého typu a rozsahu, s akými sme sa v modernej histórií ako ľudstvo ešte nestretli.

Musíme sa vyrovnávať s novými situáciami, javmi, postupmi i predmetmi a buď pre ne pomenovania máme, ale neboli doteraz v našom slovníku také frekventované, prípadne obmedzené na určitú oblasť (napr. medicínsku), alebo pre ne pomenovania hľadáme. Bohatosť „ľudovej invencie" sa prejavila v množstve neologizmov, teda nových slovách v jazyku, ktoré pod vplyvom spoločenských zmien vyvstali.

Niektoré v snahe pomenovať nepoznané, iné ako výraz hravosti ich tvorcov, odraz ich hodnotového či politického postoja. Niektoré výrazy sú spisovné, iné nespisovné, vtipné, humorné, ale aj politicky nekorektné či vulgárne. Jedny sú ľahko zapamätateľné a vysloviteľné, druhé sú priam ja-

zykolamy. Niektorými chcel ich autor evidentne pobaviť, inými si zase v psychicky náročnej situácií vyventilovať svoje emócie. Nakoľko v priebehu platnosti tých najprísnejších karanténnych opatrení bola medziľudská komunikácia obmedzená na virtuálny priestor, najviac nových slov sa našlo v neformálnej komunikácii na internetových diskusných fórach a predovšetkým na sociálnych sieťach. Životnosť a použitie takýchto slov v jazyku bude s najväčšou pravdepodobnosťou ovplyvnená dĺžkou a mierou pandémie, protipandemických opatrení a je možné, že so zmenou epidemiologickej a spoločenskej situácie sa väčšina takýchto novotvarov z aktívne používanej slovnej zásoby jednotlivcov postupne vytratí dostratena.

Svoj tohtoročný príspevok na konferenciu Jazyk a politika – na pomedzí lingvistiky a politológie som poňala viac prehľadovo a výkladovo. Nakoľko žijem a pracujem v Českej republike, strávila som v nej aj najexponovanejšie obdobie súvisiace s pandémiou Covidu-19. Mala som tak možnosť sledovať vytváranie, vývoj a používanie slovných novotvarov prakticky v reálnom čase. Prinášam teda prehľad neologizmov, ktoré v priebehu tohto zdravotnícky – ekonomicky – spoločensky aj politicky náročného obdobia vznikli a vstúpili do verejného diskurzu takmer vo všetkých oblastiach občianskej spoločnosti.

V Českej republike systematicky skúma problematiku neologizmov Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. V databáze Neomat sú na internete k dispozícií neologizmy, pôvodne zbierané pre lexikografické účely datované od roku 1980. Zo zhromaždeného materiálu vznikli ako dva slovníky novotvarov, tak aj zborník odborných statí k predmetnej problematike. (Neologismy.cz, 2020)

K dnešnému dňu, 13. 8. 2020, je novotvarov vzniknutých a zaevidovaných v databáze neologizmy.cz za rok 2020 rovných 1594. Drvivá väčšina z nich sa spája s pojmoslovím viazaným k vzniku, priebehu a šíreniu pandémie Covid- 19.

Mnou uvedené neologizmy čerpám z databázy Neomat, ktorá je dostupná online na webovej stránke neologismy.cz. Nie je v mojich silách fyzicky odcitovať každý primárny zdroj uvedeného slova, rozsah tohto príspevku by to tiež neumožnil. Preto všetky uvádzané neologizmy citačne zaštiťujem touto databázou ako sekundárnym zdrojom. Prednášané výrazy uvádzam v zátvorkách v českom pravopise a s českým skloňovaním či časovaním.

Neologizmy a pandémia Covid- 19

Ako prvé sa začali objavovať pomenovania samotnej nemoci. Samotný názov nákazy sa uvádzal buď podstatným menom „COVID- 19“, či „Covid-

19“, objavili sa aj výrazy ako „koronachřipka“, „koronabacil“, „koronainfekce“, „koroneřád“, „koronahnus“, „koronamor“, „koronasvinstvo“, „koronapotvora“, „koronarýmečka“, „virohajzlík“, či zjavne politicky nekorektné, s globálnym zdrojom a miestom ohniska šírenia vírusu súvisiace pomenovania „čínská rýmička“ či „chřipečka po italsku“.

V súvislosti so slovom Corona sa zrejme najčastejšie začali používať slová „Coronakrize“, „Covidkrize“, “korokrize“, „korona časy“, „koronaéra“, „koronismus“, „pandemie koronasrajdy“, „virohisterie“, ale objavili sa aj pomenovania „covido éra“ či „covidoba“. Pesimistickejšie ladení vraveli o „koronacirkuse“, „koronavirválu“, „koronapekle“ „koronapokalypse“ a „virokracii“. Planétou zem sa skrátka prehnal „koronastrašák“, ovládol nás „korosální“ „koronastrach“ a náš svet sa zmenil na „koronasvět“, v ktorom sa čas počítal na „koronatýdny“.

Príslovka „covid“ bola používaná napríklad v súvislosti, že je niekto „covid pozitivní“, či že je na účely testovania zriadený tzv. „covid stan“.

Česi tak zažívali „coroakce“, opatrenia voči občanom boli nazývané ako „coronacirkus“, dni strávené v karanténe ako „coronadny“, počas ktorých mnoho občanov trpelo na „coronadeprese“. Vlády jednotlivých zemí zriadili poradné „koronatýmy“, ktoré vydávali „koronazákazy“ i „koronazákony“ týkajúce sa „korontény“. Premiér Andrej Babiš dostal pomenovanie najväčšieho „koronabojovíka“, Roman Prymula, námestník ministra zdravotníctva a epidemiológ bol označovaný ako „coronabijec“. Všetci tí, čo pracovali počas „koronouzového stavu“ v prvej línií alebo nezištne pomáhali ľuďom vo svojom okolí a boli nasadení aj počas zhustených „koronaslužeb“ boli „koronahrdinové“ a bolo treba im prejaviť „koronavděčnost“. Svet bol zachvátený „coronapanikou“ a „coronaparalýzou“, pretože vírus sa šíril i na „coronaparty“, na ktorých neboli dodržané „koronaregulace“ – protiepidemiologické opatrenia. Ľudia často podliehali „coronašílenství“, keď si vystáli dlhé „koronafronty“ a nakupovali len v určitých predajniach, ktoré neboli obmedzené „koronazavíráním“ a v presne vymedzených časoch čo bolo označované ako „coronashoping“ či „koronákupy“ a „koronavýprodeje“. Pri pohybe medzi ľuďmi sa nesmelo zabúdať ani na oblečenie sa do povinného „koronavýstroje“. Tí čo oslavovali narodeniny v „koroizolaci“ mali tento rok „coronarozeniny“.

Kvôli lepšej informovanosti boli vydávané „covidnewsletttery“ a boli zriadené „koronaporadny“, telefonické „covidlinky“, „koronalinky“ a internetové „koronaboty“, predstavená bola aj mobilná aplikácia „koronappka“, ktorá prostredníctvom rôznych indikácií pomáha monitorovať a vyhodnocovať mieru rizika nakazenia. V Prahe bola zriadená špeciálna „koronazásahovka“.

Nositelia nákazy boli „koronanosiči“, „vironosiči“, „koronapacienti“, „corouši“, „coroviráci“, „coviďáci“ či „COVID- pozitivní“ alebo jednoducho „covidní“. Denné prírastky nakazených dostali pomenovanie „koronaprůšvih“ alebo „koronaproblém“. Špeciálne priestory v nemocnici, pripravené na testovanie či príjem pozitívnych pacientov boli „Covidcentra“ a priestory pre pacientov vyžadujúcich lekársku starostlivosť získali označenie „covidárium“. Ak ste chceli preukázať, že ste „covid negativní“, aby ste mohli ísť pracovať do zahraničia, potrebovali ste sa preukázať tzv. „covidpasom“.

Oči všetkých sa upierali k vývoju „koronavakcíny“, ktorá by súčasný globálny zdravotný problém pomohla (snáď) vyriešiť, nakoľko „protestovanosť“ ukázala, že „promořenosť“ obyvateľstva je v mnohých krajinách stále nízka.

Predpony “po”, “post”, „před“, “anti”, sa najčastejšie spájali s prídavnými menami koronový, covidový, koronavirusový, rouškový, virový, pandemický.

Prídavné meno „anticovidový“ sa objavuje najčastejšie v súvislosti s reštriktívnymi opatreniami vlády. „Antikoronavirový“ v súvislosti s opatreniami vlády bez hodnotového zafarbenia. V súvislosti s množstvom nárastu pacientov a obetí koronavírusu v USA za jeden deň bolo použité slovo „antirekord“. Ďalšími príkladmi sú výrazy „antikoronavirní“, „antikoronový“, „antikovidový“, „antikoviďácký“.

Predpona bez sa premietla predovšetkým do podstatného mena „Bezcovidovost“ a „bezkoronavirový“ spomínané predovšetkým s potvrdeniami a dokladmi o absolvovaných negatívnych testoch na koronavírus a v súvislosti s uvoľňovaním opatrení i „bezrouškový“.

Do nových významov boli posunuté bežne používané slová. Prídavné meno druhý sa najčastejšie spája s podstatným menom vlna, „chytrý“ s podstatným menom karanténa. „Zápasy duchů“, „utkání duchů“ či „korozápasy“ označovali tie športové podujatia, ktoré sa odohrali bez prítomnosti divákov podľa rozpisu v „koronalistine“. „Koronalyžař“ je nakazený, ktorý chorobu získal na lyžovačke v Taliansku alebo Rakúsku počas jarných prázdnin. „Kronačisla“ a „koronastatistika“ označujú počet nakazených, vyliečench a mŕtvych („koronamrtvých“) za určitú časovú a priestorovú jednotku, „koronamapa“ či „covidzóna“ zasa ich priestorové rozloženie. Zo sviatkov Veľkej noci sa stali „Covidonoce“, či „Velikoronoce“, z jari „Koronajaro“.

Snaha o zľahčovanie situácie sa prejavila aj v tom, že sa rada neologizmov používala aj vo forme zdrobnenín. Ochorieť ste tak mohli na „covídek“ a zostať doma zatvorený v „covidí izolaci“ inak aj zvanej „karoška“,

„karanténiny“, či „koronáče“ a stal sa z Vás „karanténista“. Objavili sa aj inovované úslovia, napr.: „I kdyby koronatrakaře padali!“

Celá batéria novovzniknutých výrazov v tomto roku úzko súvisela s tak nedostatkovým tovarom ako boli rúška. Ten čo mal „superroušku, či „nanoroušku“ bol na tom dobre, mnohí sa nedostatkový tovar podujali vyrobiť si svojpomocne. Rúška tak boli označené výrazmi ako „držkochránič“, „papulohadr“, „hubavklidu“ či aj typicky šťavnato ostravským dialektom „koronacypovina“. Tí čo doma šili „virouška“ z „rouškoviny“, boli „koronašvadlenky“, „roušičky“ „rouškošičky“ často združené do „rouškobuněk“. V Českej republike podľa niektorých zavládol „rouškismus“, „rouškistán“, „rouškokracie“, „rouškománie“, „rouškiáda“, vo veľkom sa hrala „rouškovaná“ a na „rouškování“, tak aby všetci boli „rouškovaný“. Ne/nosiči rúšok sa delili na „rouškaře“ „rouškofandy“, „rouškofily“, „rouškopaty“ „rouškokazy“, „nerouškovače“ objavili sa i „rouškpráskači“, „rouškstapo“, „roušteroristi“, „rouškomando“ a „rouškobrana“.

Bolo sa treba „orouškovat“, ochrániť tak seba aj iných pred nákazou, a keď situácia pominie zase sa „odrouškovat“. A kde bolo možné rúška v čase ich nedostatku – „rouškokrize“ zohnať? V „rouškoboxu“, „rouškomatu“, „rouškobudce“ a pri špeciálnych akciách ako je „rouškobraní“ sa objavili napríklad na „rouškoplotu“, „rouškostromu“, „rouškošňůře“, „rouškovníku“.

Módna polícia v rámci „rouškoparáda“ hodnotila rúška známych celebrít.

Hodnotovo sa ľudia začali deliť na „koronafoby“, „koronoalarmisti“ či „koronácky“, čo „pandementi“, ktorí ochorenie nepodceňujú a dôsledne dodržujú všetky nariadené opatrenia, „koronaskeptiky“, ktorí nevidia rozdiel medzi Covidom- 19 a bežnou sezónnou chrípkou a “koronanihilisty“, ktorí toto všetko považujú za vyfantazírovanú hrozbu „pseudopandemii“ a opatrenia za zbytočné a „koronahysterii“, „koronašílenství“ nepodliehajú a „koronachaosu“ ako boli označované často protichodné vládne nariadenia čelia buď stoicky, či frfľajúc. V spoločnosti sa vytvoril akýsi „viroodboj“, a vynorilo sa mnoho „virozvěstců“ a „viroodborníků“.

Spoločnosť sa podľa niektorých „koronizovala“ a bude trvať dlho, než dôjde ku stavu aký tu bol pred pandémiou, skrátka, kým prebehne úplná „koronormalizace“.

Ten kto ne/vedome porušil nariadenia bol „koronahříšník“, správanie sa toho, kto sa v tomto exponovanom čase obohacoval na úkor iných označil pojem „koronahyenismus“, „koronašmejd“, „koronasráč“. V súvislosti s nákupom predražených zdravotníckych pomôcok sa používal pojem „koronakorupce“.

Aj do otázky politického postoja prenikli pomenovania súvisiace s tohtoročnou pandémiou. Ľudia ľahko mohli podľahnúť „covidomanii“ alebo „koromanii“ teda nekontrolovanému sledovaniu všetkých „koronanews“ a „koronaspeciálů“, na ktoré sa premenil všetok mediálny mainstream - „koronastream“, teda informácií súvisiacich s dianím a opatreniami okolo Covidu- 19 a potom svoje poznatky i postoje z tejto „koronapalby“ konfrontovať so svojim okolím. Pojem „infodémia“ upozorňoval na skúmanie validity správ v informačnom priestore. Bolo treba rozlišovať „koronakonspirace“, „koronadezinformace“, „koronalži“ a „koronahoaxy“. Informačná „koronamasáž“ produkovala „covidalarmisty“ . To je ten, čo obhajuje postoje vlády a stojí na strane obmedzení verejného a spoločenského života, podľa britského vzoru sa tí, ktorí si naopak z epidémie ťažkú hlavu nerobia nazývajú „covidioti“, z anarchistov sa stali „coronahippies“. „Komunavirusem“ majú trpieť sympatizanti KSČM.

Politické strany a hnutia mali zaznamenať v dobe pandémie iné čísla voliteľnosti – tzv. „koronapreference“. Tie sa odvíjali od toho, aký bol momentálny „koronavývoj“ a ako ktorý politický subjekt chytil za pačesy svoje „koronašance“ u voličov.

Sociálnu izolovanosť počas karantény ľudia prekonávali aj tým, že viac ako v reálnom životnom priestore sa preniesli do toho virtuálneho „e-prostoru“.

Z povinnej školskej dochádzky sa počas „koronaizolace“ stala „home school“, deti mali „chrchelné prázdniny“ učili sa za podmienok „koronaškoly“ podľa „koronarozvrhu“, mnoho zamestnancov prešlo na „home office“ či do „harantény“. Z denného dochádzania do práce sa stala niekedy dobrovoľná, inokedy nevyhnutná „korodovolená“ či „korolená“. Pracovné stretnutia boli vybavované cez „covideokonvference“, osobné konunikácie cez „koronastatusy“ virtuálne stretnutie s priateľmi sa dalo uskutočniť pri káve v „Net café“ alebo si každý otvoril svoje pivo doma a spojil sa s priateľmi cez komunikačnú platformu v „e-hospodě“. Elektronickým svetom sa prehnali rozličné „koronavýzvy“, napríklad záchranné zložky celého sveta bavili svojimi špecálnymi „koronatanci“. Virtuálny priestor dal možnosť účastniť sa aj na mnohých „koronakulturních“ podujatiach. Okrem účastí na iných podujatiach, bolo možné si vypočuť takýmto spôsobom aj „koronakoncerty“, na ktorých sa spievali aj paródie na známe operné árie „koronárie“ čiže akési žalospevy nad neutešenou životnou realitou. Z „koronasongov“ sa vyberali tie najlepšie a vyhrávali „kornahitparády“. A keďže na kultúrne predstavenie sa treba patrične obliecť, na internete sa našlo veľa odkazov na zaručené „koronamódne“ tipy a “koronatrendy“. Známe osobnosti kultúrneho života, ako napríklad herci či hudobníci, prinútené prakticky úplne utlmiť svoju

pracovnú činnosť dostali „koronastopku“, oslovovali po informáciách z kultúry i showbiznisu hladné publikum v „koronarozhovorech“ publikovaných v zvláštných „koronavydáních“. V boji proti “koronude“ ľudia zdieľali všetky možné dobré „koronatipy“, „koronápady“ a „koronarady“, napríklad aj vymieňanie si receptov na „koronapečení“, v snahe vyhnúť sa „koronumyslnosti“, „koropanike“ a „koronapsychóze“. Za určitú formu psychohygieny bol považovaný aj „koronaúklid“. Po priberaní na hmotnosti v karanténe, predovšetkým ženy, prišli s novou vlnou dobrých rád a zaručených návodov ako rýchlo odstrániť „koronatréninkem“ „koronašpeky“ a mať znova sexi postavu. Pandémia Cvoid- 19 umožnila mnohým viac času venovať sexuálnemu životu. Jedným z najvyhľadávanejších výrazov na internete sa stal „koronasex“, sledovalo sa „koronaporno“, tí čo sa intenzívne v domácej karanténe venovali sexuálnym aktivitám, čiže „coronasútre“, možno aj pri mimomanželskej „koronaafére“ mohli počať tzv. „coronials“, či založiť nové „korogenerace“ teda deti z generácie tých, čo boli splodené počas pandémie. Deti, ktoré sa narodili počas pandémie boli „koroňata“. S množstvom inak organizovaného času niektorí ľudia nazreli do nastaveného „koronazrcadla“ a začali pracovať na svojom vlastnom rozvoji, došli ku „koronausebrání“, dávali si „koronapředsevzetí“. V oblasti medziľudských vzťahov ale dochádzalo aj ku zaujímavým hodnotovým posunom. Pojem „koronaráj“ definoval pozitívne atmosféru vzájomného rešpektu v spoločnosti

V oblasti medzinárodných vzťahov sa používal pojem „rouškova diplomacie“, čiže ochota iných krajín k predaju, či darovaniu rúšok či iného zdravotníckeho materiálu v prvých týždňoch epidémie. Otázka okolo pôvodu Coronavíru bola označovaná ako „Corona Gate“, celý svet hľadal „koronaviníka“. Iba niekoľko týždňov je starý pojem „eurokompenzace“ ktorý označuje mieru pomoci EÚ členským krajinám podľa miery ich ekonomického postihnutia počas epidémie čerpanú z tzv. „koronafondu“. Uvažovalo sa o vydávaní solidárnych „koronabondů“ garantovaných spoločným záručným fondom. „Koronacionalismus“ má byť zase poštvávaním populácie proti EÚ v čase pandémie. V období prázdnin, pokiaľ sa vylepší „koronasituace“ má Európou viesť akýsi „koronakoridor“, ktorý by po mori bažiacich dovolenkárov z rozličných európskych krajín bezpečne priviedol až na chorvátske pláže ku „koronamoři“. V lete sa má nad Európou konečne zdvihnúť „koronaopona“ a oživiť sa „koronaturistika“ aspoň v tých krajinách, ktoré „koronasemafor“ neoznačí ako červené a tým pádom nebezpečné „koronazemě“.

V súvislosti s migráciou už nepoznáme len vnútornú, vonkajšiu, ekonomickú či politickú, ale vznikol aj pojem „koronamigrant“ a „koronauprchlík“.

Pre model fungovania vlády nemeckej kancelárky Angely Merkel, ktorá zúžila svoj kabinet na ministra obrany, financií, zahraničných vecí, zdravotníctva a šéfa svojej kancelárie, ktorý následne predáva informácie ďalej jednotlivým štátnym tajomníkom médiá zaviedli pojem „koronakabinet".

Opatrenia pre maďarskú vládu, ktoré jej boli schválené parlamentom v súvislosti s bojom proti šíreniu ochorenia Covid- 19 znamenali pre jej premiéra Viktora Orbána označenie „koronadiktátor"a jeho konanie ako „koronapuč".

Južná Korea dokázala v čase nebezpečenstva nákazy uskutočniť „korovolby".

Zatiaľ čo väčšina krajín sveta bojovala predovšetkým na poli boja s Covidom 19, tie krajiny, ktoré boli v stave nejakého vonkajšieho, či vnútorného vojnového konfliktu uzatrvárali dlhšie, alebo kratšie „koronapříměří".

V ekonomickej oblasti, mnoho občanov zasiahnutých „korunavirem" čakalo na pomoc od štátu v podobe „covidného", v rámci štátneho rozpočtu sa musel vyčleniť špeciálny objem financií „koronabalík", aby potrební získali „koronadotace" museli vyplňovať „koronadotazník", aby na ne dosiahli. Niektoré, podniky boli zatvorené kvôli nútenej „koronapauze", niektorí podnikatelia zaviedli tzv. „koronapoplatky" za svoje služby. Štát uvažoval i o emitovaní „koronadluhopisů", ako jedného zo stimulačných opatrení po ekonomickom „koronakómatu". Česká národní banka zbrojila proti „koronarecesi" čiže väčšiemu prepadu ekonomiky ako počas krízy v rokoch 2008 – 2009. V súvislosti s prepadom svetových ekonomík sa hovorí o „koronanáraze", ľudia, ktorí majú problém so splácaním svojich úverov sú „koronaneplatiči". Zmena situácie na trhu s nehnuteľnosťami bola popisovaná ako „koronapřevrat", možné scenáre vývoja cien na trhu s ropou ako možnosti, ktoré nastanú po „koronašoku".

Mnohí dovolenkári a predovšetkým cestovné kancelárie museli riešiť tzv. „koronastorna"za nerealizovaný cestový „neruch".

To, že s humorom ide všetko ľahšie potvrdila aj ľudová tvorivosť mieriaca ku všetkým možným oblastiam života. „koronahumor", „korona fórky", „korofóry", „koronovely" a „koronapoesie" v sebe niesli prvky snáď všetkých druhov humoru. Ako toho láskavého, tak aj toho suchého, ironického, satirického, tragikomického, parodického, či čierneho.

V rámci fiktívnych čínsko – talianských dní v predajni Lidl ste tak mohli nakúpiť Veronské virečky, Lázeňské oplatky Koronáda, Švestková covidla – 19 procentní, pripiť si s Vínem toskánským CoRosé, pochutnať si na Wuchanské kachně, či Hovězí roukštěné.

Záver

Unikátnosť situácie súvisiacej s pandémiou nového typu koronavírusu zasiahla ľudstvo na všetkých jeho úrovniach. Úvahy o tom, ako dlho sa budem spamätávať zo zdravotných a ekonomických dôsledkov tejto krízy sa rôznia. Na poli lingvistiky nám priniesla obrovské množstvo neologizmov, ktoré ukázali, akým tvárnym spôsobom sa prostredníctvom materinského jazyka dokážeme s takouto situáciou vysporiadať. Zostáva len dúfať, že čo najviac z nových slov sa z nášho slovníka spolu s pandémiou Covid- 19 čo najrýchlejšie vytratí a používať ich budeme už len ako archaizmy.

Použité zdroje

1) NEOLOGISMY.CZ (2020): <http://www.neologismy.cz/-rozsirene.php?hledano=1&stranka=80> [13. 8. 2020].

Kontakt:

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd
Kutná Hora

Academia Rerum Civilium – School for political and social sciences
Kutná Hora

Email Address: hirtlova@vspsv.cz

Kultúrne korene rodovej nerovnosti

Tatiana Hrivíková

Abstract

Cultural Roots of Gender In/Equality. *The paper addresses the problem of gender in/equality from the perspective of cultural dimensions. The author used the latest round of data collection carried out by the World Economic Forum published in 2020 to discover the relative position of men and women within the EU countries. Evaluation of their position in the EU member states in combination with some of their cultural dimensions provides an insight into the reasons why the forecast of a complete fill of gender gap still stands at nearly 100 years.*

Keywords: gender, gender stratification, gender inequality, cultural dimensions.
Kľúčové slová: rod, rodová stratifikácia, rodová nerovnosť, kultúrne dimenzie.

Úvod

Kultúru môžeme charakterizovať ako konceptualizáciu, ktorá dominuje v rámci určitého kultúrneho spoločenstva. Zahŕňa v sebe množstvo rozličných komponentov, ako sú hodnoty, viera, etické normy, vzory správania, každodennú prax a rôzne iné materiálne a nemateriálne produkty, ktoré ovplyvňujú všetky aspekty každodenného života. Ak vnímame kultúru z vnútra ako jej člen, väčšinou si neuvedomujeme jej moc nad našimi kognitívnymi procesmi. Zvyčajne to zistíme až v konfrontácii s inakosťou, mimo vlastného kultúrneho kontextu. Vtedy si uvedomíme, že to, čo sme považovali za „normálne/univerzálne" je iba jednou z alternatív.

Globalizácia vzájomne približuje k sebe ľudí, ekonomiky i kultúry. No sústavný tlak na ich spoločenské štruktúry vedie k určitým zmenám, a to aj v ich špecifickom kultúrnom kontexte. Tento proces prebiehal neustále od počiatkov ľudskej civilizácie, no dnes je rýchlejší a viditeľnejší vďaka pokroku moderných technológií a vzájomnému úzkemu prepojeniu krajín, kultúr, národov a jednotlivcov.

Väčšina demokratických krajín sa snaží o vybudovanie spravodlivej a rovnoprávnej spoločnosti. Vlády, ale aj občania sa hlásia k ušľachtilému ideálu rovnakých práv pre všetkých. No nemožno uvažovať o obyvateľoch krajín ako o rovnorodej mase ľudí. Je to skôr súbor rôznych skupín (mikrokultúr), ktoré spája spoločná, národná – dominantná kultúra.

Za najväčšiu možnú mikrokultúru, ktorá je identifikovateľná v rámci každého kultúrneho spoločenstva môžeme považovať rod (gender). V našej kultúre rozoznávame dva rody, ženský a mužský, ktoré sú z kvantitatívneho hľadiska približne rovnako veľké. Odstránenie nerovnosti medzi rodmi v rámci každej kultúry je jednoznačne v súlade s myšlienkou budovania spravodlivej spoločnosti. Na celom svete zaznamenávame intenzívne pokusy o odstránenie najmarkantnejších prípadov rodovej nerovnosti, no ľudstvo je ešte stále veľmi ďaleko od svojho cieľa, ktorým je vyváženejšie postavenie rodov. Ani tie najosvietenejšie kultúry/spoločnosti zatiaľ nedosiahli rodovú rovnosť napriek tomu, že už existuje množstvo dôkazov, že by to mohlo pozitívne ovplyvniť všetky stránky ľudského života vrátane ekonomického rozvoja spoločnosti. V tomto zmysle súhlasíme s Kabeerom, že: *"Makroekonometrické štúdie vo všeobecnosti našli dostatok silných dôkazov, že rodová rovnosť má pozitívny vplyv na ekonomický rast..."* (2016).

Cieľom príspevku je poukázať na vplyv kultúry na rýchlosť procesu vyrovnávania rodových rozdielov, predovšetkým v štátoch Európskej únie. Na dosiahnutie tohto cieľa sme použili niekoľko metód, a to analýzu pri skúmaní informačných zdrojov, extrakciu pri zhromažďovaní relevantných dát z globálnych databáz a európskych zdrojov, evaluáciu a komparáciu pri hodnotení dát a napokon, syntézu pri formulovaní záverov vyplývajúcich z nášho skúmania.

Kultúrne povedomie

Teoretický rámec príspevku určujú definície kľúčových pojmov. Ako prvý posúdime termín rodu porovnaním dvoch definícií. Podľa Ackera je to

> „*štruktúrovaný, spoločnosťou vytvorený rozdiel medzi ženou a mužom, ženským a mužským. Rod nie je to, čím sme, v akomsi inherentnom zmysle aj keď je možné o sebe takto uvažovať. Pre jednotlivca a skupinu je to skôr to, ako každodenne konáme... čo vyplýva z našej účasti v pracovnom procese a na mnohých iných miestach a z vzťahov"* (1992: 250).

Tento autor zdôrazňuje význam kultúrnych očakávaní, ktoré akceptujeme ako dané a nemenné normy, vďaka enkulturačnému procesu od ranného detstva. Je to súbor daných rolí, ktoré by podľa spoločnosti/kultúry mala každá žena a muž spĺňať. Na druhej strane J. Scottová považuje rod za *„základný prvok spoločenských vzťahov založený na vnímaných rozdieloch medzi pohlaviami"* (1986: 1056). Autorka neskôr poukázala na tendencie ukrývať pôvodne rýdzo feministický výskum ženskej histórie pod neutrálnejší termín rodu, ktorý evokuje interpretáciu komparatívneho prístupu. Obaja spomínaní autori zakladajú svoje teórie na bio-sociálnom základe rodových rozdielov. Podľa neho, základ tvorí biologický dimorfizmus ľudského tela, ktorý sa prejavuje v DNA a rozdielmi v svalovej a hormonálnej stavbe ženského a mužského tela a rozdeľuje ľudstvo na dve pohlavia. Je to však kultúra/spoločnosť, ktorá pripisuje každému pohlaviu určité charakteristiky a vzorce správania, čím ich modeluje ako rody. V dôsledku toho, sa rody formujú ako interpretácie normatívnych kultúrnych očakávaní a prijatých vzťahových vzorcov medzi pohlaviami (Hrivíková 2016: 153).

Hierarchické vzťahy medzi rodmi alebo „rodová stratifikácia" predstavuje široko akceptovanú formu diskriminačného správania založeného na rodovej príslušnosti, čo je v rozpore s princípom rovnosti a základných ľudských práv v demokratickej spoločnosti. Prejavuje sa vo všetkých oblastiach života, súkromnom i verejnom, v rodine, v rámci spoločenských zvyklostí, v relatívnom vnímaní hodnoty mužskej a ženskej práce, v rôznych kultúrnych inštitúciách a náboženstve. V porovnaní s mužmi, majú ženy menej príležitostí či už ide o osobný rozvoj, stupeň vzdelania, zdravie (napr. obmedzenie práv rozhodovať o svojom potomstve) alebo ekonomické možnosti. Ďalšou oblasťou nerovnosti je aj spoločensky často prehliadané násilie voči ženám (Mikkola 2007). V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že spomínanú hierarchiu a nerovnosť v rámci kultúrneho kontextu prijímajú často oba rody bez spochybňovania a je to opäť dôsledok výchovy danej kultúrou. Hodnoty, ktoré uznávame ako jadro každej kultúry, sa formujú pod vplyvom akceptovaného svetonázoru, ktorý zahŕňa aj náboženské presvedčenie.

Veľký význam pri formovaní hodnôt zohrávalo dominantné náboženstvo. Pre väčšinu Európy je židovsko-kresťanská tradícia jedným zo základných koreňov kultúr a civilizácie. Biblia, ako svätá kniha kresťanov vykresľuje jasný obraz oboch rodov. Tento model sa stal základom kultúrnych rodových ideológií. Boh, ako najvyššia moc, je vykreslený ako starší muž, ktorý zaobchádza s ľuďmi ako s neposlušnými deťmi. Je to obraz prísneho, ale milujúceho otca, ktorý má moc trestať i odmeňovať. Rovnaký model bol prenesený do základnej štruktúry rodiny, kde je otec hlavou rodiny a matka nasleduje jeho vedenie. Na druhej strane, prvá žena, ktorá je spomínaná

v Biblii je Eva, ktorá spáchala „prvotný hriech“. To ona naviedla Adama, aby jedol zo zakázaného stromu poznania dobra a zla. Práve kvôli nej bolo ľudstvo navždy vyhnané z Raja. Vidíme tu obraz pokušiteľky a pochabej ženy, ktorá bola potrestaná tým, že ona a aj všetky ďalšie ženy musia rodiť v bolestiach. Veľmi odlišnou, alternatívnou ženskou postavou, ktorá sa spomína v Biblii je Mária, Ježišova matka. Ona je pre kultúry založené na kresťanstve vzorom všetkých ženských cností. Poslušná, trpezlivá, milujúca a ticho trpiaca žena, ktorá sa nikdy nebúri, plní si svoje povinnosti ako matka, stará sa a nežiada nič pre seba. Tento prijatý ideál ženy prežíva v spoločnosti, kde nerovnoprávnosť rodov v prospech mužov stále existuje napriek všetkým spoločenským, kultúrnym a ekonomickým zmenám, ktoré ľudstvo prežilo počas dvoch tisícročí, od vzniku kresťanstva.

Napriek tomu, že väčšina moderných štátov sa hlási k sekularizmu, nemožno ignorovať fakt, že základné hodnoty každej kultúry sú úzko spojené s prevládajúcim svetonázorom, a ten zahŕňa aj náboženské presvedčenie. Preto napriek tomu, že rodové vzory správania sa vytvorili v kultúrnych komunitách už v dávnej minulosti a za úplne odlišných podmienok, ich vplyv môžeme zaznamenať aj v súčasnosti.

Gender Gap Index – Index rodovej priepasti

Na posúdenie súčasného stavu rodovej ne/rovnosti v rámci Európskej únie a čiastočne aj vo svete, sme využili index (GGI), ktorý meria rozdiely v rámci jednotlivých krajín celkovo a v štyroch čiastkových podoblastiach. Meranie tohto a podobných indexov zabezpečujú inštitúcie celosvetového charakteru, ako je Organizácia spojených národov, Svetové ekonomické fórum a Eurostat. Poukážeme na dopady rodovej nerovnosti na základe štyroch podoblastí (sub-index), kde sa táto nerovnosť prejavuje, a to na trhu práce a ekonomickej sile, vo vzdelávaní, zdravotnej starostlivosti a politike. Všetky tieto oblasti sú úzko prepojené s celkovou ekonomickou situáciou krajín. Súvislosť medzi stavom na trhu práce a mierou ekonomickej moci s pozíciou rodov v spoločnosti je evidentná, no sme presvedčení, že aj vysoká úroveň vzdelania všetkých občanov (vrátane žien), starostlivosť o zdravie všetkých a dostupnosť politickej moci sú rovnako dôležité pri formovaní budúcich stratégií a potenciálneho hospodárskeho úspechu jednotlivých krajín.

Správa Svetového ekonomického fóra o rodovej priepasti bola publikovaná v roku 2020. Autori v úvode uvádzajú: *„Nikto z nás neuvidí rodovú rovnosť v priebehu nášho života a ani mnohé z našich detí. Toto je triezvy odhad správy o Globálnej rodovej priepasti 2020, ktorá odhaľuje, že rodo-*

vú rovnosť nedosiahneme ani za 99,5 roka" (WEF 2020: 1). Toto tvrdenie je založené na meraniach, ktoré určili index rodovej priepasti v 153 krajinách. Správa udáva, že celosvetovo, je proces odstraňovania rodovej priepasti veľmi pomalý, priemerná hodnota dosahuje iba 68,6 percent, čo znamená, že ešte stále je tu 31,4 percentná priepasť, ktorú treba odstrániť aj keď 149 krajín zaznamenalo malé zlepšenie. Najväčšia priepasť zostáva v oblasti dostupnosti politickej moci, pretože iba 25 percent miest v parlamentoch obsadzujú ženy, čiže je tu 75 percentná priepasť a iba 21 percent ministerských pozícií patrí ženám, čiže je tu 79 percentná priepasť. Podobná situácia je aj vo vedúcich manažérskych postoch, kde iba 36 percent vedúcich pozícií patrí ženám, čo je 64 percentná priepasť a dodnes medzi skúmanými krajinami existuje 85 takých, kde žena ešte nikdy nezastávala post hlavy štátu (WEF 2019: 5).

Situácia na svetových trhoch práce sa mierne zhoršila, priemerná rodová priepasť tu dosiahla 40 percent, čo znamená, že ženy zarábajú iba 60 percent mzdy mužov. Navyše, ženy sú výrazne znevýhodnené pri získavaní pôžičiek alebo iných finančných produktov. Najlepšie výsledky boli zistené v oblasti vzdelávania, keďže v 35 krajinách dosiahli úplnú rovnosť, no v niektorých rozvojových krajinách ešte stále registrujú 20 percentnú priepasť medzi rodmi v tejto oblasti (WEF 2019: 10). Správa o Globálnej rodovej priepasti 2020 poskytuje dáta pre ďalší výskum pre každú zo 153 spomínaných krajín. Svetové ekonomické fórum skúmalo krajiny z hľadiska rodovej priepasti na všetkých kontinentoch. Autori priradili hodnotu 1,000 postaveniu mužov v danej krajine a potom určili relatívne postavenie žien voči nim. Za ideálnych podmienok, pri úplnej rovnosti rodov, by aj ženy mali dosiahnuť hodnotu 1,000. Žiaľ, toto skóre sa objavila iba zriedkavo a to iba v niektorých z podoblastiach.

Index rodovej priepasti pre členské štáty EÚ

Nasledujúce tabuľky, ktoré autorka spracovala na základe dát poskytnutých Správou o Globálnej rodovej priepasti 2020, sú zamerané iba na členské štáty EÚ (27). Zvolili sme iba tieto štáty preto, že jednotná politika EÚ a mnohé významné dokumenty EÚ zdôrazňujú spoločný postup a jednotné stratégie v oblasti rodovej rovnosti. Členstvo v EÚ a účasť na jej iniciatívach znamená, že všetky krajiny by mali mať spoločný cieľ – dosiahnutie rodovej rovnosti. Preto, ak sú medzi nimi rozdiely, znamená to, že príčiny možno hľadať priamo v danej kultúre.

Prvá tabuľka poskytuje informácie o celkovom zaradení členských štátov EÚ medzi 153 krajinami sveta. Aby sme zohľadnili kultúrne špecifiká

krajín, pridali sme k týmto informáciám aj skóre podľa Hofstedeho kultúrnych dimenzií. Zvolili sme iba tie, ktoré sa javia ako relevantné z hľadiska rodovej rovnosti. Sú to dimenzia Maskulinity alebo Femininity (M/F), Individualizmu, alebo Kolektivizmu (I/K) a veľké (V) alebo malé (M) Rozpätie moci (RM). Podľa Hofstedeho, maskulínne kultúry jasne odlišujú rodové role na rozdiel od feminínnych, kde sa tieto role čiastočne prekrývajú. Tu možno očakávať odlišný prístup k rodovej rovnosti vzhľadom na relatívne posúdenie ceny mužskej a ženskej práce. V prípade dimenzie individualizmu a kolektivizmu možno predpokladať, že individualistické kultúry budú hodnotiť ľudí skôr ako jednotlivcov a nie ako príslušníkov nejakej kategórie ľudí. To, čo človek dosiahne je dôležitejšie než to, kým je. Napokon, v prípade dimenzie rozpätia moci je u kultúr s veľkým rozpätím moci hierarchizácia priamo zabudovaná do kultúrneho vnímania sveta, a tak je možné predpokladať, že hierarchia rodov je pre nich akceptovateľnejšia než v kultúrach s malým rozpätím moci. Z toho, teda vyplýva, že kultúry, ktoré sú feminínne, individualistické a majú malé rozpätie moci budú v prípade rodovej rovnosti aktívnejšie a môžu byť pripravené na odstránenie rodovej priepasti rýchlejšie, než kultúry, ktoré dávajú prednosť opačným dimenziám.

Tab. 1: Členské štáty EÚ – Index rodovej priepasti – celkové výsledky

Štát	Skóre	Poradie	M/F	I/K	RM
Fínsko	0,832	**3*[1]**	F	I	M
Švédsko	0,820	**4***	F	I	M
Írsko	0,798	**7***	M	I	M
Španielsko	0,795	**8***	F	I/K	V
Nemecko	0,787	10	M	I	M
Lotyšsko	0,785	11	F	I	M
Dánsko	0,782	14	F	I	M
Francúzsko	0,781	15	F	I	V
Estónsko	0,751	26	F	I	M
Belgicko	0,750	27	M	I	V
Litva	0,745	33	F	I	M
Rakúsko	0,744	34	M	I	M
Portugalsko	0,744	35	F	K	V
Slovinsko	0,743	36	F	K	V
Holandsko	0,736	38	F	I	M
Poľsko	0,736	40	M	I	V
Bulharsko	0,727	49	F	K	V
Luxembursko	0,725	51	M/F	I	M

[1] *Krajiny v TOP10

Rumunsko	0,724	55	F	K	V
Chorvátsko	0,720	60	F	K	V
Slovensko	0,718	63	M	I/K	V
Taliansko	0,707	76	M	I	V/M
Česko	0,706	78	M	I	V
Grécko	0,701	84	M	K	V
Malta	0,693	90	F	I	V
Cyprus	0,692	91	M[2]	K	V
Maďarsko	0,677	105	M	I	M

Autorkina vlastná tabuľka na základe Globálneho rodového Indexu (WEF 2019) a (Hofstede 1994: 79).

Ako je zrejmé z Tabuľky číslo 1, do TOP 10 sa dostali štyri členské štáty, Fínsko (3.), so skóre 0,832, čo znamená, že v porovnaní s pozíciou mužov (skóre 1,000) sú fínske ženy o takmer 17 percent pozadu v celkovom porovnaní pozície. Švédsko (4.) dosiahlo skóre 0,820, Írsko (7.) malo 0,798 a Španielsko (8.) 0,795. Najhoršie umiestnenie dosiahlo Maďarsko (105.) so skóre 0,677, čo je okolo ⅔ (67 %) pozície mužov v tejto krajine. Rozdiel medzi najlepším a najhorším skóre predstavuje 0,155, čiže asi 15,5 percenta. Ak porovnáme priemernú hodnotu skóre 153 krajín, ktorá je 0,69, teda 31 percentná rodová priepasť s priemernou hodnotou členských krajín 0,745, ktorá znamená, že ženy v EÚ sú o 25 percent pozadu v porovnaní s mužmi, tak zistíme, že postavenie žien v EÚ je lepšie, no k dosiahnutiu úplnej rovnosti budú potrebné ešte mnohé štrukturálne, právne a najmä kultúrne zmeny.

Z hľadiska kultúrnych dimenzií, medzi najvyššie zaradenými členskými štátmi je sedem feminínnych a iba tri maskulínne kultúry. Toto potvrdzuje náš predpoklad, že feminínne kultúry budú otvorenejšie myšlienke rodovej rovnosti. Pokiaľ ide o dimenziu individualizmu alebo kolektivizmu, medzi desať najvyššie umiestnenými krajinami je deväť individualistických kultúr a jedna, ktorá je uprostred medzi individualizmom a kolektivizmom. Napokon, z hľadiska rozpätia moci v prvej desiatke je sedem kultúr s malým rozpätím a iba tri s veľkým rozpätím. Prevažujú, teda kultúry, ktoré sú feminínne, individualistické a s malým rozpätím moci.

[2] Cyprus nemá určené vlastné skóre dimenzií, na základe kultúrnej podobnosti, sa zvyčajne používajú hodnoty Grécka (Stylianou et al., 2012)

Tab. 2: Členské štáty EÚ – Podoblasť - Ekonomická participácia a Možnosti

Štát	Skóre	Poradie	M/F	I/K	RM
Lotyšsko	0,810	**8***	F	I	M
Slovinsko	0,797	12	F	K	V
Litva	0,795	13	F	I	M
Švédsko	0,790	16	F	I	M
Fínsko	0,788	18	F	I	M
Estónsko	0,736	40	F	I	M
Dánsko	0,735	41	F	I	M
Írsko	0,732	43	M	I	M
Rumunsko	0,728	44	F	K	V
Portugalsko	0,726	46	F	K	V
Nemecko	0,723	48	M	I	M
Luxembursko	0,721	50	M/F	I	M
Bulharsko	0,715	52	F	K	V
Belgicko	0,714	54	M	I	V
Poľsko	0,711	57	M	I	V
Holandsko	0,702	60	F	I	M
Francúzsko	0,691	65	F	I	V
Španielsko	0,681	72	F	I/K	V
Cyprus	0,681	73	M	K	V
Grécko	0,675	76	M	K	V
Chorvátsko	0,674	77	F	K	V
Maďarsko	0,672	80	M	I	M
Slovensko	0,663	83	M	I/K	V
Rakúsko	0,659	86	M	I	M
Česko	0,657	87	M	I	V
Malta	0,621	106	F	I	V
Taliansko	0,595	117	M	I	V/M

Autorkina vlastná tabuľka na základe Globálneho rodového indexu (WEF 2019) a (Hofstede 1994: 79).

Tabuľka 2 poskytuje informácie o prvej zo štyroch podoblastí, ktorá hodnotí ekonomickú participáciu a možnosti, ktoré majú príslušníci oboch rodov. Toto zahŕňa tri aspekty, rozdiel zastúpenia na trhu práce, rozdiel v odmeňovaní a rozdiel v možnostiach pracovného postupu. Ďalšou súčasťou tejto podoblasti je aj porovnanie množstva domácej práce, ktoré príslušníci rodov zabezpečujú. Ženy, podľa zistených údajov, nesú veľkú časť bremena domácich prác a starostlivosti o deti, čo im znemožňuje venovať sa finančne výhodným pracovným aktivitám. Do svetovej TOP 10 sa dostalo iba Lotyšsko (8.) so skóre 0,810. Znamená to, že aj v tejto najlepšie umiestnenej krajine ešte existuje 19 percentná priepasť. Taliansko, ktoré sa

umiestnilo najhoršie, (117.) dosiahlo skóre iba 0,595, je tam, teda viac než 40 % priepasť. Priemerná hodnota dosiahnutého skóre v členských štátoch je 0,711, ostáva, teda 29 percentná priepasť, čiže ženy zarábajú takmer o tretinu menej než muži.

Z pohľadu kultúry, môžeme konštatovať, že medzi desať najúspešnejšími krajinami EÚ nájdeme deväť feminínnych a iba jednu maskulínnu kultúru, sedem individualistických a tri kolektivistické kultúry a napokon, sedem kultúr s malým a tri kultúry s veľkým rozpätím moci. Opäť sa potvrdzuje predpoklad vplyvu kultúr na vyrovnávanie rozdielov.

Tab. 3: Členské štáty EÚ – Podoblasť – Úroveň vzdelania

Štát	**Skóre**	**Poradie**	**M/F**	**I/K**	**RM**
Rakúsko	1,000	**1***	M	I	M
Belgicko	1,000	**1***	M	I	V
Česko	1,000	**1***	M	I	V
Dánsko	1,000	**1***	F	I	M
Estónsko	1,000	**1***	F	I	M
Fínsko	1,000	**1***	F	I	M
Francúzsko	1,000	**1***	F	I	V
Litva	1,000	**1***	F	I	M
Luxembursko	1,000	**1***	M/F	I	M
Malta	1,000	**1***	F	I	V
Holandsko	1,000	**1***	F	I	M
Slovensko	1,000	**1***	M	I/K	V
Slovinsko	1,000	27	F	K	V
Španielsko	0,998	43	F	I/K	V
Írsko	0,998	47	M	I	M
Cyprus	0,998	48	M	K	V
Litva	0,998	50	F	I	M
Taliansko	0,997	55	M	I	V/M
Poľsko	0,996	58	M	I	V
Rumunsko	0,997	58	F	K	V
Švédsko	0,996	59	F	I	M
Grécko	0,993	69	M	K	V
Maďarsko	0,993	70	M	I	M
Portugalsko	0,992	73	F	K	V
Nemecko	0,972	103	M	I	M

Autorkina vlastná tabuľka na základe Globálneho rodového indexu (WEF, 2019) a (Hofstede, 1994, p.79)

Tabuľka č. 3 sa venuje výsledkom členských krajín, v oblasti úrovne vzdelania. Ako je zrejmé zo skóre, ktoré krajiny dosiahli, táto podoblasť sa najviac blíži k cieľu odstránenia rodovej priepasti. 12 z 27 krajín už dosiahlo úplnú paritu medzi rodmi a aj Nemecko, ktoré sa umiestnilo na 103. mieste malo skóre 0,972, čiže priepasť predstavuje necelé tri percentá. Je pozoruhodné, že všetkých desať najvyššie hodnotených štátov patrí k individualistickému typu kultúry, čo potvrdzuje ich súperivý pohľad na úspech. Z hľadiska maskulinity, opäť prevládajú feminínne kultúry, no rozdiel nie je taký výrazný ako v predchádzajúcej podskupine, je tu šesť feminínnych kultúr, tri maskulínne kultúry a jedna, ktorá stojí uprostred medzi nimi. Taktiež rozpätie moci má na túto podoblasť istý vplyv, zistili sme sedem kultúr s malým a tri s veľkým rozpätím moci. Ak však porovnáme výsledky oboch spomínaných podoblastí, zistíme, že je tu obrovský nevyužitý vzdelanostný potenciál žien, ktorý by mohol významne prispieť k ekonomickému a kultúrnemu rastu krajín.

Tab. 4: Členské štáty EÚ – Podoblasť – Zdravie a očakávaná dĺžka života

Štát	**Skóre**	**Poradie**	**M/F**	**I/K**	**RM**
Česko	0,980	**1***	M	I	V
Maďarsko	0,980	**1***	M	I	M
Poľsko	0,980	**1***	M	I	V
Rumunsko	0,980	**1***	F	C	V
Slovensko	0,980	**1***	M	I/C	V
Slovinsko	0,980	**1***	F	C	V
Bulharsko	0,979	41	F	C	V
Litva	0,979	41	F	I	M
Portugalsko	0,978	50	F	C	V
Fínsko	0,977	56	F	I	M
Lotyšsko	0,975	74	F	I	M
Francúzsko	0,974	78	F	I	V
Estónsko	0,974	81	F	I	M
Rakúsko	0,974	82	M	I	M
Belgicko	0,973	86	M	I	V
Nemecko	0,973	86	M	I	M
Luxembursko	0,972	91	M/F	I	M
Španielsko	0,972	93	F	I/K	V
Grécko	0,971	100	M	K	V
Dánsko	0,971	101	F	I	M
Írsko	0,970	113	M	I	M
Malta	0,969	116	F	I	V
Švédsko	0,969	117	F	I	M
Taliansko	0,969	118	M	I	V/M

Holandsko	0,968	122	F	I	M
Cyprus	0,967	127	M	K	V

Autorkina vlastná tabuľka na základe Globálneho rodového indexu (WEF 2019) a (Hofstede 1994: 79).

Tabuľka č. 4 poskytuje informácie o tretej podoblasti výskumu rodovej priepasti, zaoberá sa zdravím a predpokladanou dĺžkou života. Táto podoblasť zaznamenala celosvetovo určité zlepšenie od predchádzajúceho merania a vo väčšine krajín je úroveň starostlivosti pomerne podobná, ale ani jedna zo 153 krajín úplne neodstránila rodovú priepasť.

V tejto podoblasti sú členské štáty pomerne úspešné. Z 27 štátov 6 (Česko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Slovensko Slovinsko) patrí medzi najlepšie (1. miesto), ale aj u nich stále existuje dvojpercentný rozdiel, ktorý je možné odstrániť v pomerne krátkom čase.

Z hľadiska kultúrnych dimenzií, maskulinita či femininita nemá štatisticky významný vplyv na výsledky. V TOP 10 sú štyri maskulínne a šesť feminínnych kultúr. Pokiaľ ide o individualizmus, je medzi nimi päť individualistických, štyri kolektivistických kultúr a jednu, ktorá stojí medzi nimi. Z hľadiska rozpätia moci je zaujímavé zistenie, že sedem kultúr akceptuje veľké rozpätie a tri malé rozpätie moci. Je možné, že veľké rozpätie moci umožnilo tzv. „postkomunistickým" krajinám, ktoré sú na ôsmich vedúcich pozíciách, udržať relatívne dobrú štruktúru zdravotníctva, ktoré umožňuje rovnakú úroveň zdravotnej starostlivosti všetkým. Aká je, ale reálna úroveň starostlivosti nie je možné z týchto údajov určiť, pretože výskum porovnával iba postavenie mužov a žien v rámci jednej krajiny. Teda, krajina, ktorá má skóre 1,000 môže mať v skutočnosti nižšiu úroveň zdravotnej starostlivosti než tie, ktoré sa umiestnili na nižších priečkach.

Tab. 5: Členské štáty EÚ – Podoblasť – Politická moc

Štát	**Skóre**	**Poradie**	**M/F**	**I/K**	**RM**
Fínsko	0,563	**5***	F	I	M
Španielsko	0,527	**8***	F	I/K	V
Švédsko	0,525	**9***	F	I	M
Írsko	0,493	11	M	I	M
Nemecko	0,477	12	M	I	M
Francúzsko	0,459	15	F	I	V
Dánsko	0,421	17	F	I	M
Lotyšsko	0,355	28	F	I	M
Rakúsko	0,344	30	M	I	M
Belgicko	0,313	34	M	I	V
Estónsko	0,294	37	F	I	M

Portugalsko	0,278	39	F	K	V
Holandsko	0,276	40	F	I	M
Taliansko	0,267	44	M	I	V/M
Poľsko	0,256	49	M	I	H
Chorvátsko	0,232	55	F	C	H
Slovensko	0,231	58	M	I/C	H
Bulharsko	0,225	60	F	C	H
Litva	0,207	65	F	I	L
Luxembursko	0,206	66	M/F	I	L
Slovinsko	0,196	71	F	C	H
Rumunsko	0,190	76	F	C	H
Česko	0,189	77	M	I	H
Malta	0,184	78	F	I	H
Grécko	0,164	87	M	C	H
Cyprus	0,122	111	M	C	H
Maďarsko	0,065	139	M	I	L

Autorkina vlastná tabuľka na základe Globálneho rodového indexu (WEF 2019) a (Hofstede 1994: 79)

Tabuľka č.5 ukazuje výsledky dosiahnuté v štvrtej podoblasti indexu rodovej priepasti, ktorá ukazuje relatívnu dostupnosť politickej moci. Práve tu existujú tie najvýraznejšie rozdiely. Táto podoblasť sleduje pomerné zastúpenie žien vo vrcholných politických funkciách, ako je národný parlament, ministerské kreslá a funkcia hlavy štátu. Dodnes medzi 153 štátmi existuje ešte 35 takých, kde žena nikdy nezastávala funkciu hlavy štátu. No nedostatkom tejto zložky indexu je skutočnosť, že sa skúmali iba vrcholné politické pozície bez regionálnej a miestnej úrovne štátnej správy.

Priepasť je veľmi veľká, celosvetovo je to až 75 percent a práve vďaka nej je predpoveď odstránenia rodovej priepasti tak negatívna. Do TOP 10 sveta sa dostali iba tri členské štáty, Fínsko (5.) so skóre 0,563, Španielsko (8.) so skóre 0,527 a Švédsko (9.) so skóre 0,525. Najhoršie obstálo Maďarsko, ktoré skončilo na 139. mieste zo 153 krajín so skóre 0,065, čo predstavuje neuveriteľnú 94 percentná priepasť. Zistené údaje potvrdzujú, že táto oblasť by mala byť jednou z kľúčových priorít nielen Európskej únie, ale aj vo svetovom meradle.

Z hľadiska kultúry, sa feminínne kultúry opäť umiestnili lepšie, medzi desiatimi najvyššie umiestnenými členskými krajinami je šesť feminínnych a štyri maskulínne kultúry, deväť kultúr sa prikláňa k individualizmu a jedna stojí medzi individualizmom a kolektivizmom a iba tri majú veľké rozpätie moci v porovnaní so siedmimi kultúrami s malým rozpätím moci.

Záver

Príspevok sa zaoberá otázkou rodovej rovnosti v 27 členských krajinách Európskej únie. Zameriava sa na posúdenie existujúcej rodovej nerovnosti z pohľadu kultúr a ich základných kultúrnych charakteristík vyjadrených kultúrnymi dimenziami. Základom skúmania bola databáza Svetového ekonomického fóra, ktoré pravidelne zhromažďuje údaje o postavení mužov a žien v rôznych krajinách sveta. Ostatného kola sa zúčastnilo 153 krajín vrátane všetkých členských štátov EÚ. Na základe dát, publikovaných v správe o Globálnej rodovej priepasti 2020 sme dospeli k nasledujúcim záverom. Žiadna zo 153 krajín, a teda ani jedna z členských krajín EÚ nedosiahla zatiaľ úplnú rovnosť. Rodová priepasť ešte stále existuje v každej z nich a podľa záverov Svetového ekonomického fóra k tomu nedôjde v najbližších takmer 100 rokoch.

Základom celkového hodnotenia indexu rodovej priepasti je porovnanie postavenia mužov a žien v rámci krajiny, pričom postaveniu mužov je pripísaný index 1 a k tomu sa prirovnáva postavenie žien. Rozdiel medzi nimi je označený ako rodová priepasť. Súčasťou indexu sú štyri podoblasti (subindexy), ktoré zohľadňujú postavenie žien z hľadiska ich ekonomickej sily, vzdelanostnej úrovne, zdravia a očakávanej dĺžky života a politickej moci. Tieto štyri podoblasti sa vyvíjajú odlišným tempom. Zatiaľ, čo zdravotná starostlivosť a vzdelanostná úroveň vykazujú iba minimálne rozdiely v členských štátoch EÚ, v oblasti ekonomickej sily a politickej moci zatiaľ stále výrazne dominujú muži.

Z hľadiska kultúr štátov EÚ, kde prevláda židovsko-kresťanská tradícia, je rodová ideológia založená na príkladoch rodových rolí v Biblii. Tu môžeme nájsť jeden zo zdrojov rodovej nerovnosti. Na základe porovnania úspešnosti členských krajín pri odstraňovaní rodovej priepasti s kultúrnymi dimenziami Maskulinity, Individualizmu a Rozpätia moci podľa Hofstedeho, sme dospeli k záveru, že lepšie výsledky vykazujú tie kultúry, ktoré patria medzi femininne kultúry, v ktorých nie sú tak jasne oddelené rodové role, ďalej individualisticky orientované kultúry, preto, že človek je posudzovaný skôr, ako unikátny jedinec a nie, ako príslušník určitej skupiny (mikrokultúry) a napokon, malé rozpätie moci v kultúrach odporuje princípu prísnej hierarchie, a tak dáva väčší priestor rovnoprávnosti aj žien.

Veríme, že táto téma je relevantná nielen pre ženy, ktoré sa oprávnene dožadujú rovnoprávneho postavenia, ale aj pre celú spoločnosť, pre každú krajinu a kultúru. Zanedbávanie, diskriminácia a plytvanie potenciálom celej polovice ľudstva je na škodu všetkých, a preto je potrebné neustále hľadať spôsoby, ako odstrániť rodovú priepasť rýchlejšie, aby to netrvalo celých 100 rokov.

Literatúra

ACKER, J. (1992): Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organisation. In: *Gender and Society*, Vol. 6, No. 2, s. 139-158.

HOFSTEDE, G. (1994): *Cultures and Organisations*. London: HarpersCollins Publishers.

HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava. EKONÓM, s. 150-160.

KABEER, N. 2016. Gender Equality, Economic Growth, and Women's Agency: the "Endless Variety" and "Monotonous Similarity" of Patriarchal Constraints. In: *Feminist Economics*, Vol., 22, No. 1, s. 295-321.

MIKKOLA, A.; MILES, C. (2007): *Development and Gender Equality: Consequences, Causes, Challenges and Cures:* a discussion paper. 2007. Helsinki: Centre of Economic Research,

STYLIANOU, V.; KYRIAKOULLIS, L.; SAVVA, A. (2012): *Culture and E-Commerce; A Case Study for Cyprus.* 2012, International Software Quality Management (SQM) and INSPIRE conference. Tampere: University of Tampere.

WORLD ECONOMIC FORUM (2019): *Global Gender Gap Report 2020*, http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2020/dataexplorer [cited 25. 4. 2020].

WORLD ECONOMIC FORUM (2020): *Mind the 100 Year Gap. 2020*, https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality [cited 25. 4. 2020].

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: tatiana.hrivikova@euba.sk

Michel Houellebecq: Symptomatologie (post)moderní geopolitiky

Martin Charvát

Abstract

Michel Houellebecq: Symptomatology of (Post)Modern Geopolitics. *The article tries to present view on contemporary politics in the novels of French writer Michel Houellebecq. We can say that Houellebecq is a symptomatologist of the world, who has got talent for intuitively traces the political and economic tendencies in contemporary space of inhabitation. He describes phenomena such as racism and inequality, and shows that the decline of the West is something, which cannot be overcome. In this sense Houellebecq continues the tradition of Spenglerian conception of history.*

Keywords: Houellebecq, Michel, symptomatology, politics, racism, inferiority.
Klíčová slova: Houellebecq, Michel, symptomatologie, politika, rasismus, jazyk, méněcennost.

Úvod

Umělec či spisovatel jsou vždy symptomatology světa, píše francouzský filosof Gilles Deleuze. Figuru symptomatologie přebírá od Nietzscheho, přičemž úkolem spisovatele je jednak popis fenoménů, jakožto expresí neviditelných a podpovrchových vztahů sil, jednak nabídnout způsoby léčby symptomů vyjevujících se v sociálně-geopolitickém poli (Deleuze 2016: 131). Samozřejmým předpokladem je, že svět je na pokraji zhroucení, že svět je hořící ruinou, která v posledních předsmrtných záškubech se snaží o zadržení tohoto zhroucení, jeho odklad. Sociální vztahy jsou neseny patologickými formami exprese, vztahy ekonomicko-politické stratifikují roviny subjektivace a dávají vznik nacionalismu, rasismu, fašismu – odlišným formám negace Druhého a Jinakosti.

Dalo by se říct, že kapitalismus, jak ve své klasické podobě, tak v podobě postmoderního kapitalismu, kdy získávají prim velké nadnárodní ekumenické globální korporace (Deleuze, Guattari 2010: 534), jenž skrze způsoby kumulace, distribuce a digitalizace toku zboží pouze zdůrazňují socio-

ekonomické diference, je odsouzen ke zhroucení. A samozřejmě, že toto zdání klame: new age hnutí 70. let, jejich revival v letech 90., stále agresivnější vystupování radikální levice, postgenderová, rasová a postkoloniální studia mnoho nemění na tom, že kapitalismus, jakkoliv je naprosto „debilní", tak funguje stále, bez oddechu (Deleuze 1998).

A přesto je nepochybné, že v současné společnosti je přítomen diskurz hranice, dosahování meze, diskurz neudržitelnosti: není možné takto dále pokračovat, není možné, aby exploatace lidské síly a důstojnosti pokračovala nadále. Konflikty mezi tzv. „boomers" a současnými milleanály mnoho nevyřeší; prim stále drží středopravicové strany či strany levého středu, ba dokonce vzrůstající vlna nacionalismu, kterou lze pozorovat od tzv. "migrační krize", stále více směřuje k utužování daného status quo.

A přesto je nepochybné, že, jakkoliv fantazmaticky konstruované, výsadní postavení Západu spěje ke konci. Idea Evropy založené na vágně koncipovaných zásadách anticko-křesťanského humanismu, dědictví tradice, osvícenského zdůrazňování role rozumu (viz např. Brague 1994), se rozpadá, zdá se být anachronickým přízrakem, nefunkční až parodickou zombií snažící se uniknout před konečným zánikem, jenž přichází z "Východu".

Alespoň takto by se ve stručnosti daly načrtnout názory na západní civilizaci, jak je nacházíme v díle Michela Houellebecqa. Oproti nabízení léku na neduhy doby, Houellebecq popisuje. Činí tak bez příkras. Činí tak ostře a bez kompromisů. Jistě, jeho pozice, či pozice jeho postav, jejichž ústy promlouvá, je bez diskuzí subjektivní, nesena celou řadou traumat, biasů, neschopností navazovat elementární sociální vazby, neschopností nalézt jakýkoliv životní smysl, neschopnosti pocítit jakýkoliv typ spoluúčasti s Druhými. Ale možná právě proto ho není třeba označovat za kontroverzního, ale za přesného pozorovatele současného světa. Nevytváří fantazmatické světy, pouze hovoří o tom, co je ve společnosti, která je založena na představě nekonečného pokroku a ideálu sebe-zdokonalování, postaveno mimo hranice diskurzu. Není třeba zde zavádět tzv. „represivní hypotézu" (viz Foucault 1999: 14), mnohem spíše je tomu tak, že téma osamění, prázdnoty a nesmyslnosti bytí ve světě, je transponováno diskurzivně-nediskurzivními technikami a praktikami do abstraktních rámců "neudržitelnosti" a nebo znovu-získání ztracené síly, do rámce humanismu, přijetí Druhého, které však zůstávají pouze rétoricko-ornamentálními fikcemi, jenž se v pragmaticko-politicko-empirické rovině nijak neuplatňují. A není radikalismus, nacionalismus, protesty a výbuchy nekontrolovatelných násilných akcí symptomem výše řečeného projevujícího se na úrovni makro-reprezentace? Doutnající oheň mikropolitiky, divoké hnutí vášní, libidální ekonomie gesta jsou nezachytitelné, diseminují se bez žádného předem daného plánu a politické zajetí afektů je transformativní v tom smyslu, že se jednak vytváří apa-

ráty potlačení a donucování, jednak jim dává průchod v politice resentimentu a konformismu (což se nijak nevyvrací).[1]

Geopolitika slasti

Houellebecq zůstává věrný francouzskému prostředí.[2] Francii nového tisíciletí popisuje jako prostor, jako zemi, jež nevyhnutelně „propadala mezi ekonomicky středně chudé země" (Houellebecq 2019a: 5); jako zemi, kde vládne ekonomický liberalismus, jenž znamená „rozšíření bitevního pole na všechny věkové kategorie a společenské vrstvy" (Houellebecq 2004 : 94): socio-ekonomické rozdíly se stále zvýrazňují, valná většina lidí žije v chudobě, zatímco ta menší část tráví život v luxusních destinacích, konzumací zbožních produktů a kumulací bohatství. Ostatně turistický ruch je de facto jedinou oblastí, která si v Houellebecqově popisu Francie, zachovává ekonomický potenciál na národní úrovni, což je mnohem spíše znakem diference mezi nejchudšími zeměmi světa a těmi „středně chudými": „Jako dobře situovaný Evropan jsem si mohl v jiných zemích za babku obstarat jídlo, služby a ženy" (Houellebecq 2008: 236). Jenže pozice „dobře situovaného Evropana" je sama o sobě dosti problematická. „Dobře situovaný Evropan" se nemůže vyrovnat obchodním společnostem z Číny, které kontinuálně zkupují (nejen) zemědělskou půdu, za kterou jsou ochotni nabídnout mnohem více, než francouzské společnosti. V *Serotoninu* Aymeric, který se živí zemědělskou činností, dodržuje všechny evropské normy, je nucen prodávat svou půdu: „Loni jsem prodal padesát hektarů čínskému konglomerátu, byli připraveni nakoupit desetkrát víc a zaplatit dvojnásobek tržní ceny" (Houellebecq 2019b: 109).

Ovšem; tyto „etudy" nijak neotřásají vírou v ekonomický liberalismus, v kontinuálním kladením důrazu na materiální statky. Byť lidé žijí v „hoř-

[1] Deleuze a Guattari používají rozlišení mezi mikropolitikou a makropolitikou v *Tisíci plošinách*: Makropolitika pracuje skrze molární asambláže s pojmy jako je „občan", „národ", „třída", „pohlaví", tedy skrze kategorie, které se jeví jako přirozené, ale obsahují v sobě mocenské nároky (hierarchizace, jasné rozčlenění jednotlivých segmentů, zamezení – represe – touhy). Oproti tomu mikropolitika se odehrává v jednotlivcích samotných, na úrovni gest, přesvědčení, percepcí, v sousedství, ve čtvrti, v páru a je definována „pohyblivostí" a „bujením" (Deleuze a Guattari 2010: 240; viz Charvát 2018: 156).

[2] Houellebecq v některých momentech popisuje i situaci jiných evropských zemí, která je de facto totožná: „Tak jako všechny západní země i Španělsko vstoupilo do smrtelného procesu zvyšování produktivity, a proto postupně zrušilo nekvalifikované práce, které kdysi činily život trochu příjemnějším, čímž ráz na ráz odsoudilo převážnou část populace k masové nezaměstnanosti" (Houellebecq 2019b: 18).

kosti“, v neschopnosti dosažení „spokojenosti“, v modu neustálého hledání uspokojení a naplnění, což se nikdy nestane, emoci spoluúčasti s Druhým je schopna vyvolat jen ztráta majetku – v *Rozšíření bitevního pole* v šéfovi hlavního hrdiny vyvolá pohnutí nikoliv jeho deprese a nutnost opuštění pracovního prostředí pro naprostou neschopnost cokoliv pociťovat, ale to, že mu hlavní postava sdělí (přičemž lže), že mu bylo ukradeno auto (Houellebecq 2004: 24). Proto Houellebecq konstatuje, že na „poli konzumace je […] výjimečnost 20. století nepopiratelná: v žádné jiné civilizaci, v žádné jiné době se nic nemohlo srovnávat s dokonalým chodem dnešního supermarketu jedoucího na plné obrátky“ (Houellebecq 2016: 23).[3] Houellebecq, zejména jeho hlavní postavy samozřejmě také užívají „výsad“ západní civilizace: do jisté míry propadají konzumerismu – od pojídání drahého hummusu, přes každotýdenní návštěvy supermarketů[4] až po vlastnění nejnovějších iMaců. I přesto si ale uvědomují naprostou arbitrárnost při stanovování tržní hodnoty zboží: „[…] můj postoj byl menšinový, a tedy chybný. Mezi košilemi Yves Saint Laurent a jinými košilemi, mezi mokasíny Gucci a André *musel* být rozdíl“ (Houellebecq 2008: 215). Samozřejmě, rozdíl je na úrovni užitého materiálu, Houellebecq však chce naznačit, že neexistuje ontologický rozdíl, pouze rozdíl ekonomicko-socio-kulturní, který má svůj fundament, zdroj a původ v průmyslovém kapitalismu.

Tím chci naznačit, že Houellebecq je vzdálen jakékoliv moralizaci, byť se to tak často nemusí zdát. Také nelze chápat jeho popisy jako labutí píseň západní civilizace či melancholickou deziluzivní zpověď nepodařeného života. Plně si uvědomuje, že i on sám, respektive jeho postavy, jsou kolečky ve stroji ekonomického liberalismu. A pokud západní civilizace trpí „životním vyčerpáním“ (Houellebecq 2004: 30), je naprosto logické od života nic nečekat a vytvořit si vlastní projekty spočívající v nekonečném kouření cigaret (Houellebecq 2004: 58)[5] a nebo (což je pozice komplementární) se stát dekadentním „dobře situovaným Evropanem“: […] jako dekadentní Evro-

[3] I v *Možnosti ostrova* hlavní postava, Daniel, popisuje: „Během prvních fází svého vzestupu ke slávě a bohatství jsem příležitostně přičichl k potěšení z konzumního způsobu života, jímž naše doba předčí všechny předcházející“ (Houellebecq 2016: 23).

[4] Hlavní postava *Mapy a území*, Jed Martin, souzní s Houellebecqem, který v románu vystupuje jako jeden z protagonistů narace, v adoraci supermarketů: „[Jed Martin] Věděl, že se spisovatelem sdílí jeho zálibu v supermarketech, *jedinýchpravých* prodejnách, jak rád říkal, a stejně jako on do budoucnosti, více či méně utopické a vzdálené, vzýval fúzi jednotlivých obchodních řetězců do totálního hypermarketu, který pokryje všechny lidské potřeby“ (Houellebecq 2019c: 127).

[5] „Kouření cigaret se stalo jedinou skutečnou svobodnou součástí mé existence. Jedinou činností, ke které se bezvýhradně hlásím, za kterou si z celé své duše stojím. Mým jediným projektem“ (Houellebecq 2004: 58).

pan, vědomý si své blízké smrti, jemuž se stal egoismus vlastním, jsem neviděl jediný důvod, proč si to nedopřát [jídlo, služby, ženy]. Zároveň jsem si však uvědomoval, že taková situace je neudržitelná, že lidé jako já nejsou schopní zajistit přežití společnosti, ba možná jsou jednoduše nehodní života“ (Houellebecq 2008: 236).

Fetišismus zboží je záležitostí společenské a politické indoktrinace. Lidé jsou „hypnotizováni touhou po penězích“, nebo ti „nejprimitivnější“ si vytvářejí „závislost na určitých výrobcích“ (Houellebecq 2019b: 9), ovšem tato sociálně konstruovaná závislost je dubletou nefuknčních intimních a sexuálních vazeb. A v *Platformě* díky této situaci dochází k syntéze, k chiasmatu ideologie západní civilizace a vystavení se ekonomické nahotě v nejchudších zemí. Protagonisté platformy koncipují nový typ cestování, cestování, jež je zaměřeno na uspokojení sexuální touhy: „[…] a jedné straně, pokračoval jsem, máš miliony západňáků, co mají všechno, akorát nemůžou dosáhnout sexuálního uspokojení: hledají, neustále hledají, jenže nic nenacházejí a jsou nešťastní až do morku kostí. Na druhé straně máš miliony lidí, kteří nemají nic, umírají hlady, dožívají se nízkého věku, žijí v podmínkách škodlivých zdraví a nemají na prodej nic jiného než svá těla a nenarušenou sexualitu. To se snadno, opravdu snadno chápe: ideální směnná situace. Prachy, které z toho koukají, jsou skoro nepředstavitelné: kam se hrabe informatika, biotechnologie nebo mediální průmysl; nedá se s tím srovnat žádný ekonomický sektor“ (Houellebecq 2008: 195).

Ekonomická subjektivace druhého skrze monetarizaci slasti. Geopolitika slasti.[6][7][8]

[6] Východiskem rozhodně není komunismus nebo radikální socialismus. V *Platformě* si starší muž z Kuby, který prožil revoluci, věřil v ideálu komunismu, povzdychne nad neměnnou přirozeností člověka: výsledkem experimentu jednoduše bylo to, že nikdo nepracoval a pokud někdo pracoval, tak z továren a plantáží kradl vše, co mohl (Houellebecq 2008: 192). Možnost ostrova si servítky nebere taktéž: „[…] nelze říct, že by komunismus nějak extra rozvíjel v mezilidských vztazích citovost: v postkomunistických zemích panuje většinou spíš *brutalita*“ (Houellebecq 2016: 75).

[7] Kombinaci narcismu, konzumerismu a sexuální touhy v postmoderní společnosti velmi přesně popisuje například Lipovetsky. Lipovetsky dokonce hovoří o „pornografické společnosti“, která je fantazmaticky prázdná, protože rozkoš je, stejně jako života, vyprázdněná (Lipovetsky 2008: 20).

[8] V poněkud odlišném, ale strukturálně totožném, gardu zde máme co do činění s Fanonovým výrokem, že skrze režim západní mocenské reprezentace „negr […] symbolizuje biologično“ (Fanon 2011: 148) – ohledně Thajska a zájezdů do zahraničí se jedná o to samé: erotický exotismus, který je nesen subjektivačně-ekonomickým podmaněním druhého.

Rasismus a nenávist

Globální geopolitické režimy směřují ke ke kulturní konvergenci. Jedná se o proces, jehož počátky lze vysledovat v kolonialismu; dekolonizace celý proces ještě urychlila – což je samozřejmý případ Francie. V Paříži, a nejenom v ní, koncem 20. století a začátkem nového tisíceletí vyrůstá početná skupina těch, jejichž rodiče jsou přistěhovalci z Afriky, ti, kteří mají Francii jako „rodnou zem", prošli technikami subjektivace a indoktrinace, ovšem nejsou "asimilováni" v daném režimu. Důvodů je celá řada: udržování tradic a zvyků, ztížené možnosti nalezení dobře placeného zaměstnání, obývání předměstí, ghett a dalších lokalit, v nichž existují odlišná pravidla, včetně dobývání a demarkace teritorií:[9] pouliční gangy loupí, vraždí a znásilňují. A jedná se o proces, kterému nelze zabránit. Pouliční gangy jsou, řečeno jazykem Deleuze a Guattari, "smečky" (Deleuze a Guattari 2010: 257), mikropolitické válečné jednotky, jenž nabourávají makropolitiku státu.

Takový popis nabízejí Houellebecqovy romány – od *Rozšíření bitevního pole* až po poslední *Serotonin*.[10] Střet odlišných kultur v rámci určitého prostředí je předmětem Houellebecqova popisu: jedná se mu o to, jakým způsobem se společnost/společnosti vyrovnávají s infinitezimálním prouděním touhy vycházející z nevědomí těch, kdo byli Okcidentem považováni za méněcenné, za objekty kontroly a řízení, nikoliv za subjekty.

[9] „Podnikatelé a boháči se přemisťují téměř výhradně vrtulníky; přistávací plochy jsou na každém rohu na střechách bankovních nebo obytných budov. Země dole zůstala napospas chudým - a gangsterům" (Houellebecq 2008: 162).
A na jiném místě: „Během dalších týdnů psychóza neslábnula, dokonce občas sílila. Noviny byly teď neustále plné pobodaných učitelů, znásilněných vychovatelek, hasičských vozů napadených molotovovými koktejly, postižených vyhozených z vlaku, protože se "zle podívali" na šéfa nějaké bandy" (Houellebecq 2008: 212). A v *Rozšíření bitevního pole*: „Cestou […] mě pozorovali dva Arabové, a jak jsem procházel, plivl mi jeden pod nohy. Aspoň že mi neplivl do úsměvu" (Houellebecq 2004 : 128). Samozřejmě, že zde Houellebecq pracuje s určitou stereotypizací Arabů, která je viditelná například v Camusově *Cizinci*: Arabové nehovoří, jsou mlčenlivým svědomím evropského vědomí; v případě Houellebecqa je jim přidána i aktivní funkce.

[10] A z toho důvodu by se daly nazvat rasistickými, jak se často děje v masmediálním prostoru. Nicméně zde podotýkám nutnost zohlednění literární stylizace, stejně jako celkovou názorovou perspektivu románu: hlavní postavy jsou vůči světu indiferentní, rasové diference hlavní postavy z velké části nezajímají čistě proto, že žádnému člověku není na tom světě dáno žít šťastný život, každý žije ve svém vlastním osobním pekle. Ale tím zároveň nechci říci, že by v románech téma rasismu nebylo přítomné – samozřejmě že je, velmi silně, tvoří podloží pro symptomatologickou analýzu současného světa.

Když Franz Fanon popisuje své vlastní postavení, podotýká, že po příjezdu do Francie z Martiniku na něj čekala celá řada nediskurzivních taktik,[11] jak mu dát najevo, že nepatří mezi "bílé". Sám Fanon se ocitá v paradoxní situaci: na černocha je málo černý a na bělocha málo bílý, jak sám píše.[12] Nepatří nikam. Je *exclu*. A velmi přesně si všímá nemožnosti řešení (rasové) nerovnosti negováním diferencí,[13] nebo jednoduchým převrácením stávající řádu; zásadní je pro něj problém méněcennosti: „[…] *člověka trpícího pocitem méněcennosti vytváří rasista*" (Fanon 2011: 100, kurzíva Fanon). Méněcennost vede k touze „stát se bílým". V Houellebecqově románovém světě zakouší pocit méněcennosti i onen „dobře situovaný Evropan": „Protože běloši sami sebe považují za podřadné", navázal Robert, abychom správně pochopili, nic nebrání vzniku rasismu nového typu, založeného na masochismu: právě takové podmínky historicky vedou k násilí, rasovým válkám a masakrům […] běloši chtěli být opálení a naučit se negerské tance; černoši chtějí světlejší pleť a rovné vlasy. Celé lidstvo instinktivně tíhne k míšení, k všeobecné nerozlišitelnosti" (Houellebecq 2008: 96; 189). Řešení nespočívá ve zrovnoprávnění, ale ve vymýcení pocitu méněcennosti, ovšem, jak je Houellebecq přesvědčen, to se nikdy nestane. Situace nemá žádné řešení.

V *Rozšíření bitevního pole* vedlejší postava Tisserand se na popud hlavního hrdiny rozhodně ubodat na pláži „míšence/černocha" (Houellebecq 2004: 110), který má pohlavní styk s mladou ženou, jíž se Tisserand neúspěšně pokoušel zaujmout. Vražda není dokonána a následně cestou zpět do Paříže Tisserand pravděpodobně spáchá sebevraždu – čelně se srazí s protijedoucím kamionem. Houellebecq v tomto případě ukazuje, že rasismus vychází z nenávisti k sobě samému,[14] nikoli k Druhému. Druhý je pouhým reverzním zrcadlem, na němž se artikuluje odpor vůči sobě samému.

[11] Od mluvení s ním „negerskou hatmatilkou" atd.

[12] Tramautickou je pro něj situace, kdy malá holčička na ulici zvolá „Maminko, podívej se na toho negra, já mám strach" (zde je rozpoznání barvy Fanonovy kůže neproblematické): „Byl jsem zároveň zodpovědný za své tělo, za svou rasu i za své předky. Prohlížel jsem si sám sebe objektivním pohledem, objevil jsem svou černotu, své etnické rysy, a bubínek mi prorazil kanibalismus, mentální zaostalost, fetišismus, rasové nedostatky" (Fanon 2011: 113).

[13] Hlavní postava v *Možnosti ostrova* „má ksicht Araba", což mu v jeho profesi komika „mnohé ulehčuje", protože antirasismus, či přesněji antibílý rasismus totiž představoval jediný námět, který […] ještě levici zbyl" (Houellebecq 2016: 18).

[14] Když Glucksmann píše, že „nenávist existuje, všichni jsme se s ní setkali. V mikroskopickém měřítku jedinců stejně jako v obrovských společenstvech" (Glucksmann 2011: 20), tak stále nenávist situuje do pole externích faktorů, nikoliv na úroveň vnitřní psychické determinace, která je samozřejmě utvářena socioekonomickými silami, ale její destruktivní potenciál směřuje na zničení "já".

Závěr

V Houellebecqově díle lze vysledovat linii tematizující islám v kontextu současného geopolitického rozložení (mocensko-ekonomických) sil. Pokud v *Platformě*, kdy po útoku islámských teroristů umírá láska hlavního hrdiny, je věnována téměř celá závěrečná pasáž meditaci o nemožnosti existence islámu ve světě pozdního kapitalismu,[15] tak román *Podvolení* nabízí radikálně odlišnou perspektivu.

Ocitáme se ve Francii roku 2022, která se ocitá ve stavu postupující ekonomické krize a rasových nepokojů. Pozice těch, kteří byli mediálně reprezentováni jako násilné skupiny,[16] „smečky" ohrožující integritu státu, od roku 2017,[17] kdy dochází k založení Muslimské jednoty, se radikálně mění: nadchází nastolení nového politicko-společenského status quo.

Prezident Ben Abbes nabízí konformní politiku islámu; dny arabských radikálů jsou zpečetěny, jedině rétorika umírněnosti má potenciál k uplatnění. A samozřejmě to mnoho nemění na faktu, že veřejný prostor se razantně promění: různé typy obchodů jsou nutně uzavřeny, ženy, jak si všímá hlavní postava, přestaly nosit sukně, řada židů emigruje.

Jaký je cíl nové islámsky orientované vlády v Evropě? Prezidentova hlavní reference „je nabíledni: Římská říše. Evropská integrace je pro něj jen prostředkem, jak onu prastarou ambici realizovat […] skutečnou ambicí Ben Abbese je stát se nakonec prvním evropským voleným prezidentem - prezidentem rozšířené Evropy, zahrnující země kolem Středozemního moře" (Houellebecq 2015: 120; 121).

Jak dosáhnout revitalizace projektu Římské říše? Pro Abbese je naprosto jasné, že musí dojít k nastolení nového typu biopolitiky (viz Foucault), která nebyla sekularizovaná, k novému typu sociálně-subjektivačního experimen-

[15] „[…] muslimský systém je odsouzen k zániku: kapitalismus vyhraje. Už teď mladí Arabové sní jen o konzumaci a sexu" (Houellebecq 2008: 274), a každý „uvažující člověk" musí nutně dojít k tomu, že „islám se řítí do záhuby" (Houellebecq 2008: 275).

[16] Zde můžeme použít přesný popis Bhabhy, který hovoří o „průhlednosti" – určitá etnická či náboženská skupina „není vidět" či je lokalizována do určitého schématu reprezentace: „Průhlednost je aktem distribuce a uspořádání diferenčních prostorů, pozic a poznatků v jejich vzájemných vztazích a v poměru k diskriminačnímu, nikoli vnitřnímu smyslu pro řád. Tento akt reguluje prostory a místa, které jsou přidělovány autoritativně" (Bhabha: 170).

[17] Prezidentské volby znamenaly radikální otřes v rámci zadefinovaných postupů; ať již se jedná o útoky na volební místnosti, od nichž se distancovala jak Muslimská jednota, tak radikální pravice, tak samotný výsledek voleb – volby, které probíhají podle stejného narativního schématu (Houellebecq 2015: 58) najednou ukázaly, jak mikropolitická rovina, skrytá rovině reprezentace, ovlivňuje makropolitiku státu.

tu: „Demografie a školství jsou pro ně ovšem hlavní; jejich cílem je subpopulace, která vykazuje co nejvyšší míru reprodukce a dokáže předat své hodnoty“ […] Ben Abbes má skutečně projekt, a to projekt velmi ambiciózní, který nemá nic společného s islámským fundamentalismem […] skutečný nepřítel muslimů, to, čeho se bojí a co nenávidí ze všeho nejvíc, není katolicismus, nýbrž sekularismus, laickost, ateistický materialismus“ (Houellebecq 2015: 120; 119).

Podle Houellebecqa je toto nové geopolitické směřování pouze logickým důsledkem stavu světa. Je přesvědčen o tom, že západní svět skončil po 1. světové válce (Houellebecq 2015: 201); západní civilizace došla svého vrcholu a nyní již míří k úpadku, který bude nahrazen odlišným typem politicko-ekonomických vztahů. Není jiná možnost,než se podvolit, než přijmout nutný běh dějin.

To nás samozřejmě vede k tomu, že Houellebecq se zdá být pozorným čtenářem Spenglerova *Zániku západu*, respektive jeho koncepce teleologicko-monadologického pojetí dějin. Každá společnost dosahuje určitého vrcholu a poté spěje k zániku. A pokud Spengler vzývá v halucinačním opojení příchod nového vůdce (Spengler 2010), v případě Houellebecqa je novým vůdce islámský prezident, jehož ambice jsou nezměrné.

A možná, že dějiny nejsou teleologické; jsou mnohem spíše zploštělým kruhem, věčným návratem téhož.

Literatúra

BHABHA, H. K. (2013): *Místa kultury*. Praha: Tranzit.
BRAGUE, R. (1994): *Evropa, Římská cesta*. Praha: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta.
CHARVÁT, M. (2018): *Foucault a Deleuze: o těle, experimentu a etice*. Praha: Mup Press a Togga.
DELEUZE, G. (1998): *Rokovania*. Archa: Bratislava.
DELEUZE, G. (2016): *Nietzsche a filosofie*. Praha: Herrmann a synové.
DELEUZE, G., GUATTARI, F. (2010): *Tisíc plošin*. Praha: Herrmann a synové.
FANON, FRANZ (2011): *Černá kůže, bílé masky*. Praha: Tranzit.
FOUCAULT, M. (1999): *Dějiny sexuality I. – Vůle k vědění*. Praha: Herrmann a synové.
GLUCKSMANN, A. (2011): *Rozprava o nenávisti*. Praha: Kalich.
HOUELLEBECQ, M. (2004): *Rozšíření bitevního pole*. Praha: Mladá fronta.
HOUELLEBECQ, M. (2008): *Platforma*. Praha: Garamond.

HOUELLEBECQ, M. (2015): *Podvolení.* Praha: Odeon.
HOUELLEBECQ, M. (2016): *Možnost ostrova*. Praha: Odeon.
HOUELLEBECQ, M. (2019a): *Elementární částice*. Praha: Odeon.
HOUELLEBECQ, M. (2019b): *Serotonin*. Praha: Odeon.
HOUELLEBECQ, M. (2019c): *Mapa a území*. Praha: Odeon.
LIPOVETSKY, G. (2008): *Éra prázdnoty: Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor.

Kontakt:

Mgr. Martin Charvát, Ph.D.

Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha

Department of Media Studies
Metropolitan University Prague

Email Address: martin.charvat@mup.cz

Precedentný výraz *раб на галерах* v ruskom politickom diskurze

Lucia Chudá

Abstract

Precedent Expression *Rab Na Galerah* in Russian Political Discourse. *The paper analyzes the expression "rab na galerah", which has become precedent in the Russian political discourse after the speech of president Vladimir Putin. The aim of the article is to point out the rapid dissemination and diverse articulation of this statement in contemporary Russian public discourse, focusing on ways of updating and transforming it as a precedent, which has acquired other connotations. Using specific examples, we will analyze the discursive strategies and linguistic tactics of its modern use in Russian political discourse.*

Keywords: political discourse, precedent expression, discourse strategies, functions of precedent expression.
Kľúčové slová: politický diskurz, precedentný výraz, diskurzné stratégie, funkcie precedentného výrazu.

Úvod

Precedentné fenomény sú populárnym zdrojom výskumu v politickej lingvistike. Predstavujú totiž lingvokultúrne kódy určitej society, a preto majú silnú výpovednú hodnotu v rámci politického diskurzu. Nakoľko za najdôležitejšiu funkciu politickej komunikácie sa považuje persuázia, precedentné fenomény napomáhajú politickým aktérom priblížiť sa publiku a získavať tak potenciálnych voličov.

V otázke systematizácie precedentných fenoménov teoreticky vychádzame z monografie I. Dulebovej *Precedentné fenomény ruského jazyka. Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt.* (Bratislava 2015), v ktorej autorka (v súlade s ruskou školou lingvokulturológie) rozdeľuje precedentné fenomény na štyri skupiny: precedentné mená, precedentné výrazy (výpovede), precedentné situácie a precedentné texty. Vychádzame z definície, že precedentné fenomény „sú špecifické spôsoby jazykovej prezentácie vnímania sveta určitým etnikom, sú to jazykové kódy pomyselného spoločenstva.

Rozpoznateľnosť, celistvosť, ustálenosť, dobrá zrozumiteľnosť pre väčšinu jeho členov, ako aj estetická hodnota ich robia obzvlášť príťažlivými pre aktérov verejného diskurzu, ktorí ich často aktualizujú pri akcentovaní podstaty informácie“ (Cingerová, Dulebová 2019: 17). Precedentným fenoménom sa pričleňujú isté funkcie, ktoré súvisia s diskurznými stratégiami rečníka (Dulebová 2015: 32). K nim patria: hodnotiaca, modelujúca, pragmatická, kódovacia, eufemistická, estetická funkcia, funkcia jazykovej hry atď. V nasledujúcom aplikovanom výskume na príklade precedentného výrazu *раб на галерах* budeme sledovať, ktoré z vymenovaných funkcií vystupujú do popredia a ako to súvisí s diskurznými stratégiami jeho používania v rôznych kontextoch.

Politický diskurz

Politický diskurz v širokom ponímaní chápeme ako „každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: adresant, adresát alebo téma výpovede. V užšom chápaní politický diskurz je diskurz, ktorého cieľom je získavanie, udržiavanie a realizácia politickej moci, a práve tento moment je rozhodujúci pri výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu“ (Štefančík, Dulebová 2017: 47). K skúmaniu politického diskurzu budeme pristupovať práve zo širšieho hľadiska, pretože považujeme za podnetné aj také zdroje analýzy, ako sú diskusné fóra, komentáre, články, sociálne siete a iné.

Je potrebné mať na zreteli fakt, že hlavný cieľ politického diskurzu je jeho potenciál ovplyvňovania adresáta. Preto čím lepšie pozná hovoriaci/autor svojich poslucháčov/adresátov, tým lepšie chápe, aké jazykové prostriedky, taktiky a stratégie rečového pôsobenia má používať. Politický diskurz odzrkadľuje zápas o moc, a to je určujúci moment pre výber komunikačného konania, ktorého cieľom je vždy potreba ovplyvniť intelektuálnu, vôľovú a emočnú sféru recipienta. Správne chápanie politického diskurzu predpokladá hlavne uvedomenie si jeho pozadia, očakávaní autora a poslucháčov, utajovanej motivácie, obľúbených námetov a logických postupov príznačných pre konkrétne obdobie (Cingerová 2018: 36).

Putinizmy ako objekt výskumu

Súčasné výskumy v politickej lingvistike sa často venujú analýze obrazných resp. neštandardných výrazov vrcholných politikov. Populárne výrazy prezidenta Ruskej federácia V. Putina, tzv. putinizmy, nie sú výnimkou. Ide

pritom o snahu „analyzovať ich sústavný výskyt v masmédiách z hľadiska komunikačných stratégií ich využívania v rámci diskurzívnej opozície svoj – cudzí na pomyselnej osi protiputinovská koalícia – antiputinovská opozícia (Adamka 2009; Dulebová 2016). Prezident Putin si roky buduje imidž silného vládcu, ktorý sa svojim rečníckym prejavom snaží priblížiť „svojmu ľudu“, aj takým spôsobom, že sa nebojí vo svojich prejavoch používať slangové výrazy či žargonizmy. Dôležitosť výskumov v tejto oblasti politolingvistiky vidíme práve v tom, že prezident Ruskej federácie „udáva štylistický trend“ a rozširuje hranice dovoleného v súčasnej ruskej politickej komunikácii. Týmto sa značne menia dovtedy zaužívané lexikálne normy publicistických (mediálnych) textov (Gajarský 2015: 75).

Nie všetky putinizmy majú potenciál stať sa precedentnými výrazmi. Vplývajú na to viaceré faktory. Asi najdôležitejším z nich je podpora v médiách – ich široká rezonancia v masmediálnom priestore. Iba čas ukáže, či výraz bude zabudnutý alebo sa k nemu bude verejnosť vracať a sústavne ho aktualizovať.

Putinove výrazy sa často opakujú, no niekedy menia svoju podobu. Častým používaním výrazu dochádza k jeho transformácii, t.j. „úmyselnému porušovaniu jeho sémantickej alebo štrukturálnej celistvosti, keďže často len metódou „prerobenia“ a adaptácie pôvodného ustáleného spojenia autor textu môže bezprostredne realizovať svoju diskurznú stratégiu.“ (Cingerová, Dulebová 2019: 21).

Раб на галерах

Dňa 14. februára v roku 2008 na tlačovej konferencii Vladimir Putin zhrnul výsledky svojho druhého funkčného obdobia na poste prezidenta Ruskej federácie a uviedol: „Nehanbím sa pred občanmi, ktorí ma zvolili za prezidenta Ruskej federácie dva razy po sebe. Celých osem rokov, od rána do večera, **som drel ako otrok na galejach** a robil som to s plným nasadením.“ (Мне не стыдно перед гражданами, которые голосовали за меня дважды, избирая на пост президента Российской Федерации. Все эти восемь лет **я пахал, как раб на галерах**, с утра до ночи, и делал это с полной отдачей сил.) (Gamov 2008).

Výraz sa skladá zo slovesa *пахать* a frazeologickej jednotky *как раб на галерах.* Sloveso *пахать* je odvodené od podstatného mena *пахота,* ktoré má dva významy: fyzicky náročná práca v poľnohospodárstve, ktorej účelom je obrábanie pôdy (hovorové); všeobecne fyzicky namáhavá práca (žargón) (Ožegov, Švedova 2017). Zvyčajne sa používa ako súčasť frazeologizmu: *Пахать как папа Карло* (Drieť ako ujo Karlo) – ide o hrdinu prí-

behu A. N. Tolstého „Zlatý kľúčik čiže Buratinove dobrodružstvá“, výraz znamená „vykonávať ťažkú prácu, zvyčajne bez odmeny. Frazeologizmus *как на галерах* má dlhú históriu. *Галера* (galeja) je starobylá vojnová alebo obchodná loď, ktorú poháňali veslovaním otroci alebo trestanci (Ožegov, Švedova 2017). Z etymologického hľadiska slovo pochádza z francúzštiny (galere), v ruskej kultúrnej histórii sú galeje spájané s imperátorom Petrom I. (Vasmer, 2006). Proces riadenia lode bol zložitý a vyžadoval fyzickú silu niekoľko desiatok veslárov. Tradovalo sa porekadlo *грести, как раб на галерах* (hrabať ako otrok na galejach). Oba výrazy tak majú podobný význam – „vykonávať fyzicky namáhajú prácu“, avšak na rôznych miestach; v prvom prípade na súši (napr. na poli), v druhom prípade na lodi, čiže vo vode. Daný výraz možno považovať za oxymoron, pretože пахота (oranie) prebieha na zemi a гребцы (veslári) pracujú na galejach vo vode, čiže slovné spojenie *пахать на галерах* je logicky nezmyselné, taká práca nemá žiaden výsledok. Sloveso *пахать* je považované za hovorové, slovné spojenie *как раб на галерах* („ako otrok na galejach“) je prirovnanie, ktoré má evokovať veľmi namáhajú prácu. Je prítomná lexikálna transformácia už existujúceho precedentného výrazu (najskôr skrátenie dvoch výrazov – *пахать как папа Карло* a *грести, как раб на галерах* a následná kontaminácia: zloženie dvoch rôznych komponentov – *пахать, как раб на галерах*).

Precedentnosť výrazu

Po konferencii sa daný výraz stal mimoriadne populárnym a objavil sa v titulkoch viacerých, nielen ruských, novín: „Владимир ПУТИН: Все эти годы я пахал, как раб на галерах. И доволен результатами“ (Комсомольская правда, 14.02.2008), „Путин: Я пахал как раб на галерах“ (Утро.ru, 14.02.2008), „Пахал как раб на галерах“ (РБКdaily, 14.02.2008), „Все эти 8 лет я пахал как раб на галерах: Владимир Путин“, „Владимир Путин: Я пахал, как раб на галерах“ (АПН, 14.02.2008), „Putin sa vraj v úrade cítil ako otrok na galejách“ (Noviny.sk, 14.02.2008)

Mnohí boli Putinovou analógiou zaskočení, nakoľko je všeobecne známe, že ani počas prvých ôsmich rokov svojho pôsobenia sa prezident Putin nechoval ako altruista a jeho rodina získala značné majetky, ako aj to, že korupcia bola jedným zo spôsobov obohacovania jeho blízkych a priateľov. Vzhľadom na tento fakt bol následne výraz *ako otrok na galejach* najčastejšie používaný v ironickom duchu. Boris Nemcov s Leonidom Martyňukom vydali brožúrku o Putinovom majetku s názvom *Život otroka na galejach. Paláce, jachty, autá, lietadlá a iné doplnky* (Жизнь раба на галерах.

Дворцы, яхты, автомобили, самолеты и другие аксессуары. Moskva, 2012), v ktorej kalkulujú Putinov majetok.

Precedentný výraz nabral značne ironizujúci charakter, napr. v jednom diskusnom fóre sa objavila otázka, či aj Medvedev bude drieť ako otrok na galejach (Будет ли Медведев пахать как раб на галерах?), na čo odpoveďou jedného diskutujúceho bolo: Tým istým pluhom vo vode (Все тем же плугом по воде). Na internete sa taktiež šírila anekdota, v ktorej novinár sa pýta bývalého prezidenta V. Putina ako je možné, že s výplatou 3 000 dolárov dosiahol kapitál 40 miliónov dolárov? Putin odpovedá výrazom *drel som ako otrok na galejach*. Nakoniec novinár dodáva: takže ste hrabali, hrabali a hrabali. Vtip je založený na prenesenom význame slovesa *грести* (hrabať):

Пресс-конференция В. Путина.
Корреспондент задает вопрос: — Уважаемый ПМ РФ, как вам удалось в бытность Президентом РФ и имея оклад в 3 тысячи долларов, сколотить капитал в 40 миллиардов долларов?
— Ну я же пахал как раб на галерах!
Корр.: — То есть Вы гребли, гребли и гребли!

Snáď najrozšírenejšou podobou precedentného výrazu sa stala aj jedna z prezývok Vladimira Putina „krab“. Ide o slovnú hračku na fonetickom princípe: как раб – краб (fonetická transformácia pridaním spoluhlásky, ktorá úplne mení sémantický význam pôvodnej lexémy). Na základe tejto prezývky sa asi najčastejšou aktualizovanou podobou výrazu stali multimodálne texty (meme, komiksy), v ktorých je prezident Putin zobrazený ako krab, resp. s krabím telom, alebo časťou tela. Tieto obrázky sú sprevádzané krátkym popisom, ktorý má za úlohu pobaviť príjemcu. Hoci výraz bol vyslovený v roku 2008, počas ďalších rokov sa opäť vracal ako dobre známa narážka, napr. v roku 2011 keď V. Putin ohlásil svoju kandidatúru na prezidenta Ruskej federácie, po štvorročnej „pauze“ na poste premiéra krajiny, v masmédiách sa opäť objavili narážky na otroka na galejach: „Otrok s radosťou zostáva na galejach.“ (Раб с радостью остался на галерах; MK.ru, 17.10.2011), s ironickým komentárom: „V histórii ide o prvého otroka na galejach, ktorý sa vzdal šance na zaslúžený odpočinok, aby mohol naďalej slúžiť spoločnosti“ (Rostovskij 2011). Skutočnosť, že sa v mediálnom svete aj po rokoch spomína výraz *раб на галерах*, hovorí o jeho precedentnosti.

Záver

Precedentný výraz sa v súčasnom ruskom politickom diskurze aj naďalej aktualizuje prevažne s diskurzívnym zámerom (skoro vždy explicitne vyjadreným) kritiky politiky prezidenta Putina, teda nadobúda negatívnu a ironickú sémantiku a značne vyjadrenú pragmatickú funkciu (poukázať na sémantický rozpor výrazu a skutkov prezidenta). Aj keď pôvodný zámer V. Putina bol poukázať na ťažkú prácu, na zásluhy a tiež obety, ktoré prezident priniesol svojej krajine, postupne v procese mediálnej aktualizácie vystupuje do popredia hodnotiaca funkcia (s cieľom upozorniť na neúprimnosť prezidenta a jeho snahu glorifikovať svoju osobu).

Zaujímavým je naše zistenie, že snáď najzásadnejším spôsobom sa výraz rozšíril na základe prezývky V. Putina „krab" a následných multimodálnych transformácií (v podobe memov), ktoré sa v súčasnej dobe aktívneho šírenia politického diskurzu prostredníctvom sociálnych sietí stávajú dôležitým faktorom podpory popularity okrídlených výrokov politikov a teda aj ich precedentnosti.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu KEGA 052UK-4/2018 Vysokoškolská učebnica Kultúrne regióny Ruska v cestovnom ruchu.

Literatúra

ADAMKA, P. (2009): Koncepty „náš" – „cudzí" a hľadanie vlastnej národnej identity. In: *Európske kontexty interkultúrnej komunikácie*. Nitra: UKF, s. 353-354.

CINGEROVÁ, N. (2018): *Červenejúce sa slová: sovietizmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény ruského jazyka. Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

GAJARSKÝ, L. (2015): Asymetria v lexike s kladným a záporným komponentom hodnotenia (na materiáli publicistických textov). In: *Acta Rossica Tyrnaviensis I.* Brno: Tribun EU, s. 71-79.

GAMOV, A. (2008): *Vladimir Putin: Vse eti gody ja pachal, kak rab na galerach. I dovolen rezuľtatami.* Komsomoľskaja pravda, <https://www.kp.ru/daily/24049.4/102484> [5.8.2020].

OŽEGOV S. I.; ŠVEDOVA N. J. (2017): *Tolkovyj slovar russkogo jazyka.* Moskva: Rossijskaja akademija nauk.

ROSTOVSKIJ, M. (2011): *Rab s radosťiu ostalsia na galerach*. MK, <https://www.mk.ru/politics/2011/10/17/633549-rab-s-radostyu-ostalsya-na-galerah.html> [9.8.2020].

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: Ekonóm.

VASMER, M. (2006): *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka.* Onlajn-slovari russkogo jazyka, <https://lexicography.online/etymology/-vasmer/> [9. 8. 2020].

Kontakt:

Mgr. Lucia Chudá

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

E-mail Address: chuda40@uniba.sk

A Semantic and Geopolitical Conceptualization of Boundaries in Europe towards Strengthening European Identity

Robert Ištok – Klaudia Bednárová-Gibová

Abstract

Political boundaries are a manifestation of the relationship between politics and political geography, forming also the subject of interest from the perspective of geopolitical thinking. The creation of the Schengen Area and its enlargement brings a challenge for an analysis of the transformation of state borders within this integration structure. This article draws attention to semantic contexts of the notion of boundary with a focus on its Anglophone and Polish interpretations as well as a geopolitical reading of the development of state borders in Europe homing in on the contemporary state of affairs related to the implementation of the conclusions of the Schengen Agreement. Simultaneously, the article centres on the impact of the functioning of the Schengen Area on potential strengthening of European identity through political, cultural and last but not least, multilingual aspects.

Keywords: political boundaries, state borders, identity, Europe, European Union, Schengen Agreement.
Kľúčové slová: politické hranice, štátne hranice, identita, Európa, Európska únia, Schengenská dohoda.

Introduction

The notion of boundary is generally connected with the space, which it divides into two or more parts. In compliance with this understanding, the present article focuses on semantic contexts of the interpretation of terms, which are linked with the boundary in its geographical settings. We draw primarily on the terminology used in the Anglophone conceptualization of the given issue. In connection with the article's focus, we rely on the delimitation of the notion, which signifies a state border and the zone which surrounds it from both sides.

State borders delimit a territorial scope of state sovereignty. Therefore, they may be taken for a political phenomenon on their own. This also follows from the fact that state borders have both a strategic as well as symbolical meaning for a state; the degree of their control expresses, as a rule, the relationship of the state with neighbouring countries (see Donnan, Wilson 2001). According to Newman and Paasi "international boundaries provide perhaps the most explicit manifestation of the large-scale connection between politics and geography" (Newman, Paasi 1998: 186).

Klafkowski (1981) characterizes a state border from the point of view of international law as a line on which state power ends as well as a line separating the territory of one state from that of another or from an open sea. From the given definition, it follows that state borders are an indispensable element of a state functioning and thus they significantly influence international as well as domestic politics.

State borders can be divided into several types concerning their classification based on their shape, development or function. For our ideas presented in the following sections of this paper, it is important to mention the categories of state borders based on their permeability. With respect to the configuration of the Schengen Area, it is at the same time of supreme importance to highlight the significance of open borders (apart from semi-permeable and impermeable ones), which are characteristic of the states that are already integrated or are undergoing a high degree of integration (Martinez 1994).

Semantic Contexts of the Notion of Boundary

In Slovak, the notion of boundary is used in different contexts. Besides its geographical interpretations signifying a line marking off two territories, which are also the subject of the present article, it can have various meanings related to phenomena in other areas of human knowledge.

With regard to political and spatial, or rather geopolitical semantics, the lexeme *boundary* is used in the Slovak language in the sense of a line separating two territories[1] although this interpretation is many a time very close to that of a state border. State borders form the basic structure of a political and spatial division of the world; political boundaries within a state (e.g. boundaries of administrative units) are derived from them as well as those of supranational units (e.g. the external borders of the Schengen Area).

[1] See the definition of the lexeme *boundary* (in Slovak "hranica") in *Krátky slovník slovenského jazyka* (KSSJ) available at https://slovnik.juls.savba.sk.

In contrast to the Slovak conceptualization, the English language offers a much richer lexical repertoire connected with the notion of boundary or other closely related terms. In Anglophone literature terms such as *boundary, border* and *frontier* (or *borderline*), *limit, borderlands* and many others can be encountered in this context. Due to the focus of the geopolitical section of this paper, the first three terms given above will be discussed in detail.

The political and spatial division of the world forms the subject of interest of political geography which provides basic points of departure also for a geopolitical interpretation of boundaries in various connections. Taking into account the level of research in political geography, we will primarily draw on the interpretation of the selected terms in Polish geography in particular and subsequently also in political science as well as international relations research.

In his translator's note, Bartosz Czepil, the translator of the study by Newman and Paasi (2013), drew attention to the fact that the basic translation problem was related to understanding terms such as boundary. He emphasized intricate denotative and connotative aspects of terms connected with 'boundary' semantics and their occasional interchangeability. Hence, it can be argued that similar difficulties could be faced by a Slovak translator when dealing with the given terminology. Following the initial literature review, it is our intention to attempt to provide a semantic delimitation of the selected terms.

First, the term *boundary* can be interpreted denotatively as the broadest. It usually refers to a general understanding of a boundary line that marks not only states, or intrastate administrative units, but also cultures, social groups or scientific fields (see Newman, Paasi 2013; Gregory *et al*. 2009). This means that the lexeme *boundary* does not have to be strictly endowed with the primary meaning of a line running in the space. Upon interpreting the term under discussion from a spatial perspective, *boundary* is not necessarily identical with a borderline since it can signify delimitation and changeability of social wholes (Trčka 2017).

Second, the term *border* tends to be related to a state border interpreted as a line in the space (for this reason it is sometimes denoted as a *borderline*) which divides the countries in the sense of territories stabilized within international law from other areas (Więckowski 2019). According to Gregory *et al*. (2009: 56) borders "make spaces of national sovereignity, and are thus key sites where the 'inside versus outside' distinctions of territoriality and modern international relations are at once reproduced, reinforced, contested and transcended".This implies that a state border is of high significance in the geopolitical space, because it represents a dominant attribute

which keeps the state in the position of a determining player of international relations.

Third, the lexeme *frontier* is understood in contrast to line-based spatial units such as *boundary* and *border* as a border region with usually a zone morphology of a transitory nature between two territorial wholes. In our case, *frontier* makes up a border zone which surrounds state borders. In our interpretation, there are *frontiers* on both sides of state borders as a participation of two neighbouring states. Their common territorial dimension, transcending a state border, can be designated by the term *borderlands* for this article's sake.

As can be inferred from the above, the characteristics of the three discussed terms, pointing out attendant differences, is often ambiguous. The same holds true for the analysed Polish literature, underlying this paper, in which the interpretation of the examined terms remains equally vague. It should not go unmentioned, however, that a vibrant discussion of the semantics of the terms under investigation can be found in the Anglophone literature, e.g. Gregory *et al*. 2009; Pitzl 2004; Hanks 2011.

In this paper we will use primarily the terms *border* in the sense of line-based state borders and *borderlands* understood as a set of areas of a frontier zone sprawling on both sides of state borders. In their essence, the external boundaries of the Schengen Area which we address in this connection, show the characteristics of *borders.* This is because they are made up by stretches of state borders of the countries which signed the Schengen Agreement and opened their internal borders with the other Member States of this alliance.

Geopolitical Aspects of State Borders in Europe

The original boundaries of European states were made by zones of various breadth which was significantly influenced by natural barriers. With the economic and settlement development the frontier zone gradually became narrower and consequently boundaries acquired a linear configuration. However, this process took place in European states at a different pace. The transformation of the zone boundary into a line boundary took place initially in densely populated and economically developed areas.

At present, boundaries of European states are of an exclusively linear nature. State borders of the Member States of the European Union (henceforth EU), and especially of the Schengen Area, became more permeable, which was related to dynamic integration processes. In this connection it is vital to underscore the impact of the formation of the Schengen Area by

signing the Schengen Agreement in 1985, which has been implemented so far by 22 EU Member States and 4 Member States of the European Free Trade Association (EFTA).

Based on this Agreement, controls on the internal state borders of the Schengen Area were abolished as a natural step towards deepening economic integration. The Schengen *acquis* stipulates that "internal borders may be crossed at any point without any checks on persons being carried out"[2] irrespective of their citizenship. With hindsight it can be stated that the Schengen project has undergone dynamic changes over the past thirty-five years.

The implementation of the Schengen Agreement brought a transformation of state borders into two types. The first type is represented by internal borders, i.e. mutual borders between the Member States. Internal borders have lost their practical dimension connected with border control, functioning of border checkpoints and rules for border crossing. These borders continue to exist only as administrative entities, but their perception has diametrically changed (Szachoń-Pszenny 2018). In compliance with the division by Martinez (1994), the borders can be considered closed.

The second type is constituted by the external borders of the Schengen Area. The external borders have divided the Members States into the 'first line' countries which border on the non-Member States of the Schengen Area and the 'second line' countries whose neighbours are only the Member States of this alliance. In regard to the permeability check of the external borders, special responsibility is given to the 'first line' countries (Szachoń-Pszenny 2018). This obligation culminated in the period of migration crisis when barriers with the aim of restricting the movement of migrants were built on the external borders. As is known, as early as 2004 the *European Border and Coastal Guard Agency* (FRONTEX) was founded with the aim of helping countries which joined the Schengen Agreement to protect their external borders.

The establishment of open external borders turned the attention to the functioning of borderlands, i.e. the territories lying on both sides of internal borders. This development led on the one hand to the elimination of border- and territory-related disputes among the EU Member States and a general détente of cross-border collaboration. On the other hand, state borders were transformed from a barrier into an important integration factor which joined two border zones into a single whole.

[2] See Article 2 of the Schengen *acquis* available at https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2000:239:FULL&from=EN.

Thus, borderland regions became places for communication and collaboration. The regions were open for investors and in this way conceptions of regional development on both sides of state borders could be coordinated. Likewise, the possibilities of eliminating obstacles in the form of a peripheral position arose as well as the effect of synergy in the sense of using a potential on both sides of state borders could be materialized.

Moreover, the possibilities of collaboration within cross-border regions, which were made by territorial units at a sub-state level, lying on both sides of state borders affecting territorially of two or more states, came to the fore. This trend had a relatively long tradition in the EU Member States before the fall of the Iron Curtain, but it gradually spread to Central and Eastern European countries.

The most distinctive expression of cross-border collaboration are Euro-regions which have been part of the contemporary EU since 1958. These cross-border structures have active permanent structures, own administration, sources and decision-making. Euro-regions connect borderlands into a unifying political, economic and social region (Trčka 2017). Within their activities, a boundary does not seem to be a barrier, but a bridge, a place of collaboration and a source of possibilities in various areas of human activity.

European Identity in the Context of European Boundaries

From a wider transdisciplinary perspective, the notion of boundary goes beyond its narrow geopolitical meaning. Considering contemporary cultural, political and multilingual contexts with regard to the European continent it has connections with the construct of European identity.

The primary reading of the term European identity suggests a sense of identification with Europe, both from a cultural as well as political point of view (Galland, Lemel 2014). Although some identification with Europe presumably exists in most European citizens, the concept of European identity is a highly complex, and sometimes also a controversial phenomenon[3]. Despite the inherent intricacies involved in its postmodernist interpretations and a lack of clear-cut boundaries, it should be highlighted that European identity "has been shaped within the confines, and in line with, European integration" (Tekiner 2020).

[3] Consider e.g. the result of the UK's 2016 referendum on EU membership, prompting hot debates on the (non-)essence of European identity, eventually leading to Brexit in 2020.

This long-term political process was institutionally enabled by the EU as a multicultural political and economic alliance of 27 Member States based on sharing common democratic principles such as "respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights"[4], later labelled as 'European values'.

According to a valued Renaissance connoisseur Jacob Burckhardt, the conceptualization of the (Pan-)European identity, based on sharing common values, ideas and historical links without erasing national identities, goes back to Dante Allighieri's thoughts in the Middle Ages envisioning his own country as the whole world (Burckhardt 1990 in Biskub, Danylchuk 2019). Whilst constructing the European identity, significant impetuses after Richard von Coudenhove-Kalergi's initial proposal for a Pan-European Union came with the processes of European integration in the post-war 1940's opposing World War II nationalism as well as in the 1970s in the aftermath of the first wave of the enlargement of the EU. A significant step in the making of the European identity was undertaken with the Maastricht Treaty in 1993, foreshadowing further waves of the EU's enlargement between 1995-2013 (Martinelli 2017 in ibid.). Underscoring the concept of the European citizenship on a legal supranational basis, the Treaty upheld the civic aspect of the European identity within its collective consciousness (Tekiner 2020). Hence, the continued enlargement waves of the EU, simulating a process of an almost infinite extension devoid of territorial restrictions, make the European identity truly special from a geopolitical view. This identity entails searching for the proverbial happy medium between the globalized and localized worlds, between divergence and convergence on cultural, political and linguistic levels.

The tensions between these force on the aforesaid levels, also echoed in the EU's catchphrase 'unity in diversity' (see e.g. Bednárová-Gibová 2020), bring us to the issue of globalization, or rather Europeanization when considering mainland Europe. From a cultural and linguistic angle, multilingualism in the sense of the ability to communicate effectively in several languages, is key to European identity (Fuss *et al*. 2004). As a linguistic embodiment of a supranational de-territorialized identity of its speakers, multilingualism plays a vital role in European citizenship enabling to study, travel and work in all EU Member States.

According to Anderson (1996) state borders are not only an instrument of state politics, but also a determinant of identity when in the 20th century

[4] See Article 2 of the consolidated version of the *Treaty on European Union* available at www.eur-lex-europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj.

they created from national identity the primary and most important political identity of a modern state.

Territorial identity forms an indispensable aspect of being, constituted through existing differences whereby accepting the significance of boundaries in this context (Campbell 1992 in Newman, Paasi 1998). It is only natural that people identify themselves with the space which must have clear boundaries. The boundaries delimit the territory that its inhabitants have a relationship with in the form of territorial identity.

The boundaries of European states before their opening determined a territorially defined identity of its inhabitants. At the same time, they fulfilled a role in distinguishing people from outside (in the sense of "them") from those who live within a particular state ("we"). We can ponder over whether the functioning of the Schengen zone, demarcated by the external borders and internally divided by the open borders between its Member States, strengthens the making of a supranational identity via European identity. Erasing binary differences of the "we" vs. "they" kind can gradually happen within these countries with regard to the other Schengen zone members (see Trčka 2017).

Trčka (2017: 68) writes that "next to the economic crisis we can pose a question if we are not witnesses to the crisis of Europeanism and the return to the perception of national states" (translation by the authors). In this light, the British voters' decision on Brexit and its subsequent implementation could testify to the tendencies of this return although it should be highlighted that Great Britain had not signed the Schengen Agreement.

Besides fostering European identity via the Schengen Area also an opposite process can take place, though. As Križan (2009) contends, this is because when for economic, political or cultural reasons powerful states tend to go back to verified values (also in the sense of national or state identity) in the case of being threatened.

Conclusion

To sum up, the importance of boundary research as well as borderland research homing in on various aspects of research on boundaries, border zones and borderlands resulted in the 1960s in the emergence of new interdisciplinary studies known as *boundary studies* (or *border studies*). Nearly all these research aspects are connected with the issue of state borders. At present, in connection with the contemporary development in Europe, the research on cross-border collaboration is gaining in prominence within boundary studies.

It becomes apparent that the research outcomes within boundary studies can significantly contribute to grasping cross-border collaboration. However, as Duleba (2018) writes, Slovak political science did not response to the needs of such oriented research although with regard to a geopolitical position of Slovakia as well as the nature of its boundaries, the practical use of the knowledge of border studies seems very inspirational for Slovak practical politics. In sum, our paper can be considered as part of a discussion about the the evolution of boundary functions in Europe as well as current trends of cross-border collaboration with respect to shaping European identity.

References

ANDERSON, M. (1996): *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World.* Oxford: Polity.

ANTOŃ, P. (2015): Symboliczne zanikanie granic w Europie. Strefa Schebgen – konsekwencje zmiany koncepcji granic w Unii Europiejskiej. In: *Konteksty Społeczne,* Vol. 3, No. 2, pp. 30-45.

BALAWAJDER, G. (2013): Granica państwowa jako kategoria wielowymiarowa. In: *Pogranicze. Polish Borderlands Studies,* No.1, s. 44-56.

BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ, K. (2020): *Towards an Understanding of EU Translation*. 2nd revised ed. Prešov: Prešovská univerzita.

BISKUB, I.; DANYLCHUK, A. (2019): European Identity: values, cultures and languages. General overview of the European identity study and its connection to the study of languages. In: *Language, Culture, Politics*, Vol. 1, s. 81-92.

CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION (2012), <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj> [10. 8. 2020].

DOŁZBŁASZ, S.; RACZYK, A.; LEŚNIAK-JOHANN, M. (2012): Problematyka granic, pograniczy i współpracy transgranicznej. In: MARKS, E. (ed.): *Relacje współpracy I konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim.* Wroclaw: Gaskor.

DONNAN, H.; WILSON, T. M: (2001): *Borders. Frontiers of Identity, Nation and States.* Oxford – New York: Berg Publishers.

DULEBA, A. (2018): Prečo vlastne border studies? In: DUDINSKÁ, I.; DUNAJ, Ľ.; POLAČKOVÁ, A. (eds.): *Dilema hraníc v interdisciplinárnej perspektíve.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 9-17.

FUSS, D; GARCÍA-ALBACETE, G. M.; RODRIGUEZ MONTER, M. (2004): The role of language skills and foreign country experiences in the development of the European identity. Results from a cross-cultural youth research project. In: *Sociológia*, Vol. 36, No. 3, s. 273-292.

GALLAND, O.; LEMEL, Y. (2014): Les frontiérs de valeurs en Europe. In: BRÉCHON.P; GONTHIER, F. (eds.): *Les valeurs des Européens, Evolutions et clivages*. Paris: Armand Colin, s. 241-263.

GREGORY, D.; JOHNSON, R.; BRATT, G.; WATTS, M. J., WHATSMORE, S. eds. (2009): *The Dictionary of Human Geography.* Malden – Oxford – Chichester: Blackwell Publishing.

HANKS, R.R. (2011): *Geography. Terms, Themes, and Concepts.* Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO.

KAŁUSKI, S. (2015): Granice państw Europy. Zróżnicowanie cech i funkcje. In: *Studia Europieskie,* Vol. 2015, No. 3, s. 9-29.

KLAFKOWSKI, A. (1981): *Prawo międzynarodowe publiczne.* Warszawa: PWN.

KRIŽAN, A. (2009): Územná identita, štát a euroobčianstvo. In: *Slovenská politologická revue*, Vol. 9, No.1, s. 114-124.

MARTINEZ, O. J. (1994): The Dynamics of Border Interaction. New approaches to border analysis. In: SCHOFIELD, C. H. (ed.): *Global Boundaries: World Boundaries,* Vol. 1. London: Routlege, s. 1-15.

NEWMAN, D.; PAASI, A. (2013): Podziały i sąsedstwa w ponowozesnym świecie. Narracje granic w geografii politycznej. In: *Pogranicze. Polish Borderlands Studies,* No.1, s. 12-34. Original: NEWMAN, D.; PAASI, A. (1998): Fences and neighbours in postmodern world: boundary narratives in political geography. In: *Progress in Human Geography,* Vol. 22, No. 2, s. 186-207.

NIKISCHER, R. (2015): Variabilita európskej identity: disparity na úrovni členských štátov. In: *Medzinárodné vzťahy,* Vol. 13, No. 3, s. 240-265.

OPIOŁA, W. (2014): Granica państwowa w teorii pogranicza. In: *Pogranicze. Polish Borderlands Studies,* Vol. 1, No. 1, s. 35-43.

PITZL, G. R. (2004): *Encyclopedia of Human Geography*. London: Greenwood Publishing.

SZACHOŃ-PSZENNY, A. (2018): Granice strefy Schengen a granice Unii Europejskiej – uwarunkowanie normatywne. In: *Pogranicze. Polish Borderlands Studies,* Vol. 6, No. 1, s. 51-75.

TEKINER, U. (2020): The 'European (Union) Identity': An Overview. <https://www.e-ir.info/2020/04/15/the-european-union-identity-an-overview/> [10. 8. 2020].

TRČKA, M. (2017): *Ne-propustné hranice Evropy. Teritorialita, biopolitika a etika.* Praha: Epocha.

TROJANOWSKA-STRZĘBOWSKA, M. (2018): Schengen jako wyzwanie dla teorii integracji europejskiej In: *Przegąd Europejski,* Vol. 2018, No. 3, s. 11-41.

WIĘCKOWSKI, M. (2019): Od barrier i izolacji do sięci i przesztrzenni trnsgranicznej – konceptualizacja projektu. In: *Przegląd Geograficzny,* Vol. 91, No. 4, s. 443-466.

Contact:

prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.

Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky
Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovská univerzita v Prešove

Department of Geography and Applied Geoinformatics
Faculty of Humanities and Natural Sciences
University of Presov

E-mail Address: robert.istok@unipo.sk

doc. PhDr. Klaudia Bednárová-Gibová, PhD.

Inštitút anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of British and American Studies
Faculty of Arts
University of Presov

E-mail Address: klaudia.gibova@unipo.sk

Precedentné mená z diel N. V. Gogoľa v súčasnom ruskom mediálnom diskurze

Katarína Jalová

Abstract

Precedent Names from Works of N. V. Gogol in Contemporary Russian Media Discourse. *The satirical works of N. V. Gogol The Death Souls, The Government Inspector and The Overcoat prove their relevance even in the 21st century. The main characters of these works are constantly appearing in modern Russian society. In the article we deal with the position of precedent phenomena in the Russian media and political discourse, followed up by analyzing the ways of actualization of the most famous precedent names from selected works of N. V. Gogol in contemporary Russian media discourse with a focus on Russian politicians or political situation in modern Russia.*

Keywords: precedent names, N. V. Gogol, media discourse, political discourse.
Kľúčové slová: precedentné mená, N. V. Gogoľ, mediálny diskurz, politický diskurz.

Úvod

Uplynulo takmer dvesto rokov od vzniku satirických diel N. V. Gogoľa *Mŕtve duše*, *Revízor* či *Petrohradské poviedky* a mohlo by sa zdať, že v dnešnej dobe už stratili svoju aktuálnosť. Opak je však pravdou. V súčasnej ruskej spoločnosti (politické špičky nevynímajúc) stále nájdeme množstvo novodobých Čičikovov, Chlestakovov, Manilovov alebo Bašmačkinov, ktorí akoby vyšli rovno zo stránok Gogoľových diel a adaptovali sa na život v 21. storočí.

Mená hlavných postáv diel N. V. Gogoľa sa neustále objavujú v ruských médiách v rôznych tematických súvislostiach, čím sa dané mená radia medzi precedentné, t. j. „individuálne mená, spojené buď so široko známym textom, zvyčajne tiež precedentným (napríklad *Pečorin*, *Ťorkin*), alebo s precedentnou situáciou (napríklad *Ivan Susanin*); je to akýsi zložený znak, pri použití ktorého v komunikácii dochádza k apelácii nie k vlastnému denotátu (referentu), ale k súboru diferenciálnych príznakov daného prece-

dentného mena; môže pozostávať z jedného (napríklad *Lomonosov*) alebo niekoľkých elementov (napríklad *Kulikovo pole*), pričom označuje jeden pojem" (Krasnych 2002: 48). V našom výskume sme sa zamerali na najčastejšie aktualizované precedentné mená *Čičikov*, *Manilov*, *Nozdriov*, *Pľuškin* z diela *Mŕtve duše*, *Chlestakov* z komédie *Revízor* a *Akakij Akakievič Bašmačkin* z poviedky *Plášť* v súčasných ruských médiách v súvislosti s označením ruských politických dejateľov alebo aktuálnej politickej situácie.

Precedentné mená a ich postavenie v ruských médiách

Precedentné mená ako jeden z hyponymických pojmov precedentných fenoménov predstavujú veľmi produktívnu oblasť záujmu ruských novinárov. Musíme však podotknúť, že časté používanie precedentných fenoménov vo všeobecnosti je typické aj pre každodennú komunikáciu členov ruského lingvokultúrneho spoločenstva a ruské média plne odzrkadľujú túto skutočnosť, čím sa približujú jazyku svojich recipientov. Podľa M. Kazakovej podobné zmeny v jazyku médií „prebiehajú pod znakom demokratizácie jazyka, odklonu od oficiálnosti a orientácie na živú, prirodzenú a nenútenú reč", pričom jazyk konkrétneho periodika závisí od „diskurzívnych charakteristík – typu vydania, jeho koncepcie, ideológie, zakladateľov, inzerentov, sponzorov a iných extralingvistických parametrov" (Kazak 2012: 4).

Štruktúra informačno-rečovej činnosti v médiách realizovaná prostredníctvom profesionálnych sprostredkovateľov, ktorých úlohou je spracovať prvotné informácie z rôznych zdrojov a menej dôležité vyčleniť, sa odráža v mediálnom diskurze (por. Duskajeva 2018). Diskurz je vo svojej podstate „multidimenzionálny jav. Zahŕňa nielen lingvistický aspekt, ale tiež napríklad textovolingvistický, sociálny, psychologický, kognitivistický, semiotický, kulturologický, rétorický a iné aspekty" (Orgoňová, Dolník 2010: 63).

T. Dobrosklonskaja definovala mediálny diskurz ako „súhrn procesov a produktov rečovej činnosti v sfére masovej komunikácie v celom bohatstve a zložitosti ich vzájomného pôsobenia" (Dobrosklonskaja 2014: 198). Podľa L. Duskajevovej je mediálny diskurz „objekt mediálnej lingvistiky, ktorý sa skúma v rôznych štruktúrnych prejavoch: od výpovedí založených na rôznych východiskách po celistvé texty a súhrny textov; typ inštitucionálneho diskurzu, ktorý v mediálnej reči objektivizuje žurnalistickú, reklamnú a PR činnosť orientovanú na masové pôsobenie" (Duskajeva 2018). Pri opise súčasného mediálneho diskurzu lingvisti uvádzajú jeho „expresívny a hodnotiaci charakter, informačnú a ovplyvňujúcu funkciu, ktorá vzniká

ako osobité jazykové tkanivo spojením expresie a štandardu. Pritom rozhodujúcu úlohu zohráva politická orientácia mediálneho textu – prenos informácie s naprogramovaným zameraním na jej sociálne hodnotenie v zadanom smerovaní" (Petrova, Raciburskaja 2016: 9).

S mediálnym diskurzom a jazykom médií je úzko prepojený aj politický diskurz ako objekt výskumu politickej lingvistiky. O prepojení daných diskurzov hovoria aj slovakisti O. Orgoňová a J. Dolník: „politický diskurz zahŕňa politické komunikačné akty v kontinuite politického diania v sledovanom priestore, ktorých aktérmi sú primárne politici, prípadne pracovníci médií (novinári, moderátori televízie či rozhlasu), sekundárne aj široká (interaktívna) verejnosť. Typickým priestorom na verejnú prezentáciu politických zámerov a činov (vlády, parlamentu, prezidenta, politických strán, ministrov) sú médiá, v ktorých politickí aktéri opisujú, vysvetľujú, ale aj presadzujú svoje „obrazy sveta" a cesty k nim – často v konfrontácii s politickými oponentmi" (Orgoňová, Dolník 2010). Prelínanie politického diskurzu s inými typmi diskurzov - právnickým, vedeckým, masmediálnym, pedagogickým, reklamným, religióznym, športovým, umeleckým a pod. spomína tiež ruská lingvistka J. Šejgalová (por. Šejgal 2000: 18).

Za hlavný cieľ politického diskurzu viacerí výskumníci pokladajú jeho potenciál ovplyvňovať adresáta. Politický diskurz tak „odzrkadľuje hlavne zápas o moc, a to je určujúci moment na výber komunikačného konania a jazykovej stratégie aktérov s cieľom pôsobiť na intelektuálnu, vôľovú a emočnú sféru adresáta. V politickej komunikácii badať zosilnenie persuazívnosti prejavov, čo má za cieľ zvýšiť konkurencieschopnosť v situácii, ktorú determinuje názorová pluralita a uvoľnenie inštitucionálnych konvencií" (Dulebová 2015: 96).

Jednou z komunikačných stratégií, často využívanou nielen novinármi, ale aj politikmi, je zaradenie precedentných fenoménov do ústnych alebo písomných prejavov, za čím stojí „snaha emočne ovplyvniť diváka, z čoho logicky vyplýva zdôraznenie nie vecných pojmov, ale obrazov s cieľom zapôsobiť na adresáta prostredníctvom určitých asociácií, ukotvených v kognitívnej báze národa a vo vedomí takmer každého nositeľa jazyka" (Cingerová, Dulebová 2019: 36). Dané asociácie azda v najväčšej miere vyvolávajú precedentné fenomény so zdrojom v klasickej ruskej literatúre 19. storočia, pričom popri modifikáciách precedentných výpovedí (t.j. „reprodukovateľný produkt rečovo-kognitívnej činnosti, ukončená jednotka, ktorá môže aj nemusí byť predikatívna; zložitý znak, ktorého celkový význam sa nerovná súčtu významov jeho jednotlivých komponentov, posledný je vždy „širší" než jednoduchý súhrn významov" (Gudkov, Krasnych, Zacharenko 1997: 65)) je častým javom aktualizácia precedentných mien hlavných hrdinov určitých diel, zvyčajne rovnako precedentných. Tvrdenie J. Sipka, že

„antroponymá sú najviac používanými precedentnými fenoménmi v súčasnej publicistike v pozícii jazykových prostriedkov hodnotenia, čo je vcelku prirodzené, nakoľko hodnoty (a antihodnoty) napokon vytvára práve človek" (Sipko 2013: 12), podporuje aj výskum V. Džanajevovej, podľa ktorého v politickom diskurze dominujú precedentné mená nad ostatnými precedentnými fenoménmi (48,2%) (Džanajeva 2008: 11). Tento fakt možno vysvetliť tým, že „precedentné mená sa jednoduchšie asociujú vo vedomí s určitým etalónom, vzorom správania, stávajú sa symbolmi a nadobúdajú hodnotiaci rozmer" (Kurbakova 2006: 126).

Podľa našich doterajších výskumov v ruskom mediálnom a politickom diskurze prevládajú precedentné mená s negatívnymi konotáciami, čo môže byť zapríčinené výraznejším hodnotiacim charakterom toho-ktorého média. Pri pohľade na hociktoré periodikum si recipient všíma dominanciu negatívnych správ – prírodné katastrofy, kriminálne prípady, ale aj hodnotenie činnosti politikov, funkčnosti, resp. nefunkčnosti štátnej správy. Práve pri takýchto príležitostiach sa do popredia dostávajú precedentné mená známych literárnych podvodníčkov (napr. Čičikov, Ostap Bender, Panikovský a pod.) alebo bezvýznamných úradníkov (napr. Bašmačkin). Niektoré precedentné mená sa dokonca stali symbolmi určitých ľudských (opäť najmä záporných) vlastností – Pľuškin ako symbol patologickej lakomosti, Oblomov ako symbol lenivosti, či Manilov ako symbol nečinného rojčenia.

Gogoľovské postavy v súčasnej ruskej politike

Nikolaj Vasilievič Gogoľ chcel vo svojich dielach „vykoreniť zlo v človeku, nie však človeka ponížiť" (Kovačičová 2003: 83). V komédii *Revízor* (1835) vytvoril „nesmrteľné typy siláckeho chvastúnstva (falošný revízor Chlestakov) a poníženej podlízavosti provinčnej vrchnosti a meštianstva" (Kovačičová 2003: 82). V románe-poéme *Mŕtve duše* (1835 – 1840) sa naplno prejavilo Gogoľovo poetologické novátorstvo, pre ktoré je podľa A. Eliáša typické „kreovanie statických, ale veľmi plasticky a presvedčivo prezentovaných typov byrokratov a statkárov (Manilov, Nozdriov, Sobakevič, Pľuškin, Korobočka), konfrontácia ubíjajúcej každodennej prázdnej existencie s víziou sily a svetlej budúcnosti ľudového Ruska, transformácia tradičného hrdinu pikareskného románu do podoby novodobého „podnikateľa" Čičikova, organizácia sujetu „cestopisu" podľa princípu „čím ďalej, tým horšie", vťahovanie čitateľa do deja priamymi osloveniami, familiárny tón narácie a pod." (Eliáš 2013: 83). V cykle poviedok *Petrohradské poviedky* sa do centra záujmu autora dostáva tzv. „malý človek", ktorý je síce „poznamenaný romantickou optikou, ale autor reflektuje aj je-

ho bezprávne postavenie v spoločnosti a túžbu po ľudskej dôstojnosti" (Kovačičová 2003: 82), čoho dôkazom je aj novela *Plášť*.

Gogoľova „viera vo vnútorné sily a obrodný potenciál Ruska" (Kovačičová 2003: 83) sa ani po takmer dvesto rokoch od vzniku spomínaných diel nenaplnila, čoho dôkazom je prítomnosť gogoľovských charakterových archetypov v modernej ruskej spoločnosti. Statkárov sa buď pretransformovali na úspešných politikov alebo sa ich idey stali základom oficiálnej štátnej politiky.

V prvom prípade nachádzame prirovnania V. Putina ku Čičikovovi, na pohľad obyčajnému človeku, ktorý sa však vyznačuje silným podnikateľským duchom a snahou získať majetok: „Но Путин ошибся. Может, он и в самом деле, как **Чичиков**, объезжал постсоветских помещиков с предложениями и ассигнациями. Но только вот наши души оказались не мертвыми. А мы - не крепостными"; „Владимира Владимировича Путина, как и **Павла Ивановича Чичикова**, возможность крушения не заботит. Его пугает расплата за незаконное приобретение восьмидесяти пяти процентов крепостных, ревущих у телевизора в восторге от захвата украинского Крыма. При этом Крым Путину, в сущности, не нужен. Крым для Владимира Владимировича такая же иллюзия, как земли в Херсонской губернии, куда **Чичиков** хотел вывести заложенные в банк мертвые души". V oboch príkladoch autori článkov narábajú aj s precedentným výrokom *mŕtve duše* v jeho prenesenom význame označujúcom „ľudí, ktorí existujú len na papieri, aby sa nimi tá-ktorá organizácia mohla preukázať, fiktívni členovia strany atď." (Cingerová, Dulebová, Hrčková 2016: 90). Omnoho častejšie je však prirovnanie Putina k „malému človeku" a bezvýznamnému úradníčkovi Akakijovi Akakijevičovi Bašmačkinovi. Ešte v roku 2004 tak urobili noviny Moscow Times: „Сегодняшний Владимир Путин – это чекист **Акакий Акакиевич** – герой гоголевской «Шинели», у которого злые люди украли шинель, посадили его на трон в незнакомой и лишенной комфорта стране, по каким-то причинам названной Российской Федерацией"; v podobnom duchu pokračovala pre The Independent známa ruská novinárka a kritička V. Putina Anna Politkovská: „Путин похож на гоголевского **Акакия Акакиевича**. Он маленький серый человечек, который и хочет быть серым. История дала Путину шанс стать великим, а не серым, но он все равно серый"; „Ванденко действительно все-таки журналист ТАСС, государственного агентства, он здесь действовал очень тонко. В этой тонкости, в этой двусмысленности, в этом эзоповом языке интервью как раз Путин и проиграл. [...] Ванденко достал из Путина маленького человека, такого **Акакия Акакиевича**"; „**Башмачкин** в Кремле?".

Bývalého premiéra D. Medvedeva novinári prirovnávajú raz k nečinnému rojkovi Manilovovi: „Условный **Манилов-Медведев** назвал этот процесс «гильотиной», думая, что изящно шутит"; „Николай Гоголь был бы весьма уместен для комментариев ко многим **маниловским** начинаниям российской власти, и в том числе к приятным рассуждениям председателя партии и правительства Дмитрия Медведева в «Горках» среди верных соратников по цифровой экономике, если бы не одно но"; inokedy k chvastúňovi Chlestakovovi: „Медведев – словно современный **Хлестаков** из гоголевского «Ревизора». Тот тоже говаривал, как и нынешний его прообраз: «Я не хотел писать, но театральная дирекция говорит: «Пожалуйста, братец, напиши что-нибудь». Думаю себе: «Пожалуй, изволь, братец!» И тут же в один вечер, кажется, всё написал, всех изумил. У меня лёгкость необыкновенная в мыслях»"; „Извините за литературную аналогию, но Медведев мне напоминает гоголевского **Хлестакова**: бросает красивый лозунг, затевает какую-то движуху, а потом с легкостью перескакивает на другие, также обреченные на забвение, проекты".

Náležitým prirovnaniam sa nevyhli ani iní ruskí politici: „**Хлестаков** нашего времени, или политический балаган депутата Ищенко"; „Он [minister ekonomického rozvoja Oreškin, pozn. aut.] мне напоминает известных литературных персонажей **Ноздрева** и **Хлестакова** в одном лице"; „Судя по отдельным высказываниям господ Соколова и Надирова, можно предположить, что они вообще не видят здесь разницы и готовы, как **Ноздрев**, утверждать: «Все, что ни видишь по эту сторону, все это мое, и даже по ту сторону все мое»".

Ako sme už spomínali, ďalšou možnosťou aktualizácie precedentných mien z diel N. V. Gogoľa je uplatnenie myšlienok jednotlivých literárnych postáv v spôsobe fungovania ruského politického alebo ekonomického systému, a to použitím mena danej postavy v množnom čísle, často aj s malým začiatočným písmenom, čím sa posilňuje prechod vlastných mien k všeobecným: „А нужно ли это стране, где правят бал современные политические **«хлестаковы»** и **«чичиковы»**, пытающиеся продолжить политику своих предшественников, которые ужасали мир, а народ, как ни удивительно, гордился этим"; „Настал час, когда гоголевские **ноздревы**, **маниловы**, **коробочки** оказались живее всех живых. И даже показывают, как правильнее взять от жизни всё, между делом оформив европейское гражданство"; „Нынешние **«Ноздревы и Чичиковы»** во власти, попавшие туда исключительно за счет нахрапистости и полного отсутствия моральных устоев, терпеть не могут людей, которые способны что-то сделать своими руками и головой"; „Я глубоко убеждена и не устану повторять: моей родиной

многие сотни лет управляют известные всем **Ноздрёв**, **Плюшкин** и **Собакевич**"; „Власть административного абсолюта, столь же ленивого, неповоротливого, недалекого и вороватого, как и многие из ее подданных, находится в нашей стране на своем месте. Совершенно как отец среди своего семейства. Как **Ноздрев** среди своих любимых псов".

Druhým spôsobom je spojenie precedentného mena s ďalšími slovami dotvárajúcimi nový význam: „Госдума утвердила **бюджет имени Плюшкина**"; „Однако деньги умирают без движения, и продолжать **«политику плюшкиных»**, начатую в далёком 2004 году, больше нельзя"; „Работая в правительстве, он проводил **«политику Плюшкина»**, когда все нужно накапливать в амбарах и ничего не направлять на развитие"; „Ситуация усугубляется нацеленностью Минфина (да и правительства Медведева в целом) на замораживание как можно большего объема средств налогоплательщиков в федеральном бюджете. Жертвами этой **«политики Плюшкина»** становятся в первую очередь работники бюджетных организаций регионов: врачи, учителя, воспитатели, библиотекари".

Treťou možnosťou je použitie odvodeného slova od precedentného mena, v našom prípade ide o slovo *manilovščina*, t.j. „zasnený a pasívny vzťah k okoliu, neopodstatnená bezstarostnosť" (Ožegov, Švedova 1999: 341) odvodeného od mena Manilov: „Причем путинская, несмотря на весь сталинский запал автора, слишком сложна для реализации. Сажать, конечно, за нарушение правил регистрации несложно. Но вот по части патриотизма, который должен цементировать нацию, – это **маниловщина**"; „Как наложить на **маниловщину** карательную действительность"; „Призывать сегодня эти десятки миллионов жить не по лжи, не принимать подачки от власти, и за эти подачки не голосовать – это **маниловщина**"; „А ждать, что когда-то кто-то попросит ту или иную группу мыслящих граждан подумать над каким-то проектом, решением, – это политическая **маниловщина**"; „В целом практичная теория Соловья, как и другие шаги кремлёвских, включая пиар Собянина, выглядят пока чем-то средним между обычной дезинформацией и типично российской **маниловщиной**".

Záver

Súčasní ruskí novinári rovnako ako Gogoľ v polovici 19. storočia neustále poukazujú na chyby a nedostatky modernej ruskej spoločnosti a politických

činiteľov, ktoré azda najlepšie charakterizujú postavy z nesmrteľných vždy aktuálnych diel N. V. Gogoľa *Mŕtve duše*, *Revízor* a *Plášť*.

Zovšeobecnením poznatkov z nášho krátkeho výskumu sme dospeli k záveru, že precedentné mená literárneho pôvodu (v danom prípade z vybraných diel N. V. Gogoľa) presne reflektujú súčasný stav modernej ruskej spoločnosti prezentovaný v ruských médiách. Výberom konkrétnych precedentných mien s negatívnymi konotáciami nozinári nastavujú zrkadlo politickým činiteľom, ktorí si za svoju (ne)činnosť vyslúžili nelichotivé prirovnania k rojkovi Manilovovi, chvastúňovi Chlestakovovi či podnikavému podvodníkovi Čičikovovi. Vlastné hodnotenie dostali aj, často neúspešné, politické aktivity jednotlivých politikov, resp. vlády – nerealizovateľné plány sa inak ako „manilovščinou" nazvať nedajú a plán na šetrenie v štátnom rozpočte dostal posmešný prívlastok „politika Pľuškina". K čomu viedla jeho prehnaná šetrnosť si pamätá každý čitateľ *Mŕtvych duší*. Práve takéto hodnotenie je jednou z nosných funkcií precedentných fenoménov v mediálnom texte. Autori novinových článkov tak ostrým hodnotením zároveň presviedčajú recipientov o pravdivom stave spoločnosti, čím sa do hry dostáva persuazívna funkcia precedentných mien.

V úspešnosť oprávnenej kritiky politikov zo strany novinárov ostáva len dúfať, rovnako ako aj v to, že nastane povestné obrodenie ruskej spoločnosti, v ktoré do poslednej chvíle veril N. V. Gogoľ.

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu KEGA *052UK-4/2018 Vysokoškolská učebnica Kultúrne regióny Ruska v cestovnom ruchu.*

Literatúra

CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I., HRČKOVÁ, K. (2016): *Glosár ruských lingvoreálií.* Bratislava: STIMUL.

CINGEROVÁ, N.; DULEBOVá, I. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze.* Bratislava: Univerzita Komenského.

DOBROSKLONSKAJA, T. (2014): *Medialingvistika: sistemnyj podchod k izučeniju jazyka SMI.* Moskva: FLINTA.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka. Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt.* Bratislava: Univerzita Komenského.

DUSKAJEVA, L. (2018): *Medialingvistika: slovar-spravočnik.* Moskva: FLINTA, Nauka.

DŽANAJEVA, V. (2008): *Lingvokognitivnyje osnovy kommunikacii: inokuľturnyje precedentnyje fenomeny.* Vladikavkaz.

ELIÁŠ, A. et al. (2013): *Ruská literatúra 18. – 21. storočia.* Bratislava: VEDA.
GUDKOV, D.; KRASNYCH, V.; ZACHARENKO, I. (1997): Kognitivnaja baza i precedentnyje fenomeny v sisteme drugich jedinic i v kommunikacii. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 9. Filologija, č. 3, s. 62-85.
KAZAK, M. (2012): *Jazyk gazety.* Belgorod: Izdateľstvo Belgorod.
KOVAČIČOVÁ, O. et al. (2003): *Krátky slovník ruských spisovateľov.* Bratislava: Univerzita Komenského.
KRASNYCH, V. (2002): *Etnopsicholingvistika i lingvokuľturologija: kurs lekcij.* Moskva: Gnozis.
KURBAKOVA, J. (2006): *Nacionaľno-precedentnyje fenomeny i jedinicy s metaforičeskim značenijem v SMI.* Moskva.
ORGOŇOVÁ, O.; DOLNÍK, J. (2010): *Používanie jazyka.* Bratislava: Univerzita Komenského.
OŽEGOV, S.; ŠVEDOVA, N. (1999): *Tolkovyj slovar russkogo jazyka: 80 000 slov i frazeologičeskich vyraženij.* Moskva: Azbukovnik.
PETROVA, N.; RACIBURSKAJA, L. (2016): *Jazyk sovremennych SMI: sredstva rečevoj agresii.* Moskva: FLINTA.
SIPKO, J. (2013): *Precedentnyje imena v pozicii ocenočnych sredstv.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
ŠEJGAL, J. (2000): *Semiotika političeskogo diskursa*. Moskva: Peremena.

Kontakt:

Mgr. Katarína Jalová

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: katarina.jalova@uniba.sk

Politická koronalexika

Martina Kášová

Abstract

Coronavirus-Related Political Vocabulary. *The aim of this paper is to point out that the vocabulary related to the emergence of the new phenomenon also includes political lexicon containing the elements of politics, economics and sociology. Our source of the vocabulary was language as such, primarily the original press of all German-speaking countries. Therefore, the material used consists of German, as well as Austrian and Swiss words. The lexemes were obtained by researching the daily press from January 2020 until the publication itself and thus, until June 2020, which is why it also contains the latest lexemes.*

Keywords: Coronavirus, politics, lexicon, vocabulary, lexeme.
Kľúčové slová: Koronavírus, politika, lexika, slovná zásoba, lexéma.

Úvod

Prvé symptómy neznámej choroby, ktorá sa prejavuje horúčkou, kašľom, slabosťou a dýchacími ťažkosťami, boli zaznamenané už začiatkom decembra v čínskej provincii Chu-pej, konkrétne jej hlavnom meste Wu-chan. Za pôvodcu pandémie sa považujú netopiere, ktoré spôsobili prenos zmutovaného zvieracieho koronavírusu na človeka. Tento koronavírus sa označuje skratkou Sars-CoV-2, poznáme ho aj pod termínom *neuartiges Coronavirus – nový koronavírus.* Spôsobuje pľúcne ochorenie, ktoré dostalo názov Covid-19 zložený z troch častí – „Co" ako korona (Corona), „vi" ako vírus (Virus) a „d" ako disease (z angličtiny choroba / Krankheit), ako aj „19", čo symbolizuje rok 2019, v ktorom bol koronavírus objavený (Schäfer, Weiner 2020). Túto chorobu poznáme z médií aj pod názvom *Coronavirus-Pandemie (e) – pandémia koronavírusu,* v nemčine aj v skrátenom tvare *Corona-Pandemie (e),* prípadne *Coronavirus-Krise (e) – kríza spôsobená koronavírusom* (neskôr sa udomácnil a spopularizoval krátky kalk *koronakríza*) v skrátenom tvare v nemčine aj *Corona-Krise (e)* či v inom ortografickom zápise ako *Coronakrise (e).*

Hrozba nového koronavírusu bola a je výzvou nielen pre medicínu, infektológiu, ekonómiu, sociológiu, ale aj pre mnohé iné vedy, ku ktorým politolingvistika nepochybne patrí.

A preto je aj cieľom tohto príspevku[1] poukázať na to, že slovná zásoba, ktorá vznikla v súvislosti so vznikom spomínaného nového fenoménu, zahŕňa aj politickú lexiku, resp. takú, ktorá sa nachádza na rozhraní politiky, ekonómie a sociológie.

Materiál sme čerpali zo živého jazyka, z originálnych, najmä publicistických prameňov všetkých nemecky hovoriacich krajín. Lexémy sme získavali sledovaním dennej tlače v období od januára 2020 až do júna 2020.

Praktické príklady politickej koronalexiky

V publicistických textoch sa vyskytuje pomerne veľké množstvo lexém, ktoré súvisia s politickým jazykom, ktorý sa delí do viacerých oblastí (Štefančík, Dulebová 2017: 17). V tejto časti príspevku sa zameriame na tie, ktoré si vyžadujú istú mieru poznania reálií danej krajiny, eventuálne poznanie obsahu jednotlivých lexém. Kvôli rozsahu tohto príspevku nemôžeme spomenúť všetky, ktoré sa v textoch vyskytli v spomínanom období.

Ampelsystem (s) – spôsob uvoľňovania opatrení prijatých na zamedzenie šírenia pandémie koronavírusu v troch stupňoch, podobne ako na semafore[2]. Niektoré krajiny ponúkajú dokonca päťstupňové uvoľňovanie, napr. Bádensko-Württenbersko[3] (Corona-Lockerungen 2020).

S týmto termínom súvisí aj *Ampelindikator (r) – ukazovateľ vo fázach uvoľňovania opatrení*. Jednotlivé ukazovatele sú naviazané na systém „se-

[1] Zároveň je tento príspevok jedným z výstupov grantového projektu KEGA 034PU-4/2019.

[2] V slovenčine sa termín „semafor“ používa v súvislosti s rozpočtovou politikou ako „rozpočtový semafor“.

[3] Opatrenia sa uvoľňovali v piatich stupňoch. Prvý „svetlozelený“ platil od 11.05.2020 a týkal sa otvorenia športovísk, masážnych a kozmetických zariadení ap. Druhý „zelený“ stupeň bol naplánovaný na predturíčne obdobie a zahŕňa otvorenie terás a kempingov, požičovne člnov a bicyklov a otvorenie štvrtých tried na školách. Tretie „žlté“, opäť predturíčne uvoľnenie, sa týka aj otvorení stravovacích zariadení napr. v školách, ako aj otvorenie škôlok a družín, predpokladom je však, že sa šírenie infekcie zastabilizuje. Štvrtý „oranžový“ stupeň od Turíc zahŕňa krátkodobé otvorenie ubytovania v hoteloch a turistických atrakcií. Piaty „červený“ stupeň sa týka výstav, športových a kultúrnych podujatí, na ktorých sa zúčastňuje veľké množstvo ľudí.

mafora“. Je to[4] a) reprodukčné číslo R, b) počet novoinfikovaných osôb za posledných sedem dní na stotisíc obyvateľov, c) podiel pacientov, ktorí si vyžadujú miesto na jednotke intenzívnej starostlivosti. Ak je hodnota R pod 1,1, vtedy je semafor zelený. Ak je hodnota vyššia ako 1,1 v intervale trikrát za sebou, semafor sa zmení na žltú. Ak je táto hodnota trikrát za sebou nad 1,2, semafor sa zmení na červenú. Ak je počet nových infekcií za posledných sedem dní nižší ako 20, semafor je zelený. Ak je toto číslo vyššie ako 20, semafor je žltý. Ak počet presiahne 30, semafor je červený. Ak je hodnota pod 15 percent, semafor je zelený, nad 15% žltý a ak je pomer nad hodnotou 25 percent, semafor je červený. K opätovnému obmedzovaniu opatrení dôjde v tom prípade, ak všetky tri ukazovatele budú v červenej zóne.

Synonymom k tomuto termínu je *Frühwarn-System (s) – systém včasného varovania*, alebo aj upresňujúci *Corona-Frühwarnsystem (s) – systém včasného varovania pred novým koronavírusom*.

Aj česká vláda schválila s platnosťou od 15. júna 2020 tzv. *semafor*. Ide o systém označujúci bezpečnosť európskych krajín pre cestovanie. Zelená farba označovala bezpečné krajiny, oranžová krajiny so stredným rizikom nákazy a červená s vysokým rizikom nákazy (Veľká Británia a Švédsko).

Corona-Gefängnisrevolte (e) – väzenská vzbura. Ide o väzenskú vzburu kvôli obmedzeniam návštev súvisiacich s epidémiou koronavírusu.

Corona-Generation (e) – generácia (mladá) v období koronavírusu. Ide predovšetkým o mladých ľudí, ktorí boli kvôli pandémie koronavírusu postihnutí jej ekonomickými následkami, a preto majú z dôvodu krízy zlé vyhliadky na úspešný štart svojej kariéry.

Corona-Großeinsatz (r) – veľký zásah súvisiaci s koronavírusom. Ide o zásah z dôvodu nutnosti evakuácie utečeneckého tábora vo Viedni kvôli pandémii koronavírusu.

Corona-Helden (Pl.) – hrdinovia koronavírusu. V období pandémie boli za hrdinov považovaní všetci, ktorí prichádzali do styku s nakazenými, prípadne možnými nakazenými, v prvej línii v bezprostrednom styku, teda lekári a sestry, ošetrovatelia, policajti, hasiči, predavačky, pracovníci na železnici, vodiči autobusov, zásobovači, pracovníci pošty a mnohí iní. Ide však aj o tých, ktorí sa s pandémiou vyrovnávali ako dobrovoľníci v rozličných oblastiach, napr. pri pomoci so zásobovaním starších alebo hendikepovaných ľudí.

Ako reakcia na nedodržiavanie zavedených pravidiel vznikol termín *Null-Toleranz-Politik (e) – politika nulovej tolerancie* zo strany vlády

[4] V médiách bol tento systém prezentovaný na príklade hlavného mesta Berlín (Maier-Borst 2020).

a kontrolných orgánov spojená s kontrolou a netolerovaním porušovania *opatrení na zamedzenie šírenia* nového *koronavírusu.*

Corona-Impfstoff-Krieg (r) – vojna o vakcínu. Je to slovná „vojna" súvisiaca s vyvíjaním novej očkovacej látky proti koronavírusu. Išlo o nepriamu hospodársko-politickú potýčku medzi USA a Nemeckom. Americký prezident D. Trump mal nemeckých vedcov zo súkromnej firmy CureVac v Tübingene, ktorí pracovali na vývoji potenciálnej očkovacej látky, lákať pod zámienkou finančných výhod na výskum do Spojených štátov a tým si zaistiť jej vlastníctvo (Dams 2020, Schlegel 2020).

V neskorších fázach vývinu infekcie a pokročilejšom vývoji, dokonca výrobe očkovacej látky, požili médiá v súvislosti s D. Trumpom termín *Rüpel-Taktik (e) – taktika grobianstva* (Kramar, Steiner-Gashi 2020).

Corona-„Marzahn-Szenario" (s) – scenár (hrozivý) z východoberlínskej štvrte Marzahn[5]. Ide o najväčšie panelákové sídlisko v hlavnom meste Nemecka v Berlíne[6] z čias bývalej NDR, kde žije množstvo ľudí na malom priestore, patriacich najmä do nižších sociálnych tried. Spolu s opatreniami zavedenými na obmedzenie šírenia pandémie koronavírusu narastá strach z ich negatívnych dôsledkov, napr. pri obmedzení vychádzania, uzavretí škôl a pracovísk tam môže vzrásť domáce násilie.

Corona-Mutprobe (e) – skúška odvahy v časoch pandémie. Ide o nedodržiavanie nariadených opatrení v čase pandémie, napr. opomínanie nosiť rúško. Na toto nezodpovedné správanie upozorňovala najmä kancelárka Angela Merkelová a jej vyjadrenia prevzali viaceré médiá (Merkel kritisiert 2020, Beug 2020).

Gesundheits-NATO, e – zdravotnícke NATO. Ide o termín nemeckého ministra zdravotníctva Jensa Spahna, ktorý vyjadril obavy z v súvislosti s prebiehajúcimi demonštráciami proti obmedzeniam spojených s pandémiou koronavírusu. Naznačil, že Európa potrebuje lepší mechanizmus na riešenie zdravotných kríz, podobný, ako sa našiel na riešenie finančných kríz. Európska únia by mala byť jadrom pre vzájomnú podporu v prípade pandémie, akési „zdravotnícke NATO" (Spahn: Europa 2020).

Infektionsschutzgesetz (s) – zákon o ochrane pred nákazou. Pod týmto termínom sa ukrýva zákon na ochranu obyvateľstva pred epidémiami na vnútroštátnej úrovni. Zahŕňa zmeny v už existujúcich zákonoch a nariadeniach, ktoré sú určené na boj s epidémiou. K tomuto termínu

[5] Marzahn-Hellersdorf je desiaty administratívny obvod v Berlíne. Má viac ako 260 000 obyvateľov.

[6] Berlín má 12 obvodov, v ktorých žije vyše 3 700 000 obyvateľov. Okrem horeuvedeného obvodu je to Mitte, Charlottenburg-Wilmersdorf, Neukölln, Pankow, Tempelhof-Schöneberg, Steglitz-Zehlendorf, Friedrichshain-Kreuzberg, Reinickendorf, Treptow-Köpenick, Lichtenberg a Spandau.

vznikli aj ďalšie synonymá, napr. *Epidemie-Schutz-Gesetz (s) – epidemický zákon / zákon o ochrane pred epidémiou* alebo *Pandemie-Schutz-Gesetz, s – pandemický zákon / zákon o ochrane pred pandémiou* (Stalinski 2020).

Krisenkanzlerin (e) – krízová manažérka. Nemecko bolo počas pandémie jednou z najviac postihnutých krajín v Európe i vo svete s mnohými potvrdenými prípadmi nákazy koronavírusom, avšak oproti iným krajinám s pomerne nízkou úmrtnosťou. Na čele vlády stála v týchto krízových časoch kancelárka Angela Merkelová, ktorú za jej pokojný a racionálny prístup k riešeniu problematiky v oblasti hospodárstva, politického i sociálneho života ocenili mnohé krajiny. V slovenskom preklade je preto kancelárka Merkelová označovaná termínom *krízová manažérka* namiesto doslovného „krízová kancelárka".

Lex Corona (e) – lex korona. Ide o súbor mimoriadnych zákonných opatrení Ministerstva financií, zákon na „zjemnenie" dôsledkov pandémie COVID-19. Tieto sa týkajú občianskeho, pracovného, konkurzného aj trestného práva.

Soforthilfe-Antrag (r) – žiadosť o poskytnutie okamžitej pomoci. Ide o program núdzovej pomoci pre podniky a živnostníkov kvôli ekonomickým a sociálnym škodám, ktoré spôsobil koronavírus v súvislosti s odstavením výroby, dovozu, zatvorením prevádzok, obchodov atď.

Spahn-Anweisung (e) – nariadenia spolkového ministra zdravotníctva Jensa *Spahna*, ktorý od roku 2018 zastáva tento úrad vo štvrtej vláde Angely Merkelovej. V tom istom roku kandidoval na post predsedu CDU , jeho kandidatúra však bola neúspešná. Išlo o opatrenia spojené so zamedzením šírenia nového koronavírusu medzi obyvateľstvom pre organizácie, inštitúcie, ku prevádzkovaniu obchodov, k vykonávaniu činností, cestovaniu atď.

Zwei-Fronten-Krieg (r) – boj na dvoch frontoch. Pri tejto „vojenskej" metafore ide o výrok maďarského premiéra Viktora Orbána, ktorý vyhlásil, že Maďarsko bojuje na dvoch frontoch. Prvou frontovou líniou nazval migráciu a druhou boj proti koronavírusu. Podľa neho totiž epidémiu priniesli do Maďarska cudzinci a tak isto sa medzi cudzincami šíri (Verseck 2020).

moderne Piraterie – moderné pirátstvo[7]. Zdanlivo nesúvisiaci atributívny výraz sa včlenil do slovnej zásoby súvisiacej s pandémiou na jej začiatku. Ide o obdobie, kedy v Spojených štátoch došlo k rapídnemu nárastu ochorení a úrady hľadali cesty na jej potlačenie a úplné zastavenie. Americká vláda údajne na letisku v Bangkoku odklonila čínsku zásielku ochranných pomôcok smerujúcu do Nemecka a nasmerovala ju do svojej krajiny (Sattar / Wehner 2020).

[7] Tento termín použil berlínsky senátor Andreas Geisel (SPD) a spojil ho s výrazom „Wildwest-Methoden" – metódy divokého Západu (Binder 2020).

V tejto súvislosti, a viac-menej tom istom význame, by sme mohli spomenúť aj metaforický výraz *Maskenkrieg (r) – vojna / bitka o rúška*.

neue Normalität – nová normalita je stav v období fungujúcich obmedzení spoločenského a hospodárskeho života v časoch koronavírusovej pandémie. Ide o nový politický termín, ktorý do nemeckej slovnej zásoby zaviedol rakúsky premiér Sebastian Kurz a vzápätí ho prevzali aj nemecké politické špičky (Münch 2020).

Slovotvorba a nová slovná zásoba

Z pohľadu slovotvorby a slovnej zásoby sme v korpuse zaznamenali očakávané rozdiely medzi východiskovým nemeckým a cieľovým slovenským jazykom. V nemčine prevažovali kompozičné slovotvorné postupy najmä s dvojslovnými substantívnymi kompozitami, napr. *Risiko+gebiet (s) – riziková oblasť*. Našli sa však aj viacslovné zloženiny typu *SARS-CoV-2-Eindämmung+s+maßnahmen+verordnung (e) – nariadenie o ochranných opatreniach SARS-CoV-2*. Najčastejším typom boli determinatívne kompozitá so základovým a určujúcim slovom.

S koronavírusom je spojený vznik mnohých nových kompozít *Corona-Situation (e) – situácia počas koronavírusu*, pričom mnohé z nich patria k príznakovým neologizmom či okazionalizmom, napr. *Corona-Sünder (r) – hriešnik, ktorý nedodržiava koronapravidlá*. Zároveň ide väčšinou o hovorové výrazy. Aj substantívum *Coronials (Pl.)* sa vyznačuje zvláštnou slovotvorbou *koroniáli*, analogicky vytvorené podľa *mileniál,* v pluráli *mileniáli*. Podobne aj *Coronistan (s) – Koronistan, Coronisierung (e) – prispôsobovanie / prispôsobenie sa pandémii*. Podobne aj lexéma *Coronismus (r) – politické opatrenia prijaté počas pandémie* vytvorená ako analógia k *Anachronismus (r) – anachronizmus*, pričom v tvaroch s adjektívami označuje príslušný jav, vec, činnosť a podobne. Podľa tohto vysvetlenia by mohol byť slovenský preklad doslovný *koronizmus*, podobne ako pri substantíve *Koronistan*.

V korpuse sa nachádzalo množstvo zjemňujúcich anglicizmov typu *Lockdown (r) – obmedzenie / utlmenie verejného života* namiesto *Ausgangssperre (e) – zákaz vychádzania*, alebo *Social Distancing (s) – spoločenský odstup / zóna bezpečnosti*, namiesto *Kontaktverbot (s) – zamedzenie kontaktu* (s okolím), z ktorých síce mnohé existovali aj predtým[8], používali sa však v iných kontextoch.

[8] Napríklad termín *Social Distancing (s)* existoval v sociológii už v 30-tych rokoch 20. storočia na opísanie spoločenskej hierarchie a sociálneho vymedzenia menšín. Po roku 2000 ho začali používať aj epidemiológovia (Stephan 2020).

Do novej slovnej zásoby sa dostala aj lexéma *Krisenkanzlerin (e)*, ktorú slovenčina predstavuje ako *krízovú manažérku* a aj politicky príznakové označenia typu *„Öffnungsdiskussionsorgien“*[9], na ktoré v slovenčine neexistuje ekvivalent, a preto preklad znie diskusné „orgie“ okolo uvoľňovania opatrení.

Prekladateľský problém

Z prekladateľského pohľadu môže najväčší problém spôsobovať preklad lexém so spojovníkom. Prekladať sa môžu viacslovným riešením (parafrázou), ktoré je v tejto etape udomácňovania sa lexém v slovnej zásobe najzrozumiteľnejšie. Jednoslovné alternatívy sú v mnohých prípadoch ešte stále pomerne príznakové. Slová, ktoré sa nám javia ako hovorové, resp. neoficiálne, neformálnejšie, napr. *koronaopatrenia,* sa môžu veľmi rýchlo neutralizovať. Práve prostredníctvom médií sa pôvodne príznakové univerbizované spojenia neutralizujú. Z uvedeného vyplýva, že používanie viacslovných pomenovaní sa etabluje skôr v odbornej a jednoslovných pomenovaní v mediálnej sfére.

Na tomto mieste je však potrebné zdôrazniť, že slovenský jazyk má pomerne jednoznačnú skúsenosť s prekladaním nemeckých kompozít, ktoré väčšinou nadobúdajú charakter dvojslovného pomenovania. Preto pri kompozitách s nemeckým komponentom Corona- môžeme uvažovať o dvoch smerovaniach. V prvom prípade by išlo o „slovenský“ opis pomocou viacslovného výrazu a v druhom prípade o jednoslovné kompozitum. Ako sa tieto nové lexémy v slovnej zásobe udomácnia, to ukáže najbližšie obdobie a frekvencia ich používania. Je dosť možné, že pri niektorom pojme sa ustáli dvoj- a viacslovný výraz, pri inom zasa jednoslovné kompozitum. Zloženiny sú pritom s dvojslovnými pomenovaniami typu *koronavírusové opatrenie* onomaziologicky ekvivalentné.

Ďalším prekladateľským problémom bola skutočnosť, že k mnohým lexémam sa v slovenčine nenachádzal vhodný ekvivalent, preto bolo potrebné využiť opis.

[9] Výrok A. Merkel v súvislosti s uvoľňovaním opatrení prijatých k zamedzeniu šírenia koronavírusu (Küstner 2020).

Záver

Z uvedeného vyplýva, že nová situácia podmienila vznik a používanie mnohých nových slov terminologického i neterminologického charakteru, ktoré patria ja do oblasti politického jazyka. V korpuse sme zaznamenali viaceré výrazy, ktoré sa nachádzajú na pomedzí politickej a ekonomickej slovnej zásoby, pričom mnohé z nich boli v médiách interpretované rozlične. S postupným osvojovaním si jednotlivých lexém zmenili alebo prispôsobili tieto svoj obsah i formu požadovanej situácii. Ako príklad poslúži *karanténna OČR*, neskôr sa ustálilo spojenie *pandemické ošetrovné*. Podobne je to aj s politicko-sociálnymi termínmi typu *Notfall-Kinderzuschlag (r) – dodatočné prídavky na deti kvôli zníženému príjmu počas pandémie*.

Veľké množstvo novotvarov neterminologického charakteru zaznamenáva český jazyk[10]. Ide väčšinou o hovorové okazionalizmy. Tieto lexémy sa väčšinou objavujú v diskusiách, kde sa ľudia sťažujú na obmedzujúce nosenie rúšok. Po uvoľneniach nadobudla téma „(ne)nošení roušky" politickú konotáciu, pretože medzi „pražskou kavárnou" je in „nenosit roušku", pretože ten, kto rúško nosí je podľa nich „babišovec".

Osobitnú pozornosť si zaslúži kreativita na fórach internetových diskusií, kde sa objavujú rôzne hanlivé výrazy a opäť kreatívne, často hanlivé, používanie vlastných mien politických a aj medicínskych aktérov koronakrízy, napr. *Ty Jsi ale Vojtěch, Vojtěchu tos to zvojtil* – alúzia na no ministra zdravotníctva Adama Vojtěcha a nespisovné *něco zvojtit = pokazit*…, prípadne *Maďare, táhni domů do Maďarska* – alúzia na epidemiológa Rastislava Maďara.

Podobne aj metaforické až frazeologické výrazy, jazykové hry negatívneho typu na priezvisko, správanie sa, či prípadné osobnostné rysy českého prezidenta Miloša Zemana a premiéra Andreja Babiša, ktoré sa objavovali na podobných miestach už pred koronakrízou, typu *nosit roušku nasazenou na jednorožce* (= na čele) a *na Babiše* / na pana premiéra (= s rozviazanými spodnými šnúrkami, aby sa cez spodnú časť dala piť káva), *chodit na Adama* (= bez rúška), *chodit na Hamáčka* (= v červenom svetri), *jíst na prezidenta* (= dávať si jedlo do úst pod rúškom), *rouška pro kuřáky* (= so zipsom) a mnohé iné. V nemčine a ani slovenčine sme tento vývojový trend nezaznamenali v takomto rozsahu.

Záverom spomenieme jeden z prvých termínov, ktorý v súvislosti s pandémiou zaujal pozornosť. *„La brutta Europa" – Škaredá Európa – Hässliches Europa.* Týmito slovami dali koncom marca 2020 najavo Taliani

[10] Bližšie sa k týmto rozdielom vyjadruje Hrdinová (in Kášová 2020), ktorá v časti publikácie pod názvom Koronavírus v slovnej zásobe (v tlači) poukázala na niektoré rozdiely medzi nemčinou a češtinou.

svoje sklamanie z vágneho postoja Angely Merkelovej, ale aj celej Európy k vývoju pandémie koronavírusu v ich krajine, ktorá bola pandémiou ako prvá, zároveň najviac zasiahnutá. Ako informuje Berliner Zeitung ako aj iné nemecké denníky, talianski komentátori jej vytýkali „teutonische[11] Orthodoxie" – germánsku ortodoxnosť, pričom im chýbala európska a najmä nemecká solidarita (Kerner 2020). Toto tvrdenie sa neskôr ukázalo ako neopodstatnené a Nemci dali svoju solidaritu najavo okrem iného aj prijímaním cudzích štátnych príslušníkov, najmä z Talianska a Francúzska, do svojich nemocníc.

Literatúra

BEUG, S. (2020): Merkel warnt vor „Mutproben" im Umgang mit dem Coronavirus. In: *Welt,* 12. 5. 2020, <https://www.welt.de/-vermischtes/article207907035/Update-zur-Corona-Krise-Merkel-warnt-vor-Mutproben.html [13. 5. 2020].

BINDER, E. (2020): Eine nüchterne Zweckversöhnung auf Augenhöhe wäre wohl das Beste. In: *Der Tagesspiegel,* 9. 4. 2020, <https://www.tagesspiegel.de/berlin/streit-wegen-umgeleiteter-schutzmasken-eine-nuechterne-zweckversoehnung-auf-augenhoehe-waere-wohl-das-beste/25728268.html [17. 5. 2020].

DAMS, J. (2020): Donald Trump greift nach deutscher Impfstoff-Firma. In: *Welt, 15. 3. 2020* <https://www.welt.de/wirtschaft/article206555143/-Corona-USA-will-Zugriff-auf-deutsche-Impfstoff-Firma.html [5. 5. 2020].

DIE WELT (2020): Spahn: „Europa braucht einen besseren Mechanismus für Gesundheitskrisen". In: *Welt, Panorama,* 8. 6. 2020, <https://www.welt.de/vermischtes/live206935325/Corona-live-Bahn-will-Fahrpreise-wegen-niedrigerer-Mehrwertsteuer-senken.html> [8. 6. 2020].

KÁŠOVÁ, M. (2020): *Koronavírus v slovnej zásobe*. Prešov: Prešovská univerzita (v tlači).

KERNER, R. (2020): Italien verärgert: Deutschland lehnt Corona-Bonds ab. In: *Süddeutsche Zeitung,* 27. 3. 2020, <https://www.berliner-zeitung.de/wirtschaft-verantwortung/deutschland-lehnt-corona-bonds-ab-und-veraergert-italien-li.79768> [6. 5. 2020].

[11] Teutóni boli starogermánskym alebo keltským kmeňom (kmeňmi), pričom sa toto slovo niekedy používa ako synonymum k slovu Germáni. Jedna z hypotéz uvádza, že má súvis so slovom *deutsch – teutsch* (písomná podoba v ranom novoveku) – *nemecký*, čo sa neskôr preukázalo ako nesprávne.

KRAMAR, K.; STEINER-GASHI, I. (2020): Durchbruch: Erster Corona-Impfstoff wirkt bei Menschen. In: *Kurier,* 18. 5. 2020, <https://kurier.at/politik/ausland/durchbruch-erster-corona-impfstoff-wirkt-bei-menschen/400845554> [15. 5. 2020].

KÜSTNER, K. (2020): "Öffnungsdiskussionsorgien": Das spaltende Wort der Kanzlerin. In: *BR,* 21. 4. 2020, <https://www.br.de/nachrichten/-deutschland-welt/oeffnungsdiskussionsorgien-das-spaltende-wort-der-kanzlerin,Rwntipp> [11. 6. 2020].

MAIER-BORST, H. (2020): Das ist die Corona-Ampel – mit all ihren Schwierigkeiten. In: *rbb 24,* 25. 5. 2020, <https://www.rbb24.de/panorama/thema/2020/coronavirus/beitraege_neu/2020/05/corona-ampel-infektionen-berlin.html> [15. 5. 2020].

MÜNCH, P. (2020): Kurz will Österreich zu „neuer Normalität" führen. In: *Süddeutsche Zeitung,* 6. 4. 2020, <https://www.sueddeutsche.de/-politik/oesterreich-sebastian-kurz-coronavirus-l.4869960> [21. 5. 2020].

RND (2020): Merkel kritisiert Corona-Mutproben und mahnt erneut zur Vorsicht. 2020. In: *RND Redaktionswerk Deutschland, 11. 5. 2020,* <https://www.rnd.de/politik/merkel-kritisiert-corona-mutproben-ohne-schutzmasken-und-mahnt-erneut-zur-vorsicht-Z7MPKXHG56DKKHVM32AWTQJ4KU.html> [13. 5. 2020].

SATTAR, M.; WEHNER, M. (2020): Moderne Piraterie? In: *Frankfurter Allgemeine,* 4. 4. 2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/trumps-praesidentschaft/corona-haben-usa-berlin-200-000-atemschutzmasken-weggeschnappt-16712122.html> [17. 5. 2020].

SCHÄFER, M.; WEINER, M. (2020): Alle wichtigen Begriffe rund um Corona. In: *t-online.de,* 19. 3. 2020, <https://www.t-online.de/gesundheit/krankheiten-symptome/id_87524194/coronavirus-glossar-zu-wichtigen-begriffen-rund-um-corona.html> [6. 5. 2020].

SCHLEGEL, M. (2020): Corona-Impfstoff-Krieg: Nach Absage von CureVac – schlägt Trump jetzt hier zu? In: *Der Aktionär,* 16. 3. 2020, <https://www.deraktionaer.de/artikel/pharma-biotech/corona-impfstoff-krieg-nach-absage-von-curevac-schlaegt-trump-jetzt-hier-zu-20198238.html> [6. 5. 2020].

STALINSKI, S. (2020): „Pandemie-Gesetz" – was sich ändert. In: *Tagesschau.de*, 14. 5. 2020, <https://www.tagesschau.de/inland/zweites-infektionsschutzgesetz-101.html> [15. 5. 2020].

STEPHAN, J. (2020): Covidiot, Coronials und Geistermeister – Kennen Sie die neuen Worte aus dem deutschen Coronalexikon? In: *Tagblatt,* 17. 5. 2020, <https://www.tagblatt.ch/kultur/covidiot-coronials-und-geister-meister-kennen-sie-die-neuen-worte-aus-dem-deutschen-coronalexikon-ld.1220609> [18. 6. 2020].

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

VERSECK, K. (2020): Coronavirus in Orbáns Ungarn: Soros, die Migranten und die Seuche. In: *Deutsche Welle,* 17. 3. 2020, <https://www.dw.com/de/coronavirus-in-orb%C3%A1ns-ungarn-soros-die-migranten-und-die-seuche/a-52804365> [17. 5. 2020].

Corona-Lockerungen: So funktioniert das Ampelsystem für den Alltag. 2020. In: *StN.de Stuttgarter Nachrichten,* 6. 5. 2020, <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.coronavirus-in-baden-wuerttemberg-corona-lockerungen-so-funktioniert-das-ampelsystem-fuer-den-alltag.cfe36b92-fea8-493e-9ebd-52092b679900.html> [12. 5. 2020].

Kontakt:

doc. PhDr. Martina Kášová, PhD.

Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita

Institute of German Studies
Faculty of Arts
University of Presov

Email Address: martina.kasova@unipo.sk

Konštrukcie externej hrozby: Dezinformácie v jazyku Slovenskej informačnej služby

Martin Kovanič

Abstract

Construction of External Threat: Disinformation in the Language of Slovak Information Service. *Spread of disinformation and possibilities of its countering represent a prominent challenge for all the democratic states. In Slovakia, this problem entered public discourse around 2014, however mostly as a result of activities of media and civil society. The Slovak Information Service, an intelligence agency responsible the protection from both internal and external threats, reacted to this thread relatively late according to its published annual reports. The threat of disinformation was first formulated in the annual report for the year 2016, however only briefly. It was described more specifically in the report for year 2018, which also identified Russia as its perpetrator. This article discusses the construction of the threat of disinformation by means of political discourse analysis.*

Keywords: disinformation, threat, construction of threat, Slovak Information Service, dicourse analysis.
Kľúčové slová: dezinformácie, hrozba, konštrukcie hrozby, Slovenská informačná služba, diskurzívna analýza.

Úvod

Problematika šírenia dezinformácií a propagandy, ako aj možnosti, akým spôsobom potláčať ich negatívne spoločenské efekty, sa dostali do centra verejného diskurzu minimálne od víťazstva Donalda Trumpa vo voľbách 2016. Na úrovni Európskej únie sa začali prijímať dokumenty o dezinformáciách ako bezpečnostnej hrozbe už v roku 2015 (Kovanič 2017). V prostredí Slovenska sa týmto fenoménom začali najprv z rôznych dôvodov zaoberať najmä médiá (napr. Denník N), rôzne bezpečnostné think-tanky (napr. Globsec a STRATPOL), aktivisti (napr. Ján Benčík) alebo občianska spoločnosť, najmä v digitálnom priestore (rôzne skupiny na sociálnych sieťach). Aktivity na úrovni štátu nereagovali dostatočne promptne a aj v súčasnosti

do veľkej miery zaostávajú. Pojmy ako strategická komunikácia sa v bezpečnostných dokumentoch štátu začali objavovať až v roku 2017 (Klingová 2019: 33).[1]

Ochrana pred hrozbami patrí k jednej zo základných funkcií štátu a ochrana pred externými hrozbami pre národnú bezpečnosť je primárne v kompetencii spravodajských služieb, v prípade Slovenska najmä Slovenskej informačnej služby (SIS). Jej fungovanie bolo po relatívne dlhú dobu zahalené rúškom tajomstva, pretože medzi rokmi 2005 a 2011 nezverejňovala žiadne oficiálne dokumenty, vrátane výročných správ. Od roku 2011 začali byť sprístupňované verejne dostupné časti výročných správ, čo poskytlo príležitosť získať prehľad o činnostiach agentúry vo vzťahu k nespočetným hrozbám, ako aj jazyku, ktorý používa na ich konštruovanie. V posledných rokoch vrátane hybridných hrozieb.

Fungovanie spravodajských služieb avšak nie je len určitou hodnotovo neutrálnou činnosťou, ale je politickou a spoločenskou aktivitou, ktorá má následné dopady na rozhodovanie o distribúcii zdrojov na prioritizáciu boja proti určitým hrozbám (Gill, Pythian 2016: 8). Prostredníctvom spravodajskej práce spravodajské služby vytvárajú, dávajú zmysel a hierarchizujú hrozby a obrazy nepriateľov. Tieto obrazy nepriateľov sú založené na realite hrozieb prostredníctvom analýzy skutočných udalostí, ako sú teroristické útoky. Okolo týchto skutočných udalostí sa však vytvárajú konštrukcie, ktoré podstatne prehňajú skutočné nebezpečenstvo (Mathiesen 2013: 61-63).

Cieľom tohto príspevku je analyzovať, akým spôsobom SIS konštruuje hrozbu šírenia dezinformácií a komu pripisuje v tejto súvislosti obraz nepriateľa pomocou politickej diskurzívnej analýzy verejných častí výročných správ za roky 2014 až 2018. Práve výročné správy reprezentujú oficiálne dokumenty, ktoré sa dajú považovať za určité "sociálne fakty," ktoré využívaním špecifického jazyka konštruujú sociálnu realitu (Atkinson, Coffey 2004). Napriek tomu, že ich špecifickým publikom je verejnosť, a teda neobsahujú žiadne utajované skutočnosti, poskytujú určitý pohľad do toho, akým spôsobom k hrozbe dezinformácií SIS pristupuje a aký využíva jazyk.

Hybridné hrozby, dezinformácie a propaganda

Hybridné hrozby v súčasnosti patria k jedným z hlavných výziev pre národnú bezpečnosť štátov. Hybridné hrozby je možné chápať ako súbor nástrojov moci a vplyvu zameraných na presadzovanie národných záujmov v zahraničí

[1] Koncepcia pre boj Slovenskej republiky proti hybridným hrozbám bola vytvorená až v roku 2018. Špecifické oddelenie, ktoré sa systematicky zaoberá hybridnými hrozbami, bolo na Ministerstve zahraničných vecí SR zriadené až v roku 2020.

zo strany štátnych ale aj neštátnych aktérov. Hybridné hrozby využívajú existujúce systémové zraniteľné miesta pomocou rôznych prostriedkov - od šírenia dezinformácií, kybernetických útokov a strategických únikov informácií až po financovanie extrémistických organizácií alebo protestných hnutí (Treverton, et al. 2018).

Dezinformácie teda patria k jedným z nástrojov hybridných hrozieb, ktorých prominencia sa zvýšila s nástupom post-pravdivej doby, ktorá je následkom zmien v štýle komunikácie v rámci verejného diskurzu, umožnených najmä proliferáciou komunikačných technológií a sociálnych sietí (napr. Davis 2018). Samotné dezinformácie sú definované ako druh zavádzajúcich informácií, ktorých cieľom je zmiasť ich prijímateľa (Fallis 2014: 37). Od iných typov nepravdivých informácií, alebo misinformácií sa teda odlišujú tým, že sú šírené intencionálne. V praxi nadobúdajú rôznu podobu, od vyslovených klamstiev až po konšpiračné teórie alebo propagandu.

Propaganda je teda jednou z možných podôb dezinformácií. Na druhej strane, propaganda nemusí byť založená výlučne na dezinformáciách. Zo svojej podstaty je organizovanou formou masového presviedčania s nedostatočným alebo neexistujúcim zdôvodnením svojich tvrdení (Jowett, O'Donnell 2012: 3). Je to teda forma komunikácie, ktorá sa systematicky zameriava na zmenu hodnôt alebo správania a je založená primárne na citových apeloch (Smolík 2016: 54).

Propaganda vo všeobecnosti teda nie je fenoménom, ktorý je zo svojej podstaty škodlivý. To, čo je disruptívne pre demokratické spoločnosti, sú práve dezinformácie vo svojich rôznych podobách, pretože prispievajú k popodrývaniu inštitucionálnej legitimity, k destabilizácii volebných procesov a mobilizáci podpory pre extrémistické hnutia (Bennett, Livingston 2018).

Metodológia

Výskum prezentovaný v tomto článku je založený na politickej diskurzívnej analýze (PDA) výročných správ SIS za roky 2014-2018. PDA bola zvolená z dôvodu, že mojím cieľom je kriticko-politická analýza diskurzu, ktorý reprodukuje politickú moc a vytvára mocenskú dominanciu pomocou jazyka, ktorý využíva (Van Dijk 1998). Verejne dostupné časti výročných správ prezentujú politický diskurz, ktorý je určený pre verejnosť a z toho dôvodu reprodukovaný vo verejnom diskurze. Tým pádom sú reprodukované aj konštruované mocenské dominancie v súvislosti s identifikovanými hrozbami. PDA bola uskutočnená pomocou softvéru Atlas.ti a jednotlivé kódy, ktoré sa dotýkali hybridných hrozieb, ich dopadov a zodpovedných aktérov boli vytvorené induktívne.

Kvalitatívna analýza bola doplnená aj o kvantitatívnu analýzu frekvencie používania špecifických kľúčových slov a ich variácií v jednotlivých výročných správach. Táto frekvencia ilustruje, kedy sa SIS začala zaoberať špecifickými fenoménmi ako sú hybridné hrozby, propaganda, dezinformácie a ako sa na ne v jednotlivých rokoch kládol dôraz. Frekvencia využívania kľúčových slov bola analyzovaná pomocou funkcie Word Cruncher v Atlas.ti.

Dezinformácie v jazyku SIS

Slovenská informačná služba na problematiku externých aktivít zacielených na ovplyvňovanie verejnej mienky prvýkrát poukázala vo výročnej správe za rok 2016. V tom čase bola vo verejnom diskurze kritizovaná, že prichádza len s veľmi vágnymi formuláciami a neidentifikuje konkrétnych aktérov, ktorí majú na ovplyvňovaní verejnej mienky záujem, ani konkrétne akými mechanizmami k tomu prichádza. To, že Slovensko je cieľom ruskej propagandy, prvýkrát neformulovala SIS, ale v lete 2016 Ministerstvo vnútra, ktoré poskytlo vyjadrenie, v ktorom tvrdilo, že „Slovensko sa tak ako ostatné štáty v strednej a východnej Európe stalo predmetom informačného pôsobenia vplyvových štruktúr Ruskej federácie“ (Šnídl 2016).

Napriek tomu, že hybridné hrozby neboli explicitne formulované ako bezpečnostná hrozba, zo správ SIS vyplýva, že už od roku 2013 uskutočňovala odborné školenia zamerané na „elimináciu úniku utajovaných informácií pri práci štátnych zamestnancov s informačnými technológiami a na kontrašpionážnu ochranu, resp. posilňovanie ich odolnosti proti pokusom cudzej moci o ovplyvňovanie.“ Je preto pravdepodobné, že táto hrozba bola identifikovaná už oveľa skôr, ako bola komunikované smerom k verejnosti.

Problematika dezinformácií a ich vnímania ako externej bezpečnostnej hrozby SIS prešla od roku 2016 určitým vývojom. V mojom príspevku predstavím, ako bola táto hrozba konštruovaná, akým jazykom boli tieto fenomény označované, aké boli identifikované jej negatívne dopady na spoločnosť a na záver, akým spôsobom bol identifikovaný vinník tejto hrozby.

V súvislosti s problematikou dezinformácií SIS prvotne nepracovala s pojmom dezinformácie, ale s pojmom hybridné hrozby, ktoré predstavujú širšiu množinu hrozieb a ktoré definovala ako „komplex politických, informačných, spravodajských, vojenských, ekonomických, finančných a právnych nástrojov, využívaných v priebehu konfliktu alebo dlhodobo s cieľom dosiahnuť oslabenie integrity protivníka.“ Pojem dezinformácie bol prvýkrát použitý až vo výročnej správe za rok 2018 ako podmnožina hybridných hrozieb, a bol definovaný ako nepravdivé správy šírené s cieľom „zdiskreditovať EÚ

a NATO ako nedôveryhodné organizácie a členstvo v nich ako poškodzujúce záujmy národných štátov.“ Dezinformácie boli teda identifikované výlučne v zahranično-politickej oblasti. Pojem propaganda SIS používala v minulosti výlučne v súvislosti s džihádizmom a terorizmom. V kontexte šírenia dezinformácií bol zmienený len raz v správe za rok 2018.

Ako som už spomínal vyššie, problematika dezinformácií bola prvýkrát identifikovaná v roku 2016, kedy vo výročnej správe bolo len niekoľko ďalej nerozvinutých zmienok o hybridných hrozbách. V roku 2017 boli priblížené už detailnejšie, aj keď len vo veľmi všeobecnej rovine:

> „Hybridné operácie sú zamerané na destabilizáciu fungujúceho štátu a polarizáciu jeho spoločnosti, môžu mať za cieľ vyvolanie verejných protestov alebo až interného konfliktu v zasiahnutej krajine, oslabenie alebo pád vlády, a to všetko bez priameho a otvoreného použitia vojenskej sily. Zámerne vytvárajú zmätok, stierajú rozdiel medzi mierom a vojnou a zameriavajú sa na napádanie zraniteľných miest.“

V roku 2018 je ich popis ešte detailnejší, a dotýka sa aj kanálov, cez ktoré sú dezinformácie šírené, a tiež uvádza aj aktéra, ktorý má na ich šírení záujmom. Týmto aktérom bola pomenovaná Ruská federácia. Čo sa týka kanálov šírenia a cieľov tejto propagandy, tak SIS ich identifikovala takto:

> „Propagandistické kampane boli realizované najmä prostredníctvom tzv. alternatívnych médií a zameriavali sa na šírenie nepravdivých správ alebo dezinformácií s cieľom zdiskreditovať EÚ a NATO ako nedôveryhodné organizácie a členstvo v nich ako poškodzujúce záujmy národných štátov – ich členov. Kampane sa snažili prehlbovať nedôveru verejnosti voči štátnym inštitúciám a politickému zriadeniu ako takému a prehlbovať existujúce rozdiely medzi rôznymi socioekonomickými, etnickými alebo náboženskými skupinami...“

Ciele dezinformačných kampaní teda SIS identifikuje najmä cez politickú prizmu, ako útoky na inštitucionálnu dôveru a zahraničnopolitickú ukotvenosť Slovenska v euroatlantických štruktúrach. Spojenie týchto dezinformačných kampaní s Ruskou federáciou a sieťou dezinformačných médií pôsobiacich na Slovensku, ktorých financovanie vyvoláva pochybnosti, pričleňuje Rusku určitý obraz nepriateľa – aktéra, ktorý má záujem na naštrbení dôvery v kľúčové politické inštitúcie.

Tu treba ale poznamenať, že šírenie dezinformácií sa napriek výlučnej identifikácii alternatívnych médií ako ich zdroja na Slovensku nedeje len cez tieto kanály, ktoré sú často anonymné a ich pozadie a financovanie zostávajú

pre verejnosť skryté. Najnovší výskum ukazuje, že šíriteľmi dezinformačných naratívov sú aj kultúrne a vzdelávacie inštitúcie, ako je napr. Matica slovenská alebo Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, teda organizácie priamo podporované štátom (Golianová, Kazharski 2020).

Výročná správa za rok 2018 predstavuje určitý míľnik aj v kontexte toho, kto mal v danom období kontrolu nad Slovenskou informačnou službou. Riaditeľom SIS bol Anton Šafárik, nominant Slovenskej národnej strany (SNS), ktorá mala vo volebnom období 2016-2020 úzke kontakty na rôznych predstaviteľov Ruskej federácie a vtedajší predseda NR SR Andrej Danko bol kritizovaný za viaceré návštevy Kremľa a stretnutia s ruskými politikmi nachádzajúcimi sa na sankčných zoznamoch.[2] Pomenovanie Ruska ako zdroja dezinformačných kampaní preto reprezentovalo aj určitú meniacu sa politickú dynamiku a stratu pozícií SNS.

Kvantitatívna analýza výskytu kľúčových slov vo výročných správach za posledných päť rokov, prezentovaná nižšie v Grafe 1, tiež dokazuje, že trend vnímania dezinformácií (alebo hybridných hrozieb) ako bezpečnostnej hrozby sa intenzifikoval. Slovné spojenie hybridné hrozby bolo v roku 2016 použité 7 krát, o rok neskôr až 12 krát a v roku 2018 opäť 7 krát. Pojem dezinformácie bol použizý len raz v roku 2018. Ako som už spomínal vyššie, samotný pojem propaganda bol používaný najmä v kontexte terorizmu, a preto je počet zmienok za posledné roky relatívne konštantný. S hybridnými hrozbami úzko súvisí aj kybernetická bezpečnosť, ktorá bola témou už v roku 2014, pričom jej významnosť sa neustále zvyšovala.

Graf 1: Kľúčové slová vo výročných správach SIS za roky 2014-2018

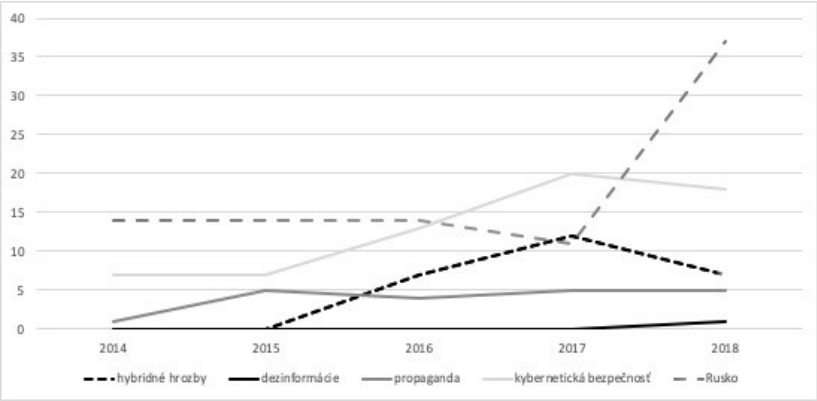

[2] Príkladom je stretnutie Andreja Danka s predsedom ruskej Štátnej dumy Vjačeslavom Volodinom, ktorý sa nachádzal na sankčnom zozname EÚ, v roku 2018.

Rusko ako bolo ako bezpečnostná hrozba v súvislosti so šírením dezinformácií explicitne identifikované SIS až v roku 2018. Napriek tomu sa vo výročných správach vyskytovalo pravidelne, a to najmä v kontexte iných bezpečnostných hrozieb, ako je napr. energetická bezpečnosť a s ňou spojená závislosť Slovenska na dodávkach ruského zemného plynu. Z grafu avšak vidno, že počet zmienok o Rusku sa v roku 2018 viac ako zdvojnásobil, práve v súvislosti so jeho spojením s hrozbou hybridných útokov.

Záver

Primárnou funkciou spravodajských služieb je boj proti interným a externým hrozbám pre národnú bezpečnosť. Jednou z najvýznamnejších externých hrozieb v poslednej dobe sa stali tzv. hybridné hrozby, v rámci ktorých je práve šírenie dezinformácií najviac škodlivé pre udržiavanie demokratických inštitúcií. V kontexte boja proti dezinformáciám sa na základe analýzy výročných správ dá konštatovať, že Slovenská informačná služba až donedávna zaostávala za inými štátnymi orgánmi, alebo za organizáciami občianskej spoločnosti.

SIS pracuje predovšetkým s konceptom hybridných hrozieb, ktoré prvýkrát vo výročnej správe spomenula ako hrozbu až v správe za rok 2016. Prelomovou bola až správa za rok 2018, ktorá hrozbu dezinformácií opisuje už konkrétnejšie, identifikuje aj kanály, akými sú šírené, a pomenúva aj Ruskú federáciu ako aktéra zodpovedného za toto šírenie. Toto pomenovanie má aj svoje politické dôsledky, pretože Rusko je prvýkrát v tomto kontexte identifikované ako hrozba. Šírenie dezinformácii je v tomto prípade problematizované až jednostranne, celé bremeno je pripísané Rusku a iní aktéri ich šírenia, ktorí môžu mať odlišné motivácie (pozri napr. Kovanič 2017), nie sú spomenutí vôbec.

Rok 2018 už konkrétne spomína aj propagandistické kampane, zamerané na eróziu inštitucionálnej dôvery a politickej orientácie obyvateľstva na euroatlantické štruktúry. Dezinformácie sa teda už aj z pohľadu SIS stávajú jednou z významných hrozieb pre národnú bezpečnosť. Výzvou do budúcnosti zostávajú najmä možnosti efektívneho boja proti ich šíreniu, v spolupráci jednak s ďalšími štátnymi orgánmi, alebo na úrovni Európskej únie.

Literatúra

ATKINSON, P.; COFFEY, A. (2004): Analysing Documentary Realities. In: SILVERMAN, D. (ed.): *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. Second Edition. London: Sage Publications, s. 56-75.

BENNETT, L.; LIVINGSTON, S. (2018): The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. In: *European Journal of Communication*, Vol. 33, No. 2, s. 122 –139.
DAVIS, E. (2018): *Post-Truth. Peak Bullshit and What We Can Do About It*. London: Abacus.
FALLIS, D. (2014): The Varieties of Disinformation. In: FLORIDI, L.; ILLARI, P. (eds.): *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer International Publishing, s. 621–627.
GILL, P.; PHYTHIAN, M. (2016): What is Intelligence Studies? In: *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs*, Vol. 18, No. 1, s. 5-19.
GOLIANOVÁ, V.; KAZHARSKI, A. (2020): 'The Unsolid' Pro-Kremlin Narratives in Slovak Cultural and Educational Institutions. In: *The RUSI Journal*, DOI: 10.1080/03071847.2020.1796521.
JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. (2012): *Propaganda and Persuasion*. Fifth Edition. London: SAGE.
KLINGOVÁ, K. (2019): Strategická komunikácia. In: *Hybridné hrozby na Slovensku. Analýza legislatívy, štruktúr a procesov v šiestich tematických oblastiach*. Bratislava: Globsec, s. 29-42.
KOVANIČ, M. (2017): Dezinformácie a ruská propaganda ako bezpečnostné hrozby. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, No. 2, s. 121-132.
MATHIESEN, T. (2013): *Towards a Surveillant Society. The Rise of Surveillance Systems in Europe*. Hook: Waterside Press.
SMOLÍK, J. (2016): Propaganda. Známý termín? Definice propagandy pro potřeby vzdělávání v občanské výchově. In: *Média4u Magazín*. Vol. 2, s. 53-58.
VAN DIJK, T. A. (1998): What is Political Discourse Analysis? In: BLOMMAERT, J.; BULCAEN, C. (eds.): *Political Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, s. 11-52.

Kontakt:

Martin Kovanič, M.A., Ph.D.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel University in Brno

Email Address: martin.kovanic@mendelu.cz

Jazykové xenizmy v nemeckom politickom diskurze v období tzv. koronakrízy (marec – jún 2020)[1]

Jana Lauková – Eva Molnárová

Abstract

Linguistic Xenisms in German Political Discourse in the Period of the so Called Coronavirus Crisis (March – June 2020). *The partial micro-research presented in the paper focuses on the use of language in social interaction, with a focus on the so-called linguistic xenisms as a strategic concept with a predicted symptom of foreignness. The overall structure of the paper is based on the definition of the term linguistic xenism from the perspective of xenolinguistics, the characteristics and a brief description of German political discourse during the period of the so-called coronavirus crisis (from March 2020 to the end of June 2020) and an analysis of some selected linguistic xenisms occurring in the mentioned political discourse.*

Keywords: linguistic xenism, German political discourse, corona crisis, analysis.
Kľúčové slová: jazykový xenizmus, nemecký politický diskurz, koronakríza, analýza.

Úvod

Parciálny mikrovýskum prezentovaný v predloženom príspevku sa orientuje na používanie jazyka v sociálnej interakcii, s fokusom na problematiku tzv. jazykových xenizmov ako strategického konceptu s predikovaným príznakom cudzosť. Celková štruktúra príspevku vychádza z definície pojmu jazykový xenizmus z perspektívy nazerania xenolingvistiky, orientuje sa následne na charakteristiku a stručný opis politického diskurzu a analýzu niektorých vybraných jazykových xenizmov vyskytujúcich sa v nemeckom politickom diskurze počas obdobia tzv. koronakrízy (v časovom období od začiatku marca 2020 do konca júna 2020). V rámci diskurzu sme sa zamerali

[1] Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA „Xenizmy v nemeckých a slovenských komunikátoch“ (ITMS: 1/0472/20).

na konkrétne nemecké periodiká a za účelom ďalšej výskumnej perspektívy sme zostavili mikrokorpus analyzovaných textov.

Našim primárnym cieľom je v prvom rade identifikovať, opísať a interpretovať vyskytujúce sa jazykové xenizmy používané v nemeckom politickom diskurze s fokusom na paramater „pôvodu", vo veľmi špecifickom a celosvetovo pre ľudstvo nečakanom období, ktoré sa nieslo v znamení pandémie ochorenia COVID-19 spôsobeného novým koronavírusom.

Vymedzenie pojmu jazykový xenizmus

Všetky jazyky aj kultúry sú vystavené vplyvu iných jazykov a kultúr, ku ktorému ich nositelia zaujímajú istý postoj. V doterajších výskumoch v rámci slovenskej xenolingvistiky sa väčšinou skúmala otázka preberania cudzích jazykových prvkov z angličtiny, ale poučné sú aj práce o ich preberaní z iných jazykov (Dolník 2012: 227). K všeobecnej elementárnej skúsenosti patrí, že vlastný jazyk je v kontakte s inojazykovými prvkami a na základe týchto skúseností sa objavuje intuitívna znalosť cudzosti v jazyku a jej využívania v sociálnej interakcii.

Kognitívnou oporou pri našich teoretických úvahách je poznatková báza týkajúca sa jazykových xenizmov obsiahnutá v publikáciách J. Dolníka (2010, 2012, 2015).[2] J. Dolník je priekopníkom xenolingvistiky v slovenskom lingvistickom prostredí. Práve jeho rozsiahly aplikačný potenciál súčasného stavu poznania v slovenskej xenolingvistike, konkrétne tzv. teórie cudzosti a inakosti využívame pri našom výskume za účelom analýzy vybraných komunikátov, ktoré sa konštruujú v nemeckom sociokultúrnom priestore v období od začiatku marca do konca júna 2020.

Dolník (2015: 52) odporúča ako jednu z možností opisu xenizmov systematicky prihliadať na nasledovné parametre: a) pôvod, b) roviny asimilovateľnosti, c) povaha asimilovateľnosti, d) xenoreakčná forma, e) kvalifikovanie používateľov xenizmov alebo ich nositeľov, resp. ich zázemia. Vzhľadom na veľmi široký vedeckovýskumný záber danej problematiky v predloženom príspevku sa nebudeme spomínaným parametrom venovať detailnejšie, v centre našej pozornosti je predovšetkým identifikácia jazykových xenizmov a ich analýza podľa prvého z uvedených parametrov – pôvod jazykových xenizmov.

Pojem xenizmus je produkt xenologického nazerania na jazyk, ktoré je špecifikované tým, že pozornosť sa sústreďuje na interpretovanú aktualizo-

[2] Dolník, J. (2010): *Jazyk – človek – kultúra.* Bratislava: Kalligram; Dolník, J. (2012): *Sila jazyka.* Bratislava: Kalligram; Dolník, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť.* Bratislava: IRIS.

vanú cudzosť. Extenzia tohto termínu teda koreluje s rozsahom pojmu cudzosť. Cudzosť sa spravidla spája s interkultúrnym vzťahom (cudzia kultúra, cudzí jazyk, cudzie slová a pod.). Podľa toho môžeme rozlišovať intrakultúrne a interkultúrne xenizmy, t.j. jazykové znaky v rámci jednej kultúry alebo v rámci iných kultúr. Intrakultúrne xenizmy existujú pravdepodobne vo všetkých krajinách, pretože každá predstavuje špecifický sociokultúrny priestor (Dobrík 2018: 20).

Predikovaný príznak cudzosť sa môže signalizovať, napr. úvodzovkami, intonáciou, mimojazykovými prostriedkami alebo metajazykovým príznakom, napr. „ľudovo povedané" a pod. (Dolník 2010: 62).

V prípade interkultúrnych xenizmov musíme myslieť na to, že nejde jednoducho len o nezrozumiteľné cudzie výrazy v našom jazyku, ktoré si môžeme osvojiť, adaptovať ich, čím sa udomácnia, a teda strácajú príznak cudzosť. Ide aj o cudzie jazykové znaky, ktoré sa používajú tak, aby príznak cudzosť vyvolal osobitnú interpretáciu, a to takú, ktorá zodpovedá im zámerným použitiam s fokusáciou tohto príznaku. Také použitia cudzích výrazov sú teda opakom adaptácie: nepribližujú sa k vlastnému jazyku, ale naopak ich cudzosť sa ostentatívne prezentuje (Dolník 2010: 53).

Jazykové znaky, ktoré sú – vzhľadom na schopnosť alebo vôľu subjektu – neasimilovateľné, sú cudzie a ich interpretácia v tomto aspekte im dáva status xenizmov. V širšom vymedzení xenizmov sa odráža ozvena našej nastavenosti na dichotomické vnímanie sveta z pozície individuálneho aj kolektívneho egocentrizmu („môj/náš svet vz. svet oproti") na interpretáciu „sveta oproti" z hľadiska jeho integrovateľnosti do „môjho/nášho sveta" (Dolník 2010: 62). V tomto vymedzení sa zobrazuje kompletná rozmanitosť cudzosti v jazyku a pragmatické zaobchádzanie s ňou. Podľa Dolníka (2010: 63) možno konstatovať, že xenizmus je jazykový výraz, ktorým sa narúša jazyková norma s funkčnou motiváciou, a je teda príznakový. Opierajúc sa o svoj motivačný svet, človek inštrumentalizuje cudzosť, a tak sa jej pragmaticky zmocňuje.

Xenizmy sú tak prejavom pragmatického zmocňovania sa jazykových znakov, interpretovaných ako cudzie, a teda exemplifikáciami xenojazykovej kompetencie používateľov. Táto tzv. xenojazyková kompetencia znamená schopnosť identifikovať cudzosť jazykových štruktúr, včleňovať ich do používania necudzích, vlastných jazykových štruktúr a interpretovať ich pri týchto používaniach.

V nemeckom lingvistickom prostredí je prítomná do určitej miery xenolingvistická línia orientovaná na výskum jazykovej komunikácie v štúdiách niektorých predstaviteľov tzv. Duisburskej školy (napr. S. Jäger), hoci koncept jazykových xenizmov sa v nich explicitne nevyskytuje. S pomenovaním xenizmy však narábajú napr. C. T. Gossen, K. Ehlich a M. Jung, ktorí

používajú xenizmy vo význame cudzie a prevzaté slová (tzv. Fremd- und Lehnwörter). Podľa nich sa koncept xenizmov vzťahuje na všetky roviny jazyka, od fonetickej až po textovú rovinu alebo pod týmto konceptom vnímajú aj toponymá, názvy osôb, kníh a filmov, citáty, citoslovcia alebo špeciálne fonetické, ortografické a typografické vlastnosti, ktoré boli prevzaté z iných jazykov len okazionálne. Jung (1993: 213) považuje napríklad za jedno z rozhodujúcich kritérií pre identifikáciu xenizmov evokovanie cudzosti a inakosti.

V súlade s prezentovanými teóriami budeme v rámci konceptu interkultúrnych xenizmov považovať za xenizmy cudzie jazykové znaky, cudzie a prevzaté slová (v prípade nášho výskumu v nemeckom jazyku), ktoré majú príznak cudzosti a vyvolávajú osobitnú interpretáciu.

Nemecký politický diskurz počas tzv. koronakrízy (marec – jún 2020)

Mesiace marec až jún roka 2020 sa vpíšu do celosvetovej histórie ako mesiace nesúce sa v znamení pandémie ochorenia COVID-19 spôsobeného novým koronavírusom. Táto nová skúsenosť poznačila všetky sféry nášho života, či už po stránke ekonomickej, finančnej, pracovnej, súkromnej a pod. V tejto súvislosti sme si položili nasledovné elementárne výskumné otázky: Ako táto nová „prežívaná" skutočnosť ovplyvnila politický diskurz? Je problematika koronakrízy skutočne v nemeckom politickom diskurze dominantná a akým spôsobom ju vieme po jazykovej stránke z hľadiska skúmania jazykových xenizmov identifikovať, zadefinovať a analyzovať?

V rámci vymedzenia terminológie súvisiacej s naším výskumom chceme prezentovať aspoň niekoľko úvah, týkajúcich sa politického diskurzu vo všeobecnosti.

Politický diskurz môžeme definovať i následne skúmať ako „realizáciu politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Politický diskurz ako odzrkadlenie spoločensko-politického života štátu nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty (Dulebová 2012). Politický diskurz je vyjadrením celého spektra vzťahov medzi človekom a spoločnosťou a je zameraný funkčne na formovanie obrazu sveta politiky u recipienta (Štefančík, Dulebová 2017: 47). Odzrkadľuje spoločensko-politický život štátu a nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty. Lingvistická analýza politického diskurzu pomáha vyčleniť koncepty a konceptuálne opozície, aktuálne pre skúmanú etapu života spoločnosti, preskúmať taktiku a stratégiu komunikácie a nachádzať najúčinnejšie spôsoby komunikácie s

recipientom, definovať univerzálne a národné špecifické osobitosti politického diskurzu. Nepochybne sa nedá pri interpretácii politického diskurzu ako celku obmedziť len na jazykovú interpretáciu, inak jeho podstata a cieľ zostanú nepochopené. Správne chápanie politického diskurzu predpokladá hlavne uvedomenie si jeho pozadia, očakávaní autora a poslucháčov, utajovanej motivácie, obľúbených námetov a logických postupov príznačných pre konkrétne obdobie (Dulebová 2012). Pokiaľ to aplikujeme na našu problematiku, bol politický diskurz v časovom období od začiatku marca (ešte nie s takou dominantnou funkciou) do konca júna 2020 (najmä v mesiacoch apríl a máj) jednoznačne determinovaný témou koronavírusovej pandémie.

V rámci metodológie sme si vymedzili strategický koncept jazykových xenizmov, ktoré sú východiskom výskumu. Následne na to sme špecifikovali tematické okruhy komunikátov pochádzajúcich z internetových stránok, pričom sme sa zamerali na seriózne nemecké periodikum vo vymedzenom časovom období od začiatku marca do konca júna 2020 a účelovo vyexcerpovali len tie texty, ktoré boli orientované na tému koronakrízy. Vzhľadom na skutočnosť, že táto téma bola zásadne pertraktovaná vo všetkých nemeckých periodikách a v podstate dominovala vo všetkých rubrikách, či už išlo o politické dianie, ekonomickú, kultúrnu sféru alebo šport, nebolo problematické účelovo nájsť tieto jazykové entity – xenizmy (syntagmy/kolokácie). Dané časové obdobie ešte nie je spracované v korpuse Inštitútu nemeckého jazyka v Mannheime Cosmas II, monologické texty (správy, komentáre atď.), t. j. textové mikrokorpusy sme vyexcerpovali v nemeckom periodiku online. V predloženom príspevku uvádzame vzhľadom na celkový rozsah a zložitosť problematiky len krátke ukážky a konkrétne demonštratívne príklady z mikrokorpusu. Detailnejšie analýzy budú predmetom ďalšieho rozsiahlejšieho komparatívneho výskumu jazykových xenizmov v nemeckých a slovenských komunikátoch.

V nami sledovanom analyzovanom nemeckom politickom diskurze sa zameriavame na nemecký spravodajský týždenník s názvom *Der Spiegel* vydávaný v Hamburgu. Tento týždenník, známy svojou investigatívnou činnosťou, patrí k najväčším európskym spravodajským týždenníkom, ktorých náklad dosahuje cca. 1 milión výtlačkov týždenne.

V nasledujúcom analyzovanom krátkom úryvku textu z týždenníka *Der Spiegel* z 11. marca 2020 môžeme identifikovať ako jazykové xenizmy výrazy *Corona, Coronavirus a Covid-19.* Dané výrazy sa v texte nevyskytujú v úvodzovkách, v krátkej ukážke sú zvýraznené a podčiarknuté za účelom lepšej prehľadnosti.

Lexéma *Corona* pochádza z latinčiny a v slovenčine znamená *koruna*, *veniec, ozdoba.* Vo veterinárskej anatómii tento termín znamená *korunka,*

obruba kopyta. Okrem iného je výraz *corona* celosvetovo nepochybne spájaný so známou značkou mexického piva. Možno ho považovať za interkultúrny xenizmus, ktorý bol na začiatku daného obdobia pre bežného recipienta v každodennej komunikácii nepochybne vnímaný ako cudzí, vyvolával osobitnú interpretáciu a bol v jazyku adaptovaný len v rámci medicínskej odbornej terminológie. Postupom času v súvislosti s vypuknutím pandémie nového ochorenia Covid-19 sa však výrazy *Corona* (slov. *korona*), *Coronavirus* (slov. *koronavírus*) a *Covid-19* (slov. *Covid-19*) adaptovali v bežnej sociálnej interakcii a komunikácii vzhľadom na celkový vývoj ochorenia vo väčšine svetových jazykov.

Corona-Fälle verzehnfacht Dänemark macht Schulen, Kitas und Behörden dicht
11.03. 2020 23.51 Uhr

Seit Wochenbeginn haben sich die **Coronavirus**-Fälle in Dänemark auf 514 verzehnfacht. Die Regierung will die Verbreitung des Virus eindämmen und schließt öffentliche Einrichtungen.
Aus Sorge vor einer weiteren Ausbreitung der Lungenkrankheit **Covid-19** schließt Dänemark vorerst alle öffentlichen Schulen und Kindertagesstätten. "Schüler und Studenten in allen Bildungseinrichtungen werden jetzt heim geschickt", sagte Ministerpräsidentin Mette Frederiksen bei einer spontan einberufenen Pressekonferenz. Die Maßnahme soll demnach für zwei Wochen gelten, ab Freitag soll alles dicht sein.

https://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/daenemark-macht-schulen-kitas-und-behoerden-dicht-a-a60118fc-2937-41b6-a73c-ba841b617639

V nemčine vznikajú nové zložené slová, v ktorých lexéma Corona vystupuje najmä na pozícii určujúceho slova, napr. *Corona-Fälle* (slov. *prípady korony*)[3], *Corona-Angst* (slov. *strach z korony*), *Corona-Ausbruch* (slov. *vypuknutie korony*), *Coronakrise* (slov. *koronakríza*), *Coronainfektion* (slov. *koronavírusová infekcia*), *Corona- Neuinfektionen* (slov. *nové koronavírusové infekcie*), *Corona-Zeit* (slov. *obdobie korony*), *Corona-Test* (slov. *testy na koronavírus*), *Corona-Regeln* (slov. *koronavírusové opatrenia*), *Corona-Impfstoff* (slov. *očkovanie proti koronavírusu*). Podobne je to

[3] Slovenské výrazy v zátvorkách sú prekladom autoriek, pričom vychádzali z frekvencie slov a slovných spojení používaných v slovenskom mediálnom a politickom diskurze v súlade s jazykovým povedomím (Rusinková 2019). Ich správnosť a „životaschopnosť" používania bude potvrdená alebo vyvrátená časom.

v prípade kompozít s určujúcim slovom *Coronavirus* (slov. *koronavírus*): *Coronavirus-Fälle* (slov. *prípady koronavírusu*), *Coronavirus-Pandemie* (slov. *koronavírusová pandémia*), *Coronavirus-Infektionen (slov. koronavírusové infekcie) a Covid-19*: *Covid-19-Hochrisikogebiet* (slov. *vysoko riziková oblasť výskytu Covid-19*).

V ukážke časti textu z periodika *Der Spiegel* zo 7. apríla 2020 pod názvom „Korona, strach a politika" identifikujeme okrem už spomínaného termínu *Corona* aj jazykové xenizmy – *Handy-Tracking* a *Fake News.* Nemeckému kompozitu *Handy-Tracking* v slovenčine zodpovedá *e-karanténa* alebo *smart karanténa*. Slovné spojenie *Fake* News je používané v slovenčine rovnako ako jeho slovenský ekvivalent *falošné správy.*

Corona, Angst und Politik
Der demokratische Diskurs im Ausnahmezustand
07.04. 2020 18.54 Uhr

…Diese Präzision im Hinblick auf die staatlichen Maßnahmen zur Eindämmung des Virus ist wichtig - und sie muss auch in allen anderen relevanten politischen Fragen leitend sein. Das gilt für die Debatte über das **Handy-Tracking** von positiv Getesteten ebenso wie für die Kontrollfantasien, die hinter Debatten über Bußgelder für **Fake News** stehen. Wer jetzt ohne sorgfältige Erörterung an die informationelle Selbstbestimmung oder aber den freien öffentlichen Diskurs heran gehen will, der verändert nicht nur kurzfristig die Spielregeln unserer Demokratie, sondern überreizt das staatliche Mandat zum Schutz der Bevölkerung.

https://www.spiegel.de/politik/corona-angst-und-politik-der-demokratische-diskurs-im-ausnahmezustand-a-89346b44-301d-446b-b96c-47cd9b7ee855

V súvislosti s vývojom situácie sa v májových číslach periodika *Der Spiegel* okrem uvedených kompozít s určujúcim slovom *Corona* vyskytujú aj kompozitá *Corona-Lockerungen* (slov. *uvoľnovanie opatrení*), *Corona-Testreihe* (slov. *séria koronavírusových testov), Corona-geschwächte Länder* (slov. *koronou oslabené krajiny*), *Corona-Kampf* (slov. *boj s koronou*), *Corona-Maßnahmen* (slov. *opatrenia v súvislosti s koronou*), *Corona-News* (slov. *korona správy*). Naďalej ku frekventovaným kompozitám radíme *Corona-Zahlen* (slov. *počet nakazených koronavírusom*), *Corona-Toten* (slov. *počet mŕtvych*), *Corona-positive* (slov. *počet pozitívne testovaných - nakazených*).

Corona-Lockerungen in Sachsen-Anhalt
Sachsens Ministerpräsident Kretschmer lobt Haseloff
04.05.2020, 17.44 Uhr

Als erstes Bundesland hat Sachsen-Anhalt die Kontaktsperren gelockert. Sachsens Ministerpräsident Kretschmer lobt seinen Amtskollegen Haseloff im SPIEGEL dafür angesichts der geringen **Corona-Zahlen** im Nachbarland. Der sächsische Ministerpräsident Michael Kretschmer lobt die jüngsten **Corona-Lockerungen** im Nachbarland Sachsen-Anhalt. Als erstes Bundesland hatte Sachsen-Anhalt seine Kontaktbeschränkungen von zwei auf fünf Menschen gelockert. "Sachsen-Anhalt hat so geringe Zahlen, dass man nun wirklich nicht von Voranpreschen sprechen kann", sagte Kretschmer dem SPIEGEL. "Mein Kollege Reiner Haseloff geht hier sehr bedächtig vor." ...

https://www.spiegel.de/politik/deutschland/corona-michael-kretschmer-lobt-reiner-haseloff-fuer-lockerungen-in-sachsen-anhalt-a-7391d880-b07f-44fd-905d-d1c47031fe14

Júnové čísla periodika *Der Spiegel* sa taktiež venujú problematike spojenej s koronavírusovou pandémiou. Články riešia rôzne čiastkové témy, z ktorých najfrekventovanejšie sú vyvíjané aplikácie na mapovanie pohybu ľudí infikovaných novým koronavírusom (viď. článok z 3. 6. 2020) a vedecké štúdie, ktoré podrobnejšie skúmajú samotný koronavírus, jeho prenos, špecifiká detských pacientov a pod. Stretávame sa v nich s ďalšími kompozitami, v ktorých určujúcim slovom sú lexémy *Corona a Covid.* Nasledujúce príklady pomenúvajú aplikáciu, ktorá slúži pre tzv. *smart* alebo *e-karanténu: Corona-Warn-App, Corona-Tracing-Apps, Corona-App, „StopCovid"-App.*

Warnsystem auf Smartphone-Basis
Frankreichs „StopCovid"-App zum Start 600.000 mal heruntergeladen
03.06.2020, 16.49 Uhr

Bei seiner **Corona-Warn-App** geht Frankreich einen anderen Weg als Deutschland. Seit Dienstag steht die französische App nun zum Download bereit. Was manche Nutzer jetzt daran stört, war abzusehen".
Frankreichs Regierung gibt sich betont zufrieden mit dem Start der französischen **Corona-Warn-App "StopCovid".** Rund 600.000 Menschen hätten die Anwendung bereits heruntergeladen, sagte der Staatssekretär für Digitales, Cédric O, am Mittwoch im Fernsehsender France 2. Ein Ziel der Regierung, wie viele Downloads es zum Start hätte geben sollen, sei im Vorfeld nicht formuliert worden...
Tech-Experten hatten im Vorfeld der Veröffentlichung kritisiert, dass die französische App nicht von den Schnittstellen Gebrauch macht, die Apple und Google kürzlich für **Corona-Tracing-Apps** für ihre Betriebssysteme iOS und Android bereitstellten: Diese Entscheidung, die unter anderem von den deutschen App-Plänen abweicht, könnte zu einem hohen Stromverbrauch und einer weniger zuverlässigen Bluetooth-Erkennung führen, hieß es...

https://www.spiegel.de/netzwelt/apps/coronavirus-in-frankreich-stop-covid-app-zum-start-600-000-mal-heruntergeladen-a-681c6bb0-72ff-4c56-a579-f3aa6f258dbf

Záver

Primárnym cieľom parciálneho výskumu v predloženom príspevku bolo identifikovať, opísať a interpretovať jazykové xenizmy vo vybranom nemeckom politickom diskurze, ktorý tematizuje koronavírusovú problematiku. Vzhľadom na rozsah príspevku a počiatočné štádium nášho výskumu sme sa zamerali najmä na identifikáciu tých jazykových xenizmov, ktorých súčasťou sú lexémy *Corona* (slov. *korona*), *Coronavirus* (slov. *koronavírus*) a *Covid-19* (slov. *Covid-19*). Tieto nám zároveň slúžili na sémantické vymedzenie analyzovaného korpusu. V rámci nášho ďalšieho výskumu sa zameriame na dobudovanie textového korpusu, ktorý bude relevantný pre následnú kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu. Jej predmetom budú nie len interkultúrne jazykové xenizmy, ale aj ďalšie prejavy cudzosti a inakosti na komparatívnej báze.

Literatúra

DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii.* Banská Bystrica: Belianum.
DOLNÍK, J. (2010): *Jazyk – človek – kultúra.* Bratislava: Kalligram.
DOLNÍK, J. (2012): *Sila jazyka.* Bratislava: Kalligram.
DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť.* Bratislava: IRIS.
DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra,* roč. 3, č. 9.
EHLICH, K. (1986): Xenismen und die bleibende Fremdheit des Fremdsprachenlernens. In: HESS-LÜTTICH, E. W. B. (ED.): *Integration und Identität, soziokulturelle und psychopädagogische Probleme im Sprachunterricht mit Ausländern.* Tübingen: Narr Verlag, s. 43-54.
GOSSEN, C. T. (1981): Tendenzen der Wortschöpfung im heutigen Französisch. In: PULGRAM, E. (ed.): *Studies presented to Joshua Whatmough on his sixtieth birthday*. Mouton: 's-Gravenhage, s. 29-41.
JÄGER, S. (2009): *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung.* 5. Auflage, Münster: Unrast.
JUNG, M. (1993): Sprachgrenzen und die Umrisse einer xenologischen Linguistik. In: *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache.* München: Iudicium, č. 19/1993, s. 203-230.
RUSINKOVÁ, J. (2019): Dynamické tendencie v pravopise prirodzenej slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis,* roč. 70, č. 3, s. 529-544.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

Analyzovaný korpus
Der Spiegel. (01.03.-30.06.2020) <https://www.spiegel.de/> [10. 8. 2020].
Corona-Fälle verzehnfacht Dänemark macht Schulen, Kitas und Behörden dicht. In: *Der Spiegel online.* (11.03. 2020). <https://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/daenemark-macht-schulen-kitas-und-behoerden-dicht-a-a60118fc-2937-41b6-a73c-ba841b617639> [10. 8. 2020].
Corona, Angst und Politik. Der demokratische Diskurs im Ausnahmezustand. In: *Der Spiegel online.* (7. 4. 2020) <https://www.spiegel.de/-politik/corona-angst-und-politik-der-demokratische-diskurs-im-ausnahmezustand-a-89346b44-301d-446b-b96c-47cd9b7ee855> [10. 8. 2020].
Corona-Lockerungen in Sachsen-Anhalt. Sachsens Ministerpräsident Kretschmer lobt Haseloff. In: *Der Spiegel online.* (4. 5. 2020). <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/corona-michael-

kretschmer-lobt-reiner-haseloff-fuer-lockerungen-in-sachsen-anhalt-a-7391d880-b07f-44fd-905d-d1c47031fe14> [10. 8. 2020].
Warnsystem auf Smartphone-Basis. Frankreichs „StopCovid"-App zum Start 600.000 mal heruntergeladen. In: *Der Spiegel online.* (3. 6. 2020) <https://www.spiegel.de/netzwelt/apps/coronavirus-in-frankreich-stop-covid-app-zum-start-600-000-mal-heruntergeladen-a-681c6bb0-72ff-4c56-a579-f3aa6f258dbf> [10. 8. 2020].
https://slovnik.aktuality.sk/slovnik-cudzich-slov/?q=corona [8. 8. 2020].

Kontakt:

Mgr. Jana Lauková, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of German Studies
Faculty of Philosophy
Matej Bel University
Banská Bystrica

Email Address: jana.laukova@umb.sk

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of German Studies
Faculty of Philosophy
Matej Bel University
Banská Bystrica

Email Address: eva.molnarova@umb.sk

Komparácia diplomatického tlmočenia v Rusku a na Slovensku

Lizaveta Madej

Abstract

Comparative Studies of Diplomatic Interpreting in the Russian Federation and in the Slovak Republic. *The paper deals with analysis of tasks and duties, and also the status of diplomatic interpreters in mentioned states. The author has compared the way of cooperation and relations between the highest representatives of state administration, diplomats and interpreters in the Russian Federation and the Slovak Republic. The paper has also the ambition to present, inter alia, the definition and short characteristic of diplomatic interpretation for diplomatic corpses as special consecutive interpretation genre.*

Keywords: diplomatic interpreting, consecutive interpreting, interpreting in Russia, interpreting in Slovakia.
Kľúčové slová: diplomatické tlmočenie, konzekutívne tlmočenie, tlmočenie v Rusku, tlmočenie na Slovensku.

Úvod

Spolupráca medzi najvyššími predstaviteľmi štátu a tlmočníkmi má dlhý príbeh. Spočiatku funkciu medzijazykových a medzikultúrnych mediátorov plnili bilingválni a multilingválni obyvatelia krajiny, ktorí zhodou rôznych životných okolností ovládali niekoľko jazykov, neboli totiž vyštudovaní tlmočníci. Pre absenciu profesie tlmočníka sa na mnohých podujatiach politického či diplomatického charakteru (vojenské výpravy, rokovania so spojencami a nepriateľmi a pod.) museli zúčastňovať okazionálni tlmočníci. Výsledkom prudkého vývoja diplomatických vzťahov medzi krajinami v 20. st. bolo, že profesionálnemu tlmočeniu začali venovať viac pozornosti. Profesionálny tlmočník sa tak stal jedným z kľúčových účastníkov každých diplomatických rokovaní. Cieľom tohto článku je predstaviť základné rozdiely medzi tlmočením na diplomatických rokovaniach v Ruskej federácii a v Slovenskej republike, ako aj porovnať súčasné postavenie, úlohy a náplň práce diplomatických tlmočníkov v oboch krajinách.

Vymedzenie pojmu *diplomatické tlmočenie*

Daniela Müglová v monografii Komunikácia, tlmočenie, preklad, alebo Prečo spadla Babylonská veža okrem klasifikácie druhov tlmočenia uvádza aj zaujímavú klasifikáciu žánrov tlmočenia. V rámci tejto klasifikácie autorka vyčleňuje konferenčné tlmočenie, mediálne tlmočenie, súdne tlmočenie, komunitárne tlmočenie, rokovacie tlmočenie a tlmočenie v posunkovej reči (Müglová 2009: 196-203). Do rokovacieho tlmočenia pritom autorka zaraďuje tlmočenie pri diplomatických, politických a obchodných rokovaniach. Hoci pri charakteristike rokovacieho žánru D. Müglová zdôrazňuje osobitosti a výnimočnosť tlmočenia na diplomatických rokovaniach, pri ktorých sú potrebné mnohé extralingválne kompetencie tlmočníka, ako osobitný žáner diplomatické tlmočenie v svojej klasifikácii nevydeľuje. Skupina českých translatológov z Ostravskej univerzity vypracovala podobnú klasifikáciu, ktorú pomenovala ako *Druhy tlmočenia* a do ktorej zahrnula konferenčné tlmočenie, sprievodcovské tlmočenie, súdne tlmočenie, komunitárne tlmočenie, mediálne tlmočenie a tlmočenie znakového jazyka (Hrdinová, Vilímek 2008: 9-13). Diplomatické tlmočenie, resp. tlmočenie na diplomatických rokovaniach do tejto klasifikácie takisto zaradené nebolo. Obdobná klasifikácia žánrov tlmočenia v ruskej translatológii stále absentuje. Viacerí ruskí translatológovia používajú termín žáner tlmočenia, avšak v svojich publikáciách analyzujú skôr jednotlivé žánre, napríklad konferenčné tlmočenie, vojenské tlmočenie či spoločensko-politické tlmočenie. Niektorí ruskí autori bežne používajú termín diplomatické tlmočenie, neuvádzajú však jeho definíciu ani necharakterizujú jeho špecifiká. Môžeme preto konštatovať, že v slovenskej (tiež v českej) a v ruskej translatológii doposiaľ tlmočenie na diplomatických rokovaniach či tlmočenie pre diplomatov a politikov nie je považované za samostatný žáner. Pre nasledujúcu komparáciu diplomatického tlmočenia v Rusku a na Slovensku je preto nevyhnutné najprv definovať pojem diplomatické tlmočenie.

S cieľom jazykovej ekonomizácie predovšetkým navrhujeme skrátiť pomenovanie tlmočenie na diplomatických rokovaniach, resp. tlmočenie pre diplomatov a politikov a používať pojem diplomatické tlmočenie. Slovník súčasného slovenského jazyka uvádza túto definíciu atribútu diplomatický: 1. „súvisiaci s diplomaciou, zahraničnopolitickou činnosťou štátnych orgánov; štátnicky“ a 2. „súvisiaci s diplomatom, zástupcom štátu v medzinárodných stykoch“ (SSSJ 2006: 644). Diplomatické tlmočenie je tlmočenie, ktoré súvisí s diplomaciou a zahraničnopolitickou činnosťou, resp. s rokovacou činnosťou diplomatov a najvyšších ústavných činiteľov. Pod diplomatickým tlmočením teda chápeme *konzekutívne tlmočenie pre politických predstaviteľov štátu a diplomatov, ktoré sa môže realizovať tak v podobe*

vysokej konzekutívy, ako aj v podobe styčnej konzekutívy (liaison) a jeho cieľom je presný a korektný transfer informácií štátneho, politického alebo medzinárodného významu.

Spolupráca medzi najvyššími ústavnými činiteľmi a tlmočníkmi

Po vymedzení pojmu *diplomatické tlmočenie* môžeme prejsť ku komparácii špecifík tohto žánru tlmočenia v Ruskej federácii a v Slovenskej republike. K najvýraznejším rozdielom medzi podstatou diplomatického tlmočenia v menovaných štátoch patrí spôsob inštitucionálnej spolupráce najvyšších ústavných činiteľov s tlmočníkmi. Podľa profesora translatológie z Viedenskej univerzity Franza Pöchhackera vo väčšine európskych krajín zabezpečením prekladateľských a tlmočníckych služieb pre najvyšších ústavných činiteľov sa zaoberajú ministerstvá zahraničných vecí. Najčastejšie ide o odbory, resp. oddelenia diplomatického protokolu, ktoré o. i. riešia aj otázky spolupráce s profesionálnymi prekladateľmi a tlmočníkmi (Pöchhacker 2015: 107–108).

V Slovenskej republike majú všetky ústavné orgány (Kancelária prezidenta SR, Úrad vlády SR, Národná rada SR) a ministerstvá vlastné oddelenia protokolu, ktorých povinnosťou je o.i. zabezpečovať preklady a tlmočenie pre svoj rezort. V Ruskej federácii sú pri každom ústavnom orgáne a ministerstve tiež zriadené odbory diplomatického protokolu, ktorých úlohou však je riešenie otázok týkajúcich sa organizácie protokolárnych podujatí, zahraničných návštev a pod. Preklady a tlmočenie má na starosti Odbor lingvistického zabezpečenia MZV RF, ktorý zamestnáva profesionálnych prekladateľov a tlmočníkov a ktorý poskytuje tieto služby ústavným orgánom, ministerstvám v Ruskej federácii. Na Slovensku neexistuje takýto jediný odbor, ktorý by priamo komunikoval s prekladateľmi a tlmočníkmi, organizoval profesionálne pohovory, kontroloval jazykovú a prekladateľskú prípravu tlmočníkov a v takomto širokom rozsahu zabezpečoval preklady a tlmočenie pre ústavných činiteľov. Zásadným rozdielom v charakteristike spolupráce medzi najvyššími ústavnými orgánmi a tlmočníkmi v Ruskej federácii a v Slovenskej republike teda je, že diplomatickí tlmočníci v Rusku sú zamestnancami štátnej správy, kým na Slovensku sú externými dodávateľmi služieb.

Odbor lingvistického zabezpečenia MZV RF organizuje výber profesionálnych prekladateľov a tlmočníkov. Najčastejšie ide o absolventov prestížnych ruských vysokých škôl z odboru „translatológia“ alebo „medzinárodné vzťahy“, napríklad Moskovskej štátnej lingvistickej univerzity, Moskovského inštitútu medzinárodných vzťahov, Moskovskej štátnej univerzity M.

Lomonosova či Petrohradskej štátnej univerzity atď. Úspešní kandidáti, s ktorými ministerstvo zahraničných vecí uzavrie pracovnú zmluvu, sú povinní prejsť dôkladnou prípravou a rozsiahlymi školeniami, ktoré organizujú zamestnanci ministerstva. Predovšetkým prekladatelia a tlmočníci musia zdokonaliť svoje jazykové kompetencie na Vysokých kurzoch cudzích jazykov pri Ministerstve zahraničných vecí RF. Tieto kurzy boli zriadené v roku 1823, ešte za vlády cisára Alexandra I, pri Ázijskom odbore vtedajšieho MZV. Mali názov Škola pre východné jazyky. V roku 1919 boli premenované na Kurzy cudzích jazykov pri Národnom komisariáte zahraničných vecí, a od roku 1968 získali názov, ktorý sa používa dodnes (VKCJ MZV RF: online). Okrem jazykových a prekladateľských kompetencií tlmočníci sú povinní pracovať na svojich extralingválnych vedomostiach, ako aj rozširovať svoj skúsenostný komplex. Odbor lingvistického zabezpečenia pre nich preto pripravuje povinný kurz diplomatického protokolu a spoločenskej etikety, diplomacie a politológie, medzinárodného práva a pod. Všetci tlmočníci tiež musia poznať Bibliu vo východiskovom a cieľovom jazyku a vedieť naspamäť známe biblické výroky (Projekt Legendy perevodčeskogo fronta: online), keďže sa v prejavoch najvyšších politikov a diplomatov často vyskytujú.

Medzi náplň práce spomínaných odborov protokolu na Slovensku patrí napríklad usporiadanie verejného obstarávania a zverejnenie výzvy na predkladanie ponúk vo veci poskytovania prekladateľských a tlmočníckych služieb, výber najlepšieho a najvýhodnejšieho dodávateľa na základe vopred stanovených kritérií (cena, kvalita testovacieho prekladu, rýchlosť poskytovanej služby atď.) a podpísanie s dodávateľom zmluvy o poskytovaní prekladateľských a tlmočníckych služieb (Centrálny register zmlúv: online). Takým dodávateľom sú najčastejšie prekladateľské agentúry, keďže vedia zabezpečiť preklady a tlmočenie do viacerých jazykov. Agentúra sa tak stáva sprostredkovateľom medzi ústavnými činiteľmi a tlmočníkmi. Je povinná pravidelne kontrolovať úroveň prípravy svojich tlmočníkov a garantovať objednávateľovi riadnu kvalitu poskytovaných služieb. Na druhej strane sa musí postarať aj o spravodlivé pracovné podmienky pre tlmočníkov, ich stravovanie, ubytovanie, prepravu, cestovné náhrady či kvalitné podklady k tlmočeniu. O rozširovanie svojich jazykových, prekladateľských či extralingválnych kompetencií sa však tlmočník musí postarať sám.

Existencia zásadných rozdielov v spôsobe spolupráce medzi najvyššími predstaviteľmi štátu a tlmočníkmi v Ruskej federácii a v Slovenskej republike má svoje historické odôvodnenie. Už za vlády cára Ivana IV v Rusku bola zriadená Skupina protokolárnych prekladateľov a tlmočníkov, za vlády Petra I. vznikla prvá profesionálna organizácia prekladateľov a tlmočníkov Russkaja assambleja. Tradícia zriaďovania špeciálnych odborov pre prekla-

dy a tlmočenie pri najvyšších orgánoch moci existovala za vlády sovietov a pokračuje aj dodnes. Ruskí diplomatickí prekladatelia a tlmočníci vždy boli blízko moci, boli mocou pripravovaní a kontrolovaní. Na Slovensku o prvých profesionálnych tlmočníkoch môžeme hovoriť až od obdobia prvých absolventov Univerzity 17. novembra (Müglová 2009: 196-197), preto využitie služieb profesionálnych vyštudovaných tlmočníkov pre slovenské štátne orgány je pomerne nová tradícia. Na Slovensku nikdy neexistovala tradícia zriaďovania odborov pre protokolárne preklady a tlmočenie pri orgánoch štátnej moci a v porovnaní s Ruskom nebola ani potreba kontrolovať tlmočníkov. Externé dodávanie týchto služieb je preto pre slovenské ústavné orgány tradičnejšie.

Status diplomatického tlmočníka

Výrazne sa líši aj kariérne postavenie, resp. perspektíva kariérneho rastu diplomatického tlmočníka v Rusku a na Slovensku. Diplomatický tlmočník v Rusku ako interný zamestnanec ministerstva zahraničných vecí v súlade s Výnosom prezidenta RF z 15.10.1999 a po splnení určitých podmienok má nárok na získanie diplomatickej hodnosti. V jednom zo svojich rozhovorov tlmočník viacerých sovietskych lídrov Viktor Michajlovič Suchodrev porovnal ruský systém s americkým: „v Štátnom departmáne USA funguje pravidlo: ak človek nastupuje do výkonu lingvistického povolania, je povinný podpísať zmluvu výlučne ako prekladateľ a tlmočník, nemá žiadne perspektívy následne prestúpiť do diplomatickej funkcie. Na Ministerstve zahraničných vecí RF je to však inak: najprv zamestnanec získa funkciu „referent“, neskôr „vedúci referent“ a potom „ataše“, čo je najnižšia diplomatická hodnosť“ (Rozhovor s tlmočníkom V. M. Suchodrevom: online). Napríklad, Viktor Suchodrev skončil kariéru ako mimoriadny a splnomocnený vyslanec prvej triedy, Stalinov tlmočník – Valentin Berežkov – ako radca a Oleg Trojanovskij, tlmočník Nikitu Chruščova, ako mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec. Na Slovensku neexistuje takáto priama cesta k diplomacii cez kariéru tlmočníka. Diplomatický tlmočník v Rusku je tlmočníkom a diplomatom zároveň, kým na Slovensku je len dodávateľom služby. V súčasných slovenských dejinách sú však minimálne dva prípady, keď sa v jednej osobe spájal tlmočník a diplomat. Ide o kariérneho diplomata, bývalého chargé d’affaires a. i. na Kube, chargé d’affaires a. i. v Mongolsku, mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca v Japonsku, chargé d’affaires a. i. vo Veľkej Británii, vedúceho diplomatickej misie v Alžírsku a dlhoročného diplomatického tlmočníka Jána Dömöka (Dömök 2007: 19-33) alebo o slovenského diplomata, bývalého veľvyslanca SR

v Rumunsku a Moldavskej republike a zároveň romanistu, prekladateľa a diplomatického tlmočníka Petra Kopeckého. Tieto dve osobnosti sú však skôr výnimkou, ako pravidlom.

Úlohy diplomatického tlmočníka

Existujú isté odlišnosti aj v náplni práce či kompetenciách diplomatického tlmočníka v Rusku a na Slovensku. Od čias ZSSR boli diplomatickí tlmočníci po každom oficiálnom rokovaní povinní pripravovať podrobné správy o obsahu tlmočených rozhovorov, a to jednak z pamäti, alebo na základe svojej tlmočníckej notácie. Správu následne posielali na Ministerstvo zahraničných vecí a do príslušných odborov vtedajšej Štátnej bezpečnosti (dnes Federálna bezpečnostná služba). Tlmočník bol povinný vyhotoviť správu ihneď po rokovaní, tzn. že ak oficiálne rokovania skončili neskoro večer, správu vyhotovoval v noci. Túto povinnosť tlmočníci Odboru lingvistického zabezpečenia MZV RF majú dodnes. Takáto povinnosť diplomatického tlmočníka na Slovensku nebola za čias socializmu, nie je ani teraz.

Rozdielne sú napríklad aj práva diplomatických tlmočníkov v spomínaných krajinách. Podľa viacerých ruských translatológov, z ktorých mnohí pôsobia aj ako diplomatickí tlmočníci (R. Miňar-Beloručev, I. Aleksejevová, P. Palažčenko, A. Čužakin), pri diplomatickom tlmočení je v nevyhnutných prípadoch prípustné zmeniť, resp. opraviť východiskový text a pretransformovať ho do vyhovujúcej podoby. Je to možné iba v prípadoch, ak v rámci výkonu svojho povolania tlmočník má takéto kompetencie a ak to nevyhnutne vyžaduje situácia. „Ak takéto diplomatické právomoci patria do kompetencie tlmočníka, má právo zhrešiť na úkor presnosti východiskového textu, tým vykoná funkciu „pomocnej osoby“, ktorá podporuje diplomatické vzťahy a bráni ich prípadnému komplikovaniu. Tlmočník pritom nie je povinný hájiť záujmy tej-ktorej strany“ (Aleksejevová 2004: 30). V slovenských publikáciách venovaných translatológii sa nám doposiaľ nepodarilo stretnúť s podobným názorom. Presnosť pri diplomatickom tlmočení ostáva jednou z hlavných zásad tlmočníka na Slovensku.

Záver

V dôsledku komparácie diplomatického tlmočenia v Ruskej federácii a v Slovenskej republike boli zistené viaceré rozdiely, ktoré sa týkali spôsobu nadviazania spolupráce a komunikácie medzi najvyššími orgánmi moci a

tlmočníkmi, kariérneho postavenia diplomatického tlmočníka, ako aj jednotlivých povinností tlmočníkov. Príčinou týchto zásadných rozdielov môže byť súhrn faktorov historického či mentalitného charakteru. V Rusku ide o historickú tradíciu profesie diplomatického, resp. protokolárneho tlmočníka ako štátneho zamestnanca. Na dôležitosť tohto povolania sa v Rusku dlhodobo kladie dôraz, čo potvrdzuje aj existencia skupín, odborov či oddelení pre preklady a tlmočenie už za vlády Ivana IV (16. st.). Dnes Ministerstvo zahraničných vecí RF dbá na jazykovú, mimojazykovú a translatologickú prípravu zamestnaných tlmočníkov. Rusko ako svetová veľmoc nepripúšťa, aby prípadná nekvalita diplomatického tlmočenia bola prekážkou presadzovania jej veľmocenských záujmov. Diplomatický tlmočník v Rusku o. i. zodpovedá nielen za kvalitný tlmočnícky výkon, ale aj za vyhotovenie správy o obsahu tlmočených rozhovorov, archivovanej príslušnými štátnymi orgánmi či špeciálnymi zložkami. Odmenou za kvalitnú a hlavne oddanú prácu pre tlmočníka je získanie diplomatickej hodnosti a možnosti kariérneho diplomatického rastu. Diplomatický tlmočník v Rusku je súčasťou politického a diplomatického života štátu, je ochrancom jeho medzinárodného dobrého mena a reputácie. Na území Slovenska za prvých profesionálnych tlmočníkov môžeme považovať absolventov Univerzity 17. novembra (po r. 1961). V dôsledku absencie vyštudovaných tlmočníkov chýbala aj tradícia intenzívnej spolupráce medzi štátom a translátormi. Je preto možné, že dnes, keď slovenská spoločnosť a slovenský trh sú schopné ponúknuť ústavným orgánom kvalitných tlmočníkov, slovenské štátne orgány nie sú stále pripravené na zmenu zaužívaných postupov a spôsobu spolupráce. Každá krajina má výnimočnú históriu, kultúru a mentalitu, čo sa, prirodzene, odráža aj na súčasných spoločenských pomeroch.

Literatúra

ALEKSEJEVA, I. (2004): *Vvedenije v perevodovedenije.* Petrohrad: Akademija.

BUZÁSSYOVÁ, K.; JAROŠOVÁ, A. (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka.* Bratislava: VEDA.

Centrálny register zmlúv, <http://www.crz.gov.sk > [18. 1. 2020].

DÖMÖK, J. (2007): *Diplomat na štyroch kontinentoch.* Bratislava: Ikar.

HRDINOVÁ, E.; VILÍMEK, V. (2008): *Úvod do teórie, praxe a didaktiky tlumočení.* Ostrava: Ostravská univerzita.

Legendy perevodčeskogo fronta, <https://www.multitran.ru/c/m.exe?a=-5&s=uspensky> [18. 1. 2020].

MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklady, alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma.

Oficiálna webová stránka Vysokých kurzov cudzích jazykov (VKCJ) pri MZV RF, [http://www.midvkiya> [18. 1. 2020].

PÖCHHACKER, F. (2015): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies.* Vienna: University of Vienna.

Rozhovor s tlmočníkom V. M. Suchodrevom, <http://www.trud.ru/-article/21-10-2008/134649_zapoved_ne_perevri.html> [18. 1. 2020].

Kontakt:

Mgr. Lizaveta Madej

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: lizaveta @lizaveta.sk

Jazyk oficiálních míst a tisku v Československu za Pražského jara 1968. Část I.

Tomas Maier

Abstract

The Language of the Official Places and the Press in Czechoslovakia in the Time of Prague Spring 1968. *The article deals with the development of the language of political leaders and journalists in socialist Czechoslovakia against the background of the events of Prague Spring 1968. Using concrete examples from the communist newspaper Rudé právo, the author tries to approach the process of transformation of the language of totalitarianism.*

Keywords: development, language, totalitarianism, Czechoslovakia.
Klíčová slova: vývoj, jazyk, totalitarismus, Československo.

Úvod

Cílem předkládaného článku je zhodnocení postupných změn oficiálního jazyka vládnoucích vrstev a věrchušky socialistického Československa během počátků Pražského jara na příklade *tiskového orgánu KSČ (Komunistické strany Československa)*, deníku Rudé právo z roku 1968. Tyto noviny zachovaly svůj tradiční název i politické zaměření během I. československé republiky i jako ilegální list během nacistické okupace. Jazyk československých komunistů se mohl měnit jen velmi pozvolna. Ještě velmi dobře byly v kolektivní paměti známy časy stalinismu, kdy jediné slovo znamenalo drastickou odvetu režimu. O to více pozornosti bylo věnováno stran KSČ *zrádcům* ve vlastních řadách. Obvinění z revize marx-leninského učení bylo nejen koncem kariéry ve straně, ale i začátkem tragédie celých rodin.

Tak zvané Lednové změny na čele Komunistické strany Československa (KSČ) ukázaly na začátku roku 1968, že postupné uvolňování promoskevského režimu jedné strany během uplynulých šedesátých let budou pokračovat. Ve zprávě z lednového jednání Ústředního výboru KSČ byla na příklad používána slova jako budování *vyspělé socialistické společnosti*, což zavádělo uvědomělého občana, neb si mohl

myslet, že se z vyspělé kapitalistické společnosti za dlouhých dvacet let nestala vyspělá spravedlivější společnost. Třeba dodat, že stejných dvacet let trvala celá První československá republika, která České země a Slovensko dokázala ze zapšklé provincie bývalého mocnářství proměnit v *Malou Ameriku*, jak se zvyklo říkávat. Otevřeně se zde také hovoří o nedostatcích v metodách a stylu práce komunistické strany, o uplatňování zásad *demokratického centralismu* a *vnitrostranické demokracie*. Tyto momenty se jistě uplatňovali již po kritice kultu osobnosti soudruhem N. S. Chruščovem na XX. sjezdu sovětských komunistů v únoru 1956, doplňovali však pozitivně znějící rétoriku.

Konkrétním výsledkem lednového zasedání ústředního výboru strany však bylo personální oddělení funkce šéfa strany - generálního tajemníka a prezidenta republiky, které dosud drželi *dělničtí prezidenti* Klement Gottwald, Antonín Zápotocký a Antonín Novotný vždy ve své jedné osobě. Novým generálním tajemníkem KSČ se stává Alexander Dubček, později snad nejznámější a nejuznávanější syn slovenského národa, vedoucí představitel československého reformního hnutí takzvaného Pražského jara. Člověk, jehož osud vzbudil v bouřlivém roce 1968 pozornost, soucit a solidaritu světové veřejnosti podobně jako smutné osudy Martina Luthera Kinga a Roberta F. Kennedyho (Hotz 2003).

Obrodný proces

Na výroční schůzi SONP Kladno v pondělí 4. března 1968 se Alexander Dubček vyslovil, že *Strana* (KSČ) *není samoúčelem a není samoúčelem ani její vedoucí úloha. Vedoucí úloha strany mohla vzniknout a může se udržovat v takové míře, v jaké ji náš lid považuje za svého vůdce. Na to se nemůžeme usnést. Toto postavení strany se nevytváří a neudržuje mocensky, nesmí vést k tomu, aby občané, kteří stojí mimo stranu - a těch je v naší společnosti většina - měli pocit, že jsou ve svých právech a svobodách vedoucí úlohou strany omezováni, ale naopak, aby ve vedoucí úloze strany viděli záruku svých práv, svobod a zájmů* (Rudé právo 1968).

V době budování vyspělé socialistické společnosti se sice již nepoužíval termín *diktatura proletariátu* z období ustavování nového režimu v Sovětském Rusku. *Vedoucí úloha* komunistické strany ale dosud striktně vycházela, z její *role* jako *předvoje dělnické třídy*, které v socialistické společnosti údajné patřila veškerá moc. Tuto *moc uplatňovala dělnická třída*, podle marx-leninské filozofie, právě *skrze* komunistickou stranu. Vedoucí úloha strany jako záruka práv, svobod a zájmů nekomunistů byla vskutku nová. Vždyť vedoucí úloha by se čistě teoreticky dala pravidelně

potvrzovat ve všeobecných demokratických volbách, kde by komunisté zvítězili.

Vrátit čest perzekvovaným! vyzývají 7. března 1968 interbrigadisté ze Španělské občanské války a volají po rehabilitacích a navrácení jejich cti a přitom slibují podporu *progresivním* silám v Komunistické straně (Rudé právo 1968). Přičemž tak zvaní Španěláci představovali v padesátých letech v lidově demokratických státech úhlavního nepřítele pro jejich mezinárodní kontakty a sílu charakteru. Progres znamenal jistě nikoliv radikalizaci, návrat k stalinským metodám, ale tendence směrem k humanismu a právnímu státu. Komunisté brežněvského ražení takové *progresivní síly* později označili za revizionisty a kontrarevolucionáře.

Okresní konference KSČ na šedesátisedmi místech republiky podporují *demokratismus*, zajímavé to slovo na nejvrchnějším titulku stranického listu z 10. března (Rudé právo 1968). Jistě termín nový a málo dosud používaný. Důležité však bylo, že se okresní konference strany dohodli na podpoře Lednových změn a s netrpělivostí čekají na nový akční program centra (Rudé Právo 1968).

13. března 1968 se ve Slovanském domě v Praze konal večer otázek a odpovědí, který uspořádali společně městský výbor Československého svazu mládeže a Ústav dějin KSČ. Jedna z tváří Pražského jara Josef Smrkovský sice hned od začátku poukazoval na to, že mládež žádné *senzace* neuslyší, že jde o vážné věci. *Události, které prožíváme můžeme nazvat* Obrodným procesem*, důkladnou očistou,* nazval probíhající období. Josef Smrkovský dále hovořil, že *vedle dobrých věcí , … se děly i věci nedobré. Mám na mysli nešťastnou dobu, které se říká doba kultu, v níž docházelo k porušování zákonů, pošlapávání lidských práv a tak dále. To všechno však bylo a ústřední výbor z toho vyvodil poučení a přidal rozhodnutí, která mají pro demokratizaci v našem státě nesmírný význam.* Zároveň však Josef Smrkovský vyzývá mládež k umírněnosti: *aby vaše činy* (mládeže) *byly odpovědné, tedy nic takového, k čemu v těchto dnech dnech došlo ve Varšavě,* čímž zřejmě vyjádřil obavy reformních komunistů ze studentských nepokojů (Rudé právo 1968; Rybák 2019).

Spisovatel a scenárista Jan Procházka pak neváhal mluvit o svobodě slova *v civilizovaném světě*, jako o základním duchovním statku. Na shromáždění studentů z celé ČSSR v aule Právnické fakulty Univerzity Karlovy 14. března promluvil člen ÚV KSČ otec československé ekonomické reformy Ota Šik. *Příčinou vystoupení členů ÚV KSČ bylo úsilí o překonání vážných deformací v celé společnosti, které po dlouhá léta byly vyvolány nesprávným pojetím vedoucí úlohy komunistické strany …* prohlásil prof. Ota Šik (Rudé právo 1968).

14. března 1968 se ve správě předsednictva ÚV KSČ z projednání výsledků okresních a obvodních konferencí konstatovalo, že se rozvíjí zdravé obrodné hnutí. *Pokud by naši odpůrci chtěli spojovat s naším obrodným hnutím naděje nato, že ČSSR sejde ze socialistické cesty, pak je třeba na jejich adresu říci, že jde o demokratizaci výrazné socialistického charakteru* (Rudé Právo 1968).

Na besedě pořádané Rudým právem s čelnými umělci se člen ústředního výboru (ÚV) KSČ a docent Univerzity Karlovy Eduard Goldstücker vrací ke klasikům marxismu: *Vedoucí úloha (*podle Karla Marxe a Bedřicha Engelse*) dělnické třídy může být faktem jen tam, kde vědomě osvobozující sama sebe* (KS)*, osvobozuje všechny ostatní vrstvy společnosti. Ne ovšem, že je má ovládat, komandovat a dívat se na ně svrchu* (Rudé Právo 1968).

19. března 1968 vychází rozhovor s novým šéfem přinejmenším divného "státně administrativního oddělení", zodpovídajícího tehdy za armádu, *Bezpečnost*, justici a milice a členem ÚV KSČ Václavem Prchlíkem. Redaktor RP asi poprvé použil v uvedení otázky slovní spojení *demokratický socialismus* v souvislosti s mocenskými prostředky, bez kterých se údajně neobejde *ani stát demokratického socialismu*, jednoho z dosud nejpoužívanějších přívlastků politiky Alexandra Dubčeka a jeho nejbližších spolupracovníků. Opačném slovní spojení *socialistická demokracie* je termínem "pravověrně" komunistickým. Vyjadřuje socialistický, moskevský charakter demokracie včetně *volby jednotné kandidátky Národní fronty*, což je oxymoron, a Vedoucí úlohu KSČ (Rudé Právo 1968).

20. března 1968 se ve Sjezdovém paláci Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, v bývalém a současném Průmyslovém paláci dnešního Výstaviště Praha setkali vedoucí představitelé společnosti, strany a kultury s mládeží. Po odvážné odpovědi prof. Oty Šika, že Rakousko bychom mohli dohnat při důsledném uplatňování *nové ekonomické politiky* v horizontu tří let, se slova ujal opět Eduard Goldstücker, člen ÚV strany a prohlásil: A tento přechod od revoluční diktatury ke *zřízení garantovaných svobod* je nejtěžším problémem každé revoluce (Rudé Právo 1968). Toto zřízení připomínalo historicky vládu direktoria a První císařství ve Francii. Stále se však zdá, že i v tomto případě nešlo o dedukci, ale o hledání vysvětlení pro už existující proces. Tedy touha po svobodě jedince a projevu byla vysvětlena z hlediska dialektického materialismu. O psychologické stránce vývoje lidské společnosti tehdy nebylo ještě řeči.

Filosof, prof. K. Kosík, člen ÚV KSČ na stejném masovém shromáždění uvádí, že prvním krokem a prvním předpokladem řešení krize je nahrazení *policejně byrokratického politického systému* socialistickou demokracií. Velmi jasná slova ohledně dvaceti let dosavadního režimu. *Žijeme na*

počátku a uvnitř podivuhodného revolučního a obrodného procesu, *v němž se politicky bezprávné nebo neplnoprávné stranické nebo nestranické masy spojily, aby zaměnily režim policejně byrokratické diktatury* …, prohlásil též profesor Karel Kosík (Rudé Právo 1968).

Velmi odvážná slova, která mohla taktéž vzbudit pozornost, neboť *diktatura* byl pojem používaný v marx-leninském učení pouze pro diktaturu proletariátu, a to jen pro fázi porevolučního upevnění moci.

Dr. Gustáv Husák zde potom exilovému slovenskému spisovateli Milanovi Mňačkovi vzkazuje do Rakouska, aby se ve věci návratu na Slovensko obrátil na příslušné orgány a nebo na *nové demokratické vedení KSČ*. Pokud to řečník a pozdější prezident okupované ČSSR nemyslel ironicky, jistě se s tím později vyrovnal. Hned druhý den po diskusním shromáždění ve Sjezdovém paláci se Dr. Husák na setkání s pražskými novináři pořádaném komunisty ze Zemědělských novin "určitě spletl", když hovořil o úkolu strany zbavit se typických členů "jakéhosi" *konzervativního křídla* (Rudé Právo 1968).

Od nového prezidenta k nové vládě

23. března 1968 vychází jako úvodník Rudého práva zamyšlení Zdeňka Šulce nad výše uvedenou správou o odstoupení prezidenta republiky Antonína Novotného. *Po lednovém a prosincovém plénu ..., které poskytlo šanci pro rozvoj skutečně lidské, demokratické podoby socialismu. ... Osoba soudruha Novotného ... se stala symbolem přežitého administrativně byrokratického pojetí strany a společnosti*. Odsouzení snad až příliš příkré zejména proto, že právě v letech šedesátých docházelo k tak zvané oblevě a uvolnění zejména v oblasti kultury. Tentýž den však v shrnutí zasedání předsednictva ÚV KSČ toto zdůrazňuje, *že demokratizace, o níž u nás jde, je výrazně socialistického charakteru* (Rudé právo 1968).

Jistě ne náhodou den po abdikaci prezidenta A. Novotného, 23. března navštěvuje redaktor RP generála Ludvíka Svobodu. Právě z jeho úst padl další odvážný rozvitý přívlastek: *Vzali jsme na svá bedra veliký čestný úkol: stát se příkladem opravdové socialistické demokracie, vytvořit i pro jiné její skutečný model* (Rudé právo 1968). Postupně se rozvíjející přívlastek demokracie a ne naopak socialismus jako nomen a s atributem demokratický.

Socialistické Československo prochází nejvážnější politickou a státní krizí *od roku 1948. Smyslem a cílem je* ozdravný proces*. ale minulý rok - po více než desetiletém zrání - přerostla krize v naší společnosti v krizi státní: vinou přepjaté centralizované moci* se státní moc diskvalifikovala *a*

zkompromitovala. Státní a politická moc se plně soustředila do rukou, které ji chtěly udržet silou státně mocenských složek, píše v úvodníku 24. března redaktor Jan Smíšek. Pojem státní krize by býval mohl projít i v období konsolidace, kdy se Pražské jaro charakrakterizovalojako *Krize ve státě a společnosti,* ale že (moc) *chtěly udržet silou státně mocenských složek* už bylo příliš a týkalo se, podle autora období 1948 - 1968 (Rudé právo 1968). Otázka je, byl-li nový atribut *ozdravný* proces autorovou chybou nebo alternativou k adjektivu obrodný, příspěvkem do slovníku reformistů.

28. března se KSČ usnesla na svém kandidátovi na prezidenta republiky. V sobotu 30 března je ve Vladislavském sále Pražského hradu zvolen prezidentem Armádní generál Ludvík Svoboda, hrdina I. a II. světové války, důstojník Československých legií v Rusku a velitel 1. armádního sboru v Sovětském svazu (Česal 2012).

Radovan Richter, člen ÚV komunistické strany na titulní stránce 1. dubna, v rozhovoru s redaktorem RP hovoří o hlavních úkolech akčního programu strany, Podle něho jde hlavně o *ekonomickou reformu* a plnou *demokratizaci politického systému* (Rudé právo 1968). Reforma v souvislosti s ekonomickou politikou byl termín, který byl před šedesátým osmým rokem i po něm v marxistickém jazyce vyloženě pejorativní. Vždyť reforma a reformisté byli takřka synonymem k revizionismu, revizi učení marx-leninismu, jíž byli obviňováni sociální demokraté.

Totéž vydání zveřejňuje rozhovor Alexandra Dubčeka s italským komunistickým listem L´Unitá. V odpovědi na otázku se nebojí použít termín *socialistické* tržní *hospodářství*. Toto jak v interview dále pravil A. Dubček naráželo v minulých letech na překážky politického charakteru. 2. dubna vychází také rozsáhlý projev A. Dubčeka na zasedání ÚV 1. dubna 1968 se slovy: *Smysl a cíl demokratizačního procesu je jasný: vytvořit československým podmínkám odpovídající a dokonalejší typ socialistické demokracie*. V diskuzi vystoupil i Zdeněk Fierlinger, československý legionář, bývalý sociální demokrat a premiér, který používá termín *federalizace* v souvislosti s řešením asymetrického státního zřízení. *Federalizační forma nám nesmí bránit v další politicko-ekonomické integraci…,* prohlásil Zdeněk Fierlinger (Rudé právo 1968). Přičemž federalizace je proces, se kterým se došlo k federaci, jako státní formě. Pokud by se federace měla stále bouřlivě měnit, šlo by o přechodnou státní formu, která by přecházela logicky do rozpadu státu.

4. dubna na plenárním zasedání ÚV vystoupil s příspěvkem Zdeněk Mlynář: *Kolik soudruhů si myslelo* (1954 - 1964) *…, že zrušením centralistického direktivního plánování zanikne i socialismus. Věci, které jsou nám dnes už běžné - pojem konkurence mezi podniky, volné ceny, vliv zahraničního obchodu a trhu na naší výrobu … v hlavách komunistů byl*

*pevně usazen dogmatický názor kladoucí plné rovnítko mezi pojmy "socialistický" a "*centrálně direktivní*"* (Rudé právo 1968).

V sobotu 6. dubna 1968 vychází rezoluce plenárního zasedání ústředního výboru strany. *Základní ... směr současné politické aktivity ...*, praví se v ní, ... (je) *zbavit socialismus* dosavadních deformací, *budovat socialismus tak, jak to odpovídá našim podmínkám a tradicím.* Současně zde ale najdeme úsilí o zachování socialistického státního zřízení: *Znevažovat úsilí* (dvaceti let života a díla socialistické výstavby) *nemá nic společného s obrodným procesem socialistické demokracie* (Rudé právo 1968).

Tutéž sobotu 6. dubna podává předseda československé vlády Jozef Lenárt u prezidenta republiky demisi a ten pověřuje dosavadního místopředsedu vlády Ing. Oldřicha Černíka sestavením nové vlády.

Následující neděli se úvodník RP zabývá realizací rezoluce plenárního zasedání ústředního výboru. Prof. Zdeněk Mlynář, tajemník ÚV zde vyzývá k samostatné iniciativě členů strany, k jejich pomoci orgánům správy a podniků a *... opravit včas svůj názor není-li správný - to je ... základní podmínka dobré politické práce komunistů* (Rudé právo 1968). Žel, také dobrá rada pro dobu po pozdější invazi vojsk pěti spřátelených sousedních zemí.

Z diskuze na plénu ÚV byl zařazen i pohled Prof. Oty Šika: *Nesetkal jsem se s hlasy navrhujícími odstranění socialistického vlastnictví, socialistické společnosti. jsem přesvědčen, že naprostá* většina *pracujících i naší mládeže* si nedovede již představit *návrat ke kapitalismu.* V zápětí ale vedoucí úloze strany klade podmínky: *... strana bude nadále vedoucí politickou silou tehdy, bude-li stále vpředu, v čele* progresivního *myšlení, bude-li svou budoucí prací získávat důvěru většiny obyvatel* (Rudé právo 1968).

V den jmenování nové vlády Oldřicha Černíka na celopražském aktivu funkcionářů KSČ vystoupil s projevem generální tajemník strany Alexander Dubček. Ve své řeči upozornil na neblahé jevy: *Byly tu obavy, zda prudký "výbuch" aktivity nepovede k anarchii nebo dokonce k nějakým kontrarevolučním pokusům. Vím, že není všechno ještě zažehnáno a nemůžeme dnes ještě říkat, že by se zamezilo různým projevům nebo některým tendencím, které svědčí o určitých anarchistických sklonech, zejména tam, kde nejsou respektovány elementární zásady vnitrostranického života nebo etiky naší komunistické strany. A to jsou některé prvky, které právem znepokojují určitou naši stranickou, ale i nestranickou veřejnost.* (Rudé právo 1968) S pojmem *kontrarevoluce v Československu 1968* nepřišli sovětští straničtí soudruzi, ale sama KSČ, jejíž členové na ni prakticky od začátku Pražského jara upozorňovali. Je na zamyšlení, proč

měli Leonid Brežněv se svým kolektivním vedením takové starosti o vývoj v ČSSR. Zřejmě měli s Čechy a Slováky méně trpělivosti než nacisti v od roku 1938 do března 1939.

Závěr

Vcelku možno shrnout, že proměna jazyka vládnoucích míst v ČSSR probíhala velmi pozvolna. V prvních jarních měsících roku 1968 se objevuje u komunistů pojem obrodný proces a často je vzývána demokratizace. Poslední z pojmů byl však ošemetný, mohl být vnímán, s čímž bylo možné i počítat, také jako demokratizace ve smyslu osvobození z *ne*demokracie podobně jako později ve Španělsku z Francovy vojenské a státní diktatury.

Kolokace demokratický socialismus se objevuje zřídka autor přímo v dokumentech nebo vyjádřeních KSČ a jejich výše postavených členů ji zaznamenal pouze jedenkrát, což neznamená, že by se neobjevovala častěji v jiných novinách nebo časopisech jara 1968.

Rudé právo jako generální vývěska, se kterou mohla konkurovat exkluzivně jen tehdejší bratislavská Pravda, však tlumočilo oficiální linii strany. V důležitých směrech zůstávala stejná: věčná bratrská pouta se Sovětským svazem, zahraniční politika se zaměřením proti tradičním silným anglosaským demokraciím a naopak vřelé přátelství s národy SSSR byli konstantou, kterou si více - méně osvojila i valná většina obyvatelstva socialistického Československa. Někteří čistě z humánních a sociálních přístupů, jiní považovali za silný argument ten fakt, že většinu země od nacismu osvobodila právě Rudá armáda.

Literatura

ČESAL, A. (2012): *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel.

RYBÁK, P. (2019): *Pražské jaro 1968: Úvod*. München: BookRix.

HOTZ, J. et al. (2003): *Geschichte. Personen. Daten. Hintergründe*. Mannheim, Leipzig: F. A. Brockhaus.

Rudé právo [Newspaper Rudé právo] (1968). Praha.

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: maier.nemcina@gmail.com

We have done a great job! The coronavirus pandemic in Donald Trump's tweets

Eva Maierová

Abstract

The article focuses on quantitative and qualitative analysis of tweets published by the 45th American Present Donald J. Trump concerning the pandemic of the coronavirus in the time frame from 24 January to 30 June 2020. The research sample containing 387 original tweets by @realDonaldTrump studies their length, linguistic and rhetorical devices used in them, as well as how Donald Trump conveys the messages about COVID-19 to his audience, what metaphors and slogans he uses, how he describes the relations to China in this context, and the ways he labels his opponents.

Keywords: Donald Trump, coronavirus, linguistic means, slogan, Twitter.

Introduction

The year 2020 is going down to history as the year of the coronavirus pandemic that spread all around the world from Wuhan City, China. The first report on what was later termed coronavirus disease or COVID-19 was published by the World Health Organisation (WHO) on 5 January 2020 (WHO 2020) stating: "On 31 December 2019, the WHO China Country Office was informed of cases of pneumonia of unknown etiology (unknown cause) detected in Wuhan City, Hubei Province of China." More than two months later, on 11 March 2020, "WHO made the assessment that COVID-19 can be characterized as a pandemic" (WHO 2020).

The coronavirus disease has been the main topic everywhere on the planet, especially when its epicentres moved from China to other Asian countries, Europe, Australia, and the Americas, i.e. to every continent except Antarctica. It has dominated the news, speeches given by politicians, and has become a household name as all people's lives have been affected by the pandemic to a greater or lesser extent.

From the linguistic point of view, many words and expressions have been associated with the COVID-19 pandemic, e.g. *coronavirus, breaking*

the curve, elbow bump, (facial) masks, flattening the curve, frontline workers, homeschooling, infodemic (information + pandemic), lockdown, PPE (personal protective equipment), SARS (severe acute respiratory syndrome), self-isolation, self-quarantine, social distancing, WFH (working from home), to name but a few. Together with these lexemes, slogans and hashtags like *Alone together; Stay (at) home, save lives; Test – track – treat; We're all in this together* (similar to Slovak expressions *Spolu to zvládneme* or *Zvládneme to*) have appeared using their simple and memorable forms to influence people's behaviour as efficiently as possible. Journalists and politicians often employ metaphorical language as an appealing tool of political rhetoric. In the reports on the novel coronavirus, war metaphors have been adopted, which can be clearly seen from the headline published in The Guardian on 23 March 2020: *'Invisible enemy': Trump says he is 'wartime president' in coronavirus battle.*

Naturally, the topic of COVID-19 pandemic has found its reflection also in tweets published by the 45th President of the United States of America, Donald Trump. It is of immense interest to see how one of the most powerful politicians on the planet commented about the ongoing pandemic on Twitter, where his account @realDonaldTrump with 77 million[1] followers, as of 16 April 2020, is the most followed account of a world leader (Twiplomacy 2020). In the analysis, we will focus on quantitative data followed by the qualitative analysis of lexical means used in Donald Trump's tweets regarding topics like dealing with the pandemic, the relations of the USA with China, and confronting his adversaries, to whom particular media belong as well.

Theoretical background

Digitally mediated communication generally and social media specifically have become of interest in many research areas. From the linguistic point of view, specific features of the text-based communication mediated by new technologies has been studied most prominently by Baron (2003, 2008), Crystal (2001, 2011), Posteguillo (2002, 2007), Thurlow (2003, 2004), etc.

Donald Trump's tweets have also been researched from perspectives as his presence on Twitter is one of the characteristic traits of his way of communication. They focused on his presidential campaign in 2016 comparing it with tweets by other candidates (Gunn 2017), analysed how his social

[1] According to the data provided by Twitter, on 26 June 2020, the account @realDonaldTrump had 82.4 million followers (Twitter 2020).

media use contributed to his victory in the presidential election in 2020 (Francia 2017), or compared his tweets as a candidate with those he published as the 45th President of the United States (Ott – Dickinson 2019, Maierová 2017).

The extraordinary situation of the worldwide pandemic of COVID-19 that affected the United States significantly provides a unique opportunity to study the language Donald Trump used in his tweets about the spread of the coronavirus in the context of his comments on the economic development in the USA, international relations, and last but not least, also attacking his opponents.

Material and methodology

The research sample was selected from tweets published by @realDonalTrump within the time frame of 24 January 2020 to 30 June 2020. The beginning of the time frame is defined by the first case of COVID-19 in the USA which was registered as early as 21 January 2020 in the State of Washington (CDC 2020), though the first tweet by the President mentioning the coronavirus was published on 24 January 2020 and it dealt with the situation in China (@realDonaldTrump 24 January 2020).

Within the given time frame, the President tweeted altogether 5,459 times including retweets (TrumpTwitterArchive 2020). As the research sample focuses on tweets regarding COVID-19, all retweets, identical tweets, and tweets referring to other topics, e.g. impeachment, comments on economic news, support of Republican candidates, etc., were excluded. Thus, the research sample comprises 387 tweets, which represent only seven per cent of the whole sum of tweets by the President during the specified period.

After the initial stage of excerpting relevant tweets and eliminating data automatically added by Twitter (date and time of publishing a tweet, the device from which a tweet was sent) as well as hyperlinks, these were analysed by a text-mining program KH Coder concentrating on the occurrence of words, parts of speech, and collocations of particular lexemes to gain a more detailed insight into the way of Donald Trump's expression and communication with the public in the emergency situation of the global pandemic. In the next stage, the qualitative analysis concentrated on particular areas that Donald Trump addressed, such as the relations with China, testing and the development of the COVID-19 situation in the USA, but also comments aimed at his rivals.

Quantitative analysis

All the 387 tweets were expressed in 969 sentences, 12,503 words, and 72,404 characters (including spaces), i.e. an average tweet contains 2.5 sentences, 32.3 words, and 187.1 characters, which means that one sentence is a little less than 13 words long.

The most frequent words, except articles and pronouns, divided according to the parts of speech they belong to are listed in the following table.

Table 1: Frequency of words in tweets by @realDonaldTrump about the coronavirus from 24 January 2020 to 30 June 2020.

	Nouns	Freq.	**Adjectives + adverbs**	Freq.	**Verbs**	Freq.
1	CoronaVirus	84	great	73	be	588
2	country	61	good	37	have	167
3	China	58	other	36	do	138
4	people	47	many	35	get	48
5	job	44	Fake	30	work	45
6	way	35	more	26	make	36
7	States	32	United	25	thank	33
8	News	29	big	20	keep	32
9	number	29	American	19	go	31
10	President	29	strong	16	say	31
11	testing	28	important	14	want	30
12	ventilator	28	early	12	help	29
13	virus	28	small	12	need	24
14	nothing	27	bad	11	come	23
15	House	24	economic	11	give	21
16	business	23	new	10	move	21
17	World	22	open	10	look	19
18	hospital	20	proud	10	open	14
19	Media	20	Chinese	9	sign	13
20	state	20	necessary	9	win	13

Note: Based on the data retrieved from tweets by KH Coder 3.

Naturally, the most frequent noun is *CoronaVirus*[2] followed by *country*, and *China*, where the virus originated. Words *coronavirus* together with *virus* account for total of 112 occurrences.

What is more surprising, is the frequency of positive adjectives with *great* being in the first place and *good* in the second considering the fast spread and fatalities of COVID-19 in the USA. The collocation *great job* appears in the text 21 times. The first mention appears as soon as 26 February, 2020 (@realDonaldTrump 2020): *"Just landed. India was great trip very successful. Heading to the White House. Meetings and calls scheduled today. @CDCgov @SecAzar and all doing a great job with respect to Coronavirus! Briefing this afternoon."* The highest frequency of this phrase is recorded in March 2020. Though the *great job* is mostly being done by the Vice-President/CDC/professionals, etc., one tweet stands out: *"We've done a GREAT job on Covid response making all Governors look good some fantastic (and that's OK) but the Lamestream Media doesn't want to go with that narrative and the Do Nothing Dems talking point is to say only bad about "Trump". I made everybody look good but me!"* (@realDonald Trump 16 May 2020). Not only is the adjective emphasized by using all capital letters, but the President speaks about himself in the third person and the last sentence proves he is convinced that he deserves positive publicity. On the other hand, the only negative adjective (besides *fake*) in the group of 20 most frequent adjectives and adverbs is *bad*, which is, in six instances, used with the verb *look* as seen in the previous example and illustrated by the following concordances.

Picture 1: Key word in context (KWIC) concordance results for the lexeme *bad*

e doing everything possible to make the Caronavirus look as	bad	as possible including panicking markets if possible . Likew
; anything they could do to make the Republican Party look	bad	while I was busy calling early boarder & flight closings
thing else they could do to make the Republican Party look	bad	while I was busy calling early BORDER & FLIGHT clo
made !.. `` Ever since -LRB- Mini Mike -RRB- Bloomberg 's	bad	debate performances his support has dropped . " @abcnew
e News Media is doing everything possible to make us look	bad	. Sad !.. The Fake News Media and their partner the Demc
er a week trying to add real `` junk " into the Bill . Got some	bad	things having nothing to do with those affected by the Virus
to follow in the future . Ventilators which were few & in	bad	shape are now being ...!.. ... produced in the thousands an
ileepy Joe disaster known as H1N1 Swine Flu . Poor marks	bad	polls - did n't have a clue !.. . @CBS and their show @ 60I
rrative and the Do Nothing Dems talking point is to say only	bad	about `` Trump " . I made everybody look good but me !.. V
od be with you !.. All over the World the CoronaVirus a very	bad	`` gift " from China marches on . Not good !.. The men and
o cases . Testing is a double edged sword - Makes us look	bad	but good to have !!!.. `` Trump team should get ' a lot of cre

Note: Retrieved by KH Coder 3.

[2] The spelling, including capitalisation, is identical to the one occurring in Donald Trump's tweets.

The most frequent verbs are auxiliary verbs followed by *work* and *thank.* While the first tweets in January 2020 emphasize good cooperation with China: *"Working closely with China and others on Coronavirus outbreak. Only 5 people in U.S. all in good recovery."* (@realDonaldTrump 30 January 2020), later the focus shifts to *working (very) hard/smart/very well/around the clock* as well as *working closely with the governors/CDC/Federal Government,* e.g.: *"New York Governor Cuomo says President Trump has been "very helpful." @foxandfriends Thank you everybody is working very hard!"* (@realDonaldTrump 31 March 2020). It is apparent from the previous tweet that the verb *thank* is mostly found in the phrase *thank you* praising not only his co-workers and political allies but also addressing directly the public including various professions, such as truckers, businesspeople, police officers, doctors, etc.

Pronouns are not included in the most common words used in tweets however, it is of importance to mention that the personal pronoun *we* prevails with 167 occurrences over the personal pronoun *I,* which is used 115 times. It has to be added that in some tweets the personal pronouns *I/we* are omitted, which makes tweets informal: *"Getting VERY good reviews of the job the Federal Government is doing on CoronaVirus. …"* and *"Just spoke to my friend President Joko Widodo of the Republic of Indonesia. …"* (@realDonaldTrump 24 April 2020). It can be assumed that with these elliptic constructions, the count of tweets using the first person pronouns, emphasising writer's involvement commitment and being self-oriented, would be even higher than a third of all sentences.

A striking feature of Donald Trump's tweets is punctuation, especially exclamation marks that mostly show emphasis. In all 387 tweets, the exclamation mark was used 368 times. In one tweet two sets of six exclamation marks were used not only for emphasis but also as an urgent order: *"General Motors MUST immediately open their stupidly abandoned Lordstown plant in Ohio or some other plant and START MAKING VENTILATORS NOW!!!!!! FORD GET GOING ON VENTILATORS FAST!!!!!!"* (@realDonaldTrump 27 March 2020).

When studying punctuation at the end of every tweet, the exclamation mark prevails in this position as 291 tweets, i.e. 75% finish with it. The distribution of punctuation marks is shown in the next graph. Concerning the relatively high occurrence of tweets ended with three dots, it is necessary to note that long tweets are shortened automatically, which is signalled by three dots.

Graph 1: Punctuation distribution in the final position of tweets by @realDonaldTrump about the coronavirus from 24 January 2020 to 30 June 2020

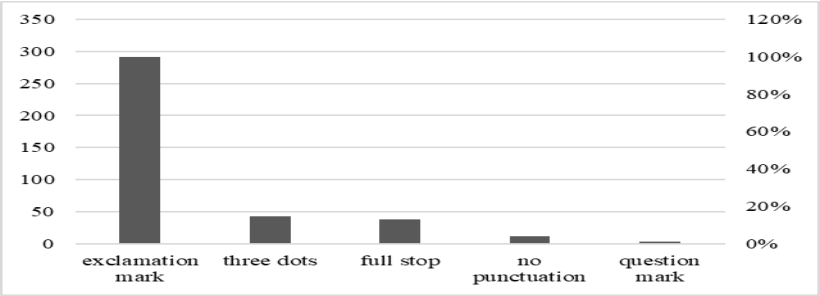

The virus and the situation in the USA

At the beginning of the researched period, Donald Trump assured his followers that *"The Coronavirus is very much under control in the USA. We are in contact with everyone and all relevant countries. CDC & World Health have been working hard and very smart. Stock Market starting to look very good to me!*" (@realDonaldTrump 24 February 2020). At the same time he advocates the decision "*to close the borders to certain areas of the world"* (@realDonaldTrump 24 February 2020), which was opposed by the Democratic Party. Besides the Democrats, he criticizes "fake media" of exaggerating the situation: *"Low Ratings Fake News MSDNC (Comcast) & @CNN are doing everything possible to make the Caronavirus look as bad as possible including panicking markets if possible. Likewise their incompetent Do Nothing Democrat comrades are all talk no action. USA in great shape!"* (@realDonaldTrump 26 February 2020).

Praise for his CoronaVirus Task Force, the Vice President Mike Pence, some governors, and even for himself is present throughout the whole sample: "*His (President Trump's) policies set a foundation that allowed us to survive the pandemic." @HeyTammyBruce @SteveHiltonx @FoxNews True we built something so strong that we are now setting economic growth records again - Jobs & Growth!!!"* (@realDonaldTrump 22 June 2020).

In his tweets describing the virus, he writes about *the virus* in January and February, then especially in March it becomes *the Chinese virus* and *plague,* later attributes such as *"the horrible virus"* (@realDonaldTrump 10 May 2020), *"Covid 19 sometimes referred to as the China Virus"* (25 May 2020), and *"this invisible virus"* (@realDonaldTrump 26 May 2020) are

added. Since March, the war metaphors are employed and the coronavirus is called *"a common enemy actually an enemy of the World"* (@realDonaldTrump 11 March 2020), *"The world is at war with a hidden enemy. WE WILL WIN!"* (@realDonaldTrump 17 March 2020), *"The Enemy of the People!"* (1 May 2020), but most often it is the *"Invisible Enemy"* (since March 2020 capitalized by Donald Trump). While the word *battle* occurs three times as in *our battle* or *unifying battle* (@realDonaldTrump 28 February 2020), the word *fight* five times, and *war* has been found in six cases, where Trump mostly expresses the belief that *"WE WILL WIN THIS WAR"* (@realDonaldTrump 28 March 2020).

The areas connected with the medical side of the virus in the President's tweets are about ventilators, testing, developing a vaccine, and medical staff. It has to be said that he compared COVID-19 to flu only indirectly: *"So last year 37000 Americans died from the common Flu. It averages between 27000 and 70000 per year. Nothing is shut down life & the economy go on. At this moment there are 546 confirmed cases of CoronaVirus with 22 deaths. Think about that!* (@realDonaldTrump 8 March 2020).

At the early stages of the pandemic, the low number of cases and deaths is ascribed to Trump's early closing the borders: *"To this point and because we have had a very strong border policy we have had 40 deaths related to CoronaVirus. If we had weak or open borders that number would be many times higher!"* (@realDonaldTrump 13 March 2020), later it is thanks to social distancing: *"A key CoronaVirus Model is now predicting far fewer deaths than the number shown in earlier models. That's because the American people are doing a great job. Social Distancing etc. Keep going!* (@realDonaldTrump 9 April 2020). Though on 24 May 2020 he stated that *"Cases numbers and deaths are going down all over the Country!"*, only four days later the President had to admit that *"We have just reached a very sad milestone with the coronavirus pandemic deaths reaching 100000. To all of the families & friends of those who have passed I want to extend my heartfelt sympathy & love for everything that these great people stood for & represent. God be with you!* (@realDonaldTrump 28 May 2020), which compared with some earlier tweets is in a direct contradiction: "*Biden/Obama were a disaster in handling the H1N1 Swine Flu. Polling at the time showed disastrous approval numbers. 17000 people died unnecessarily and through incompetence!"* (@realDonaldTrump 17 April 2020) or "*Gallup just gave us the highest rating ever for the way we are handling the CoronaVirus situation. The April 2009-10 Swine Flu where nearly 13000 people died in the U.S. was poorly handled. Ask MSDNC & lightweight Washington failure @RonaldKlain who the President was then?"* (@realDonaldTrump 3 May 2020), not to speak about quoting different

numbers of people who died of H1N1. A similar antagonism can be seen in the way how Donald Trump sees testing for coronavirus. First, he urges: *"The States have to step up their TESTING!* (@realDonaldTrump 17 April 2020), then he highlights that the USA is better at testing than any other country: *"We have now Tested more than 5 Million People. That is more than any other country in the World and even more than all major countries combined!"* (@realDonaldTrump 25 April 2020), even calling it *"our great testing "miracle" compared to other countries"* (@realDonaldTrump 5 May 2020), only to change his rhetoric in June: *"Cases are going up in the U.S. because we are testing far more than any other country and ever expanding. With smaller testing we would show fewer cases!"* (@realDonaldTrump 23 June 2020), and thus actually 'blaming' the high number of cases on excessive testing, and hence sending contradicting signals about the benefits of testing for COVID-19.

Regarding COVID-19 and its economic impact, Trump promotes the economic incentives given to the Americans and American businesses by the federal government, most prominently in the first half of the investigated period: *"I just signed the CARES Act the single biggest economic relief package in American History – twice as large as any relief bill ever enacted. At $2.2 Trillion Dollars this bill will deliver urgently-needed relief for our nation's families workers and businesses. #CARESActUS"* (@realDonaldTrump 27 March 2020), later on, impelling the country to open and expressing his conviction that this will lead to a bigger economic boom than before the pandemic: *"Once we OPEN UP OUR GREAT COUNTRY and it will be sooner rather than later the horror of the Invisible Enemy except for those that sadly lost a family member or friend must be quickly forgotten. Our Economy will BOOM perhaps like never before!!!"* (@realDonaldTrump 8 April 2020), only to return to announcing payments given to American regions in the field of transportation to support the *"economic bounceback"* or the *"economic recovery"* while refusing to shut down the country again in June: *"Coronavirus deaths are way down. Mortality rate is one of the lowest in the World. Our Economy is roaring back and will NOT be shut down. "Embers" or flare ups will be put out as necessary!"* (@realDonaldTrump 26 June 2020).

The overall impression after reading the tweets reflecting on the coronavirus pandemic is that the situation is under control thanks to the President, federal government, and some governors. At times, it looks as if the main foes were the *Do Nothing Democrats* and the *fake news media*.

President Trump and his opponents

The members of the Democratic Party are not called only the *Do Nothing Democrats* but even *Radical Left Do Nothing Democrats.* CNN is *Anti-Trump Network* or *far left Network,* instead of *mainstream media* he regularly writes about the *LameStream Media* that are *corrupt,* NBC News and MSDNC are referred to as *Concast* and described as *"The Enemy of the People!"* (@realDonaldTrump 1 May 2020).

Donald Trump uses attributes with his opponents' first names that are not only negative, but offensive. He calls Nancy Pelosi (Speaker of the United States House of Representatives) *Crazy Nancy*, Michael Bloomberg (the former mayor of New York City and a candidate in the 2020 Democratic presidential primaries) *Mini Mike,* Joe Biden (former vice president in Obama's administration and the presumptive Democratic nominee for the 2020 presidential elections) is referred to as *Sleepy Joe* as well as *corrupt Joe Biden,* Chuck Schumer (Democratic senator for New York) is dubbed *Cryin' Chuck,* Dana Nessel is *The Wacky Do Nothing Attorney General of Michigan,* and *Morning Psycho* is Joe Scarborough (co-host of Morning Joe).

Some of those 'nicknames' are based on alliteration, e.g. *Cryin' Chuck, Mini Mike, Sloppy Steve* (Steve Bannon), some rhyme with the name to a greater or lesser extent *Lamb the Sham* (Conor Lamb), *Wacky Jacky* (Jacky Rosen), others refer to fictional characters, such as *The Nutty Professor* (Bernie Sanders), *Pocahontas* (Elizabeth Warren), *Al Frankenstein* (Al Franken), and thus are more memorable for the public. This kind of tactics, i.e. throwing colourful insults at their opponents, is often used by populists because they resonate with their audience also thanks to their brevity, which makes them easily notable, especially when they are repeated over and over again until they become something like popular internet memes.

Slogans

Similar (political) marketing principles are applied to slogans in Donald Trump's tweets: simplicity, brevity, ensuring they can stand alone (and sometimes they do when a certain tweet contains the slogan only), and the use various linguistic devices. Research in marketing slogans has shown "that conventional metaphors are persuasive by reducing complexity and increasing creativity and ad appreciation" (Burgers 2015: 515).

There are two slogans that are repeated most often in the sample: *Together we will prevail!* and *Transition to greatness!* In the first case, varia-

tions are used: *"Together we will PREVAIL!"* (@realDonaldTrump 11 March 2020), *"Strong and United WE WILL PREVAIL!"* (@realDonaldTrump 11 March 2020), *"WE WILL PREVAIL TOGETHER!"* (@realDonaldTrump 23 March 2020), *"TOGETHER WE WILL PREVAIL!"* (@realDonaldTrump 24 March 2020), *"Together we will endure we will prevail and we will WIN!"* (@realDonaldTrump 27 March 2020). This slogan appeared in March and was later replaced by *Transition to greatness!* in May 2020.

Other slogans are featured less regularly but what is common for them is the fact they express the belief that *"We will end up being stronger than ever before!* (@realDonaldTrump 16 March 2020), *"WE WILL WIN!"* (@realDonaldTrump 17 March 2020), *"AMERICA WILL WIN."* (@realDonaldTrump 18 March 2020), *"Together we will beat this!"* (@realDonaldTrump 19 March 2020), etc.

Throughout the tweets, the slogans stand out also thanks to all capital letters, which are used in text-based digitally mediated communication for emphasis. However, unlike Trump's nicknames for his adversaries, the slogans are much more serious, not repeated verbatim, which makes them less striking and thus less effective.

The relations between the USA and China

The whole sample starts with complimenting China and especially President Xi: *"China has been working very hard to contain the Coronavirus. The United States greatly appreciates their efforts and transparency. It will all work out well. In particular on behalf of the American People I want to thank President Xi!"* (@realDonaldTrump 24 January 2020) and stressing cooperation with China in the next five tweets. In February and March his tone towards China becomes neutral and he highlights his right decision to close the US border with China not forgetting to mention the opposition of the Democrats against this measure. Later he criticizes the World Health Organisation for being *"very China centric"* (@realDonaldTrump 7 April 2020) and the 'fake media' for *"...going out of their way to say GREAT things about China. They are Chinese puppets who want to do business there. They use USA airwaves to help China. The Enemy of the People!"* (@realDonaldTrump 1 May 2020) together with the Democrats: *"They don't want to blame their cash cow China for the plague."* (@realDonaldTrump 2 May 2020). Towards the end of the investigated period, Donald Trump's tweets mentioning China become openly negative: *"Some wacko in China just released a statement blaming everybody other*

than China for the Virus which has now killed hundreds of thousands of people. Please explain to this dope that it was the "incompetence of China" and nothing else that did this mass Worldwide killing!" (@realDonaldTrump 20 May 2020).

Donald Trump's transition from positive statements about China and especially Chinese president Xi to overtly hostile assessment of China's role in the pandemic is evident from the given examples.

Conclusion

Based on quantitative and qualitative research into 387 tweets by Donald Trump concerning the COVID-19 pandemic that were published from 24 January to 30 June 2020, it comes out that the main linguistic means are simple and relatively short sentences that appeal to his followers. The identical principle of simplicity applies to his choice of vocabulary, especially his favourite adjective *great*. Among the rhetorical means that stand out in the researched sample are war metaphors, slogans, and derogatory nicknames given to his adversaries.

However difficult and dramatic the situation with the spread of COVID-19 in the USA was, Trump mostly focused on boasting about the professionalism of his coronavirus task force and his close co-workers while scolding the members of the Democratic Party for not doing enough, even for doing nothing, and the 'fake media' for not reporting truthfully about his actions and the merit he thought he deserved. Though most of his tweets are usually positive, the negative ones stand out more and that is why they are memorable and more effective.

Bibliography

BARON, N. (2003): Language of the internet. In: Farghali, A. (ed.): *The Standford Handbook for Language Engineers* [online]. Standford: CSLI Publications, pp. 59-129, <http://american.edu/cas/lfs/faculty-docs/upload/n-baron-language-internet.pdf> [12. 7. 2020].

BARON, N. (2008): *Always On: Language in an Online and Mobile World.* Oxford: Oxford University Press.

BROWN, B. (2009): *Trump Twitter Archive,* <http://www.trump-twitterarchive.com/> [26. 6. 2020].

BURGERS, C. et al. (2015): Making ads less complex, yet more creative and persuasive: the effects of conventional metaphors and irony in print

advertising. In: *International Journal of Advertising, Vol.* 34, No. 3, pp. 515-532.
CENTRES FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (2020): Previous U.S. Covid-19 Case Data <https://www.cdc.gov/coronavirus/-2019-ncov/cases-updates/previouscases.html> [6. 7. 2020].
CRYSTAL, D. (2001): *Language and the Internet.* Cambridge: Cambridge University Press.
CRYSTAL, D. (2011): *Internet Linguistics: A Student Guide.* London: Routledge.
FRANCIA, P.L. (2017): Free Media and Twitter in the 2016 Presidential Election: The Unconventional Campaign of Donald Trump. In: *Social Science Computer Review,* Vol. 36, No. 4, pp. 440-455.
GUNN, E. (2017): Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. In: *European Journal of Communication*, Vol. 32, No. 1, pp. 50-61.
HIGUCHI, K. (2016): *KH Coder 3.* Japan: Koichi Higuchi.
MAIEROVÁ, E. (2017): Kandidát a prezident Donald Trump na Twitteri. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, pp. 520-527.
OTT, B. L.; DICKINSON, G. (2019): *The Twitter Presidency: Donald J. Trump and the Politics of White Rage.* New York: Routledge.
POSTEGUILLO, S. (2002): Netlinguistics and English for Internet Purposes. In: *Ibérica,* Vol. 42, No. 3, pp. 137-144 <https://www.semanticscholar.org/paper/Netlinguistics-and-English-for-Internet-Purposes-Posteguillo/ca6f907020438930771a48502b1295ad5e51fcc0> [12. 7. 2020].
POSTEGUILLO, S. et al. (eds.) (2007): *The Texture of Internet. Netlinguistics in Progress.* Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
THE GUARDIAN (23. 3. 2020): *'Invisible enemy': Trump says he is 'wartime president' in coronavirus battle.* <https://www.theguardian.com/-world/video/2020/mar/23/invisible-enemy-trump-says-he-is-wartime-president-in-coronavirus-battle-video> [26 .6. 2020].
THURLOW, C – BROWN, A. (2003): *Generation Txt? The sociolinguistics of young people's text-messaging* [online]. <https://extra.shu.ac.uk/-daol/articles/v1/n1/a3/thurlow2002003-01.html> [12. 7. 2020].
TRUMP, D. J. (2020): @realDonaldTrump. Twitter, <https://twitter.com/-realDonaldTrump> [26. 6. 2020].
TWIPLOMACY (2020): *The 50 most followed world leaders,* <https://twiplomacy.com/ranking/the-50-most-followed-world-leaders/> [26. 6. 2020].

WORLD HEALTH ORGANISATION (2020): *Pneumonia of unknown cause – China,* <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/> [26. 6. 2020].
WORLD HEALTH ORGANISATION (2020): *WHO Timeline – COVID-19,* < https://www.who.int/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline---covid-19/> [26. 6. 2020].

Contact:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: eva.maierova@euba.sk

Специфика применения дискурсивных стратегий в медиадискурсе (на примере группы *Immigrants in EU* в социальной сети *Facebook*)

Marina Matytcina – Tatjana Grigorjanová

Abstract

Specific Application of Discoursive Strategies in Mediadiscourse (Based on the Content of a Facebook Group). *The paper based on the content of a Facebook group Immigrants in EU discusses the issue of discursive construction an immigrant image in media discourse. As a result of the analysis, the categories underlying the formation of the immigrant figure, illustrated by specific examples, were identified, the need for further study of the social media discourse as part of a critical discourse analysis is justified. The use of both verbal and non-verbal means in the media texts that are studied expresses the intention of the authors of the messages to use all possible communication channels when constructing an immigrant image. The results show the members of the Immigrants in EU group oppose the conflict between immigrants and indigenous people.*

Keywords: Critical Discourse Analysis, political discourse, immigrant, discursive strategies.
Ключевые слова: критический дискурс-анализ, политический дискурс, иммигрант, дискурсивные стратегии.

Введение

В современном обществе исследования политической коммуникации не теряют своей актуальности, поскольку в условиях демократического социального устройства от адекватной интерпретации языком вопросов политики зависит решение многих политических проблем. Политический дискурс понимается как дискурсивная практика, которая навязывает обществу определенную систему взглядов и отношений в форме нормативного предписания со стороны определенного социального института (Dieckmann 1981; Dijk 1985, 1997; Fairclough; Fairclough 2012). Анализ политического дискурса представляется необходимым в целях исследования

сложного взаимодействия дискурса и общества, которое может быть правильно истолковано только с учетом «объединения лингвистических и социологических подходов» (Водак 2006). Важным социальным ресурсом политического дискурса становятся средства массовой информации как продукт, созданный политическими, экономическими и культурными силами (Fowler 1991). Исключительная роль СМИ определяется тем, что средства массовой информации расставляют акценты на определенных фрагментах реальности, конструируют отношения, мнения и стереотипы, формируя, таким образом, восприятие людьми ситуации (Fairclough 1989).

В рамках КДА-подхода к изучению СМИ принято описывать новости не как отражение реальности, а как продукт, созданный политическими, экономическими и культурными силами (Fowler 1991). Согласно Н. Фэрклоу, «регулярные порции «новостей», которые большинство людей получают каждый день, являются значительным фактором социального контроля и на них приходится значительная доля средней ежедневной вовлеченности человека в формирование дискурса» (Fairclough 1989: 50). Важная роль массмедиа в формировании стереотипов массового сознания, а также диалектическая связь между дискурсом и социокультурной реальностью отмечается многими исследователями на протяжении уже нескольких десятилетий. Так, лингвисты, строящие свои исследования на базе критического направления, делают акцент на том, что анализ дискурсивных практик должен фокусироваться не на простом описании дискурсивных структур с точки зрения их функционирования в социальных процессах, а на объяснении и интерпретации их реализации в социальнокультурном пространстве (Fairclough et al. 2011; Wodak; Meyer 2009; KhosraviNik 2010).

Несмотря на то, что в наши дни именно медиа-элиты обладают эксклюзивным и активным доступом и контролем над текстом, а также эксклюзивной ответственностью за манипулирование сознанием читателей, появление новых каналов коммуникации изменяет суть и направленность сообщений в современном социально-политическом порядке. Увеличение числа дискурсивных практик в сети Интернет, влияние социальных медиа на различные политические, культурные и деловые аспекты общества обуславливает высокий интерес к данному виду речевой практики со стороны ученых, работающих в рамках социально ориентированного критического подхода к коммуникации. «Новые медиа» и их социальное влияние на аудиторию требуют нового осмысления, особенно в рамках тех критических

исследовательских направлений, которые связаны с понятиями дискурсивной власти, как, например, критический дискурс-анализ.

Материалом для проведения настоящего исследования послужили данные группы *Immigrants in EU* социальной сети. Благодаря успешному администрированию по продвижению и налаживанию связей, группа *Immigrants in EU*, которая была создана в августе 2013 года, в настоящее время насчитывает более 4000 пользователей (на момент написания статьи). В контексте данного анализа, публикации сообщений интересуют нас как дискурсивные практики, представляющие собой способ конструирования образа иммигрантов в социальной сети. Кроме того, подход к проблеме с позиций критического дискурс-анализа предполагает апробацию его в качестве методологического инструментария для проведения анализа фактического материала не только в прессе, но и в социальных сетях.

Результаты и дискуссия

Сегодня мало у кого вызывает сомнение тот факт, что множество семиотических характеристик дискурса, таких как, например, заголовки, темы, лексические единицы, риторические приемы и прочее зависят от такого абстрактного и общего явления, как общественные отношения. В связи с этим представляется целесообразным начать анализ медийного дискурса с исследования категорий, лежащих в основе реализации дискурсивных стратегий, используемых для конструирования образа иммигранта в группе социальной сети. В работе *"Fleeing, sneaking, flooding. A corpus analysis of discursive constructions of refugees and asylum seekers in the UK press, 1996-2005"* Ц. Габриелатос и П. Бакер определяют темы дискурса как важные аналитические категории критического дискурс-анализа *(CDA-informed categories)* (Gabrielatos; Baker 2008). Выявление тем дискурса или КДА-категорий позволяет понять, в рамках какой ментальной модели воспроизводится представление фигуры иммигранта.

Выбор дискурсивных стратегий и лежащих в основе их реализации категорий указывает на представление автора текста о социальной действительности, на то, какую дискурсивную практику в поддержании социального порядка и социальных изменений он пытается воссоздать для реципиента. В зависимости от темы исследования, специфики социального контекста и жанра, некоторые из дискурсивных стратегий могут оказаться более значимыми, чем другие с точки зрения их использования в конструировании дискурса.

Изучение наиболее эффективных дискурсивных стратегий политической коммуникации представляет несомненный интерес по целому ряду причин. Среди них: необходимость более глубинного проникновения в сущность явления, учитывая уже имеющиеся в лингвистике сведения, а также потребность взглянуть на дискурсивные стратегии под новым углом с целью осмысления семиотического потенциала языка политики в дискурсивном воспроизводстве определенных социальных отношений.

На наш взгляд, дискурсивные стратегии и составляющие их основу категории в обсуждениях участников групп социальных сетей вряд ли получат такое же распространение как на страницах печатных средств массовой информации. Так, участники социальной группы *Immigrants in EU* практически не используют стратегию аргументации, предусматривающую открыто и скрыто выраженные аргументы. Исследуемая страница имеет явный уклон в сторону защиты иммигрантов и, таким образом, является преимущественно местом объединения единомышленников, которые делятся друг с другом своим пониманием той или иной ситуации. Следовательно, аргументация выражается в виде утверждений, которые являются чем-то само собой разумеющимися, общеизвестным и широко используемым участниками группы. Политическая коммуникация группы *Immigrants in EU* требует краткого изложения информации и выражения суждений, в большинстве своем, оценочных. Жанр дискурса определяет выбор дискурсивных стратегий. Безусловно, довольно сложно, если вообще возможно, охарактеризовать жанр дискурсивных практик в сети Интернет, для которых характерны неофициальность, отдаленность в пространстве и во времени. Тем не менее, неофициальный стиль дискурса в сочетании с разными видами интернет-практик, таких как одновременный просмотр нескольких страниц, мультимодальный характер общения и т. д. допускают языковую небрежность комментариев участниками группы.

В соответствии с Таблицей 1 проведенный анализ группы *Immigrants in EU* показал, что в основе реализации референциальной стратегии, используемой для представления иммигрантов, лежат следующие категории: *упоминания о правах человека* – для описания прав иммигрантов в Европейском союзе, *популистские лозунги* – для описания тревоги по поводу социального статуса, *требования остановить расизм* – для описания воспроизводства дискурсивными практиками расистских представлений об иммигрантах.

Таблица 1. Категории, лежащие в основе реализации референциальной стратегии, используемой для представления иммигрантов в группе Immigrants in EU социальной сети Facebook

Представление иммигрантов	**Местоимения:** - We, Us, I **Существительные:** - Immigrants - Humans - Muslim world **Упоминания о правах человека:** - Free immigration is basic human right. - Every human have right to wear whatever want. - Every human have right to use every language want. - Every human have right to choose the education for his kids. - Free movement of humans is one of the 4 basic values of EU (free movement of humans-goods-capital-services). - Every human must have the right to believe and say everything, and to live every way of life want (even if this is against him), except to take away the personal freedoms of other humans. - Every human should have the right to choose the medical method who he wants. **Популистские лозунги:** - Immigrants of the EU, unite! - Immigrants are humans too, and need to have equal rights! - Citizenship for all immigrants now! - If humans-goods-money-services don't cross borders, armies will! - Democracy is not only elections. Democracy basically is protection of human rights and personal freedoms! **Требования остановить расизм:** - Immigrants pay taxes, need to follow the laws, but not have right to vote, and the State can throw them out whenever want. Stop islamophobia now! - Racism era finished!

Категория реализации стратегии предикации в группе *Immigrants in EU* приведена в Таблице 2. Основу реализации стратегии предикации, участвующей в формировании образа иммигранта составляет категория *демократические свободы*, которая указывает на политические и правовые нормы, определяющие положение иммигрантов в станах Европейского союза.

Таблица 2. Категории, лежащие в основе реализации стратегии предикации, используемой для представления иммигрантов в группе Immigrants in EU социальной сети Facebook

Представление иммигрантов	**Демократические свободы:** - EU needs common immigration politic, common euro-citizenship, and common euro-documents. - EU needs immediately enlargement and to become common country. - Stability in muslim world will be only if EU accepts Turkey as full member, if opens borders to immigrants, and if stops discriminations against muslims. - Not only those who born, but every human who permanent live in one country, need to receive citizenship, in order to have equal rights. - Free movement of money? Yes. Free movement of goods? Yes. Free movement of services? Yes. So, why no to free movement of humans? - Citizenship must not have relation with religion-nation-language-origin-racial. - Not exist free economy and free market, without free movement of humans. Not exist democracy without equal rights. Not exist democracy without multiculturalism (accept of diversity).

При исследовании дискурса помимо вербальных средств следует обратить особое внимание на другие средства коммуникации, с помощью которых производятся и транслируются смысловые структуры дискурса. Дискурс как семиотический процесс реализации совокупности высказываний на определенную тему, включая отношение автора к данной теме, может быть представлен не только

посредством словесных элементов, но и визуальных. Данная статья посвящена языковой реализации дискурсивных стратегий конструирования образа иммигранта, однако для получения целостной картины происходящий дискурсивных процессов в медиадискурсе необходимо также учитывать мультимодальные феномены общения. Несмотря на то, что в последнее время современными исследователями медиадискурс преимущественно рассматривается как мультимодальный дискурс, например, в области изучения коммерческой рекламы или политической коммуникации, можно утверждать, что появление современных социальных медиа и социальных сетей, выдвигают анализ мультимодальности дискурса в рамках критического дискурс-анализа на первое место (Kress; van Leeuwen 2001). Как утверждают Бартон и Ли, «понимая язык в Интернете, мы также пытаемся понять, как различные каналы коммуникации работают вместе для формирования последовательных и значимых онлайн-текстов» (Barton; Lee 2013: 28).

В настоящем исследовании группы *Immigrants in EU* на странице *Facebook* эти каналы коммуникации включают традиционные семиотические средства, такие как иллюстративный материал (плакаты, мемы, видео, фотографии и т. д.), аудиосредства (песни, музыка, звуковые фрагменты и т. д.), а также экстралингвистические средства, например, гиперссылки как своего рода средство реализации интертекстуальных связей, посредством которых все виды взаимодействия вербальных и невербальных компонентов могут быть объединены в единый текст. Еще одним компонентом коммуникативного процесса исследуемой группы в социальной сети является орфографический модус дискурсивной практики. Орфографическая вариативность – это общая черта онлайн-языка, которая может включать в себя использование акронимов и инициалов, сокращение слов, употребление омофонов, стилизованного написания, смайликов и того, что определяется как нетрадиционные знаки препинания, используемые для стилизации текста под устную речь (Barton; Lee 2013: 5). Анализ комментариев на странице *Facebook* свидетельствует о множестве вариантов выбора типа шрифта, его размеров, транслитерации, орфографической вариативности, поликодовости, экспрессивности, которые не только отражают персональные особенности пользователей и автора статьи, но и используются для достижения преследуемых ими целей. Таким образом, роль визуального ряда в передаче информации важна как в новостном печатном медиатексте, так и в сообщениях на странице социальной сети. Все это позволяет сделать вывод о том, что

вербальные и невербальные компоненты в тесной взаимосвязи представляют собой один из способов передачи искусно закодированного авторского мнения.

Участники группы *Immigrants in EU* хорошо осознают возможности использования сайтов социальных сетей для выражения своей позиции. Поскольку иммигранты озабочены сохранением своей собственной идентичности и положительной репрезентацией мировыми средствами массовой информации, они используют возможности социальных сетей для распространения информации, которую они считают важной (Boyd 2011: 46). Можно предположить, что они вообще не влияют на собственную репрезентацию в традиционных медиа-дискурсах, поскольку они не имеют доступа к средствам массовой информации и, следовательно, не управляют собственными репрезентациями. Несмотря на то, что иммигранты являются частой темой политического дискурса на страницах печатных изданий, эта форма пассивного доступа вряд ли контролируется самой миноритарной группой (Dijk 1993). Таким образом, социальные сети рассматриваются иммигрантами как пространство, которое они используют для того, чтобы бросить вызов официальному дискурсу, противостоять ему и попытаться заполнить пробелы в формировании своего положительного образа

Заключение

Безусловно, представленное исследование не охватывает весь спектр коммуникативных практик, используемых иммигрантами в социальных сетях для своей репрезентации. Результаты исследования группы *Immigrants in EU* социальной сети *Facebook* показывают, что конструирование образа иммигранта осуществляется с помощью двух основных стратегий: референциальной стратегии и стратегии предикации. Было выделено три категории, составляющие основу реализации референциальной стратегии, это – *упоминания о правах человека, популистские лозунги, требования остановить расизм,* и одна категория *демократические свободы* – составляет основу стратегии предикации.

Анализ лингвистического наполнения исследуемого дискурса в группе *Immigrants in EU* свидетельствует, что отстаивание своих прав, а, следовательно, собственной идентичности имеет первостепенное значение для участников группы, определяет риторику участников, служит главным мотивирующим фактором в использовании

дискурсивных ресурсов для продвижения и защиты своих прав. Как показывает данное исследование, желание иммигрантов обратить на себя внимание на знаково-символическом уровне можно объяснить стремлением противостоять официальному дискурсу, где репрезентация иммигрантов осуществляется в нужном для символических элит ракурсе. Помимо вербальных средств конструирование образа иммигранта в исследуемых медиатекстах осуществляется невербальными средствами. Иллюстративный материал, аудиосредства, гиперссылки, орфографическая вариативность указывают на стремление авторов сообщений использовать все возможные каналы передачи информации для достижения поставленной коммуникативной цели.

Участники группы *Immigrants in EU* выступают против конфликта между иммигрантами и коренными жителями. Изображение иммигрантов в контексте европейского сообщества показывает намерение участников группы подчеркнуть их общие с европейцами черты, фокусировать внимание читателей на совокупности объединяющих признаков. Из-за отсутствия у иммигрантов доступа к производству новостей и, следовательно, возможности равноправного участия в дискуссиях, иммигрантам ничего не остается как стать активными акторами конструирования собственного образа на страницах социальных сетей.

Литература

ВОДАК, Р. (2006): Взаимосвязь «дискурс-общество»: когнитивный подход к критическому дискурс-анализу. In: *Современная политическая лингвистика*. Екатеринбург, с. 123-136.

BARTON, D.; LEE, C. (2013): *Language Online: Investigating Digital Texts and Practices*. London and New York: Routledge.

BOYD, D. (2011): Social Network Sites as Networked Publics: Affordances, Dynamics, and Implications. In: *Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites.* London: Routledge, pp. 39-58.

DIECKMANN, W. (1981): *Politische Sprache, politische Kommunikation: Vortrage, Aufsatze, Entwürfe*. Heidelberg: Winter.

Dijk, T. A. van. (1985): Ideological discourse analysis. In: *New Courant,* No. 4, pp. 135-161.

Dijk, T. A. van. (1993): *Elite discourse and racism.* Newbury Park, CA: SAGE.

Dijk, T. A. van. (1997): Discourse as Interaction in Society. In: *Discourse as Social Interaction.* London: Sage, Vol. 2, pp. 1-37.
FAIRCLOUGH, N. (1989): *Language and power*. London; New York: Longman.
FAIRCLOUGH, N.; WODAK, R.; MULDERRIG, J. (2011): Critical Discourse Analysis. In*: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction.* London: Sage, pp. 357-378.
FAIRCLOUGH, N.; FAIRCLOUGH, I. (2012): *Political Discourse Analysis: Methods for Advanced Students*. London: Routledge.
FOWLER, R. (1991): *Language in the news: discourse and ideology in the press.* London; New York: Routledge.
GABRIELATOS, C.; BAKER, P. (2008): Fleeing, Sneaking, Flooding: A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996-2005. In: *Journal of English Linguistics*, Vol. 36, Iss. 1, p. 23.
KHOSRAVINIK, M. (2010): Actor Descriptions, Action Attributions, and Argumentation: Towards a Systematization of CDA Analytical Categories in the Representation of Social Groups. In: *Critical Discourse Studies,* No. 7 (1), pp. 55-72.
KRESS, G.; VAN LEEUWEN, T. (2001): *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication.* London: Hodder Arnold Publication.
WODAK, R.; MEYER, M. (2009): The Discourse-Historical Approach. In: M*ethods of Critical Discourse Analysis.* London: Sage 2009, pp. 63-94.

Kontakt:

doc. Marina Matytcina, PhD.

Katedra cudzích jazykov
Fakulta humanitných
a sociálnych štúdií a práva
Lipecká štátna technická
univerzita
Ruská federácia

Department of Foreign Languages
Faculty of Humanities, Social
Studies and Law
Lipetsk State Technical University,
Lipetsk, Russian Federation

E-mail Address: lipmarina@gmail.com

doc. PhDr. Tatjana Grigorjanová, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: tatjana.grigorjanova@euba.sk

Печатается в рамках грантовского проекта VEGA 02/0067/18 "Межъязыковая омонимия в славянских языках" (Príspevok je jedným z výstupov grantového projektu VEGA Medzijazyková homonymia v slovanských jazykoch č. 2/0067/18.).

Lídri katalánskych separatistov v očiach stúpencov a odporcov

Nina Mocková

Abstract

Perception of Catalonian Separatist Leaders by People. *The aim of the present paper is to analyze the rhetoric of the written language firstly, of the leaders of the Catalonian separatist parties JxCat and ERC and, secondly, of the people reacting to their messages in the social network Twitter in order to see how the leaders express themselves to gain popularity among people and how they express about the enemies; as well as how ordinary people support or criticize them. Thanks to such type of linguistic analysis it will be possible to discover how the political leaders in question are perceived by the nation; positively or negatively, and, what kind of rhetorical figures are the most frequent ones to support or to criticize them.*

Keywords: Spain, Catalonian, language, Junqueras, Puigdemont, rethorical figure.
Kľúčové slová: Španielsko, Katalánsko, jazyk, Junqueras, Puigdemont, jazykový prostriedok.

Úvod

Koncom roka 2017 sa v Katalánsku konalo referendum o osamostatnení sa regiónu od ústrednej vlády a väčšina voličov (približne 90%) hlasovalo za nezávislosť a vlastný štát. Otázka nezávislosti Katalánska však bola od začiatku kontroverzná. Hlavným dôvodom bolo, že španielska ústava nestanovuje hlasovanie o autonómii autonómneho spoločenstva a ústredná moc v Madride takéto hlasovanie odmietla. Regionálne katalánske hnutie sa však odvolávalo na zákon, ktorý práve prešiel v regionálnom parlamente, ktorý by mal umožniť nezávislosť regionálnej vlády v Katalánsku.

Úsilie o nezávislosť Katalánska nie je novým fenoménom, preto sa dal očakávať takýto výsledok hlasovania. Autonómne spoločenstvá v Španielsku majú ďalekosiahle legislatívne právomoci a vyžadujú aj existenciu vlastných politických aktérov vrátane politických strán. A práve politické strany usilujúce sa o nezávislosť Katalánska (predovšetkým ich lídri) stoja

v centre záujmu nášho aktuálneho výskumu. Podľa Matytcinej „významnú úlohu v súčasnej metodológii výskumu politickej komunikácie zohráva kritická analýza politického diskurzu“ (2017: 57). Preto sa v súčasnosti dostáva do popredia záujmu práve štúdium politického jazyka vrámci politického diskurzu.

Napriek tomu, že katalánske politické strany sú v tzv. „znepriatelenom stave“ s väčšinovými stranami v Španielsku (PP, PSOE, Ciuadadnos a Podemos), ich jazyk vo všeobecnosti nemožno označiť za nepriateľský, hanlivý alebo vulgárny. Je zaujímavé, že rétorika predstaviteľov všetkých politických strán v Španielsku je skôr diplomatická a vyznačuje sa kultúrou vyjadrovania. To znamená, že sa vo svojich predvolebných programoch či iných verejných prejavoch nevyznačujú používaním špecifických jazykových prostriedkov (ich jazyk je z hľadiska lexiky aj štylistiky prevažne neutrálny až diplomatický) (Spišiaková, Mocková 2018: 94-95). Tento fakt kontrastuje s expresivitou výrazov, ktoré používajú buď ich voliči, alebo, naopak, odporcovia; v našom prípade na sociálnej sieti Twitter.
všeobecne známe, že politici používajú určité techniky na dosiahnutie svojich cieľov, ktorými sú presvedčiť a zmanipulovať voliča. Medzi takéto techniky radíme aj „pomoc obrazu nepriateľa a posledného spravodlivého, techniku klebety, či zámenu obsahu pojmov“ (Vertanová, Andoková 2017: 93). Môžeme si všimnúť tiež určitú dichotómiu, ktorú u takýchto strán predpokladajú Štefančík, Liďák (2017) v zmysle priateľ vs. nepriateľ, resp. my vs. oni. Táto dichotómia sa v prípade katalánskych separatistických strán zakladá na opozícii my, Katalánsko, republika, Barcelona vs. Španielsko, štát, monarchia, Madrid.

Do centra našej pozornosti sa dostali katalánski politici Carles Puigdemont ako líder separatistickej strany JxCat (Junts per Catalunya – Spoločne za Katalánsko) a Oriol Junqueras ako líder strany ERC (Esquerra República de Catalunya – Katalánska republikánska ľavica). V oboch prípadoch ide o strany orientované na silno nacionalistickú ideológiu, a keďže podľa Řádka „žiadna iná politická ideológia nie je spojená s ľudským jazykom viac ako nacionalizmus“ (2017: 466), považujeme práve jazyk ich vedúcich predstaviteľov ale rovnako aj jazyk ich voličov a odporcov za dokonalý zdroj pre náš súčasný výskum, v ktorom sledujeme diskurzy uvedených politických lídrov, a zároveň ľudí, reagujúcich na diskurz politikov, a to z lingvistického hľadiska.

Ciele, metódy a predmet výskumu

V súvislosti s aktuálnym politickým dianím sú hlavní politickí aktéri aktívni v médiách, k čomu samozrejme patrí aj internet, kde reagujú na najrôznejšie diania na politickej scéne. Zaujímame sa o ich jazyk, ako sa vyjadrujú, konkrétne na ich osobných kontách sociálnej siete Twitter. Okrem toho nás zaujíma aj jazyk, akým reagujú iní občania (Katalánci alebo z iných autonómnych oblastí) na takéto správy spomenutých politických lídrov (Puigdemont a Junqueras). Našim cieľom je teda podrobiť lingvistickej analýze výpovede španielskych občanov na sociálnej sieti vyjadrujúcich sa kladne alebo záporne na lídrov separatistických katalánskych strán JxCat a ERC a získať tak obraz, ako občania vnímajú tieto kľúčové postavy aktuálnej politickej scény. Aj keď náš prvotný výskum prebiehal ešte v roku 2018, môžeme povedať, že ide o stále aktuálne otázky a všeobecne aplikovateľnú metódu výskumu, nezávisle od témy v aktuálnom politickom diskurze.

Zamerali sme sa na aktivitu lídrov na sociálnej sieti Twitter, nakoľko ide o fórum, ktoré Španieli s obľubou využívajú (v porovnaní so Slovákmi, ktorí viac inklinujú k Facebooku). Z osobných kont Puigdemonta a Junquerasa sme vyexcerpovali správy v súvislosti s otázkou prijímania utečencov, ktoré sa a stretli s najpočetnejšími reakciami ľudí. Reakcie občanov pochádzajú zo začiatku roka 2018 a siahajú spätne do roku 2016, teda mapujú obdobie manifestácií, demonštrácii a tak isto aj volieb, ktoré v tom čase prebiehali v Španielsku (a hlavne v Katalánsku). Pri našej analýze vychádzame totiž z predpokladu, že práve v podobných situáciách je najpravdepodobnejšie, že dôjde k ostrejším, radikálnejším výmenám názorov a reakciám, či už zo strany samotných lídrov alebo bežných voličov.

Vo všeobecnosti by sme mohli rozdeliť tieto správy na dve základné skupiny: prvá, ktorej členovia s danými separatistickými stranami nesúhlasia, kritizujú ich a môžu sa poprípade javiť ako apolitickí (tj., nevyjadrujú sa explicitne pre stranu španielskej monarchie). Druhú skupinu tvoria ľudia, ktorej členovia sú stúpencami jednej alebo druhej politickej strany, a teda s ich názormi sympatizujú a podporujú ich.

Jazyk v politickom kontexte sociálnej siete

Za jednu z najkontroverznejších tém by sme mohli považovať otázku politického azylu a prijímania utečencov, nakoľko ide o pomerne „horúcu“ tému týkajúcu sa prakticky celej Európskej únie. Katalánska separatistická strana JxCat v jednom z bodov svojej predvolebnej kampane píše, že chce vypracovať zákon o medzinárodnej ochrane, čiže poskytnutí azylu imigran-

tom a iným osobám, ktoré pobývali v exile a vrátili sa do Katalánska (Junts per Catalunya 2016: 67-68). Líder strany, Carles Puigdemont, na Twitteri reagoval nasledovne:

> *De les coses que s'han de corregir a Europa, la política de refugiats hauria de ser la primera. El Mediterrani ha de ser un mar d'esperança, no de mort. Els estats han de donar exemple, i no és així: Espanya només ha acollit 1.980 dels 17.337 als que es va comprometre. Vergonyós (Twitter, 7.1.2018)*
> *Z vecí, ktoré by sa v Európe mali dať do poriadku, je utečenecká politika na prvom mieste. Stredozemné more má byť morom nádeje, nie smrti. Štáty by mali ísť príkladom, avšak nie je tomu tak. Španielsko prijalo len 1980 z 17337 utečencov, nie ako sľúbilo. Hanba*[1].

Líder strany kritizuje súčasnú španielsku vládu za to, že neprijala všetkých 17 337 utečencov, ale iba časť z nich, a že Európa (a medzi nimi aj Španielsko) by mali ísť príkladom, avšak nečinia tak, za čo by sa podľa neho mali hanbiť. Sám Puigdemont sa o tejto situácii vyjadruje obrazným pomenovaním, keď hovorí, že „Stredozemné more by malo byť morom nádeje, nie morom smrti“, s použitím kontrastných prídavných mien, ktorými aktualizuje podstatné meno „more“: *more nádeje*, teda nádej ako symbol nového života oproti *moru smrti* ako protipól k životu. Táto Puigdemontova kritická správa voči súčasnej situácii sa na sociálnej sieti stretla s vlnou prevažne negatívnych ohlasov, lebo odporcovia JxCat sa ňou cítili do určitej miery pobúrení a našlo len málo sympatizantov:

> *Priva de llibertat una persona que lluita per la llibertat del seu poble es diu feixistes e aquets fets fan un pople mes pobre e privât dels drets fondamentals. Per viure em dignitat! Visca la República e prou presos politics! (Twitter, 15.1.2018)*
> *Odopieranie slobody človeku, ktorý bojuje za slobodu svojho ľudu je to, čo robia fašisti, čo svoj národ ochudobňujú a upierajú mu základné práva. Za dôstojný život! Nech žije Republika a dosť bolo politických väzňov!*

V texte tejto odpovede figuruje slovo „fašisti“ (*feixistes*), ktoré, má jasne negatívny náboj a autor správy ním označuje všetkých tých, ktorí uvrhli do väzby Puigdemonta za to, že „bojoval za slobodu svojho ľudu“. Je teda zrejmé, že ide o voliča, ktorý sympatizuje so stranou JxCat. Zároveň pridá-

[1] Vlastný preklad.

va známy výkrik „Nech žije Republika!“ (*Visca la República*), čím vyjadruje podporu samostatnej Katalánskej republike.

> *España está diariamente recogiendo gentes del mar y de los que saltan por las verjas, son aquellos que organizan guerras y conflictos, los responsables se marchan con los bolsillos llenos, dejando a los ciudadanos en situaciones límites, Vd ¿es refugiado o un cara dura? (Twitter, 3.1.2018)*
> *Španielsko denne vyzdvihuje ľudí z mora a ľudí, čo XXXXX su tí, ktorí spôsobujú vojny, konflikty. Tí, ktorí sú za to zodpovední si odídu s plnými vreckami a občanov nechávajú v kritickej situácii. Vy ste utečenec alebo bezočivec?*

V tejto negatívnej odpovedi na Puigdemontovu správu môžeme identifikovať hneď dva idiomatické výrazy: *„los responsables se marchan con los bolsillos llenos“* a *„¿usted es un cara dura?“* Prvá veta by sa do slovenčiny dala preložiť ako: „tí, čo sú za to zodpovední, si napchajú vrecká“, teda ide o obrazné frazeologické pomenovanie pre situáciu, z ktorej prosperuje vždy len určitá skupina ľudí na úkor ostatných a ide tak o prenesenie významu slovného spojenia „s plnými vreckami“. Nakoľko je z celej výpovede jasné, že je mierená proti politike JxCat, možno predpokladať, že jej autor sa takto vyjadruje o príslušníkoch danej strany, s ktorých konaním nesúhlasí. V druhej vete sa tak isto stretávame s lexikalizovaným slovným spojením, ktoré je však v lingvistike na pomedzí frazeológie a lexikológie, pretože je medzi nimi mnohokrát len veľmi tenká a nejednoznačná hranica. Výraz *cara dura* je tak z hľadiska lexikológie chápaný ako zložené slovo, konkrétne syntagmatické, a zároveň ortografické kompozitum. Existujú však dva varianty: *cara dura* (syntagmatické kompozitum) aj *caradura* (ortografické kompozitum) (Lang 1992, 101). Z hľadiska frazeológie (existujúci ale iba ako *cara dura*) je zas braný ako substantívna frazeologická väzba[2]. Doslova toto slovné spojenie znamená „tvrdá tvár“ a v španielčine slúži na označenie takzvaného človeka „bez chrbtovej kosti“, tj. bezočivca, nehanebníka. Toto negatívne označenie je opäť mierené priamo na lídra strany JxCat.

[2] „Z praktických dôvodov a kvôli nedostatku adekvátnych kritérií, ktoré by umožnili jasne oddeliť syntagmatické kompozitá (bez ortografickej jednoty) od frazeologických zvratov sme sa rozhodli považovať za zložené slová všetky lexikálne jednotky pozostávajúce z grafickej jednoty [...]; a za frazeologické zvraty tie, ktoré preukazujú podobný stupeň internej súdržnosti, , nepreukazujú ortografickú jednotu”. (Corpas Pastor 1996, 93)

Y Cataluña bajo tu mandato a cuántos acogió? Tú sí que eres vergonzoso, pero sobre todo por reírte de tu pueblo interpretando a un mesías redentor de no se sabe qué. (Twitter, 2.1.2018)
A Katalánsko pod tvojim vedením prijalo koľkých? Ty si na hanbu, ale za to, že sa vysmievaš tvojmu ľudu tým, že sa hráš na mesiáša záchrancu neviem čoho.

S podobne negatívnymi ohlasmi ľudí na uvedenú Puigdemontovu správu sa stretávame aj v tejto odpovedi, v ktorej mu je vyčítané, že by sa mal hanbiť, lebo sa týmto vysmieva zo svojho ľudu a hrá sa na akéhosi „mesiáša spasiteľa" – *mesiás redentor*. V tejto formulácii si môžeme všimnúť prirovnanie ako literárnu figúru (bez priameho spájacieho výrazu „ako"), no zároveň možno toto prirovnanie považovať aj za historicko-náboženskú alúziu, teda odkaz priamo na Ježiša Krista. Toto odvážne pomenovanie je navyše zdôraznené použitím privlastňovacieho zámena „tvoj" v spojení s podstatným menom „ľud" – *por reírte de tu pueblo*, pripomínajúce kresťanský ľud pod ochranou Ježiša Krista. Samozrejme, z kontextu správy vyplýva, že asociácia Carlesa Puigdemonta s Ježišom Kristom má zreteľne zápornú konotáciu.

Lo que debe prohibir el mundo es a salvapatrias como tu y a los que te han elegido por revolucionarios de poca monta (Twitter, 3.1.2018)
To, čomu by svet mal zabrániť, sú takíto záchrancovia vlasti ako ty a tí, čo ťa zvolili za to, že ste bezvýznamní revolucionári.

salvapatrias... yo no lo considero así, ni por asomo, ojala tuvieramos más politicos que escucharan lo que les piden sus votantes (Twitter, 3.1.2018)
záchranca vlasti... podľa mňa nie, ani náhodou, kiežby sme mali viac politikov, čo načúvajú, o čo ich voliči žiadajú.

Aj v týchto dvoch (hoci názorovo opačných) reakciách ľudí sa stretávame s podobným obrazným pomenovaním pre Puigdemonta ako v predchádzajúcej správe, kde bol označený ako „mesiáš spasiteľ". Teraz je nazývaný kompozitom *salvapatrias*, ktoré sa skladá z dvoch plnovýznamových slov: *salvar* – zachraňovať a *patria* – vlasť. Mohli by sme teda toto zložené slovo interpretovať ako istú obdobu predchádzajúceho výrazu, čiže opäť akýsi „záchranca vlasti". No zatiaľ, čo v prvom prípade je toto pomenovanie myslené ironicky a má tak negatívny podtón, v druhom prípade je toto slovo použité v spochybnení, na vyvrátenie predošlého názoru na Puigdemonta,

a práve naopak, je videný jedným zo svojich stúpencov ako politik, ktorý počúva svojich voličov a podľa toho koná. Táto idea je navyše zvýraznená privlastňovacím zámenom „svoji“ (*sus*) v spojení „počúva svojich voličov“ a opäť stojí v protiklade predchádzajúceho spojenia „tvoj ľud“ (*tu pueblo*). Okrem toho, v prvej vete sa vyskytuje aj pojem *revolucionarios* – revolucionári, ktorým autor textu negatívne označuje samotného politika spolu s jeho voličmi. Toto podstatné meno je aktualizované frazeologickým výrazom *de poca monta*; ide o adjektiválnu väzbu, ktorej jednoslovný neidiomatický ekvivalent by bol „bezvýznamný“.

Mira Carles, estàs vivint com un rei a Bèlgica, no et falta d res i el meu fill i jo vivint amb 553€ mes sense poder engegar calefacció i biològic passant se pel forro la sentencia d divorci d pensió d'aliments (9.1.2018)
Pozri, Carles, žiješ si ako kráľ v Belgicku, nič ti nechýba a môj syn a ja žijeme z 553€ mesačne, nemôžme si ani zapnúť kúrenie kvôli rozvodovej politike platenia alimentov.

Iný užívateľ sociálnej siete napísal správu, v ktorej ho odsudzuje za to, že jemu sa ľahko hovorí (navyše z úzadia, tj. z politického azylu v Belgicku), ale že realita bežných ľudí v Katalánsku je úplne iná, a teda, že krajina by sa najskôr mala postarať o vlastných občanov v núdzi a až potom o imigrantov. K tomu udáva príklad svojej vlastnej zlej finančnej situácie, kým on si v Belgicku žije ako kráľ – *estàs vivint com un rei a Bèlgica.* Opäť ide v tejto vete o prirovnanie, v ktorom sú vyjadrené obidve nosné časti, teda to, čo sa porovnáva (*comparandum*) – život Puigdemonta a to, k čomu je to prirovnávané (*comparatum*) – život kráľov, z čoho jasne vyplýva, že súčasná životná situácia lídra strany JxCat v blahobyte na úkor "jeho ľudu" je týmto silno kritizovaná. Toto prirovnanie sa v komunikačnej reťazi rozpútanej okolo prvotného odkazu opakuje niekoľkokrát, z čoho vyplýva, že v Španielsku, a zároveň aj v samotnom Katalánsku (odpovede sú písané v španielčine i katalánčine) má strana JxCat aj silných odporcov.

Vergüenza es darte a la fuga y vivir como marqués en Bélgica, mientras algunos de tus compañeros golpistas están en la trena. (Twitter, 3.1.2018)
Je hanba dať sa na útek a žiť si ako markíz v Belgicku, zatiaľ čo niektorí tvoji kamaráti pučisti sedia v chládku.

S podobným odsúdením Puigdemontovho luxusného politického azylu sa stretávame aj vo formulácii *vivir como marqués*, teda „žiť ako markíz“,

v ktorej ide znovu o prirovnanie s vyjadrenými oboma časťami tejto použitej literárnej figúry a kriticky odkazuje na nespokojnosť katalánskeho ľudu s jeho „kráľovského sídla“, z bezpečia ktorého publikuje na sociálnych sieťach kritické odkazy voči súčasnej vláde a ich rozhodnutiam. Zároveň je tu použitý frazeologizmus typický pre hovorový štýl *–estar en la trena–* v slovenčine známy ako „byť v chládku“, t.j. vo väzení.

Cuantos tienes en tu casa? Pintamonas! (Twitter, 9.1.2018)
Koľkých máš ty doma? Fušer!

V súvislosti s témou prijatia imigrantov Španielskom sa objavujú na sociálnej sieti väčšinou záporné stanoviská voči Puigdemontovmu programovému vystúpeniu a ďalším z nich je aj hore uvedená veta, ktorou sa užívateľ negatívnym štýlom pýta lídra, „koľkých [imigrantov] má doma on“, keď tak kritizuje súčasnú vládu za ich odmietnutie, čo znamená, že je vzdialený realite, čo možno dať do súvisu s jeho rovnako kritizovaným „kráľovským životom“ v belgickom azyle. Užívateľ sa v tejto súvislosti zároveň vyjadruje o Puigdemontovi kolokviálnym pejoratívnym termínom *pintamonas*, ktorý v slovenčine znamená doslova „mazal“, tj. „maliar fušer“, no v španielčine sa používa aj v prenesenom význame na málo dôležitého, resp. významného človeka, ktorý sa ale na dôležitého hrá, alebo sa tvári, že ním je. Ide teda o metaforické pomenovanie Puigdemonta.

Puchi estás en todo, deja ya el Twitter que se te enfrían los mejillones. (Twitter, 9.1.2018)
Puchi, musíš byť pri všetkom, nechaj už Twitter, vychladnú ti mäkkýše.

Aj v tejto odpovedi ľudí na Puigdemontov prvotný odkaz sa stretávame s nesúhlasom voči jeho osobe i jeho (imigračnej) politike. V prvej vete ho dokonca užívateľ vyzýva k tomu, aby opustil *Twitter – deja ya el Twitter* v zmysle, aby nepísal viac tie nezmysly, s ktorými autor tejto správy evidentne nesúhlasí. Svoj silný odpor voči Puigdemontovi zároveň demonštruje aj tým, že ho oslovuje familiárne – *Puchi*, čím preukazuje značný dešpekt voči osobe politika. Zároveň tu zaznieva veta *que se te enfrían los mejillones*, v slovenčine: „vychladnú ti mäkkýše”. Jej autor sa ironicky odvoláva na konzumáciu mäkkýšov a morských plodov všeobecne ako na jednu z osobitostí belgickej kuchyne a znovu ňou zdôrazňuje výzvu na odchod Puigdemonta nielen zo sociálnej siete, ale, v širšom zmysle slova, aj z politickej scény. Narážka na konzumáciu mäkkýšov v Belgicku v tomto kontexte vyplýva z kritiky Puigdemontovho života v belgickom väzení, kto-

rý, ako sme mali možnosť vidieť vyššie, je Španielmi kritizovaný pre jeho „kráľovské pomery“.

De este tema podrás hablar con los partidos de extrema derecha que te apoyan, payaso. (Twitter, 3.1.2018)
O tejto téme sa budeš môcť porozprávať s pravicovo extremistickými stranami, ktoré ťa podporujú, šašo.

Rovnako ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch, aj v tejto vete môžeme identifikovať pejoratívne pomenovanie mierené na adresu Carlesa Puigdemonta – *payaso*, ktorého slovenský ekvivalent je „pajác“, „gašpar“, „šašo“ a pod., z čoho je opäť zreteľné, že sa jedná o silný odpor voči politikovi a jeho názorom a konaniu.

Utilizas cualquier cosa para criticar a España. Deja de atacar e intenta al menos por tu parte poner los cimientos para sacarnos a todos los catalanes del problema en el que estamos. Eso es lo que necesitamos, un Presidente que construya, y no destruya. (Twitter, 10.1.2018)
Používaš čokoľvek, aby si kritizoval Španielsko. Prestaň útočiť a skús aspoň sám za seba priložiť ruku k dielu, aby si nás, Kataláncov, dostal z problému, v ktorom sa nachádzame. To je to, čo potrebujeme, prezidenta, čo buduje, nie ničí.

V tomto komentári vidíme ďalší nesúhlas s počínaním Puigdemonta, ktorý napísal občan Katalánska. Vyplýva to z použitej vetnej formulácie s použitím slovesných osôb a zámen 1. osoby plurálu: *para sacarnos a todos los catalanes del problema en el que estamos*, čiže: “aby si nás všetkých Kataláncov vytiahol z problému, v ktorom sa nachádzame”. V tejto istej vete možno zároveň badať frazeologizmus *sacar del problema*, tj. „vytiahnuť z problému“. Z frazeologického hľadiska ide o idiomatickú slovesnú väzbu, kde sloveso „vytiahnuť“ má prenesený význam a v súlade s kritériom lexikálno-sémantickej stability ho v španielčine nemožno nahradiť iným, hoci synonymným slovesom. Ďalším frazeologizmom je *poner los cimientos*, čo je doslovne preložiteľné ako „položiť základy“ nie len v zmysle fyzicky konštruovať, ale aj v prenesenom význame. Z hľadiska frazeológie sa jedná o ten istý typ idiomatického výrazu, aký sme uviedli v predošlom príklade. Na rozdiel od neho však pripúšťa určité modifikácie vo svojej lexikálnej štruktúre na paradigmatickej osi, a preto je možná (a zároveň správna) formulácia *poner los cimientos* ako aj *echar los cimientos*, v ktorej slovesá *poner* a *echar* fungujú ako dokonalé synonymá, do slovenčiny preložiteľné

jedným slovom ako „položiť“. V súvislosti s týmto frazeologizmom autor správy využíva činnostné slovesá z oblasti architektúry, ktoré možno chápať ako figuratívne synonymum k situácii v Katalánsku. Používa sloveso *construir* – „konštruovať“, „budovať“ v protiklade so slovesom *destruir* – „ničiť“, „búrať“.

Més colonizadors per votar contra Catalunya, President?? (Twitter, 2.1.2018)
Viac kolonizátorov, čo by hlasovali proti katalánsku, prezident?

Ďalším príkladom mocného nesúhlasu Kataláncov s Puigdemontovými vyhláseniami o prijatí nových zákonov na ochranu a azyl pre utečencov je aj tento výrok, v ktorom užívateľ sociálnej siete označuje imigrantov za akoby novodobých kolonizátorov (*colonizadors*). Je tak zrejmé, že samotní Katalánci sa cítia určitým spôsobom ohrození a znevýhodnení veľkou imigrantskou vlnou.

Oiga ¿Y a usted que le importa España? Ocúpese de su republiqueta. Ah, no, que no existe. (Twitter, 2.1.2018)
Počujte, a Vás čo zaujíma Španielsko? Starajte sa o Vašu republiku. Ah, nie, veď neexistuje.

Z kontextu tejto krátkej reakcie na Puigdemontovu pôvodnú správu je zrejmé, že jej autorom je občan z inej autonómnej oblasti, než je Katalánsko (resp. príslušné zóny, v ktorých má separatistická politika silný vplyv), pretože v nej píše doslova: „Počujte, a Vás je čo do Španielska?“ Táto vyčítavá otázka je mienená v súvislosti s tým, ako Puigdemont kritizuje utečeneckú politiku súčasnej španielskej vlády a pokračuje: „Starajte sa o svoju republiku“, za čím ironicky dodáva: „Ach, nie, veď žiadna neexistuje“. Zo štylistického hľadiska je zaujímavé slovo *republiqueta*, ku ktorému neexistuje jednoslovný ekvivalent v slovenčine. Ide však o podstatné meno *república* – „republika“ a pridanie sufixu *–eta*, ktorým sa v španielčine dá vyjadriť ironický charakter podstatného mena, ku ktorému sa pripojí. Z tejto výpovede je teda jasné, že jej autor výrazne spochybňuje existenciu samostatného, od Španielska nezávislého Katalánska (resp. katalánskych zemí). Môžeme si všimnúť, že na rozdiel od početných predošlých správ užívateľov sociálnej siete, v ktorých občania používali zámeno *tú* („ty“) a slovesá v 2. osobe singuláru[3], v tejto správe ide o jeden z mála prípadov, kedy lídra občan oslovu-

[3] V súčasnej španielčine je veľmi rozšírené používanie zámena tú a slovies v 2. osobe singuláru dokonca aj mimo familiárneho oslovovania, t.j., možno sa s ním stretnúť na akademickej pôde, vo verejnom styku, a pod.

je zámenom *usted* („Vy“) a teda slovesami v 3. osobe singuláru. Toto osobné zámeno sa používa v oficiálnom styku, so styku s neznámymi ľuďmi, vyjadrujeme ním úctu voči oslovenému. V tomto prípade zámeno *usted* do istej miery kontrastuje s občanovým kritickým stanoviskom, no zároveň to možno považovať za znak, že si chce od Puigdemonta udržať odstup, čo zvýrazňuje práve použitím zámena implikujúceho určitý sociálny dištanc.

Ni una lección de humanidad de usted, heredero político de los que medían cráneos. Usted que niega legitimidad a la democracia, incumple la Ley y niega la ciudadanía a más de la mitad de la población de Cataluña. Golpista. (2.1.2018)
Ani jednu lekciu o ľudskosti od Vás, politický dedič tých, čo merali lebky. Vy, čo popierate legitímnosť demokracie, porušujete Zákon a zamietate občianstvo vyše polovici populácii Katalánska. Pučista.

Iný spôsob negatívnych ohlasov ľudí na Puigdemontovu utečeneckú politiku a jeho pôsobenie na politickej scéne vôbec je vyjadrený v uvedenej správe zákazom o dávaní lekcií o ľudskosti (ako reakcia na lídrov prvotný odkaz), ktorý autor zdôvodňuje tým, že ho nazýva *heredero político de los que medían cráneos*, doslovne „politickým dedičom tých, čo merali lebky“. Ide o jasnú alúziu na nacistov, fašistov, vedených Adolfom Hitlerom, ktorí boli neslávne známi práve tým, že podrobovali ľudí meraniam lebiek, aby zistili, či zodpovedajú takzvanému prototypu árijskej rasy. Zároveň ho pomenúva aj ďalším pejoratívnym pojmom *golpista*, čiže pučista.

Van bé les piulades del molt honorable per fer neteja de trolls, constitucionalistes i tabernesos. Una dotzena més cap a la brossa. (Twitter, 10.1.2018)
Tweety od veľmi vznešeného, čo chce urobiť očistu od trolov, konštitucionalistov a krčmových vysedávačov. Ešte tucet ďalších do smetí.

Autor tejto správy nazýva Puigdemonta slovami *el molt honorable*, čiže „sám najvznešenejší [človek]“, z čoho badať určitú ironickú konotáciu. Keďže nedisponujeme širším kontextom, predpokladáme, že celý odkaz má záporný náboj, nakoľko ďalej pokračuje slovami: „urobiť očistu od trolov, zástancov ústavy [...]“ (*fer neteja de trolls, constitucionalistes [...]”*). Je zaujímavý predovšetkým výraz “trolovia” (*trolls*), z hľadiska etymológie pochádzajúci zo Severnej Európy, avšak použitý v kontexte Španielska. Vo všeobecnosti sa však pod ním rozumejú staroveké mýtické bytosti, škriatkovia nepekného a deformovaného vzhľadu, ktorí väčšinou robili ľuďom zle, strašili ich a pod., a ľudia sa ich preto obávali a vyhýbali sa im. V se-

verskej mytológii sa teda spájajú so symbolom zlých síl. A hoci nie sú takéto bytosti typické pre španielsku mytológiu, autor tejto správy predsa siahol po takomto pomenovaní, aby ním pejoratívne označil pravdepodobne ostatných politikov v krajine, ktorí bežným občanom spôsobujú len zlo.

¿Podrían dejar a los niños que disfruten de la cabalgata de los reyes magos sin ideologías ni sectarismo, por favor? (Twitter, 12.1.2018)
Mohli by ste nechať deti vychutnať si Troch kráľov bez rečí o ieológiách či sektizmu, prosím?

Napokon sa stretávame s nazvaním takpovediac všetkého, čo súvisí s politikou oboch hlavných strán ako sektarizmom, keď jeden z užívateľov *Twitteru* zanechal správu, ktorá vyznieva ako prosba ku všetkým zapojeným do podobných polemík, tj. stúpencov aj odporcov Puigdemonta aj ostatných, aby sa tým prestali zaoberať a dovolili deťom užiť si sviatok Troch kráľov „bez ideológií a sektarizmu" (*sin ideologías ni sectarismo*). Správa síce nemá explicitne vyjadreného adresáta, proti komu je mierená, avšak možno predpokladať, že jej autorom je občan, ktorý má už dosť súčasnej pohnutej politickej situácie v krajine, a preto môže túto svoju narážku myslieť rovnako na separatistické extrémistické strany ako aj na monarchiu či stranu *Partido Popular* (PP) na čele s Marianom Rajoyom ako súčasným premiérom.

Podobne, ako sme videli pri Lídrovi strany JxCat, Carlesovi Puigdemontovi, že vyjadrenia občanov k jeho výrokom obsahujú zaujímavé jazykové zvraty, ktoré odkazujú predovšetkým na pomenúvania nepriateľov (sám Puigdemont, opozícia, resp. aktuálna politická situácia), tak aj reakcie občanov na lídra ERC, Oriola Junquerasa obsahujú mnoho výrazov, ktoré sú po jazykovej stránke pre nás zaujímavé a podnetné. Pre analýzu extremistického jazyka v súvislosti s Junquerasom sme vyexcerpovali z jeho účtu na *Twitteri* spolusúvisiace správy, v ktorých za ERC propaguje predovšetkým politiku nezávislosti a analyzujeme nie len jeho samotnú správu, ale následne aj jazykové prostriedky používané v reči ľudí, ktorý reagovali na jeho správy.

En aquests dies que vindran, mantingueu-vos forts i units. Transformeu la indignació en coratge i perseverança. La ràbia en amor. Penseu sempre en els altres. En el que hem de refer. Persistiu perquè jo persistiré. Gràcies per tot el vostre suport. Us estimo. (Twitter, 5.1.2017)

V týchto dňoch, čo prídu, zostaňme silní a jednotní. Premeňme rozhorčenie v guráž a vytrvanie. Zlosť v lásku. Myslime vždy na druhých. Na to, čo musíme zmeniť. Vytrvajte, lebo aj ja vytrvám. Vďaka za všetku vašu podporu. Vážim si Vás.
Amb humilitat, fermesa, coratge i valor, iniciem un camí històric! Guanyem la llibertat! (Twitter, 10.1.2017)
Poníženosťou, vytrvalosťou, gurážou a odvahou započnime novú historickú cestu! Získame slobodu!

Oriol Junqueras zanechal na svojom účte odkaz, ktorý vzbudzuje dojem politika pacifistu, pevného, odhodlaného, rozhodného, ktorý upokojí občanov v súčasnej nepokojnej situácii a dodá im odvahu, na základe čoho by sme ho mohli prirovnať k takzvanému „politikovi-spasiteľovi“, „politikovi-záchrancovi“ a pod., ktorý v ťažkých časoch prichádza, aby zachránil „svoj ľud“; čosi podobné ako sme mali možnosť vidieť vyššie pri jednej z narážok na Puigdemonta. Rovnako Junqueras vystupuje so slovami ako: „[...] zostaňme silní a jednotní. Premeňme rozhorčenie v guráž a vytrvalosť. Hnev v lásku. Myslime vždy na ostatných. [...] Zotrvajte, pretože ja zotrvám. [...]“. Z daného výňatku si môžeme všimnúť hneď niekoľko zaujímavých rysov z hľadiska jazykovej stránky: v prvom rade sa na svojich voličov obracia v prvej osobe plurálu, ktorou neodkazuje na „my“ ako politická strana, ale na „my“ ako jednotný katalánsky národ, pričom dochádza k stotožneniu sa rečníka s jeho ľudom. Nevyzýva teda len svojich voličov, aby zostali silní a jednotní, aby zotrvali, atď, ale priamo ich podporuje včlenením svojej osoby medzi nich („zostaňme“, „zotrvajme“, „premeňme“, „myslime“). Takéto formulácie vyvolávajú v občanoch pocit, že politik je skutočne na ich strane, že mu nejde len o to, aby oni podporili jeho, ale že aj on podporuje ich a zastane sa ich (pred nepriateľmi), že nie je vzdialený od situácie bežných občanov, ale je ich súčasťou. Ide tak o typické znaky agitátorského rečníckeho prejavu.

Junqueras ďalej stavia proti sebe sémanticky protikladné slová: „rozhorčenie“ vs. „guráž“ a „vytrvalosť“ a „hnev“ vs. „láska“. Použitie týchto slov v dvoch póloch možno interpretovať ako symboly politiky extrémistickej separatistickej strany ERC, pre ktorú je charakteristická láska, guráž a vytrvalosť (v boji proti nepriateľom) a symboly „tých druhých“ politických strán, teda tých, ktoré stoja v opozícii separatistickým katalánskym stranám a je pre ne charakteristický hnev či rozhorčenosť. Slová s kladnou sémantickou konotáciou by sa dali zároveň chápať aj ako určitá vízia do budúcnosti, určitý sľub Junquerasa pre lepšiu budúcnosť: už totiž samotné slovo „vytrvalosť“ implikuje nedokonavosť deja, na konci ktorého však čaká „láska“, predstavujúca podmienku pre akoby novodobý raj na samostat-

ných katalánskych územiach. Ďalej by sme mohli považovať Junquerasove slová „Premeňme [...] Hnev v lásku. Myslime vždy na ostatných“ za odvolávanie sa na hodnoty kresťanstva, k akým vyzýval Ježiš Kristus, a zároveň na parafrázu z Biblie: „Milovať budeš blížneho svojho ako seba samého (Matúš 22:39)“.

V druhej správe od Oriola Junquerasa, ktorú môžeme priamo prepojiť s tou predchádzajúcou, pozorujeme využívanie veľmi podobných rečníckych prostriedkov, pomocou ktorých sa snaží získať ľud na svoju stranu. Ako sme videli vyššie, sľubuje im lepší život dosiahnutím slobody (katalánskych krajín) typickým povzbudzujúcim výkrikom: *Guanyem la llibertat!*, teda „Získame slobodu!“ Zároveň ich vyzýva k „započatiu novej historickej cesty“ – *iniciem un camí històric!* Tá sa má uskutočniť, podobne ako sme mohli vidieť vyššie, s „pokorou, vytrvalosťou, gurážou a odvahou“ (*Amb humilitat, fermesa, coratge i valor*). Opäť využíva také ľudské vlastnosti, aké by mali tvoriť základné piliere kresťanských hodnôt. Zároveň sa ako zdatný rečník snaží vyhýbať opakovaniu sa, a preto dochádza aj k využitiu synonymie pri podstatných menách *fermesa* a *perseverança*, v oboch kontextoch do slovenčiny preložiteľné najlepšie ako „vytrvalosť“.

> *Brave message! Stay strong & all good wishes to you & your loved ones. “Even a purely moral act that has no hope of any immediate & visible political effect can gradually & indirectly, over time, gain in political significance”. Vaclav Havel*[4] *(Twitter, 5.1.2017)*
> *Statočná správa! Ostaňte silní a želám vám i vašim milovaným všetko dobré. „Aj obyčajný morálny akt, ktorý sa zdá, že nemá nádej na okamžitý a viditeľnú politický efekt, môže časom postupne a nepriamo nadobudnúť politický význam“. Václav Havel.*

Ako prvú z reakcií na Junquerasov odkaz sme vybrali uvedenú správu z niekoľkých dôvodov: predovšetkým, lebo jej autorom nie je občan Španielska, ale je to cudzinec. Je totiž zriedkavé stretnúť sa s ohlasmi zo zahraničia na dianie na španielskej politickej scéne a doposiaľ sme sa s niečím takým stretli v našej analýze len veľmi ojedinele. Text správy je zaujímavý aj preto, že hoc ide o človeka, ktorého výsledok volieb nijak neovplyvní, vyjadruje sympatie voči Junquerasovej politike a podporuje ho podobne, ako on vo svojom odkaze podporoval svojich stúpencov. Zároveň cituje bývalého prezidenta Československa, Václava Havla, ktorý je politológmi častokrát označovaný ako symbol slobody a demokracie (Lopatka, Winfrey

[4] „Aj obyčajný morálny akt, ktorý sa zdá, že nemá nádej na okamžitý a viditeľnú politický efekt, môže časom postupne a nepriamo nadobudnúť politický význam“ (preklad autora).

2017). Vidno teda určitú paralelu v politických prejavoch medzi Václavom Havlom a Oriolom Junquerasom, keď vo svojich politických prejavoch apelujú na ľud v zmysle a vo viere, že sila jednotlivcov dokáže zmeniť svet (Kidner, Bucur 2013: 893). V neposlednom rade sa v nej vyskytuje personifikácia, teda literárna figúra, ktorá znamená, že neživé entity nadobúdajú vlastnosti živých. To je prípad slovného spojenia *brave message*, teda „statočná, resp. odvážna správa“, z čoho je zrejmé, že pri slove „statočný“ došlo k posunu prvotného významu, ktorý v spojení s podstatným menom „správa“ nadobúda prenesený význam, vzťahujúci sa nie na samotnú správu ale na človeka, ktorý ju napísal.

Ets molt gran Oriol, t´ho debem tot germà, gràcies tot el que has fet per nosaltres ho recordarem sempre!!! Heroi!! (Twitter, 10.1.2018)
Si veľký človek, Oriol, ďakujeme za všetko, brat, čo si pre nás vykonal, budeme si to navždy pamätať!!! Hrdina!!

S ďalšou reakciou, v ktorej používateľ sociálnej siete sympatizuje s Junquerasovou politikou môžeme vidieť aj v tejto odpovedi, keď na konci správy vyzdvihuje a podporuje Junquerasa slovom *heroi*, čiže v preklade „hrdina”. Najvyšší stupeň expresie je dosiahnutý podstatným menom „germá“, ktorým ho oslovuje formou vokatívu a doslovne znamená „brat“. Z uvedeného teda jasne vyplýva, že pre niektorých voličov Junqueras skutočne stelesňuje niekoho priam dokonalého, kto sa postaví na ich stranu, obháji ich práva a zaručí im lepší život. Opäť by sme to mohli pripísať rečníckemu umeniu, ktoré tak dobre ovláda a dokáže vo svojich prejavoch používať frázy a konštrukcie, ktoré dokážu takpovediac „strhnúť masy”.

Buenos dias, Cataluña LIBRE! Hoy, los traidores se esconden. Los que votaron en secreto y nos pedían poner la cara por ellos. SOMOS LIBRES! (Twitter, 30.10.2017)
Dobrý deň, SLOBODNÉ Katalánsko! Dnes sa zradcovia schovávajú. Tí, čo hlasovali tajne a žiadali nás, aby sme za nich nastavovali telo. SME SLOBODNÍ!

S kladnou reakciou na lídra ERC sa stretávame v odpovedi, kde jeden z jeho sympatizantov nazýva „zradcami” (*traidores*) tie politické strany, ktoré sa stavajú na odpor separatistickým katalánskym stranám, resp. tých politikov, čo hlasovali tajne, a pritom vyzývali ľud, aby „za nich nastavil tvár” (*poner la cara por ellos*). Ide o idiomatický frazeologický výraz, ktorý v rámci svojej lexikálno-sémantickej stability pripúšťa modifikáciu slovesa na paradigmatickej osi, t.j. *poner/dar*. Svoje sympatie so stranou ERC zdô-

razňuje pisateľ prídavným menom *libre* – „slobodný" v slovnom spojení *Cataluña LIBRE* („slobodné Katalánsko) a *SOMOS LIBRES!* („Sme slobodní!"). Svoju podporu nezávislej strane zdôrazňuje zároveň vizuálnou formou tým, že slovo „slobodní" (*libre*) píše veľkými písmenami.

Cal que estiguem UNITS i d'aquesta gent feixista com més lluny millor. (Twitter, 18.12.2017)
Musíme zotrvať JEDNOTNÍ a čo najďalej od týchto fašistov.

Tu ide o odpoveď reagujúcu na iného používateľa sociálnej siete, ktorý tak isto vyjadril podporu Junquerasovi. Vizuálne je zdôraznené slovo „spojení" (*units*), odrážajúce spojenie katalánskeho ľudu, ktorý musí pretrvať jednotný voči „fašistom" (*aquesta gent feixista*), z čoho zreteľne vyplýva, že niektorí stúpenci separatistických strán takýmto radikálnym termínom s jasne negatívnou konotáciou označujú nepriateľov separatistov.

Sento moltíssim que estiguis empresonat, és una vergonya el que us estàn fent, molta força Oriol, est un bon home, et recolzem. ... Catalunya et necessita. ... Visca Catalunya Independent (Twitter, 4.1.2017)
Nesmierne ľutujem, že ťa zatkli, je hanba, čo ti urobili, veľa síl, Oriol, ste dobrý človek, podporujeme ťa... Katalánsko ťa potrebuje... Nech Žije Nezávislé Katalánsko

avui toca obrir una ampolla de cava! Visca Catalunya i visca Espanya! (Twitter, 2.11.2017)
Tu si treba otvoriť fľašu šampanského! Nech žije Katalánsko a nech žije Španielsko!

Prejavy sympatie voči Junquerasovej separatistickej politike možno badať aj v daných dvoch reakciách od rôznych užívateľov *Twitteru*, avšak obe sú zakončené víťazným pokrikom: „Nech žije [samostatné] Katalánsko!" (*Visca Catalunya Independent* a *Visca Catalunya*). Obsah aj významová konotácia prvého textu je jasnejšia – autor v nej priamo podporuje Junquerasa, nazýva ho „dobrým človekom, ktorého Katalánsko potrebuje" (*est un bon home, [...] Catalunya et necessita.*) a vďaka nemu verí v slobodné a samostatné Katalánsko. V druhom texte nie je celkom jednoznačné, na akú stranu sa jeho autor situuje, hoci možno predpokladať, že s ERC sympatizuje tiež. Na rozdiel od prvej správy však nevystupuje explicitne záporne voči ostatným, keďže za oslavným výkrikom *Visca Catalunya* dodáva aj *i visca Espanya!*, teda „Nech žije Španielsko!" Môžeme tak konštatovať, že

v prvom prípade ide o extrémistického stúpenca, zatiaľ čo v druhom prípade je postoj daného občana umiernenejší.

> *Fa 22 anys q treballo d'advocat. Mai havia vist aberració jurídica tan greu, vulneració de drets tan flagrant, ni abús de poder tan repulsiu, com en la resolució q decideix mantenir @junqueras a la presó provisional. Justícia espanyola és un oximoron. (Twitter, 5.1.2017)*
> *XXXXX Ešte nikdy som nevidel také závažné zneužitie moci, tak očividné porušovanie práv, ani také ohavné zneužitie moci ako v rozsudku, ktorý rozhodol poslať Junquerasa do dočasnej väzby. Španielska justícia je jeden oxymoron.*

V ďalšej z reakcií sa jej autor odvoláva na zlý justičný systém, aký existuje v Španielsku so slovami, že ešte nikdy nevidel také „očividné porušenie práv a zneužitie moci" (*vulneració de drets tan flagrant, ni abús de poder tan repulsiu*), akých sa dopustil práve Junqueras, na základe čoho označuje španielsky justičný systém termínom „oxymoron" (*Justícia espanyola és un oximoron*). Termín „oxymoron" je v tomto kontexte použitý v prenesenom význame ako metafora literárneho trópu, hoci jeho použitie v danom kontexte nezodpovedá presne definícii podľa slovníka literárnych figúr[5].

> *La rabia en amor? De verdad al que lleve la cuenta de Tuiter de este delincuente le ha expresado eso? O sea, imagínate: - Que ponemos oh líder Oriol. - Pon convirtamos la rabia en amor. ... esto... (Twitter, 10.1.2018)*
> *Zlosť v lásku? Naozaj ten delikvent, čo má účet na Twitteri, hovorí toto? Alebo, predstav si: - Že povieme, oh, vodca Oriol. – Napíš premeňme zlosť v lásku... toto...*

S opačnou, teda zápornou reakciou na Junquerasovu politiku sa stretávame aj v tomto texte, v ktorom autor ironicky spochybňuje slová „premeňme hnev v lásku", ktoré v pôvodnom odkaze na *Twitteri* napísal sám líder. Autor textu manifestuje svoj silný odpor voči politikovi aj tým, že ho priamo nazýva „delikventom" (*delicuente*). Použitie takéhoto označenia napovedá zároveň o tom, že ho spája a viní za zlú sociálnu situáciu obyvateľov (pravdepodobne kontrastujúcu so sociálnou situáciou Junquerasa).

[5] Oxymoron je spojenie dvoch pomenovaní, ktoré sa významovo navzájom vylučujú, či popierajú [...] Oxymoron sa niekedy chápe aj ako metaforické epiteton alebo ako adjektívna metafora (Findra, Gombala, Plintovič 1979: 198).

Ademas de demagogo y embustero eres un indeseable y traidor a su pueblo y a su jente te tendrias que pudrir en la carcel por borde. (Twitter, 10.1.2018)
Okrem toho, že si demagóg, klamár, nežiaduca osoba a zradca svojho ľudu, mal b si zhniť vo väzení.

Aj táto odpoveď na lídrov odkaz je zreteľným prejavom odporu voči nemu. Líder strany ERC je v nej častovaný pojmami ako: *demagogo, embustero, indeseable* či *traidor a su pueblo*, teda v preklade: „demagóg", „klamár", nežiaduci" či „zradca svojho ľudu". Tieto termíny nesú jasne negatívny náboj, ktorý sa tak dostáva do konfrontácie s termínmi analyzovanými v predošlých odstavcoch, ako napríklad spomínaný „hrdina". Autor správy graduje svoju nenávisť voči lídrovi aj frazeologizmom: *te tendrias que pudrir en la carcel*, čiže „mal by si zhniť vo väzení", v ktorom pri slovese „zhniť" dochádza k posunutiu pôvodného významu, pri ktorom v spojení so syntagmou „vo väzení" vytvára jednotnú, sémanticko-morfologicky stabilnú idiomatickú jednotku.

Usted es un completo sinverguenza, mentiroso y delincuente. Céllete Ya (Twitter, 5.12.2017)
Vy ste totálny bezočivec, klamár a delikvent. Sklapni už.

Con humildad?? Jajajajaja esas palabras en su boca. Es una parodia continua y cínica. Manipuladores y mentirosos. Vergüenza de Uds sentimos. (Twitter, 5.11.2017)
Poníženosťou?? Hahaha, takéto slová vo Vašich ústach. Nekonečná a cynická paródia. Manipulátori a klamári. Hanbíme sa za Vás všetkých.

40 años de carcel por golpista. Eres un delincuente. Y un sinverguenza. (Twitter, 3.11.2017)
40 rokov väzenia ako pučista. Si delikvent. A nehanebník.

Uvedené tri nami vyexcerpované výpovede od viacerých používateľov sociálnej siete majú ako spoločného menovateľa podstatné meno *delicuente*, čiže „delikvent", ktoré figuruje vo všetkých z nich a ako jasne vyplýva, odporcovia ERC ním nazývajú Junquerasa. Druhým podstatným menom vo funkcii spoločného menovateľa je *sinvergüenza*. Z hľadiska lexikológie ide o zložené slovo pozostávajúce z predložky *sin* („bez") a *vergüenza* („hanba"). Už podľa samotného významu tohto slova, ale aj za pomoci kontextu je zreteľné, že označuje človeka „bez hanby", ktorého slovenský menný ek-

vivalent je „nehanebník“, resp. frazeologicky „človek bez chrbtovej kosti“. Dvakrát sa vyskytuje aj slovo *mentiroso*, čo znamená „klamár“. Ďalej je Junqueras v týchto krátkych správach spájaný s „pučistom“ (*golpista*) či „manipulátorom“ (*manipuladores*). Zároveň je politika celej strany ERC spochybnená vetou: *Es una parodia continua y cinica. Manipuladores y mentirosos. Vergüenza de Uds sentimos*. Autor tejto správy sa za nich doslova hanbí, keďže píše: „Je to sústavná a cynická paródia. Manipulátori a klamári. Hanbíme sa za Vás“, pričom využíva pojem literárnej teórie – paródia[6] na ironickú kritiku voči ERC. Rovnako, ako vo vyššie analyzovanom odkaze pre Carlesa Puigdemonta, v ktorom občan použil zámeno *usted*, aby sa pravdepodobne dištancoval od separatistickej politiky, aj v tomto prípade sa dá potvrdiť to isté, keď autor textu využíva zámeno *ustedes* („Vy“) v pluráli.

Sólo busca jaleo! Donde no hay mata, no hay patata (Twitter, 30.10.2017)
Hľadá len zábavu! Bez práce nie sú koláče.

Aj v tejto odpovedi na Junquerasove odkazy možno badať určitú iróniu, veľmi jasne obsiahnutú vo frazeologickej jednotke: *Donde no hay mata, no hay patata*, ku ktorej existuje absolútny ekvivalent v slovenčine: „Bez práce nie sú koláče”. Nakoľko chýba bližší kontext, nemožno presne vydedukovať, na aké fakty sa autor správy voči Junquerasovi odvoláva, ale vo všeobecnosti možno predpokladať, že ide o ironickú narážku na jeho správy, v ktorých vyzýva a nabáda občanov, aby konali spolu s ním a podľa neho, avšak, ako sa zdá, on sám tak nečiní.

No se aburrirá el cansino de situar la historia donde a él le place? En serio, qué coño se ha creído? Ese discurso a lo César ya no cuela. (Twitter, 2.11.2017)
Že sa opovažuje hovoriť začať históriu, kde sa mu zachce? V skutočnosti, čo, do kelu[7], ste si mysleli? Takýto prejav na štýl Cézara Vám je nanič.

[6] Paródia spočíva v tom, že o žartovných a smiešnych veciach sa hovorí vážnym intelektuálnym, vyšším štýlom (Mistrík 1985: 542).
[7] Ide o približnú alternatívu prekladu do slovenčiny, vzhľadom na to, že španielske slovo *coño* je oveľa vulgárnejšie, a preto ho pre jeho vulgárnosť doslovne neprekladáme. V hovorovej španielčine sa vyskytuje veľmi často, a to predovšetkým vo zvolacom resp. opytovacom spojení *¿¡(qué) coño?!*

Ďalší používateľ sociálnej siete obviňuje lídra strany za to, že si chce svojvoľne robiť, čo sa mu zachce, konkrétne „umiestniť históriu tam, kde sa to jemu páči" (*situar la historia donde a él le place*). Teda predpokladáme, že týmto vyjadruje nesúhlas voči separatistickej politike ERC s cieľom odtrhnúť sa od Španielska a vytvoriť tak samostatné krajiny patriace pod nezávislé Katalánsko. Zároveň nazýva Junquerasov politický prejav „prejavom na spôsob Cézara" (*Ese discurso a lo César*), ktorý bol považovaný za jedného z najlepších rečníkov svojich čias. V neposlednom rade je tón autora správy značne emočne podfarbený, nakoľko sa uchyľuje aj k použitiu vulgarizmov, príznačných pre neformálny a hovorový štýl. Aplikáciu takéhoto výrazu do odpovedi adresovanú politickému činiteľovi môžeme teda v konečnom zmysle považovať ako manifestáciu dešpektu voči jeho osobe.

Laura, como evidente, ni dos dedos de frente... (Twitter, 2.11.2017)
Laura, ako vidno, nemá všetkých päť pohromade...

Pisateľ tejto stručnej správy apeluje na iného používateľa *Twitteru* menom Laura, ktorá vo svojej odpovedi podporila Junquerasa, a to idiomatickým výrazom *no tener ni dos dedos de frente*, kde je zamlčané sloveso *tener* („mať"). Doslova to znamená „nemať ani dva prsty pred sebou", v slovenčine však na to existuje ekvivalent „nemať všetkých päť pohromade". V oboch jazykoch sa použitá číslovka vzťahuje na počet prstov na ruke. Ide o úplne idiomatický frazeologizmus s nízkym stupňom významovej priehľadnosti a používa sa na označenie človeka, ktorého myslenie či konanie je v rozpore so všeobecným zdravým rozumom.

The actual politic level in Spain is appalling. Things like this circus never can be. We need a strong government to stop circus. All in jail (Twitter, 17.12.2017)
Súčasná úroveň politiky v Španielsku je alarmujúca. Veci ako tento cirkus sa nemôžu stávať. Potrebujeme silnú vládu, čo by tento cirkus zastavila. Všetci do väzenia.

Hoci podľa mena, aké má pisateľ tejto správy na *Twitteri* sa zdá, že ide o španielsky hovoriaceho používateľa, text napísal po anglicky. Domnievame sa, že pravdepodobne preto, aby dosiahol väčšie rozšírenie svojej správy na sociálnej sieti. Zaujíma nás však z jazykového hľadiska, pretože v nej dvakrát figuruje obrazné pomenovanie: *Things like this circus* a *stop circus* („veci ako tento cirkus" a „zastaviť cirkus"). Metaforou „cirkus" sa v prenesenom význame slova odvoláva na chaos, spôsobený súčasnou poli-

tickou situáciou, ktorý v niektorých prípadoch vyznieva možno až humorne či groteskne.

> *xe primo pero si dueu tota la vida igual, a mes a mes eres catolic, per mi analfabet crònic... (Twitter, 4.12.2017)*
> *Celý život o tom istom, okrem toho si katolík, pre mňa chronický analfabet...*

Iný používateľ sa vyslovuje proti Junquerasovi ostrým pojmom *analfabet crònic* „chronický analfabet". Takéto pomenovanie – neschopnosť vedieť čítať a písať síce nemá priamu súvislosť s lídrom strany ERC (určite nie je spochybnené, či vie, alebo nevie čítať a písať), ale je použité len ako jazykový prostriedok chápaný ako synonymum hlúpeho človeka, a teda, v hlbšom zmysle, že takýto človek nepatrí do centra politickej scény.

> *Me puede explicar "iniciem"? A quien has tomado el pelo estos anyos? Cual es el próximo acto solamente simbólico? Cuantas mentiras planeas para "cohesionar a la gente"(Comìn)? Has fracturado a los catalanes, Tarradellas se revuelve en su tumba (Twitter, 15.11.2017)*
> *Môžete mi vysvetliť slovo „započnime"? Z koho si sa po tieto roky vysmieval? Aký je ďalší čisto symbolický akt? Koľko lží plánuješ na „stmelenie ľudí"? Zlomil si Kataláncov, Tardellas sa v hrobe obracia.*

Aj v tomto texte sú opätovne použité niektoré slová z pôvodnej Junquerasovej správy, avšak podľa kontextu vyplýva, že sú brané so značným pobúrením. Podobne, ako sme mali možnosť už viackrát stretnúť sa s pomenovaním *mentiroso*, čiže „klamár", aj tu je naňho nazerané z rovnakej perspektívy, a to vo vete: *Cuantas mentiras planeas?*, teda „Koľko lží plánuješ?" V danom texte sa nachádza aj frazeologizmus – *A quien has tomado el pelo?*, čiže „Z koho si sa vysmieval?", kde výraz *tomar el pelo* znamená vysmievať sa z niekoho prostredníctvom faloše. Z hľadiska frazeológie ide o úplne nepriehľadnú a úplne idiomatickú jednotku, keďže u obidvoch plnovýznamových slov – *tomar* („brať, vziať") aj *pelo* („vlasy") došlo k posunutiu ich pôvodného významu. Slovenský frazeologický ekvivalent by bol: *vodiť niekoho za nos*. V texte sa dá identifikovať aj ďalší frazeologizmus vo vete: *Tarradellas se revuelve en su tumba*, kde výraz *revolverse (alguien) en su tumba* znamená „obracať sa v hrobe". Z hľadiska prekladu ide o absolútny ekvivalent medzi španielskou a slovenskou frazémou, pri ktorej dochádza k posunu významu slovesa *revolverse* („obracať sa"), ktorý nie je

doslovný ale prenesený. Zároveň sa spomína meno Tarradellas, celým menom Josep Tarradellas Joan, španielsky politik, príslušník strany ERC, prezident Autonómnej katalánskej vlády v exile (1954-1977) a následne prezidentom provizórnej Autonómnej vlády až do roku 1980 (La Vanguardia 2017). Z odvolania sa na jeho osobu v spomínanom frazeologizme s negatívnou konotáciou vyplýva, že bol v očiach Kataláncov videný pozitívne a Junqueras s ním silno kontrastuje.

Satanas!! Acata el 155!! Delincuente (Twitter, 11.11.2017)
Satan!! Dodržiavaj článok 155!! Delikvent.

Veľmi silný jazykový prostriedok na vyjadrenie odporu voči Junquerasovi zvolil aj tento občan, ktorý na lídrovom *Twitteri* zanechal síce stručnú, no veľmi jasnú správu. Nazýva ho totiž termínom *Satanas*, čiže „Satan", pri ktorom je explicitne vyjadrená negatívna konotácia obrazom etymologicky z náboženskej terminológie, ktorú takéto pomenovanie z hľadiska štylistiky nesie. V správe sa opakuje aj termín *delicuente*, ktorý, ako sme mali možnosť vidieť vyššie, sa javí ako jeden z najčastejšie používaných pejoratívnych oslovení pre Oriola Junquerasa.

Cuasimodo!!! Ahora si que vas a pasarte unas buenas vacaciones, felicidades (Twitter, 2.11.2017)
Quasimodo!!! Teraz si veru užiješ poriadnu dovolenku, gratulujem.

Aj v tomto texte je zanechaný jasne záporný odkaz pre Junquerasa, keď sa na jeho adresu pisateľ tejto správy obracia termínom *Cuasimodo*, odkazujúc tak na tragikomickú postavu biedneho zvonára Quasimoda z románu Victora Huga – *Chrám Matky Božej v Paríži*. Prirovnanie Junquerasa ku Quasimodovi možno chápať v dvoch rovinách: po prvé, ako zreteľné vyjadrenie odporu voči politikovi, ktoré je zároveň podčiarknuté vetou *Ahora sí que vas a pasarte unas buenas vacaciones* („Tak teraz si užiješ poriadne prázdniny"), v ktorej je s jasne ironickým nábojom vyjadrená radosť z toho, že je vo väzení. Po druhé, takéto prirovnanie sa dá vysvetliť na základe určitej vonkajšej podobnosti politika so zvonárom, nakoľko nemožno úplne poprieť, že politikov vzhľad nepôsobí práve dojmom sympatického gentlemana, či príťažlivého a zvodného muža.

Eres la divina bajeza. La divina comedia. "Hombre bueno", como te denominas, una vergüenza pública. Títere de tu irrealidad. Inconsciente (Twitter, 31.10.2017)

Si božská spodina. Božská komédia. „Dobrý muž“, ako sa nazývaš, verejná hanba. Šašo vlastnej ireality. Nemáš svedomie

Posledná nami vyexcerpovaná správa zo sociálnej siete pozostáva, takpovediac, z vymenúvania pejoratívnych pomenovaní, ktorými je Junqueras častovaný zo strany svojich odporcov. Ako prvú frázu môžeme identifikovať *la divina bajeza*, čo by sa dalo preložiť ako „[jeho] božská spodina" – pojem, ktorý silno a výrazne kontrastuje s pojmom *la divina alteza*, teda „[jeho] najvyššia nebeská výsosť". Ide o slovnú hru, kedy namiesto podstatného mena *alteza* („výsosť, vrchnosť"), je použité jej antonymum – *bajeza* („spodina"), ktoré navyše kontrastuje v spojení s prídavným menom *divino* („božský"). Junquerasove politické konanie je ironicky nazvané "Božskou komédiou" (*La divina comedia*), odkazujúcou na rovnomenný román od talianskeho renesančného spisovateľa Danteho Alighieriho. V úvodzovkách je vyjadrené slovné spojenie *"hombre bueno"* („dobrý človek"), čo z hľadiska ortografie implikuje obraznú, resp. v našom kontexte ironickú konotáciu. V kontraste s týmto spojením stojí spojenie *vergüenza pública*, čiže doslova „hanba verejnosti". Napokon je zaujímavý metaforický výraz *títere de tu irrealidad*, do slovenčiny preložiteľný ako „šašo/bábka tvojej [vlastnej] ireálnosti".

Záver

Z uskutočnenej jazykovej analýzy rečového prejavu lídrov separatistických strán v Katalánsku a ostatných občanov na sociálnej sieti Twitter môžeme vyvodiť nasledujúce závery: po prvé, lídri oboch politických strán sa zhodujú na spoločnom nepriateľovi, ktorým je Španielsko a jeho centrálna vláda, ktorý utláča, ubíja, bojuje proti katalánskemu ľudu, národu, ich základným právam. Po druhé, obaja lídri vo svojich prejavoch využívajú techniky nepriateľa, klebety, dichotómie a jazykové prostriedky ako kontrast či metafora. Slovník lídrov oboch analyzovaných strán (hoci len na krátkom texte) má znaky typické pre ľavicové a nacionalistické strany. Ich jazyk sa navyše ukázal byť diplomatický, a teda aj jazykovo prepracovaný, čo na verejnosti vyvoláva dojem zdatných rečníkov a schopných politikov. jazyk, akým sa lídri politických strán – Carles Puigdemont a Oriol Junqueras vyjadrujú na svojich osobných účtoch na Twitteri, je prevažne neutrálny, formálny, bez výrazných expresívnych vyjadrovacích prostriedkov, diplomatický, hoci s použitím techniky klebety (Carles Puigdemont), dichotómie, ale predovšetkým silných kontrastov (v oboch prípadoch). V tejto súvislosti sme dokonca zaznamenali negatívny ohlas na jazyk Oriola Junquerasa, keď jeho

prejav označil jeden z užívateľov sociálnej siete ako „prejav na spôsob Cézara“, vychádzajúc pritom z historického faktu, že rímsky cisár Gaius Július Cézar bol považovaný za jedného z najlepších rečníkov svojich čias.

Mikrotexty ľudí zo sociálnej siete sme rozdelili do dvoch základných skupín, nezávisle od toho, na ktorého politika reagovali. Jediným základným kritériom bolo, že s jednou alebo druhou stranou buď sympatizujú, alebo sa stavajú proti nej. Všímali sme si teda, akými jazykovými prostriedkami sa títo ľudia vyjadrujú na adresu lídrov strán JxCat a ERC, resp. na ich politiku všeobecne a ako sa vyjadrujú o druhých stranách. Vo všeobecnosti sme pozorovali, že bolo oveľa menej ľudí, ktorí sa vyslovovali pre podporu JxCat alebo ERC a na označenie nepriateľov, čiže „tých druhých“ v opozícii separatistickým stranám používali najčastejšie termín „fašisti“ (*feixistes, gent feixista*), hyperbolu využívajúcu techniku ohovárania. Nie je však možné určiť dôvod takéhoto označenia, nakoľko išlo o stručné výpovede bez širšieho lingvistického kontextu, a teda predpokladáme, že ide o subjektívne postoje ľudí a termín „fašisti“ je pre svoju všeobecne známu negatívnu konotáciu volený skôr akoby druh klišé. Opozíciu separatistickým stranám nazývali ich stúpenci tiež pojmom *traidores*, čiže „zradcovia“, pričom ide znovu o techniku ohovárania. Podpora separatistickým lídrom je vo výpovediach navyše umocnená zvolacími vetami typu *Visca Catalunya [Independent]!*, teda „Nech žije [nezávislé] Katalánsko!“, či *SOMOS LIBRES!*, čiže „SME SLOBODNÍ“, opakujúce sa niekoľkokrát. V mnohých prípadoch sa podobné slovné spojenia objavovali veľkými písmenami, ktoré autori správ použili na zdôraznenie podpory JxCat alebo ERC a viery v nezávislé katalánske územia. V reakcii na Junquerasovu vyexcerpovanú správu sme sa dokonca stretli s vyzdvihovaním jeho osoby, keď ho jeden z užívateľov nazval „hrdina“ (*heroi*) alebo iný výrazom *un bon home*, teda „dobrý človek“. Pri Puigdemontovi sme podobné pozitívne výrazy nezaznamenali.

Na druhej strane sme zistili oveľa viac negatívnych reakcií na oboch lídrov uvedených politických strán. Z jazykového hľadiska možno rozdeliť výrazy, ktorými sa vyjadrujú proti Junquerasovi a Puigdemontovi do dvoch podskupín: priame, s explicitne negatívnou konotáciou a nepriame, ironické pomenovania. Čo sa týka explicitne negatívnych termínov, najčastejšie sme sa stretli s podstatným menom *golpista*, teda „pučista“, a to na adresu oboch politikov. Synonymum k tomuto termínu je pojem *revolucionario* – „revolucionár“, registrovaný vo výpovediach proti Puigdemontovi. Rovnako synonymné termíny, ktoré sa často opakovali, boli *cara dura* (Puigdemont) a *sinvergüenza* (Junqueras), pričom obidva by sme mohli preložiť do slovenčiny ako „nehanebník“, „bezočivec“, resp. frazeologickou jednotkou ako „človek bez chrbtovej kosti“. Vo všetkých spomínaných príkladoch ide

opäť o hyperbolu a využitie techniky klebety a pri výraze *cara dura* ponímanom z frazeologického hľadiska aj o metaforu, pretože v ňom došlo k preneseniu významu oboch slov. Tak isto fungujú aj ďalšie termíny s jasne záporným nábojom použité proti spomínaným lídrom: *payaso* (Puigdemont) a *títere* (Junqueras), ktorých slovenský ekvivalent znie „pajac“, „gašpar“, „šašo“, „bábka“ a pod.

Ďalšie z explicitne negatívnych jazykových výrazov figurujúcich na konte Carlesa Puigdemonta boli: *pintamonas* („fušer“), ale tiež syntagmatická väzba *heredero político de los que medían cráneos* – „politický dedič tých, čo merali lebky“, čo je opisná forma jasne odkazujúca na nemeckých nacistov, resp. fašistov. Hoci opäť nie je zo žiadneho bližšieho kontextu zrejmá táto súvislosť, rovnako predpokladáme, že ide o čisto subjektívny postoj autora danej výpovede vyplývajúci z jeho nenávisti voči strane JxCat. Aj v tomto kontexte sa teda jedná o využitie hyperboly a techniky klebety ako expresívnych jazykových prostriedkov. Čo sa týka Oriola Junquerasa, ako najfrekventovanejšie explicitne negatívne výrazy sme zaznamenali: *delicuente* („delikvent“), *mentiroso* („klamár“) a *manipulador* („manipulátor“). Ako ďalšie jednoslovné pomenovania so štylisticky jasne negatívnou konotáciou figurovali: *demagogo* („demagóg“), *embustero* („klamár“), *indeseable* („nežiaduci“), alebo syntagmatická väzba *traidor a su pueblo* – „zradca svojho ľudu“. Rovnako ako vo vyššie uvedených príkladoch, aj tu sa jedná o hyperbolu a techniku klebety.

Pri negatívnych ohlasoch ľudí na excerpovanú správu od Oriola Junquerasa sme si všimli tiež niekoľko ďalších extrémne expresívnych pojmov, akými boli: *Satanas* („Satan“), *Cuasimodo* („Quasimodo“), *la divina bajeza* („[jeho] božská spodina”) alebo *vergüenza pública* („hanba verejnosti“), pričom opäť ide o hyperbolické vyjadrenia s využitím techniky ohovárania. U Carlesa Puigdemonta sme sa nestretli až s takýmito expresívnymi termínmi. Napriek tomu sme však práve na jeho účte v reakciách ľudí zaznamenali výrazy, ktoré sme zaradili do druhej vyššie spomínanej podskupiny, teda tie s nepriamo negatívnou konotáciou ale s ironickým zafarbením. Išlo o nasledujúce pojmy: *mesiás redentor* („mesiáš spasiteľ“) a jeho synonymum *salvapatrias* („záchranca vlasti“) a napokon syntagmatická väzba *el molt honorable* („sám najvznešenejší [človek]“).

Na záver teda môžeme konštatovať, že jazyk politických lídrov separatistických strán v Katalánsku je prevažne neutrálny, diplomatický, predovšetkým na sociálnych sieťach, avšak ich slovník obsahuje aj štylisticky negatívne zafarbené výrazy na adresu nepriateľov (tj. Španielsko, centrálna vláda), medzi ktorými najčastejšie figuruje metafora či kontrastné prirovnania. Zároveň jazyk ich stúpencov (ale predovšetkým ich odporcov), akým komunikujú na sociálnej sieti a reagujú na správy samotných lídrov, vyniká

z lingvistického hľadiska jazykovými prostriedkami ako sú frazeologizmy, metafory, prirovnania, hyperboly, literárne termíny a rôzne iné obrazné pomenovania. Pri posune či prenesení významu išlo, ako sme už uviedli vyššie, väčšinou a prevažne o výrazy (jednoslovné alebo viacslovné pomenovania) so štylisticky negatívnou konotáciou.

Literatúra

CORPAS PASTOR, G. (1996): *Manual de fraseología teórica española.* Valencia: Gredos.

FINDRA, J.; GOMBALA, E. (1979): *Slovník literárnych termínov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

JUNTS PER CATALUNYA (2017): *Programa electoral.* Dostupné na <https://juntspercatalunya.cat/programa-electoral/> [15.12.2017].

KLAPETEK, M. (2008): *Komunikace, argumentace, rétorika*. Praha: Grada Publishing.

La Vanguardia (2017): *Tarradellas: "Ja sóc aquí!"* Dostupné na <http://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20130610/54374539775/josep-tarradellas-catalunya-politica-generalitat-provisional-exilio-retorno.html> [22.1.2018].

LANG MERVYN, F. (1992): *Formación de palabras en español*. Madrid: Cátedra.

LOPATKA, J.; WINFREY, M. (2011): *Newsmaker: Havel: moral beacon, rocker, reluctant leader*. Dostupné na <https://www.reuters.com/article/us-czech-havel-newsmaker/newsmaker-havel-moral-beacon-rocker-reluctant-leader-idUSTRE7BI00620111219> [10. 1. 2018].

MATYTCINA, M. (2017): Kritická analýza politického diskurzu: hlavné smery súčaného výskumu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí jazykovedy a politológie II.* Bratislava. EKONÓM, s. 57-63

MISTRÍK, J. (1985). *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

ŘÁDEK, M. (2017): Jazyk a nacionalizmus od vzniku po súčasnosť. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Na pomedzí jazykovedy a politológie II.* Bratislava. EKONÓM, s. 465-471

SPIŠIAKOVÁ, M.; MOCKOVÁ, N. (2018): Sprache der separatistischen Parteien in Katalonien. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *„Heiße" Wahlen und Referenden in Europa und Amerika. Kamf mit Wörtern um Wörter*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 75-118.

ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí jazykovedy a politológie II.* Bratislava, EKONÓM, s. 473-481

VERTANOVÁ, S.; ANDOKOVÁ, M. (2017): Skryté formy manipulácie v súčasnom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 85-97.

VV.AA. (2012): *Biblia*. Banská Bystrica: Slovenská ekumenická spoločnosť.

Kontakt:

Mgr. Nina Mocková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: nina.mockova@euba.sk

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0107/18 *Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov*.

Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií[1]

Katarína Motyková

Abstract

Gender-Inclusive Language in the Context of Language Ideologies. *The aim of the article is to look into the question of language ideologies and discourse strategies involved in shaping the gender-inclusive language as a linguistic problem in the Slovak media. I analyze a microcorpus of newspaper articles and related online discussion forums, which reflect efforts to use gender-inclusive language within the political pre-election programme of the coalition of parties Progressive Slovakia/Together (Progresívne Slovensko/Spolu).*

Keywords: linguistic inclusion, language ideologies, discourse strategies, gender-inclusive language.
Kľúčové slová: rodovo vyvážený jazyk, diskurzné stratégie, jazykové ideológie.

Úvod

Predmetný príspevok identifikuje jazykové ideológie a diskurzné stratégie v internetovej diskusii k článku Martina Hanusa a Fera Múčku *Čo vymysleli progresívci a progresívky* v konzervatívnom denníku Postoj, reflektujúcom pokus o rodovo vyvážený jazyk vo volebnom programe koalície politických strán Progresívne Slovensko a Spolu (ďalej PS/Spolu) s názvom *Bod zlomu* (2019).

Potreba rodovo vyváženého jazyka „vychádza zvnútra jazykového kolektívu a zároveň je ovplyvnená vývinom v iných jazykoch“ (Urbancová 2018: 303), pričom, ako ďalej uvádza Urbancová, taká zmena „je sprevádzaná protichodnými silami, sú osoby, ktoré ju podporujú, aj osoby stojace proti“ (2018: 303). Určité zneistenie, či dokonca narušenie dojmu stability

[1] Príspevok je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

v jazyku sa môže jeho používateľom môže javiť ako jazykový problém, ak ho, v zhode s Lanstyákom (2012: 12), chápeme ako

> „[...]udalosť súvisiacu s jazykom, ktorá vzniká v priebehu (písomnej alebo ústnej) verbálnej komunikácie či v nadväznosti na ňu, vyvoláva v hovoriacom a/alebo v poslucháčovi nepríjemný pocit (emocionálny aspekt), zapríčiňuje poruchu komunikácie, zdržuje, v krajnom prípade znemožňuje komunikáciu v danom jazyku alebo v danej variete (komunikačný aspekt), núti hovoriaceho používať také jazykové či paralingvistické prostriedky, ktoré nemal v úmysle použiť (jazykový aspekt), počúvajúceho zasa núti používať pôvodne nezamýšľané dekódovacie stratégie (psycholingvistický aspekt)."

Metajazykové výroky v analyzovaných textoch som zvolila ako korpus na identifikovanie jazykových ideológií, ktoré spolu s Lanstyákom (2016: 1) chápem nasledovne: „[...] je vhodné medzi ideológie zaradiť myšlienky, resp. myšlienkové systémy slúžiace na interpretáciu, odôvodnenie a legitimizáciu faktov týkajúcich sa jazyka v najširšom zmysle slova a verbálnej komunikácie vôbec bez ohľadu na to, v akej miere sú motivované mocenskými ambíciami, resp. či je ich vzťah k mocenským štruktúram pre výskumníka jasne uchopiteľný."

V súvislosti so skúmanými textami som sa zamerala na niektoré v nich markantné diskurzné stratégie (viac Cingerová, Motyková 2017: 88-96), pričom pod nimi rozumiem také praktiky, ktoré sa uskutočňujú na rôznych úrovniach jazyka a za ktorými je možné nájsť určitý spoločenský, politický, psychologický či jazykový zámer (Reisigl, Wodak 2009: 94). Pri analýze metajazykových výrokov sa ukázalo ako logické bližšie sa pozrieť na argumentačné stratégie, opierajúce sa o niektorú z rozpoznateľných jazykových ideológií. Jednou z najdôležitejších stratégií sa v analyzovanom mikrokorpuse javila najmä nominačná stratégia, teda označovanie osôb propagujúcich, resp. používajúcich rodovo vyvážený jazyk, ako aj labelizácia fenoménu inkluzívneho jazyka. Tu však treba podotknúť, že aj samotný inkluzívny jazyk možno považovať za diskurznú (nominačnú alebo referenčnú) stratégiu, rozlišuje sa medzi *inclusion* a *exclusion*, teda jazykovou inklúziou a exklúziou, t. j. diskriminujúcim spôsobom komunikácie (Reisigl, Wodak 2001: 47). Prototext, na ktorý odkazujú oba články a k nim sa viažuce diskusie, volebný program koalície PS/Spolu *Bod zlomu* (2019), využíva presne tento typ nominačnej stratégie tým, že takmer konzekventne používa maskulína a feminína, čím sa (zo svojho pohľadu konštatujem, že veľmi jednostranne) snaží o zviditeľňovanie žien v texte, rešpektujúc tzv. feminizáciu: „Pri tvorbe rodovo vyváženého jazyka sú dve hlavné tendencie – feminizácia a neutralizácia. Pri feminizácii sa explicitne pomenúvajú osoby

ženského rodu, pri neutralizácii sa rod stáva irelevantný a hľadajú sa pomenovania, ktoré ho neoznačujú“ (Urbancová 2018: 295).

Progresívci a progresívky

V konzervatívnom denníku sa dala očakávať obsahová kritika volebného programu liberálne zameraných strán Progresívne Slovensko a Spolu. Článok M. Hanusa a F. Múčku (2019) s ironickým názvom *Čo vymysleli progresívci a progresívky* má však aj jasný metajazykový charakter, keďže sa vo veľkej miere venuje aj použitému jazyku vo volebnom programe *Bod zlomu*: „Volebné manifesty politických strán sa líšia hrúbkou aj kvalitou, ale na to, aby ste spoľahlivo spoznali, čo prichádza od PS/Spolu, vás už od prvých viet navedie ‚rodovo citlivý jazyk‘, aký sa dosiaľ vyskytoval len v angažovanej feministickej tvorbe.“ Nasleduje zdrvujúca kritika a zosmiešnenie textu: „Zvedavého čitateľa, ktorý niečo podobné v slovenčine zatiaľ nezažil, to najskôr len vyruší a váha, či nejde o paródiu, postupne už nie je schopný sa koncentrovať na obsah a pobavene hľadá, v akej kapitole objaví najväčšiu kumuláciu mužských a ženských rodov v jednom riadku, občas sa nezdrží a vyprskne od smiechu. Až neskôr zistí, že je na 200. strane a už má dosť, lebo prahne po slovenčine, ktorú ešte nestihol znásilniť žiaden gender-editor.“ Autori aj ďalej citujú predmetný volebný program: „Takto nejako to vyzerá takmer na každej z 246 strán. V programe nenájdete nikdy zmienku o študentoch, ale vždy len o ‚študentoch a študentkách‘, ‚učiteľoch a učiteľkách‘, ‚tréneroch a trénerkách‘, ‚živnostníkoch a živnostníčkach‘ a tak podobne.“ A pokračujú otázkou: „Keď sa takto prelúskate desiatkami rodovo scitlivených párov substantív, zrazu vás znepokojí, že editor Bodu zlomu občas zaspí a nechtiac mu prekĺzne veta ako ‚štát nesmie zanedbávať úlohu investora‘ (prečo by štát na seba nemohol zobrať súčasne aj úlohu investorky?).“ V závere sa odvolávajú na odborníkov v duchu jazykového expertizmu: „Ak by sme sa chceli tomuto štýlu prispôsobiť, mali by sme s plnou vážnosťou ďalej písať o tom, čo navrhujú ‚progresívci a progresívky‘, ale tento žáner genderovej lingvistiky radšej prenecháme iným expertom a expertkám.“ V ďalších častiach sa článok zaoberá jednotlivými témami volebného programu, pri rodovej rovnosti však opäť poukazuje na „[i]deologickú premotivovanosť“, ktorú „už predznačuje obsesia genderovou lingvistikou“.

Na tento článok reagovala Nataša Holinová (2019) svojím textom *Keby vám radšej prekážali fašisti a fašistky* v liberálne zameranom Denníku N. Podľa neho si Postoj urobil „hanbu na tri zimy“, pretože autori si na analýzu programu „z opačného názorového spektra“ vzali na pranier práve jeho ja-

zyk v dlhšom úvode, a tak aj čitatelia „sa v reakciách venovali jedinej veci – rodovému jazyku“. Vyčíta článku automatické zhadzovanie rodovo citlivého jazyka bez dostatočných informácií, na základe ktorých by pochopili, „že nejde o nejaký vrtoch zlého, zlého liberalizmu“, ale o to, že mužské pomenovania môžu spôsobiť aj „neviditeľnosť žien“ v texte. Na podporu svojej argumentácie uvádza príručky Európskeho parlamentu, ktoré, podľa nej, určite nemožno považovať za angažovanú feministickú literatúru. Článok prirovnáva zvyk používať rodovo vyvážený jazyk k volebnému právu žien, ktoré síce pomaly, a tu uvádza ako príklad oneskorené Lichtenštajnsko, ale predsa, doputovalo aj tam. Ako sa v článku ďalej konštatuje „[a] podobné je to aj s ďalšou agendou, ktorú môžeme nazvať rovnosťou v prístupe k právam: nejaké veci sa už dosiahli, iné na to čakajú. No len čakajú, o ich oprávnenosti totiž niet rozumných pochybností, chýba len návyk“. V ďalších krokoch vyčíta prvoplánovosť, ktorá kritizuje tento jazykový trend ako výsledok „činnosti nejakých – pardon – liberálnych šialencov“. V duchu ideológie jazykového efektivizmu (Lanstyák 2016: 19), ktorú možno identifikovať aj v internetovej diskusii k článku Hanusa a Múčku, autorka priznáva: „Niet pochýb, že bez duplikovania by daný text väčšmi vyhovoval kritériu, ktorému sa jazyk prispôsobuje celkom prirodzene, a tým je ekonomika textu, to jest skracovanie, ako sa len dá.“ Zo zlej čitateľnosti volebného programu však na rozdiel od článku v Postoji neviní znásilňovanie slovenčiny gender editormi, „skôr len to, že tvorcovia programu nevyužili kombináciu všetkých dostupných prostriedkov, ako sa dá používať rodovo citlivý jazyk, a tým je najmä inklúzia. Namiesto vymenúvania ‚učiteľov a učiteliek‘ sa vhodným spôsobom zaradí skutočne neutrálny výraz (ľudia, osoby, rodičia, študujúci) a aj generické maskulínum sa dá použiť v širšom rozsahu, ako je to v Bode zlomu – sú tam, aj keď ich nevidíte.“ Jazykové zmeny vníma prostredníctvom jazykového relativizmu, pri ktorej ide v jej prísnejšej forme o „presvedčenie, že konkrétny jazyk so svojimi špecifickými formami, ktoré sú iba jemu vlastné, determinuje spôsob myslenia jazykovej komunity, ktorá ho používa; v menej prísnej forme presvedčenie, že jazyk ovplyvňuje, aj keď nedeterminuje, spôsob myslenia jazykovej komunity“ (Lanstyák 2016: 29).

V článku N. Holinovej sa uvádza: „[r]ealita a jazyk sa zrkadlia navzájom a ustavične. Nielen realita ovplyvňuje jazyk, ale aj jazyk realitu. V jazyku možno ľudí schovať, aby ich nebolo vidno, ľudí možno odľudštiť; nie je žiadnym tajomstvom, čo predchádzalo rwandskej genocíde – označovanie ľudí za šváby na základe etnickej príslušnosti.“ Zároveň Holinová vyčíta autorom Hanusovi a Múčkovi v ich článku nedostatočné odsudzovanie fašizmu: „V deň, keď sa pustíte do fašistiek takým tónom ako do ‚progresívok‘, budeme o krok bližšie k lepšiemu svetu.“

Internetová diskusia a jazykové ideológie

Najmä v diskusii k článku M. Hanusa a F. Múčku, obsahujúcej 210 komentárov, ktorá vznikla krátko po uverejnení článku, som našla dostatočný materiál, v ktorom jednotliví diskutujúci veľmi citlivo reagujú na snahu o inkluzívny jazyk.[2] Diskutujúci sú väčšinou odporcovia, len v menšej miere zástancovia rodovo citlivého jazyka. Niektoré príspevky reagujú na článok, mnohí reagujú priamo na prototext – volebný program PS/Spolu, pričom drvivá väčšina problematizuje feminizáciu tohto textu. Je evidentné, že používanie rodovo inkluzívneho jazyka, v akejkoľvek oklieštenej, ale rozpoznateľnej forme, možno považovať za diskurznú praktiku. Jednak na základe zadefinovania diskurzných aktérov, tu strany Progresívne Slovensko a Spolu zastupujúcich liberálne hodnoty, jednak na základe odporcov, ktorí hovoriaceho na základe takého *jazyka* zaraďujú skratkovito do liberálneho a progenderového diskurzu.

To prezrádza aj nominačná stratégia, pri ktorej sú sociálni aktéri, či už koalícia PS/Spolu, alebo iní aktéri obhajujúci spravodlivosť v jazyku, označovaní ako „liberálni ideológovia“, „gender ideológovia“, „sociálni inžinieri“, „intelektuálne obmedzení narcistickí pseudo-liberáli“. V oveľa menšej miere takouto stratégiou vymedzujú v diskusii zástancovia liberálnych hodnôt voči diskutujúcim, ktorí stoja na opačnej strane názorového spektra. Ojedinelým príkladom sú ponižujúce výrazy ako „ty moja“, „keď sa zobudíš od plotny“, „slúžka“ a „nosnica“. Naproti tomu rodovo inkluzívny jazyk je odporcami často ironizovaný adjektívami „citlivý“ či „korektný“, ktoré sú umiestnené v úvodzovkách, označovaný výrazmi ako „lingvistické vtákoviny“ či „lingvistické kraviny“ alebo „genderová mentálna retardácia“.

Pomerne častý argument proti rodovo vyváženému jazyku je v súlade s ideológiou jazykového efektivizmu, v ktorej na mikroúrovni ide o „presvedčenie, že jazykové formy vyhovujúce požiadavke jazykovej ekonómie sú *ab ovo* správnejšie ako dlhšie formy“ (Lanstyák 2016: 19). Z hľadiska tejto jazykovej ideológie tu ide o „plytvanie termínmi“, „slovný smog“, „duplicitnú vatu“ či „kopu slovného balastu“. Explicitne sa niektoré z príspevkov odvolávajú na jedno zo základných štylistických pravidiel pri písaní textu, podľa ktorého je text „bohatší a krajší“, ak sa v ňom neopakujú slová. Z toho vyplýva, že uvádzanie mužského a ženského tvaru miesto generického maskulína sa považuje za zbytočné opakovanie, za „zdvojova-

[2] Všetky citované výrazy v tomto texte, ak nie je uvedené inak, sa viažu na internetovú diskusiu, ktorá je dostupná na <https://www.postoj.sk/47388/co-vymysleli-progresivci-a-progresivky>, uverejnené 24. 9. 2019, [3. 8. 2020].

nie“, „papagájovanie“. S istou mierou nadsadenia argumentuje jeden príspevok ekológiou, keďže pri tlačenej forme podľa neho hrozí okrem „plytvania termínmi“ aj „plytvanie papierom“. Za rovnako nadsadený možno považovať návrh na spočítanie tých prípadov vo volebnom programe, kedy sa ženský rod ocitol na prvom mieste a kedy sa tam ocitol mužský rod, pričom sa argumentuje štatistickou spravodlivosťou.

Efektivizmus je v diskusiách formulovaný ako jazyková ekonómia či ekonomizácia, na podporu takejto argumentácie sa uvádza meno jazykovedca André Martineta a cituje sa Španielska kráľovská akadémia. Tá odporúča vyhýbať sa zdvojovaniu a opakovaniam, aby nespôsobovali syntaktické ťažkosti a nekomplikovali produkciu a recepciu textov. V závere diskusného príspevku sa vyjadruje nádej, že náš Jazykovedný ústav zaujme rovnaký postoj, a síce „postoj zdravého rozumu.“ Odvolávanie sa na inštitúcie, ktoré môžu ovplyvňovať jazykový vývoj, je v súlade nielen s ideológiou jazykového expertizmu, ale aj protektivizmu, keďže „jazykovo-politickými a kodifikačnými opatreniami treba podporovať jeho zdravý rozvoj, treba ho ochraňovať pred nebezpečenstvami, ktoré naň číhajú (Lanstyák 2016: 28). Použitie inkluzívneho jazyka sa konštruuje ako jazykový problém na základe zavádzajúceho tvrdenia, ktorým sa poukazuje na nelogickosť konania liberálov, ktorí vraj chcú „odstraňovať -ová z priezvisk žien“, aby boli rodovo neutrálne a moderné, no súčasne sa snažia o zviditeľňovanie žien tak, že „sa majú všade zdôrazňovať učitelia a učiteľky, investori a investorky [...]“. Veľmi podobné tvrdenie o klamlivom protirečení si liberálov nachádzam aj v internetovej diskusii k článku N. Holinovej (2019). Odvolaním sa na jazykovú poradňu a obvinením z nedostatočnej znalosti „základov slovenského jazyka“ či „ovládania slovenčiny“ v duchu jazykových ideológií expertizmu a protektivizmu, diskutujúci považujú za problém aj nevyužívanie zástupného rodu miesto uvádzania mužského i ženského tvaru.

Za znevažovaním sociálnych aktérov v zmysle argumentu *ad hominem* (Reisigl, Wodak 2001: 72) nezaostáva znepodstatňovanie objektu, ktorý je produktom týchto sociálnych aktérov – inkluzívneho jazyka. Ten sa označuje ako „smiešny“, „trápny“ či dokonca „zábavný“. Mnohé diskusné príspevky ironizujú spôsob, akým volebný program *Bod zlomu* manifestuje rodovú vyváženosť, vysmievajú sa z neho, dokonca ho napodobňujú. Medzi nimi je napríklad provokatívne preformulovanie jednej z modlitieb z Jednotného katolíckeho spevníka do rodovo vyváženého jazyka, iný príspevok sa snaží o morfologickú kreativitu, keď štát nazýva „štátkou“ či „tá štáta“. Explicitne i implicitne je tak prítomná ideológia jazykového elegantizmu, v zmysle ktorej sa ako pozitívny hodnotí kultivovaný prejav, za aký určite nemožno považovať snahu o inkluzívny jazyk. Jeho zástancovia síce pripúšťajú štylistický argument, ktorým odporcovia v zmysle jazykového

elegantizmu poukazujú na únavnosť až nečitateľnosť volebného programu *Bod zlomu*, na druhej strane však argumentujú, „ či by možný prínos v oblasti napr. rozvoja ženského sebavedomia neprevážil estetické straty“. Ďalej sa argumentuje, že používaním mužskej i ženskej formy by si mohli dievčatá aspoň „predstaviť [si] budúce scenáre, ktoré by im inak nenapadli“. Explicitne sa v rôznych obmenách v diskusných príspevkoch zástancov inkluzívneho jazyka uvádza, že jazyk „je nástroj, ktorý vymedzuje, ako rozmýšľame“. Na podporu svojej argumentácie uvádzajú (psycho)lingvistické výskumy českej, poľskej i belgickej proveniencie, napr. výskumy používania generického maskulína a argumentujú, že jazyk je nositeľom rodových stereotypov, ktoré treba rozbíjať. Kým však zástancovia inkluzívneho jazyka argumentujú jazykovým relativizmom, čiže tvrdením, že jazyk ovplyvňuje naše myslenie, a tvrdia, že ho treba ovplyvňovať tak, aby nebol nositeľom predsudkov, odporcovia síce tiež uznávajú vplyv jazyka na myslenie, ale uvádzajú, že zástupný rod nie je diskriminačný, ženám nespôsobuje pocit nedocenenia. Na druhej strane však uvádzajú, že scitlivovanie jazyka môže viesť k narušeniu sexuálnej identity detí, čo možno považovať za silný argument v duchu jazykového relativizmu.

Pre použitie generického maskulína sa dokonca argumentuje jazykovou intuíciou, keďže „normálni ľudia intuitívne používajú túto jazykovú formu“. Ako jazykový problém sa vnímajú zásahy zvonka, ktoré „programovane a cielene“ vykonávajú „liberálni ideológovia“, aby ovplyvnili naše myslenie. Aj tu sa vychádza z predpokladu, že sa jazyk „vyvíja a to spontánne, neprogramovane“. Diskutujúci sa pri tom odvolávajú na zdravý rozum, normálnosť, prirodzenosť v zmysle argumentov ad populum (Reisigl, Wodak 2001: 72), na pozadí ktorých možno rozoznať jazykový intaktizmus, pri ktorom ide o „presvedčenie, že do jazykových procesov nie je potrebné vedome zasahovať, jazykové zmeny netreba umelo ovplyvňovať“ (Lanstyák 2016: X). Tu sa argumentuje tým, že v prípade inkluzívneho jazyka ide o umelé, programové zasahovanie do prirodzeného vývoja jazyka, diskutujúci sa dovolávajú návratu k normálnemu životu a uvádzajú, že „progresívci“ predsa „nebudú redefinovať gramatiku“. Diskutujúci zdôrazňujú mimovoľný a prirodzený vývoj jazyka, ktorý „umelo“, „programovo“ „pretvárajú“ liberáli. Argumentuje sa „prirodzením uctením si ženy“ oproti rodovo inkluzívnemu jazyku, ktorý naopak spôsobuje jej „poníženie“, pretože v skutočnosti ide o „vrcholný prejav neúcty voči žene [...]“, dokonca o „vulgárne rovnostárstvo“, ktoré degraduje jej „výsadné postavenie“. Zmenou jazyka sa teda pripúšťa zmena myslenia v zmysle ideológie jazykového relativizmu, zároveň sa však zdôrazňuje, že zmeny majú prichádzať mimovoľne, prirodzene. Kým v prípade volebného programu strán PS a Spolu ide o „przenie“ jazyka, podobne ako v článku M. Hanusa a F. Múčku, kde sa

použilo rovnako expresívne *znásilnenie* jazyka, sa používanie ženských i mužských tvarov miesto generického maskulína považuje za „násilné“, „nie je organické, je to násilná zmena jazyka“.

Okrem toho, že rodovo inkluzívny jazyk je označený prívlastkami „urážajúci, slovenský jazyk znevažujúci výmysel, ktorý je taký hlúpy, nevhodný, až je smiešny“, pribúda k nemu aj adjektívum „komunistický“. V diskusných príspevkoch sa liberáli často prirovnávajú k marxistom, rozlišuje sa medzi „old school komunistami“ a „novými komunistami“, resp. „liberalmarxistami“, spomínajú sa „súdružky a súdruhovia z nemarxistického PS/Spolu“. Maďarová (2015: 117) uvádza: „Paralela medzi feminizmom a „marxizmom“, ‚boľševizmom‘ či ‚komunizmom‘ nebola v médiách zriedkavá a v prostredí krajín bývalého reálneho socializmu nie je nová.“ Odkazy na porovnávanie s minulým režimom sa manifestujú prostredníctvom „traktoristiek a traktoristov“, „kombajnistov a kombajnistiek“, proargumenty jednej z diskutujúcich sú odbité s tým, že píše ako Lenin, keď definoval hmotu. Na obdobie socializmu odkazuje aj výrok, spochybňujúci schopnosť slovenčiny absorbovať tieto nové zmeny, ale, ako sa v ňom ďalej uvádza, umelé presadzovanie týchto zmien „a lá PS je však ozvenou rokov päťdesiatych.“ Podobne ako v analýzach Z. Maďarovej (2015: 117), aj tu odkazy na román Georgea Orwella *1984* a priame označenia rodovo vyváženého jazyka ako „newspeaku“, hoci aj s prívlastkami „smiešny“ či „nezmyselný“, evokujú násilné zasahovanie štátnej moci do života občanov prostredníctvom vytvorenia nového umelého jazyka, ktorý by mohol slúžiť ako prostriedok manipulácie. Ako „nástroj manipulácie“ sa problematizuje v jednom z diskusných príspevkov tzv. *compelled speech* v Kanade, ktorý sa vynucuje zákonom a „pod hrozbou násilia“. Podobnú argumentáciu možno nazvať zastrašovaním, pričom sa diskusný príspevok opiera o skúsenosti z inej krajiny a iného jazykového spoločenstva. Ako „rodovo-citlivá jazyková divočina“ sa označuje situácia v anglicky hovoriacich a v severských krajinách. Tu je možné identifikovať neverbalizovaný jazykový damnificizmus, „presvedčenie, že existujú jazykové variety alebo jazyky, ktoré sú škodlivé, nebezpečné, majú zhubný vplyv na iné jazykové variety, resp. jazyky“ (Lanstyák 2016: 18).

Záver

Ako preukázala analýza, aj na relatívne obmedzenom množstve metajazykových výrokov o fenoméne rodovo inkluzívneho jazyka je možné identifikovať jazykové ideológie, ktoré ovplyvňujú nazeranie na niektoré jeho aspekty ako na jazykový problém z pohľadu používateľov jazyka.

Identifikované jazykové ideológie sa stali súčasťou argumentačných stratégií, keďže „sú ich zástancami väčšinou propagované nie ako ideológie, a nie ani ako jeden z možných, rovnako dobrých alternatívnych náhľadov na veci jazyka, ale ako jediný správny náhľad“ (Lanstyák 2016: 2). Na príklade jazykovej ideológie relativizmu, v súlade s ktorou argumentovali tak odporcovia ako aj zástancovia rodovo inkluzívneho jazyka, je možné demonštrovať, že jazykové ideológie nie sú samy osebe dobré či zlé, „ale naše ciele sú raz 'dobré', raz 'zlé', z hľadiska spoločenských skupín, ktorých záujmy hájime“ (Lanstyák 2016: 4).

Zoznam analyzovaných článkov

HANUS, M.; MÚČKA, F. (2019): Čo vymysleli progresívci a progresívky. In: *postoj.sk*, <https://www.postoj.sk/47388/co-vymysleli-progresivci-a-progresivky>, uverejnené 24. 9. 2019 [3. 8. 2020]

Internetová diskusia k článku HANUS, M.; MÚČKA, F. (2019): *Čo vymysleli progresívci a progresívky*, <https://www.postoj.sk/47388/co-vymysleli-progresivci-a-progresivky>, uverejnené 24. 9. 2019 [3. 8. 2020].

HOLINOVÁ, N. (2019): *Keby vám radšej prekážali fašisti a fašistky*. In: *denníkn.sk*, 26. 9. 20219, <https://dennikn.sk/1597349/keby-vam-radsej-prekazali-fasisti-a-fasistky/?_ga=2.245152773.1858930920.15969-03348-1407099062.1582240154#p_lock> [3. 8. 2020].

Internetová diskusia k článku HOLINOVÁ, N. (2019): *Keby vám radšej prekážali fašisti a fašistky*. <https://dennikn.sk/1597349/keby-vam-radsej-prekazali-fasisti-a-fasistky/?_ga=2.245152773.1858930920.-1596903348-1407099062.1582240154#p_lock>, uverejnené 26. 9. 2019 [citované 3. 8. 2020].

Progresívne Slovensko a Spolu (2019): *Bod zlomu*. Volebný program. <https://progresivnespolu.sk/>

Literatúra

CINGEROVÁ, N.; MOTYKOVÁ, K. (2017): *Úvod do diskurznej analýzy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

LANSTYÁK, I. (2016): *Jazykové ideológie (všeobecné otázky a glosár)*, <https://fphil.uniba.sk/uploads/media/lanstyak_2016_jazykove-ideologie_27.01.2016.pdf> [6. 8. 2020].

LANSTYÁK, I. (2012): Jazykové problémy a jazykové ideológie týkajúce sa viacjazyčnosti a jazykových kontaktov. In: STANKOVSKA, P.;

WTORKOWSKA, M.; PALLAY, J.: *Individualna in kolektivna dvojezičnost.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, s. 11-24.
MAĎAROVÁ, Z.: Analýza mediálnej odozvy na príručku o rodovo vyváženom vyjadrovaní v Českej republike. In: CVIKOVÁ, J. (ed.); a kol.: *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Inštitút rodovej rovnosti, s. 111-132, <http://www.ruzovy-amodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf> [6. 8. 2020].
REISIGL, R.; WODAK, R. (2001): *Discourse and Discrimination. Rhetorics of racism and antisemitism*. London and New York: Routledge.
REISIGL, M.; WODAK, R.; (2009): The Discourse-Historical Approach (DHA). In: WODAK, R.; MEYER, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Los Angeles a iné: Sage, s. 87-121.
URBANCOVÁ, L. (2018): *Slovenčina a diskurz o rodovej rovnosti*. In: *Studia Academica Slovaca*, Vol. 47. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 291-306.

Príspevok je výstupom výskumného projektu „Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment“ podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0254 (2018–2022).

Kontakt:

Mgr. Katarína Motyková, PhD.

Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of German, Dutch and Scandinavian Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: katarina.motykova@uniba.sk

Koncept politickej korektnosti vo frankofónnom mediálnom a politickom priestore

Stanislava Moyšová

Abstract

The Notion of Political Correctness in the French Mass Media and Political Landscape. *The paper describes how the notion of "politically correct" reached from certain American universities into the French media landscape in the 1990, and how before this the French post-structuralist thinking (French Theory) influenced the shaping of this notion in 1970s. The second subject of this article is the presence of politically correct language in French media and political discourse.*

Keywords: political correctness, media, France, language, discourse.
Kľúčové slová: politická korektnosť, médiá, Francúzsko, jazyk, diskurz.

Úvod

Termín "politicky korektný", politická korektnosť"' je vo francúzskom mediálnom a politickom priestore prítomný od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. V tej dobe začal nadobúdať čoraz viac priestoru v politickom a mediálnom diskurze, ako aj v administratívnych textoch, či už ako automaticky akceptovaný spôsob myslenia či vyjadrovania, o ktorom sa nepochybuje, alebo ako prístup či typ myslenia, ktorému chýba zmysel pre kritickosť, čím sa stal obľúbeným terčom niektorých francúzskych intelektuálov a politikov. Práve preto sa synonymom politickej korektnosti stali výrazy ako *bien-pensance* (spávne, korektné myslenie, ktoré o sebe nepochybuje), *angélisme* (túžba po čistote a dokonalosti, ktorá sa premieta do odmietania reality), *pensée unique* (jednotné, uniformné myslenie), alebo dokonca aj *langue de bois* (doslova drevený jazyk, v prenesenom zmysle jazyk politiky plný fráz a floskúl, neutrálne, bezfarebné a na prvé počutie nepochopiteľné rečnenie politikov).

V prvej podkapitole nasledujúceho textu sa pokúsime stručne opísať pôvod a formovanie výrazu "politická korektnosť"' (*politically correct)* a to, akým spôsobom sa dostal do reflexie frankofónnych intelektuálov. V ďalšom texte sa budeme zaoberať tým, ako sa časom jeho obsah vyvíjal

a aké myšlienkové koncepty mu boli priraďované. Na záver sa pokúsime načrtnúť, ako tento koncept postihol akademickú slobodu.

V našej štúdii budeme používať výraz "politická korektnosť" ako synonymum anglického výrazu *politically correct.* Vo frankofónnom priestore obhajcovia tohto prístupu používajú pôvodný výraz, jeho kritici zase *rectitude politique* (častejšie v kanadskom frankofónnom priestore) alebo *correction politique* (konotuje nápravu, opravu).

Zrod konceptu

Názory ohľadom prvého výskytu termínu politickej korektnosti sa rôznia. Aj autori, ktorí publikovali štúdie na danú tému v minulých vydaniach tohto zborníku, ho situujú v závislosti o zdrojov do rôznych období, napr. M. Blaho (2017:273) spomína rok 1983 a americkú organizáciu pre ženské práva, uvádza aj informáciu o tom, že už v roku 1928 Lev Trockij hovoril o "korektnej, správnej politickej línii, o korektnej politickej orientácii" (*ibidem,* 274). R. Brhlíková (2017:281) uvádza rozsudok Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických z roku 1793, kde sa tento výraz mal objaviť po prvýkrát. Väčšina zdrojov sa zhoduje v tom, že ide o výraz, ktorý začala v dvadsiatych rokoch používať komunistická strana a ktorý neskôr vnikol do diskurzu radikálnych ľavicových intelektuálov v americkom univerzitnom prostredí. Pôvodný zmysel tohto výrazu, ktorý sa začal používať v 20. rokoch 20. storočia, bol teda správna orientácia v politickom a intelektuálnom presvedčení - o dodržiavanie dogmy. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia recepciou tzv. francúzskej školy (*French Theory*) spisy autorov ako Derrida, Foucault a Deleuze začali prenikať do amerického univerzitného prostredia a na základe ich téz sa začali rozvíjať výskumné polia multikulturalizmu, ako napríklad *women´s studies, gay and lesbian studies* (tieto výskumné polia sa v deväťdesiatych rokoch 20. storočia konvertovali na *gender studies v* rámci politicky korektného myslenia, keďže ich názov nepokrýval ostatné rody vyjadrené v skratke LGBTQA+*),* alebo *afro-american studies.* Jedna z téz dekonštruktivizmu bola, že jazyk vyjadruje mocenské vzťahy a symbolické, latentné násilie, dá sa využiť na ovládanie. Tento "lingvistický obrat" spôsobil, že práve v tomto čase sa začínajú objavovať prvé snahy o nahradenie rôznych typov výrazov. V prvom rade šlo o nahradenie termínov, ktoré mali negatívnu konotáciu, sémanticky neutrálnymi termínmi (napr. výraz *nigger* sa nahradil výrazom *black*) ; ďalej šlo o tzv. sexistické výrazy, ktoré nezohľadňovali ženy (napr. *chairman* mal byť nahradený výrazom *chairperson*) a napokon o výrazy postihnuté "európskym videním sveta": *Indians* boli nahradení výrazom *Native Ame-*

ricans. Doplňme, že politicky korektná senzibilita sa časom vyostrila a výrazy, ktoré boli považované za politicky korektné v 80. či 90. rokoch 20. storočia, v 21. storočí už nimi nie sú: výraz *black* sa používať neodporúča, lebo "stigmatizuje" istú menšinu; korektné je teda použiť výraz *coloured.*

Prístup politickej korektnosti na úrovni jazyka presadzuje princíp eufemizácie alebo *pozitivizácie* (O´Neill: 2011: 283) v tomto zmysle výraz *mentally retarded* má byť nahradený výrazom *differently abled.* Podstatou eufemizujúcich snáh bolo neuraziť a nedotknúť sa žiadnej menšiny.

Po "lingvistickom obrate" však nastala éra "návratu ku koreňom", keď sa politická korektnosť vrátila k svojmu pôvodnému zmyslu, čiže "správnemu mysleniu, správnemu postoju", ktorý sa snažila presadiť v mediálnom, akademickom, ale aj politickom priestore. V praxi to znamenalo okupáciu ideologického priestoru, ktorá sa premietala do konkrétnych úkonov a ktorú podrobne popísal Dinesh D´Souza (1991).

Francúzska reakcia

Po prvý krát sa vo francúzskej tlači termín *politickej korektnosti* objavuje začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia. Podľa sociológa Erica Fassina prvé články a štúdie o nej publikujú "liberálni intelektuáli neotocquevillského razenia, ktorí kedysi nadšene za Ameriku bojovali, no v tom čase konvertovali na antiamerikanizmus" (Fassin 2009). Patril medzi nich historik François Furet[1], ale profesor politológie Philippe Raynaud, ktorý kritizoval *bien-pensance américaine,* teda "správne" myslenie na americký spôsob (adjektívum *bien pensant* prebrali neskôr aj niektorí americkí autori, viď napr. Bret Stephens: 2009).

V roku 1993 totiž vyšiel francúzsky preklad diela Dinesha D´Souzu *Illiberal education: the politics of and race on the campus* (1991). Hlavná myšlienka knihy je, že následkom toho, že boli univerzity obvinené zo štrukturálneho rasizmu a sexizmu či z triednych predsudkov, začala v nich presadzovať svoje politické ideály koalícia aktivistických študentov, mladších členov akademického zboru a angažovaných administratívnych pracovníkov fakulty, pričom tieto politické ideály sa vzťahovali na prijímanie študentov a konkurzy nových zamestnancov fakulty, na obsah kurzov a dokonca na ich správanie v osobnom živote. Tým pádom sa univerzity spreneverili svojmu poslaniu poskytovať akademickú slobodu a liberálne vzdelá-

[1] Francois Furet bol v mladosti ľavicovo orientovaný, neskôr sa stal kritikom komunizmu; do povedomia širšieho publika vstúpil ako autor úspešnej publikácie *Dictionnaire critique de la Révolution française.* Ostro kritizoval "vieru v revolučné nádeje" a "posadnutosť rovnostárstvom" (*passion de l´égalitarisme*).

vanie (D´Souza: 1991). Publikácia rozvírila vody v akademickom prostredí aj preto, lebo jej autor bol pôvodom Ind, teda príslušník menšiny, a tým pádom niekto, koho práva je potrebné podľa ľavičiarov obhajujúcich politickú korektnosť brániť. Na túto publikáciu zareagovali francúzski pravicoví aj ľavicoví intelektuáli nebývalým súzvukom: v denníku *Le Point* historik a politológ Jean-François Revel, zástanca ekonomického neoliberalizmu a intelektuálnej nezávislosti vyslovil názor, že koncept *politically correct* je produktom puritánskej Ameriky, ktorá z univerzitných kampusov urobila "koncentračné tábory" (*campus de concentration).* Revel ako znalec totalitných systémov (Pokušenie totalitarizmu, 1976, Ako zanikajú demokracie, 1983 a Esej o prežití socialistickej utópie, 1999) rozpoznal znaky, ktoré sú typické pre totalitné ideológie aj v politicky korektnom myslení: menšiny majú rovnakú tendenciu uzurpovať si moc, ako aj väčšina, bez ohľadu na to, o aké menšiny ide.

Rectitude politique vo francúzštine

Napriek tomu, že na kritike politickej korektnosti sa zhodlo celé spektrum ľavicových či pravicových intelektuálov, politicky korektné vyjadrovanie si začalo raziť cestu vo francúzskom politickom i mediálnom priestore. Výraz *politiquement correct sa* začína objavovať v dennej tlači, okolo roku 2000 takmer vždy v konotácii s dianím v zahraničí, a nie vo Francúzsku; často sa používa pri hodnotení kultúrnych udalostí, výstav, filmov alebo televíznych programov, nie je tak "politicky vyostrený" ako v americkej alebo britskej tlači (Toolan 2003). Ako sme spomenuli vyššie, prvou praktickou etapou aplikácie princípu politickej korektnosti bola eufemizácia vo sfére jazyka. Vo francúzštine sa vzťahovala na rôzne oblasti - napr. na oblasť životného prostredia (*indice de pollution de l´air > indice de qualité de l´air*), sociálnu oblasť (*pauvre - chudobný > sous-privilégié, marginalisé, défavorisé; chômeur* - nezamestnaný > *demandeur d´emploi,* žiadateľ o prácu*),* alebo vojenskú oblasť (*bombardement > frappe aérienne* - letecký zásah, či *représsion des révoltes > pacification;* príklady prevzaté od Farid:2009, s. 91-92*).* Niektoré z novozavedených pojmov sa ujali, iné nie, najmä tie, ktoré boli poznačené prílišnou sofistikovanosťou, opisnosťou alebo až absurdnou eufemizáciou (napr. *éboueur - smetiar < agent de traitement de déchets urbains et industriels).* Netreba dodávať, že takáto *rectitude politique* v jazyku sa stávala vďačným terčom výsmechu medzi širokým publikom.

Politická korektnosť v médiách

Prítomnosť politickej korektnosti vo frankofónnom priestore sa teda začala prejavovať na jazykovej úrovni v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. V prvom desaťročí 21. storočia sa pôsobenie politickej korektnosti posunulo z jazykovej roviny do roviny myslenia. Podľa tohto princípu nie je vhodné vyslovovať názory, ktoré sú pokladané za urážlivé alebo hanlivé; tým pádom sa predpokladá *autocenzúra*. Za všetky prípady spomeňme novinára a spisovateľa Erica Zemmoura, ktorý pri promovaní svojej knihy *La Mélancolie française* v televíznom prenose uviedol: "Francúzov z imigrantskými koreňmi polícia kontroluje viac, ako iných, lebo väčšina drogových dílerov sú černosi alebo Arabi... taká je realita" (Almeida:2011). Za tento výrok ho zažalovala Liga proti rasizmu a antisemitizmu, ku ktorej sa pridalo mnoho iných organizácií. Z toho vyplýva, že zástancovia korektného myslenia sa už neuspokojujú len s tým, aby sa používali politicky korektné termíny, ale aby ich názoroví oponenti rozmýšľali tak, ako oni. V opačnom prípade musia skladať účty pred orgánmi justície[2]. Tu sa však naskytá otázka slobody prejavu, ktorej rozsah sa bude neodvratne zmršťovať v symetrickom pomere s intenzitou, akou sa budú množiť podobné prípady mediálneho lynču. Ten potom bude viesť k *autocenzúre v* oblasti tém ako imigrácia, islam, LGBT a pod., ktorú budú praktizovať všetci aktéri mediálneho aj politického diskurzu v snahe vyhnúť sa medializovaným popravám a súdnym procesom s "poškodenými". Výsledkom bude zneutralizovaný, sémanticky sploštený mediálny a politický diskurz, v ktorom sa jeho príjemcovia budú musieť naučiť čítať medzi riadkami.

Politická korektnosť v univerzitnom prostredí

Obsah významu politickej korektnosti sa počas posledného desaťročia posunul ešte ďalej. Na angloamerických univerzitách sa v súčasnosti deje presne to, čo opisoval v svojej knihe Dinesh D´Souza. Prípady *cancel culture* (kultúra "vymazania", ignorácie názorového oponenta) sa od prelomu storočí množia. Jej obeťami sa stávajú konzervatívni akademici, ako napríklad profesor psychológie Jordan Peterson z Toronta, ktorý mal dva mesiace hosťovať na cambridgeskej univerzite, ale po protestoch študentov bola ponuka univerzity stiahnutá (Marsh 2019). Hovorca univerzity *(spokeperson)* uviedol, že Cambridge je "inkluzívne prostredie, ktoré od personálu aj

[2] Súd označil jeho názory za "šokujúce", ale nie za "hanlivé". Zemmour bol nakoniec odsúdený na pokutu vo výške niekoľko tisíc eur.

hosťujúcich profesorov predpokladá, že budú podporovať jeho princípy. Nie je tu miesto pre toho, kto to nedokáže". Peterson je totiž známy tým, že odmieta používať novovytvorené zámená na označenie transsexuálov *ze* a *zir* (prekvapujúco používa len *he* a *she*). Lepšie dopadol John Finnis, filozof a právny teoretik, špecializujúci sa na prirodzené práva, ktorý vyučuje kurz právnej filozofie a politickej teórie na oxfordskej univerzite. Študentská petícia žiadala o jeho odvolanie, keďže jeho kurz bol "urážlivý a zraňujúci". Univerzita sa ho nakoniec zastala, pričom jej kroky okomentoval Finnis nasledovne: "Aj demokraticky spravované univerzity ako Oxford majú tendenciu odovzdávať administratívnu zodpovednosť nie profesionálnym akademikom, ale profesionálnym úradníkom. Táto úradnícka trieda teraz dominuje mnohým univerzitným administratívam. Jej problém je, že len veľmi neochotne odoláva akýmkoľvek apelom na politickú korektnosť. Môže sa vám potom stať, že na spodku oficiálnych univerzitných dokumentov nájdete logo mimovládnej organizácie, ktorá sa angažuje v témach LGBT. To je rovnako pozoruhodné, ako keby tam bolo napríklad logo Labouristickej strany" (Krivošík 2019). Z oboch uvedených prípadov vidno, že politická korektnosť v tomto prípade znamená potláčanie akejkoľvek diskusie, v ktorej by mohli zaznieť argumenty proti liberálnej ideológii LGBT a že neznáša akúkoľvek kritiku.

To isté sa deje aj na francúzskych univerzitách, kde by sa očakávalo, že budú voči *correction politique* odolnejšie, ako tie anglosaské. Na základe aktivistov a študentských výborov sa rušia prednášky, ktoré nie sú "politicky korektné", ako napríklad prednáška profesora lingvistiky Jeana Szlamowicza z univerzity v Bourgogne s názvom *L´écriture inclusive à l´épreuve de la grammaire* (Inkluzívne písanie: výzva gramatiky). Rektori vysokých škôl sa zhodujú, že ide o malé, ale extrémne aktívne skupiny študentov, ktorí bojujú napríklad za rovnosť rodov a sú ochotné ísť aj do fyzického násilia. O tom svedčí Georges Haddad, rektor univerzity Paris 1 Panthéon Sorbonne: "Nenávidím cenzúru. Necítim sa dobre, keď musím zrušiť prednášku, ktorej téma nevyhovuje niektorým *korektne mysliacim organizáciám* (v origináli *bien-pensantes).* Musím však ustúpiť a prijať diktát, ktorý mi vnucujú, lebo mám veľkú zodpovednosť a nechcem, aby sa na pôde našej inštitúcie ľudia bili do krvi"[3].

Politická korektnosť vo francúzskom akademickom priestore okrem tém rodu, LGBT a podobne pokrýva iné "citlivé" témy, ako je islam a imigrácia. Zaoberať sa niektorou z týchto "citlivých" tém a mať názor iný ako názor prevládajúci, môže viesť k akademickej izolácii. Názorným príkladom je

[3] "Censure, menaces, violences: la difficile liberté d´expression dans les universités françaises, In: www.etudiant.lefigaro.fr, 29. júla 2020

demografka Michèle Tribalat, ktorá od roku 1976 pracuje v štátnej výskumnej inštitúcii INED (Inštitút pre demografický výskum). Od vydania svojej publikácie o imigrácii (Les yeux grands fermés, L´immigration en France), v ktorej kritizuje dezinformácie o tejto téme, pôsobí ako samostatný výskumný pracovník[4].

Záver

Politická korektnosť a jej rôzne významové obsahy má vo francúzskom politickom a mediálnom priestore podstatne kratšiu históriu, ako v angloamerickom svete, hoci francúzske myslenie k jej formovaniu nepochybne prispelo vo 70. rokoch minulého storočia. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia bol tento koncept podrobený tvrdej kritike zo strany intelektuálov ako Furet alebo Revel, no napriek tomu si jeho jazyková súčasť (eufemizácia niektorých výrazov) našla cestu do jazyka médií. Politická korektnosť je termín, ktorý má mnoho dimenzií a od čias svojho vzniku sa posunul od konceptu naprávania *nerovností* (najmä v jazyku) ku konceptu presadzovania *správneho* politického a akademického názoru. V súčasnosti prebieha na francúzskych univerzitách to, čo sa v angloamerickom svete začalo objavovať pred približne desiatimi rokmi: odstraňovanie názorových oponentov (*cancel culture),* ktorí svojimi akademickými názormi "zraňujú" senzibilitu niektorých skupín. V drvivej väčšine ide o zoskupenia neomarxistického razenia, čím koncept politickej korektnosti potvrdzuje svoju ľavicovú DNA. Zároveň je však Francúzsko krajinou kritického myslenia, krajinou, ktorá dala Európe Voltaira, ktorého vyjadruje jeho (apokryfný) výrok "Nesúhlasím s vami, ale budem do smrti bojovať za to, aby ste mohli vysloviť svoj názor". Napokon, Ericovi Zemmourovi sa dostalo aj spoločenského ocenenia - v roku 2010 dostal cenu Slobody prejavu (Prix de la Liberté d´Expression, sekcia Enquête et Débat), v tom istom roku cenu za Nekorektnú knihu roka (Prix du livre incorrect). Vo Francúzsku existuje "tradícia otvoreného prejavu, vyjadrenia pravdy, nech je akokoľkvek krutá, čo Angličania nazývajú *outspokenness* alebo *bluntness of speech"* (D´AZAY: 143). Ako ostatní však stoja pred dilemou, či sa vyjadrovať tak, aby boli presní, výstižní a úprimní, alebo radšej tak, aby nikoho neurazili.

[4] TRIBALAT (2010). V publikácii okrem toho konštatuje, že na základe jej výskumov ekonomický prínos imigrácie vôbec nie je taký jasný, ako to prezentuje väčšina politikov.

Literatúra

ALMEIDA, N. (2011): Politiquement correct: tour d´horizon et acceptions. In: *Carnets,* Vol. 1, No. 3, s. 19-25.

ANDOKOVÁ, M., VERTÁNOVÁ, S. (2017): Skryté formy manipulácie v súčasnom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 85-97.

BLAHO, M. (2017): Politická korektnosť v súčasnom rusom a slovenskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 273-279.

BRHLÍKOVÁ, R. (2017): Politická korektnosť v medzinárodných vzťahoch. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 280-292.

CUSSET, F. (2003): *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze et Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*. Paríž: La Découverte.

D´AZAY, L. (2012): De l´understatement" au "politically correct". In: *Revue des Deux Mondes,* február 2012, s. 143-151.

D´SOUZA, D. (1991): *Illiberal Education: The Politics of Race andd Sex in the Campus.* New York: Free Press.

EPSTEIN, B. (1995): "Political Correctness" and Collective Powerlessness. In: DARNOVSKY, M.; EPSTEIN, B; FLACKS, R. (eds.): *Cultural Politics.* Philadelphia: Temple University Press, s. 3-19.

FASSIN, E. (2009): Le Sexe politique: Genre et sexualité au miroir transatlantique. Paríž: EHESS, 2009.

FAIRCLOUGH, N. (2011): "Political correctness": the politics of language and culture. In: *Discourse and Society*, Vol. 14, No. 1, s. 17-28.

FARID, G. (2009): La "Rectitude politique": Hypocrisie ou politesse? In: *Nouvelles Études Francophones,* Vol. 24, No. 1, s. 88-99.

GUILLUY, C. (2014): La France périphérique. Comment on a sacrifié les classes populaires. Paríž: Flammarion.

KOPP, R. (2016): Rousseau, le père du politiquement correct. In: *Revue Des Deux Mondes,* február-marec 2016, s. 34-38.

KRIVOŠÍK, L. (2019): Univerzita sa v mojom prípade zastala akademickej slobody. In: *postoj.sk*, 12. 5. 2019, https://www.postoj.sk/43069/univerzita-sa-v-mojom-pripade-zastala-akademickej-slobody [28. 7. 2020].

LARRAZET, C. (2015): "Politically correct": une guerre de mots américaine, In: *Hermès,* Vol. 3, No. 58, s. 111-112.

MARSH, S. (2019): Cambridge University rescinds Jordan Peterson invitation. In: *The Guardian*, 20. 3. 2019, https://www.theguardian.com/-

education/2019/mar/20/cambridge-university-rescinds-jordan-peterson-invitation [28. 7. 2020].
O´NEILL, B. (2011): A Critique of Politically Correct Language. In: *The Independent Revue,* Vol. 16, č. 2, s. 279-291.
STEPHENS, B. (2009): The Siren Call of Tyranny. In: *The Wall Street Journal*, 10. december 2009, https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704240504574585881108040134 [28. 7. 2020].
TOCQUEVILLE, A. (2006): *O demokracii v Amerike*. Bratislava: Kalligram.
TOOLAN, M. (2003): Le politiquement correct dans le monde français. In: *Discourse and Society*, Vol. 14, No. 1, s. 69-86.
TRIBALAT. M. (2010): *Les yeux grands fermés. L´immigration en France*. Paríž: Denoël.
VÁŇA, T. (2013): *Jazyk a totalitarizmus.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
WATT, D. (2009): Political Correctness. In: CHAPMAN, S.; ROUTLEDGE, C. (eds.):: *Key Ideas in Linguistics and the Philosophy of Language.* Edinburg: Edinburgh University Press, s. 161-162.

Kontakt:

Mgr. Stanislava Moyšová, PhD.

Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Romance Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: stanislava.moysova@uniba.sk

Teorie sociální trojčlennosti: ekonomie, politika a kultura v managementu organizací ve střední Evropě

Jiří Nesiba

Abstract

Theory of Social Threefolding: Economics, Politics and Culture in Threefolding Management in Central Europe. *This article refers about the theory of the threefolding social organism, applied in the managerial environment of organizations as threefolding management (TM). This theory, which is used in management, is inspired by the philosophy of the Austrian thinker Rudolf Steiner. Threefolding is based on management using three independent principles – political (legality), economical and cultural (spiritual). Steiner emphasized the connection between the implementation of threefolding management and the importance of Central Europe. Based on research author demonstrates that from a global perspective, the current base of supporters of this modern attitude to management remains in Central Europe by using of threefolding management. The research focuses on three areas where the certification of TM practices is verified - biodynamic agriculture, waldorf education and anthroposophical medicine. The results of the research show that threefolding is most applied in organizations operating in Central Europe*.

Keywords: Rudolf Steiner, Central Europe, Threefolding Management (TM), Theory of Social Organism (TSO).
Klíčová slova: Rudolf Steiner, Střední Evropa, Trojčlenný Management (TM), Teorie sociálního organismu (TSO).

Úvod

V současné době zaznamenávají rozvoj nejrůznější metody managementu jako jsou např. „*Holistic Management*“, „*Integrity Management*“, „*Social Responsible Management*“ či „*Environmental Management*“. Je paradox, že „*trojčlenný management*“ (v angl. *Threefolding Management*, dále i jako TM) zůstává mimo zájem odborných akademických teorií managementu a není nijak uváděn ani citován v nejvýznamnějších učebnicích organizacích či managementu (např. Veber, 2012). Situace je paradoxnější o to, že je ten-

to způsob řízení již po desetiletí prakticky aplikován v tisících globálně působících organizacích. Proto se tento článek soustředí na popis trojčlenného managementu, který stojí na třech základních pilířích – ekonomii, politice (legalitě) a kultuře (sociálním sektoru), které se nejvíce uplatňují ve střední Evropě (viz. Nesiba 2019). Trojčlenný management se inspiruje u filosofie rakouského myslitele Rudolf Steinera (1961-1925). Tento nástroj firemního řízení vychází ze Steinerova návrhu řízení organizace z pohledu tzv. trojčlennosti sociálního organismu (TSO). Proto výsledkem tohoto příspěvku je představení korelace mezi Steinerovými filosofickými hypotézami a aktuálním stavem využívání teorie sociální trojčlennosti v organizacích jako trojčlenný management (TM).

Metodicky jsou zpracovány tři sektory hospodářství, kde se TM uplatňuje - zemědělství (biodynamické), waldorfské školství a antroposofické lékařství. Všechny tři okruhy vyplývají ze Steinerovi rozsáhlé filosofie, která staví zejména na svém „holistickém" filosofickém přístupu, který nazval *antroposofie*, kde se kříží tradice Goethovy filosofie přírodních věd, filosofie života (něm. *Lebensphilosophie*), a tradice duchovních věd (něm. *Geistesswisenschaften*) či německé idealistické filosofie.

Steiner dělal tzv. přednáškové cykly, které byly určené nejen jeho žákům ale i veřejnosti. Většinou přednášel v okruhu svých posluchačů, kdy záznam byl většinou stenografován. Později přednášky byly převedeny do knižní podoby, které Steiner autorizoval. V současné době obsahují sebrané spisy 5611 jednotlivých přenášek a jsou spravovány ve švýcarském Dornachu, kde působí i centrum pro studium filosofického odkazu Rudolfa Steinera s názvem Goetheanum. Zatím bylo vydáno 354 knižních souborů, tzv. *Gesamtausgabe* (GA), ty se skládají z jeho psaných knih ale i samotných přednášek (Rudolf Steiner Archiv, 2020). Řada z nich je v současnosti vydávána v českém jazyce. Ty, které se dotýkají otázek sociální trojčlennosti a střední Evropy jsou primární prameny tohoto příspěvku.

Vymezení střední Evropy

Rudolf Steiner se narodil do kosmopolitního prostředí rakouské monarchie kultury doby *fin de siécle* v chorvatské vesnici Donji Kraljevec u slovinsko-maďarských hranic v rodině železničního úředníka. Často se pak stěhoval s rodinou po Rakousku, nakonec se usadili blízko Vídně, kde Steiner později vystudoval filosofii. Pohled na různorodost střední Evropy se u něj formoval do raného dětství. Ve svém díle se k tématu úlohy střední Evropy často vracel, nejen z pohledu historického (politického) vymezení, ale z pohledu významu pro budoucí duchovní vývoj Evropy. Střední Evropa dle

něj má určitou kulturní úlohu. Tvrdil, že politické vymezení střední Evropy je výsledek tzv. duchovní jednoty, která je jednotlivým národům společná. Tato duchovní jednota má své projevy nehledě na aktuální politiku. Proto politické uspořádání střední Evropy může této duchovní jednotě pomáhat vytvářet podmínky pro svoji realizaci, ale není nutnou podmínkou. Různorodost národů a zájmů střední Evropy jednotlivých států formuje podmínky pro snadnější implementaci sociálního organismu.

Politický koncept a název „střední Evropa" vznikl až v 19. století. Poprvé byl použitý při Vídeňském kongresu v letech 1814/1815. Jednalo se o snahu definovat prostor mezi Velkou Británií, Francií, jižními románskými zeměmi, Ruskou a Osmanskou říší. Jádrem bylo tehdy považovány německy mluvící území (Rakousko a Prusko) s přilehlými „anektovanými" slovanskými zeměmi. Definice, co patří do střední Evropy, a co už nikoliv, po dvě stě let se z úzkého politického pohledu nevytvořila (např. Moskalewicz, Przybylski, 2018), a záleží na tom, odkud středoevropskou kulturu definujeme, a jak zní známá teze: *řekni mi svou definici střední Evropy a já ti řeknu, odkud jsi* (Ash, 1999). Pojem střední Evropa bývá spojován s německou geopolitikou první poloviny 20. století, kdy tento termín (něm. *Mitteleuropa*) byl ovlivněn pruskou a později německou nacionalistickou snahou o přivlastnění si tohoto prostoru do německého vlivu (např. Brechtefeld, 1996). Proto se k zvýraznění politické nemožnosti definování dnes využívá alternativního pojmu „centrální Evropa". Tento pojem má reprezentovat univerzální nepolitické vymezení (angl. *Central Europe*, něm. *Zentraleuropa*, fr. *L'Europe centrale*). Termín střední Evropy nelze jasně vymezit s ohledem na mikro politické či historické souvislosti (Havelka, Cabada, 2000). Na přelomu 20. a 21.století dochází k posunutí pohledu a střední Evropa je spojována s Evropou východní do celku postkomunistických zemích (to dokládá již zavedený anglický termín této oblasti *Central and Eastern Europe*, *CEE*).

I geografický není střední Evropa jasně definovaná. Současná Evropská Unie stanovuje dle počtu aktuálních členů EU „pomyslný" střed tohoto politického společenství (angl. *Midpoint of EU*), který je ale proměnlivý. Zároveň ani v otázce celkového geografického středu Evropy nepanuje shoda (vyjma tzv. astronomického středu Evropy ležícího blízko středočeské Kouřimy). Lze tvrdit, že střední Evropu nelze vymezit exaktně. Jen dle obecné kulturně-politické-společenské tradice (Doležalová a kol., 2015). Střední Evropa má svá specifika, která lze postihnout v obecné formě, často se jedná o úsilí vystihnout „ducha" střední Evropy. To se pokouší s různorodým přístupem řada středoevropských intelektuálů, jako jsou Czesław Miłosz (1911-2004), Milan Kundera (1929) a György Konràd (1933-2019).

Kulturní určení střední Evropy má oporu ve dílčích výzkumech, jako je např. interkulturní psychologie. Ta ukazuje rozdílné kulturní dimenze a hodnoty střední Evropy (např. Kolman a kol., 2003), a tedy i kalkulované hodnoty kulturní vzdálenosti pro země Visegrádské skupiny indikují kulturní rozdílost (Čuhlová, 2018). Sociologické přístup ukazuje rozdílnost střední Evropy s ohledem na vnímání institucí (Kučerová 2015). Identické shodné prvky střední Evropy se ukazují ve vývoji výtvarného umění (např. Horníčkova, 2018), literatury (např. Konstantinovic, Rinner 2003), vývoje hudby (např. Brix 2005), dějin filosofe (např. Simons, 1992). Obecně lze střední Evropu zkoumat z nejrůznějších úhlů pohledu. Ale samotné téma lze uchopit jen pomocí duchovního pohledu. To se projevuje jako „kolektivní paměť" či „identita místa" (Eder, Spohn ed. 2005).

Tento přístup je blízko Steinerovu přístupu k pochopení jeho určení významu střední Evropy. Tvrdil, že je to specifický společenský prostor ovlivněný Západem a Východem, a to především duchovně. Skrze střední Evropu procházely nejrůznější typy hranic (římské *limes romanum*, západní a východní liturgie, Západní a Východní blok Studené války). Střední Evropa byla ve svém vývoji vždy dělená a v procesu změny, ať politicky (množství malých států různě se přeskupujících), či nábožensky (katolicismus, protestantství, pravoslaví, judaismus). Na rozdíl od velkých států na Západě či Východě, s poměrně pevnou identitou a hranicemi (Francie, Velká Británie, Osmanská říše, Rusko). Proto je myšlení lidí v tomto území jiné než ve zbytku Evropy, což se ukazuje i na současném politickém vývoji posledních dvou set let (např. Křen, 2019). Tato kolektivní paměť vytváří jedinečnou úlohu pro budoucí vývoj Evropy. Skrze hodnoty střední Evropy lze pochopit přechod z jedné historické epochy do další. Střední Evropu lze pochopit jen z hlediska kulturních, sociálních či duchovních principů, které dané lokalitě dávají svého ducha (lat. *genius loci*), tedy z toho, že národy žijící v tomto prostoru nemají pevné hranice (např. lidé žijící ve 20.století na území České či Slovenské republiky změnily devětkrát státní zřízení, hranice či název státu). Středoevropské duchovní dějiny tvoří křižovatku dějin jako „duchovního prostoru proměnlivých hranic" (Putna 2018).

Rudolf Steiner se na střední Evropu skrze tento metahistorický (duchovní) přístup dívá dále. A to z hlediska nikoliv jen „minulosti" ale s ohledem na „budoucnost". Dle Steinera nelze střední Evropu pochopit politicky či geograficky, ale jen sociálně či duchovně. Střední Evropa má své *genius loci*, ale zároveň je formovaná Západem (Francie, Holandsko, anglosaský svět) a Východem (Rusko, islámský svět).

V konceptu duchovního středu Evropy Rudolf Steiner navazoval na tradici představy „duchovního" *centra Evropy stojící mezi asiatským despotismem a duchem západního kramářství*, tak jak ji v díle *Ideen zu einer Phi-*

losophie der Geschichte der Menschheit (1784) počátkem 19. století chápal německý idealistický filosof J. G. Herder (1744-1803). Geograficky Steiner vymezuje střední Evropu dnešním Německem, Rakouskem, Švýcarskem, Českou a Slovenskou republika, Polskem, Maďarskem, Pobaltskými zeměmi, Slovinskem, Chorvatskem, částí Francie (Alsasko), částí severní Itálie (Tyrolsko), Srbskem (Vojvodina), Rumunskem (Sedmihradsko i Bukovina) a západní Ukrajinou (tyto oblasti byly součástí výzkumu trojčlenného managementu, viz. graf č. 1).

Střední Evropa je dle něj výsledkem vývoje dějin a má své poslání. Steiner nazýval současnou tzv. kulturní epochu (něm. *Zeitraum*) jako tzv. *epochu germánsko-anglosaskou* (začínající počátkem 15. století), která bude v budoucnu vystřídána kulturní *epochou slovanskou*. Vývoj mezi jednotlivými kulturami souvisí s vývojem i lidských poznatků a duševních schopností. Střední Evropa stála bokem evropských kulturních a politických center, nejdříve Říma (teokracie), Paříže (diplomacie), Londýna (komerce), či Moskvě (křesťanská duchovnost).

Dát světu materiální, industriální, komerční kulturu je nutnost. Avšak *musí být protipól, neboť vývoj lidstva nemůže postupovat tak, že se evoluce bude ubírat přímočaře. Musí na sebe narážet protiklady a v těchto střetech se vytváří realita. A ve střední Evropě bylo vždy nutné nahromadění impulzů, které zčásti s impulzy nashromážděnými k periferii,…a někdy se musely k těmto impulzům postavit* (Steiner, 2016a, s. 86).

Střední Evropa tak může vstřebat rovnoměrně do své kultury tyto aspekty Západu i Východu, které lze dle Steinera rozdělit na tři základní prvky: rozum, cit a vůli. Střední Evropa je ovlivněna impulzy západní racionality i východní duchovnosti. Zatím se ale všechny části prolínají, a teprve se tato rovnovážnost rozvíjí. U západního myšlení se mísí dohromady inteligence s prožitky, nedokáže je oddělit. Střední Evropa se může z této lability vytrhnout pomocí rozvoje tzv. duše vědomé a přenést tento impulz ze Západu na Východ. *Úloha střední Evropy tak spočívá v přijetí trojčlenného impulzu, tak aby se mohl zachytit v budoucnu na Východě* (Steiner, 2019, s. 131-135).

Specifické duchovní prostředí střední Evropy a rozvojem duše vědomé se projevuje i duchovním odporem proti jednostrannému politickému diktátu Západu či duchovní dominanci Východu, např. proti jednostrannému římskému katolicismu (Jan Hus, Martin Luther, Mikuláš Koperník), odporem proti jednostranně moderní vědě racionalismu či empirismu (např. J.A. Komenský, G.W.Leibniz). Střední Evropa si tak vytvořila vlastní duchovní proud (od Jakuba Böhmeho, po rosenkruciánské manifesty), ale také vlastní idealistickou filosofii na přelomu 18. a 19.století (např. J.W.Goethe, G.E.Lessing, J.G. Herder). Naopak pokud se ve střední Evropě převzala

jednostranně myšlenka materialistického západu, vedlo to k pokřivení sociální filosofie, jehož nejtragičtějším výstupem je marxismus (a jeho východní verze bolševismus) či vypjatý národní nacionalismus (který později vedl k fašismu a nacismu). *Střední Evropa má své poslání, propojit Západ s Východem*, a proto Steiner svoji přednáškovou činnost a působení směřoval převážně do tohoto prostoru (např. jen v Praze mezi léta 1907-1924 měl 27 přednášek, viz. Zdražil, 2015, s. 11-13).

Výraznou pozornost věnoval střední Evropě během konce První světové války. Podle něj ale běžným pohledem lze složitě pochopit pravé příčiny války, která byla výsledkem boje mezi (západním) materialismem a (východním) spiritualismem, jako protiklady potkávající se ve střední Evropě, dle Steinera *úkolem stávající kulturní epochy je poznat tyto souvislosti a rozvinout „duši vědomou". To lze jen pochopení spojením protikladů* (Steiner, 2016b, s. 105). Politické a vojenské souvislosti války vnímal jako sekundární symptomy širších kulturně-duchovních příčin, tvrdí, že *to, co obyčejně přijímáme jako dějiny, na to bychom se neměli dívat jako na něco skutečně významného ve vývoji lidstva, nýbrž měli bychom se na to dívat jako na symptomy* (Steiner, GA 185, 2008, s. 5). Tímto pohledem lze podle něj vidět, jak vznikají nové schopnosti duševní činnosti, kterou nazýval činnost *duše vědomé*, tak lze posuzovat dějiny z učebnic jako *fable convenue*, proto si *středoevropské území musí uvědomit svoji vlastní produktivitu* (Steiner, 2007, s. 62).

A právě ve střední Evropě jsou dle Steinera nejlepší podmínky pro rozvoj této schopnosti duše vědomé, která tyto protiklady může uchopit, a tak *ví-li, jaké impulzy se uplatňují ve světovém dění, může jej řídit*. Proto Steiner upozornil, že tzv. Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona, které povedou k rozdělení střední Evropy, vyplývají jen ze zájmu západních dohodových mocností, ale neodpovídají možnostem rozvinutí schopností střední Evropy. A jedním ze specifik střední Evropy je úloha rozvinout tzv. trojčlennost. Steiner tvrdil v době konce války, že:

„...střední Evropa nemůže zdůrazňovat to či ono přání, ale naopak integruje svoji tradici, která spočívá v trojčlennosti, tedy :

i. Aby předmětem demokratického zastupitelského sboru mohli být jen ryze politické, vojenské a policejní záležitosti

ii. Všechny hospodářské záležitosti jsou uspořádány ve zvláštním hospodářském parlamentu

iii. Všechny juristické, pedagogické a duchovní záležitosti budou dány do svobody osob..." (Steiner, 2016, GA 24, s. 40).

Západní svět nemá dle Steinera o této skutečné svobodě, nutné pro střední Evropu, naprosto žádný pojem…*Vzhledem ke zvláštním poměrům střední Evropy nemůže tato kolektivní svoboda vyplynout z mezinárodních*

poměrů, a tudíž nesmí být nikdy předmětem mezinárodní dohody, tak jak může být základem uzavření míru. Ve střední Evropě musí kolektivní svoboda národů vyplynout z obecné lidské svobody, a vyplyne tehdy, vytvoří-li se k tomu volná cesta odloučením všech oblastí života nepatřících k ryze politickému, vojenskému a hospodářskému životu (Steiner, 2016c, s. 41).

U středoevropského obyvatelstva existuje dle Steinera to*, že může uchopit poslání moderního lidstva* (Steiner, 2019a, s. 30), kdy *kultura Středu vytváří tzv. člověka Středu, který je vklíněn mezi Východ a Západ, a tento člověku Středu má specifický úkol* (Steiner 2019, s. 144). V evropském Středu vznikly podmínky, na níž se zvláštně vytvářely státní ideje. Jedním z nich je právě trojčlennost sociálního organismu (TSO). Střední Evropa prochází zkouškou v tom, aby prohloubila tuto myšlenku, *proto musí právě v tomto evropském Středu nastoupit porozumění pro vyrovnání tří oblastí – duchovna, státnosti a hospodářství. Pro zdejší oblast je ale myslitelně největší nedbalostí, když lidé jako spící míjejí to, co tu je jako velká nutnost: pochopit a uvést do působení impuls trojčlennosti sociálního organismu* (Steiner, 2019b, s. 148).

To souvisí s přeměnou epoch, kdy národy, které jsou nositelé západní kultury rozvíjejí rozum, ale paralelně se probouzí národy z duchovnějším impulzem (Steiner, 2005a, s. 114-115). A tento přechod nelze udělat jinak než skrze střední Evropu. Dle Steinera národy v centru Evropy mají historický úkol. A to vytvořit protiváhu proti materialistickému pozitivistickému myšlení, *mají materialismus uchopit z vyšší roviny, duchovně* (Steiner, 1991, s. 101; Steiner, 2019a, s.158). Dle Steinera ten, kdo se narodí ve velkých státech jako je Francie či Itálie tuto otázku identity nepociťuje tolik jako „Středoevropan“. Ten teprve postupně bude poznávat svoji „kosmopolitní“ příslušnost, *musí si uvědomovat toto působení vyššího smyslu v sobě* (Steiner 2005b), a sjednotit roztříštěné myšlenky Západu a Východu (Steiner 1991: 242).

I moderní pojetí „duchovní“ vědy dle Steinera je bližší lidem, kteří žijí na okraji materialistické (západní) a duchovní (východní) kultury. Harmonie obou přístupů vede k objektivnější pravdě (Steiner, 1989, s. 60). Typickým představitelem středoevropské duchovní vědy byl J. W. Goethe, který *vnímal, že v pozorovaném jevu existuje ještě něco více, než jen to, co poskytuje pouhý vjem. Vzniká tím zážitek a ten materialistické vědě uniká* (Steiner 2013: 50).

Národy středu (tedy střední Evropy) si tak mohly v průběhu času vytvořit charakterové vlastnosti, které jim pomáhají na dialektické cestě k pochopení duševní podstaty světa. Obyvatelé Střední Evropy mohou pozvednout vzhůru k životnosti svět idejí, to nemohlo být dosaženo nikdy předtím ve vývoji lidstva. To ukázali němečtí idealističtí filosofové v 18.

a 19. století. Podle Steinera tak u středoevropského obyvatelstva existuje schopnost, že *může uchopit poslání moderního lidstva…, proto je bolestné cítit, že dnes ve Střední Evropě existuje tak ospalá lidská bytost* (Steiner, 2019a, s. 30).

Po rozdělení střední Evropy na jednotlivé státy po První světové válce Steiner upozorňuje na to, že význam střední Evropy v rozvinutí uvedených schopností bude pokračovat, ale jinou cestou, *v malých skupinách či kroužcích* (Steiner, GA 204: 191). Výzkum toho, jaký aktuální stav trojčlennosti nyní existuje, je jádrem tohoto příspěvku. Existují dva názory na vztah střední Evropy a trojčlennosti, na jedné straně se tento vztah marginalizuje, protože *trojčlennost sociálního organismu na základě vlastního poznání není vázána na uniformní stát* (Rist 2000: 113). Na druhé straně se vyzdvihuje, převážně po konci Studené války, že střední Evropa je jediným prostředím, kde lze myšlenky trojčlennosti rozvinout, protože střední Evropa má lepší podmínky na rozvinutí myšlenek trojčlennosti, než západní svět (Herrmannstorfer 1990). Jaký je skutečný současný stav?

Teorie sociální trojčlennosti

Trojčlennost je ve stručnosti řečeno filosofický systém, který po vzoru duchovní (idealistické) filosofie staví na vzájemné vyrovnanosti tří základních principů (tzv. trojnosti), které se objevují ve filosofické tradici tisíce let. Od Platóna (rovnostranný trojúhelník jako idea tří částí duše), přes křesťanství (tři základní principy Otec, Syn, Duch Svatý) až k německé idealistické filosofii (např. Hegelova triáda). Rudolf Steiner tento princip nevymyslel, ale promyslel a vytvořil jeho aplikaci, protože *trojčlennost vznikla jako reakce na bezprostřední potřeby současnosti, v níž člověk žije* (Steiner 2014: 40). Ideu sociální trojčlennosti rozvinul jako *metodu „léčení" organismu, který je nemocný, a kdy proces poznání je procesem léčení* (Steiner 2018a: 12). Lidstvo bude donuceno strastiplnou nouzí uvědomit si tuto nutnost duchovního „léčení" a střední Evropa je v tomto velmi významná, protože ve střední Evropě *se dosáhlo určitého poznání již během 19. století* (Steiner, 2018a, s. 30). Tak se překoná *duševní neštěstí*, které vytvořilo ideologie 20. století, založené jen na teoretických základech.

V roce 1906 formuje přednášku na základě zkušeností se studenty dělnické školy v Berlíně s názvem „Duchovní věda a sociální otázka", kde se objevuje poprvé tzv. základní sociální zákon „*Blaho společenství spolupracujících lidí je o to větší, čím méně si jednotlivec nárokuje výsledky svého výkonu, čím více z něj odevzdá svým spolupracovníkům a o co více jeho vlastní potřeby nejsou uspokojovány z jeho výkonu, nýbrž z výkonu druhých.*

Všechna nařízení uvnitř společnosti lidí, která tomuto zákonu odporují, musí po delším trvání někde vyvolat bídu a nouzi.“ (Steiner 1987: 213; Steiner 2014: 37).

Rudolf Steiner pod vlivem dramatických událostí počátku 20.století dále myšlenku „sociálního organismus“ rozpracovával s ohledem na poznatky, které formoval na poli své filosofie poznání (gnoseologie), kde aplikoval analogické principy mezi lidským jedincem a společností.

Jako předpoklad pochopení evolučního (dialektického) vztahu jedince a společnosti založené na třech rovnoprávných principech – duchovním, legálním a ekonomickým. Jedná se o analogické pojetí vztahu zákonitostí tří prvků lidského organismu, tak společenského organismu. Organické pojetí má v sociálních vědách tradici z nejrůznějších pohledů. S rozvojem biologie a darwinismu se myšlenky pro pochopení společnosti jako organismu objevují od Herberta Spencera (1820-1903), přes sociální darwinismus, ke konzervativnímu tradicionalismu Carla Smitta (1888-1985), až k dnešním systemickým a sociobiologickým přístupům.

V přístupu Rudolfa Steinera zaznívá však zásadní rozdíl od těchto jiných teorií. A to v tom, že dle něj trojčlennost není jen teorií, ale hlavně praxí, protože skrze ni může jedinec ale i společnost pochopit svoji „svobodu“. Trojčlennost stojí na předpokladu, že lze rozvinout svobodu člověka, kdy *pouze nesvobodný člověk, který se řídí přírodním pudem nebo přijatým příkazem povinnosti, odmítá bližního, neřídí-li se stejným instinktem a stejným příkazem...,, kdyby v lidské bytosti nespočíval nejhlubší důvod ke snášenlivosti, nebylo by možné naočkovat ji člověku žádnými vnějšími zákony…svobodný člověk nežádá od druhých lidí souhlas, ale očekává jej, protože je založen v lidské přirozenosti. Tím nepoukazujeme na nutnosti, které existují pro ta či ona vnější zařízení, nýbrž na smýšlení, na duševní rozpoložení, jímž člověk, prožívající sám sebe mezi druhými lidmi, kterých si váží, nejspíš vyhoví lidské důstojnosti* (Steiner 2017: 105-106).

Ideje sociální trojčlennosti se projevují v evropské kultuře v nejrůznějších podobách, např. v 17. století u Johna Locka (1632-1704) či Charlese Montesquiea (1689-1755) v požadavcích na oddělení tří složek řízení státu: moci výkonné, zákonodárné a soudní. V 18. století během Francouzské revoluce vznikly požadavky na tři základní pilíře společnosti: svoboda, rovnost a bratrství. Hospodářské teorie 19. století pracují s trojím dělením ekonomických vztahů dle půdy, práce a kapitálu. S koncem 20. století se o tomto hovoří v souvislosti s novým typem managementu korporací či státu, který klade důraz na rovnost tří složek řízení organizace. Na rovnoměrný podíl ekonomie, ekologie a sociální sféry (tzv. *tripple botom line* jako součást CSR managementu). Všechny tyto myšlenky jsou projevy hlubší kolektivní paměti související s duchovním rozvojem lidstva. Nelze ne-

vzpomenout na „*triadismus*“ J. A. Komenského (1592-1670), který v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* v rámci možností tehdejší rozvoje vědy formuluje v reakci na dobový kartezianismus trojčlenné zákonitosti pedagogiky (Komenský hovořil o třech aspektech: „samosvojnosti“, „spiritualitě“ a „patření“ jako nutných podmínkách poznání lidské harmonie, srov. např. Prázný a kol., 2014). Myšlenka trojčlennosti vede k eliminaci redukcionismu a zároveň k všestrannému rozvoji člověka a společnosti.

V souladu s duchovním pohledem na zdraví člověka je dle Steinera třeba mít tři články v rovnováze, ale na sobě nezávisle. Tedy v sociálním organismu je třeba mít v rovnováze finanční svobodu (jednostranně vyzdvihuje kapitalismus, liberalismus), duchovní svobodu (jednostranně vyzdvihuje náboženství), ale i právní svobodu (jednostranně vyzdvihuje marxismus). To vše ve stejném poměru tří prvků zároveň. Tak je tedy *člověk povolán k něčemu velikému, totiž k tomu, aby vytvořil z nitra navenek celou svou bytostí především rovnováhu toho, co dříve nejrozmanitějším způsobem a v různých dobách dočasně převládalo* (Steiner 2007: 74).

Jedná se komplexní systém organiky uplatněné na sociální systém, který je neustále ve vývoji, a kde snahou je implementovat paralelně tři prvky řízení: kulturně-duchovní, legální a ekonomické :

- **Kulturně-duchovní oblast**

Je to oblast spojená s lidskou vůlí, která tvoří základ kultury a civilisace. Do této oblasti spadá např. vzdělání, školský systém.

- **Legální (politická) oblast**

Jedná se o oblast citu spojenou s politickým životem, s rytmem a změnou typů vládnutí, tedy oblast tzv. rytmické soustavy.

- **Ekonomická oblast**

Ekonomické zákonitosti jsou spojené s rozumem a myšlením, se schopností abstrakce, je to oblast vyplývající z dělby práce a ekonomické výměny (srov. např. Steiner 2014: 74-75; Steiner 1993: 35-57).

Steiner upozorňoval na to, že se jedná o myšlenky, které odporují starým zvyklostem. Základem je předpoklad, neprostupnosti jednotlivých oblastí, každá musí být dle Steinera *nezávislá, jak v konkrétním prostředí organizace či státu, duchovní a kulturní zájmy musejí být spravovány nezávisle na hospodářských poměrech, a na základě takové nezávislé správy vytvářet mezinárodní vztahy, to nebude možné, pokud si území, v nichž panuje společný kulturně duchovní život, stanoví hranice, které jsou relativně nezávislé na územích hranicích, vznikajících z předpokladů hospodářského života* (Steiner 2000a: 21).

Sociální organismus se vyvíjí. Až do 20. století, kdy se začíná projevovat doba, kdy může být aplikována. Dle Steinera existuje vývoj od starověku (jednočlenný kulturně-duchovní sociální organismus), přes středověk

(dvoučlenný sociální organismus v oblasti kulturně-duchovní a legální), a až v novověku přichází trojčlenný sociální organismus (vzniká ekonomická oblast). Ty tři složky má každá své zákonitosti, které nemají být směšovány.

Obr. č. 1. Vývoj od jednočlenného k trojčlennému sociálnímu organismu dle R. Steinera

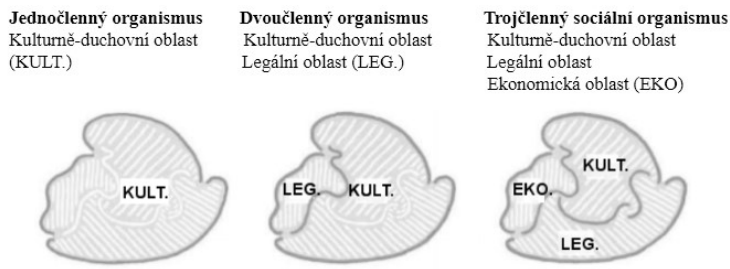

Zdroj: Freie Gemeinschaftsbank, 2019, s. 7, úprava autor.

Smyslem existence těchto tří sektorů je vzájemná naprostá nezávislost. Tato nutnost vyplývá z toho, že moderní hospodářský systém má své zákonitosti v dělbě práce, ve vzdělávání, ve tvorbě zákonů. Nelze každou vědu analyticky zkoumat zvlášť, ale synteticky dohromady, a každý sektor nezávisle. Prozaicky řečeno se Steinerem, *nedávejte císaři, co je boží, a Bohu co je císařovo. Ten to odmítne* (Steiner 2018b: 27). Nejedná se o idealismus, ani o etický přístup, ale dle Steinera o nestranný „národohospodářský" přístup, *žádným bohem, žádným morálním zákonem, žádný instinktem není v moderním hospodářském životě při práci, při výrobě zboží vyžadován altruismus, ale jednoduše moderní dělbou práce* (Steiner 2000b: 50).

Steiner tedy navrhuje holistický přístup. Právě pokročilá dělba práce znamená, že už nelze sledovat jen ekonomické teorie, ale je třeba sledovat realitu, *místo konzumentů formovat producenty jinak než pochopením celého národohospodářského organismu nelze* (Steiner 2000b: 94).

Graf. č. 1. Nezávislost tří sektorů TM (vlevo) ve srovnání se současným CSR Managementem (vpravo)

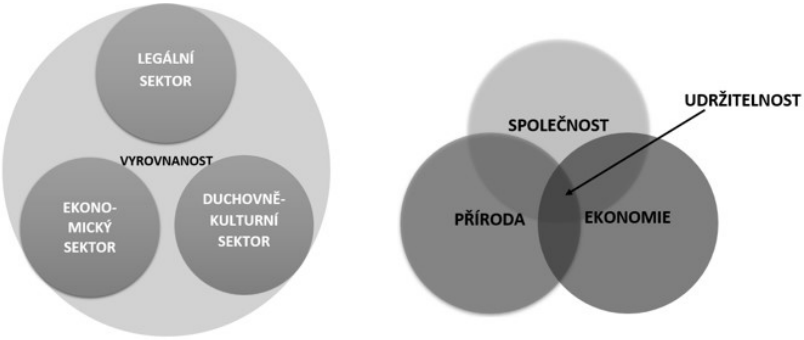

Zdroj: Vlastní zpracování

Steinerovi návrhy TSO výstižně hodnotí A. Baumann, který tvrdí, že Steiner zdůraznil, že *chtěl svými návrhy k řešení sociální otázky udat směr, ne však předkládat hotový program*. Z mnohého zůstalo torzo, mnohé mohlo být řečeno jen zkusmo nebo náznakem, k lecčemu chybí vůbec údaje. *Důležité jsou základní myšlenky* (Baumann 1999: 157). Na spojitost propojení kultury střední Evropy s významem podpory trojčlennému sociálnímu organismu v intencích Steinerovy filosofie upozorňují i někteří současní filosofové, protože *stredná Európa má svoje vlastné poslanie, svoju úlohu…túto úlohu si musí najprv uvedomiť; potom sa nenechá prevalcovať fanatickou ideológiou od východu a slepým kapitálom zo západu* (Páleš 1995: 38). Změny „paradigmat" se dle Steinera mohou nejlépe prosadit v oblastech, kde je pro tuto změnu chápání vstřícné myšlení a otevřené sociální prostředí. Jak bylo výše ukázáno, mělo toto prostředí být nejvhodnější v oblasti střední Evropy. Jaká je tedy aktuální současná situace s existencí trojčlennosti ve střední Evropě.

Výzkum Trojčlenný management (TM)

Výzkum sociální trojčlennosti se obecně soustředí na filosofické, sociální, ekonomické či historické souvislosti vývoje této myšlenky trojčlennosti (např. Schmelzer 1991; Witzenmann 1999; Sulík 2012; Eisenhut 2016). V tomto výzkumu se autor soustředí na statistické komparaci aktuálního stavu četnosti výskytu firem (organizací) v Evropě a ve světě. Metoda vý-

zkumu stojí na zjištění množství organizací, které se hlásí k odkazu filosofie Rudolfa Steinera a k jeho teorii trojčlennosti. To pomocí analýzy z veřejně dostupných zdrojů a statistik. Pokud organizace se snaží využívat se svém řízení prvky TSO, tak zde mluvíme o tzv. trojčlenném managementu (TM). Řada firem se snaží implementovat prvky TM (mezi jinými Weleda, Alnatura, DM Market, v českém prostředí Continental Barum a.s, ….aj.). Pro objektivní zhodnocení tohoto příspěvku byly vybrány odvětví, kde je organizací využíván takový certifikát managementu, který odpovídá zásadám souvisejících přímo s trojčlenností a je zaručena vazba na podporu TSO v řízení firmy TM.

Certifikáty vydávají asociace pracující pod ochrannými známkami sdružení odkazující se na práci Rudolfa Steiner. Neexistuje zatím obecná certifikace pro celý TM (podobně jako jsou mezinárodní normy ISO, či značky jako FairTrade, UTZ, FSC), ale jsou využívány certifikáty či standardy v dílčích oblastech. Pro účely této studie byly vybrány tři vzorky – jednak v oblasti vzdělání počty waldorfských škol, a v oblasti zemědělství certifikace Demeter International. Dále i antroposoficky zaměřené nemocnice reprezentující trojčlennost v podobě řízení organizace.

Waldorfské školství se inspiruje snahou Rudolfa Steinera o reformu školství. Tvrdil po První světové válce, že *je tu snaha přeměnit stát ve velkou hospodářskou organizaci, v které má i pokračovat státní škola. To by zvětšilo všechny chyby nynější doby největší měrou…Měla by existovat snaha vnášet do školy nového ducha pokročilého lidstva. Tento duch v ní nebude, když bude stát přeměněn v hospodářskou organizaci a škola přetvořena tak, že z ní vyjdou lidé, kteří budou v této hospodářské organizaci nejupotřebitelnějšími pracovními stroji…Nemá být kladena otázka: Co potřebuje člověk vědět a umět pro existující stát? Nýbrž: Jaké vlohy má člověk a co v něm může být vyvinuto* (Steiner 2000a: 30-31). Waldorfské školy působí v ČR i SR a organizují se na principu snahy o dodržování TM (více informací např. www.iwaldorf.cz).

Druhý zkoumaný okruh je využívání certifikátu Demeter International. Certifikát Demeter International je mezinárodní ochrannou značkou zboží, které neobsahuje zdraví a přírodu ohrožující složky a i při jeho výrobě byly dodrženy zásady ochrany životního prostředí. Biodynamické zemědělství je hospodaření s půdou a přírodními zdroji, které je protikladem drancování přírody a chemického hnojení. Bere ohled na přirozené cykly a dlouhodobou udržitelnost. Hlavní pravidla vycházejí z ekologie, používání přírodních hnojiv a etického přístupu (více např. na www.demeter.net).

Sběr dat probíhal v červnu/červenci 2020, a to na základě konzultací a dotazů s organizacemi zabývajícími se touto problematikou (např. s *Institut für soziale Dreigliederung* v Berlíně a s *Goetheanum-Freie Hochschule für*

Geisteswissenschaft v Dornachu). Výsledek výzkumu potvrdil hypotézu, že většina aplikovaného trojčlenného managementu je lokalizována v současné době v oblasti střední Evropy. Hodnoty v grafu č. 1 vyjadřují absolutní hodnotu (počet škol a uznaných licencí v dané oblasti).

Graf č. 2. Rozšíření waldorfského školství a Demeter International v roce 2020

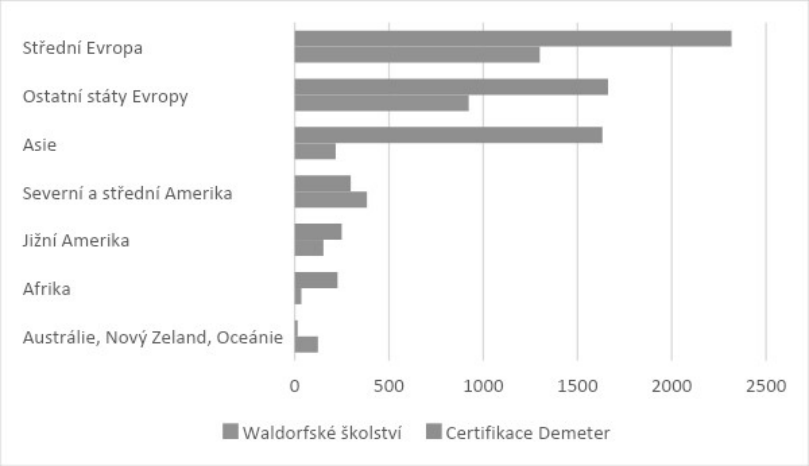

Zdroj: Demeter International, 2020; Waldorf School, 2020; vlastní zpracování

Největší podíl z waldorfského školství a biodynamického zemědělství, jak ukazuje graf č. 1 zůstává ve střední Evropě. Tyto data potvrzuje i doplňující výzkum v oblasti antroposofického lékařství. Antroposofické lékařství je spravováno asociací „*The International Federation of Anthroposophic Medical Associations*“ (IVAA). Antroposofické lékařství pracuje s prvky trojčlennosti jednak v samotném systému léčení, ale i v systému managementu řízení organizace. IVAA nemá zpracovány aktuální data ohledně národní rozdělení antroposoficého lékařství. V roce 2012 byla zpracovaná studie „*Facts and Figures on Anthroposophic Medicine (AM) Worldwide July 2012*“, která hypotézu, že nejvíce střední Evropa udržuje toto odkaz trojčlennosti, potvrzuje. Ale v celkových číslech analyzovaná studie nemá členění dle národních států (IVAA 2012). Na Evropu připadá 2700 vystudovaných lékařů antroposofického lékařství a 15 000 fyzioterapeutů. Mimo Evropu se jedná o 1000 lékařů a 500 odborníků na antroposo-

fické terapie. Je třeba ale zdůraznit, že výsledky těchto dat ovlivňuje legislativa národních států. Ne ve všech státech je antroposofické lékařství uznáváno na stejné úrovni jako obecné lékařství a lékařské výkony (ne)jsou hrazeny zdravotními pojišťovnami. V Evropě existuje celkově 24 atroposofických nemocnic, které se většinou nachází v Německu a Švýcarsku (14). Zbytek v Rakousku, Itálii a Velké Británii, Švédsku. Podobné je to i v rámci univerzitního vzdělání v lékařských a pomocných antroposofických oborech. Střední Evropa má i v této oblasti největší zastoupení.

Z výše uvedených čísel vyplývá závěr, že idea sociální trojčlennosti a její implementace v trojčlenném managementu se nejvíce uchytila v okruhu států, které Rudolf Steiner vymezil jako oblast střední Evropy. Střední Evropa má dle něj jeden z duchovních významů, a to udržet trojčlenný způsob řízení pro další vývoj společnosti. Na základě statistiky vyplývá, že skutečně myšlenky trojčlenného managementu jsou využívány nejvíce v tomto prostoru střední Evropy. Zatím jen ve střední Evropě je nejvyšší míra využívání a udržování tohoto způsobu řízení organizace. Je otázkou, zda globální snaha po udržitelném rozvoji (angl. *sustainable development*) objeví tento způsob managementu i jinde v takovém měřítku jako ve střední Evropě.

Závěr

Autor příspěvku prokazuje na základě vlastního výzkumu, že trojčlenný management (TM) je nejrozšířenějším nástrojem managementu (z globálního hlediska) jen ve střední Evropě (především Německo, Švýcarsko, Česká a Slovenská republika, Rakousko, Polsko, Slovinsko, Maďarsko, Chorvatsko, pobaltské země). Před sto lety rakouský myslitel Rudolf Steiner navrhl tuto metodu řízení ve státě, nicméně v současnosti zakotvila nejvíce v řízení organizací (firem). Autor ukazuje, že původní předpoklad významu trojčlenného managementu je spojen s významem, jakou úlohu má mít dle Steinera kultura střední Evropy – tedy rozvinout teorii trojčlennosti v řízení, v managementu. Metodicky byl výzkum založen na analýze Steinerových přednášek a porovnán se statistickým výzkumem současného stavu (míra četnosti organizací odkazujících se na trojčlenné prvky řízení). Autor konstatoval existenci korelace mezi Steinerovou hypotézou a současným aktuálním stavem.

Literatura

ASH, T. G. (1999): The Puzzle of Central Europe. In: *The New York Review of Books*, 18. březen 1999, <http://www.nybooks.com/articles/archives/-1999/mar/18/the-puzzle-of-central-europe/?pagination=false > [18. 6. 2020].

BAUMANN, A. (1999): *Abeceda antroposofie. Slovník s výkladem pojmů z oboru antroposofie*. Březnice: Nakladatelství IOANES.

BRECHTEFELD J. (1996): *Mitteleuropa and German Politics: 1848 to the Present*. Palgrave Macmillan.

BRIX, E. (2005): Central Europe as the space of music. In: *Osterreichische Musikzeitschrift*, Vol 60, No 1-2, s. 4-7.

ČUHLOVÁ, R. (2018): Cultural distance in the context of european regional economic integration. In KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (eds.): *21st International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, s. 1-5.

DEMETER INTERNATIONAL (2020): *Demeter International Statistics*, <https://www.demeter.net/statistics> [10. 6. 2020].

DOLEŽALOVÁ A. a kol. (2015): *Střední Evropa na cestě od minulosti k budoucnosti*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.

EDER K.; SPOHN W. (2005): *Collective Memory and European Identity: The Effects of Integration and Enlargement*. Routledge.

EISENHUT, S. (2016): *Zdravá a nemocná ekonomika. Možnosti a cesty ozdravení ekonomického procesu podle poznatků Rudolfa Steinera*. Hranice: Fabula.

FREIE GEMEINSCHAFTSBANK (2019): *100 Jahre Dreigliederung des sozialen Organismus, Artikelserie aus der Bankzeitung transparenz der Freien Gemeinschaftsbank, In. Bankzeitung Transparentz*, výroční leták, <https://www.gemeinschaftsbank.ch/unsere-bank/ueber-uns/bankzeitung-transparenz?id=K6GL52BC-transparenz_edition_Dreigliederung> [17. 6. 2020].

HAVELKA M.; CABADA L. (2000): *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Tiskové středisko ZČU v Plzni.

HERRMANNSTORFER, U., (1990): *Jedinec a stát. Trojčlennost sociálního organismu – aktuální potřeba doby*. Pro potřeby Antroposofické společnosti v ČSFR vydal Verein für ein erweitertes Heilwesen e.V., Bad Liebenzell-Unterlengenhardt, brožura Antroposofické společnosti.

HORNÍČKOVÁ K. (2018): *Faces of Community in Central European Towns: Images, Symbols, and Performances, 1400–1700*. Lexington Books.

IVAA (2012): *Facts and Figures on Anthroposophic Medicine (AM) Worldwide July 2012*, <https://www.ivaa.info/fileadmin/user_upload/-images/facts_and_figures/Facts_and_Figures_AM_WorldwideJuly-2012_Final_Public_Light.pdf> [17.6.2020].

KOLMAN, L. a kol. (2003): Cross-cultural differences in Central Europe. In: *Journal of Managerial Psychology*, Vol 18, No 1, s. 76–88.

KONSTANTINOVIC Z.; RINNER F. (2003): *Eine Literaturgeschichte Mitteleuropas*. Studien Verlag.

KŘEN, J. (2019): *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo.

KUČEROVA, I.(2015): *Střední Evropa. Komparace vývoje středoevropských států*. Praha: Karolinum.

MOSKALEWICZ M.; PRZYBYLSKI W. (eds.) (2018): *Understanding Central Europe*. Routledge; 1 edition.

NESIBA, J. (2019): Indexing of Threefolding Management. In: *European Forum of Enterpreneurship 2019*, *Proceedings of the 12th International Scientific Conference*, Prague: Newton College, s. 95-111.

PÁLEŠ, E., *Duchovná úloha Strednej Európy alebo Jako súvisia rozprávky s politikou*, Bratislava: Sophia.

PRÁZNÝ, A. a kol. (2014): *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

PUTNA, M.C. (2018): *Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy*. Praha: Vyšehrad.

RIST, M. (2000): *Trojčlennost a svoboda člověka*. Hranice: Fabula. ISBN 80-238-5150-0

RUDOLF STEINER ARCHIV (2020): *Rudolf Steiner Archiv*, <http://www.rudolf-steiner.com/edition/gesamtausgabe/> [10. 6. 2020].

SCHMELZER A. (1991): *Die Dreigliederungsbewegung 1919. Rudolf Steiners Einsatz für den Selbstverwaltungsimpuls*. Freies Geistesleben. Stuttgart.

SIMONS, P. M. (1992): *Philosophy and Logic in Central Europe from Bolzano to Tarski: Selected Essays*. Springer.

STEINER R., (1979): *Perspektiven der Menschheitsentwickelung. Der materialistische Erkenntnisimpuls und die Aufgabe der Anthroposophie, GA 204*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.

STEINER, R. (1987): *Lucifer – Gnosis, GA 34*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.

STEINER, R. (1989): *Die Verantwortung des Menschen für die Weltentwickelung durch seinen geistigen Zusammenhang mit dem Erdplaneten und der Sternenwelt, GA 203*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.

STEINER, R. (1991): *Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen, GA 192*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.

STEINER, R. (1993): *Hlavní body sociální otázky jako životní nutnost pro přítomnost i budoucnost, GA 23*. Praha: Baltazar.
STEINER, R. (1996): *Der Tod als Lebenswandlung Sieben Vonräge, GA 182*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.
STEINER R. (2000a): *Idea sociální trojčlennosti, GA 24*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER, R. (2000b): *Národohospodářský kurz*, *GA 340*. Hranice: Fabula.
STEINER, R., (2005a): *Janova Apokalypsa, GA 104*. Hranice: Michael.
STEINER, R. (2005b): *Symptomatologie dějin, GA 185*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER, R. (2007): *Poslání jednotlivých duší národů, GA 121*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER, R. (2008): Grenzerlebnisse auf dem Wege zu höherer Erkenntnis. In: *Der Europaer. Symptomatisches aus Politik und Wirtschaft,* Vol. 12, No. 4., s. 17-20.
STEINER, R. (2013): *Goethův světový názor, GA 6*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER, R. (2014): *Trojčlennost jako inspirace. Podněty k řešení sociální otázky*. Hranice: Fabula.
STEINER, R., (2016a): Poslání střední Evropy, GA 174. In: STEINER.R. (2016): *Poslání střední Evropy*. Hranice: Fabula. s. 47-122.
STEINER, R., (2016b): Zeitgeschichtliche Betrachtungen. Das Karma der Unwahrhaftigkeit, I.Teil, GA 173. In: STEINER.R., (2016): *Poslání střední Evropy*. Hranice: Fabula, s. 95-110.
STEINER, R., (2016c): Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und der Zeitlage GA 24. In: STEINER.R. (2016): *Poslání střední Evropy*. Hranice: Fabula, s. 36-41.
STEINER, R. (2017): *Filosofie svobody, GA 4*. Hranice: Fabula.
STEINER R. (2018a): *Léčivé faktory pro sociální organismus, GA 198*. Svatý kopeček u Olomouce: Michael.
STENER, R. (2018b): *Vnitřní aspekt sociální otázky, GA 193*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER R. (2019a): *Protiklady ve vývoji lidstva. Západ a Východ. Materialismus a mystika. Vědění a víra, GA 197*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
STEINER, R., (2019b): *Tajemství vývoje lidstva. Základní sociální požadavek naší doby, GA 186*, Svatý Kopeček u Olomouce: Michael.
SULÍK, D. (2012): *Sociálna trojčlennost. Stredoeurópsky koncept sociálne spravodlivej spoločnosti*. Bratislava: PhDr. Vladislav Stanko.
VEBER, J. (2012): *Management*. Brno: Management Press.

WALDORF SCHOOL. (2020): Waldorf World List, <https://www.freunde-waldorf.de/fileadmin/user_upload/images/Waldorf_World_List/-Waldorf_World_List.pdf> [16.6.2020].
WITZENMANN, H. (1999): *Spravedlivá cena. Úvod do sociální organiky Rudolfa Steinera*. Praha: Ateliér pro eurythmii.
ZDRAŽIL T. (2015): *Rudolf Steiner a Praha. Osobnosti, instituce, impulzy*. Hranice: Fabula.

Kontakt:

PhDr. Jiří Nesiba, PhD.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje
a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně
Česká republika

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development
and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

Email Address: jiri.nesiba@mendelu.cz

Analýza argumentačních postupů spojených s medializací tzv. kauzy Bartoš a Zemánek na internetových platformách představitelů strany Národní demokracie

Eva Niklesová

Abstract

Analysis of Argumentation Procedures Connected with the Media Coverage of the So-Called Bartoš and Zemánek Case on Internet Platforms of Representatives of the National Democracy Party. *The article analyzes the argumentation strategies related to the media coverage of some non-parliamentary National Democracy party members' visit to the grave of Anežka Hrůzová, who had been murdered, near Polná in the Jihlava region (the so-called Bartoš and Zemánek cases). We analyzed the National Democracy representatives' reactions to the initial information on participation in this commemorative event. We also looked into the filing of a criminal complaint against Adam B. Bartoš and L. Zemánek. Our aim was to identify the spectrum of argumentation strategies to refute suspicion of hate incitement, dissemination of anti-Semitic ideas etc.*

Keywords: Czech nationalist political party National Democracy, the so-called Bartoš and Zemánek cases, Internet anti-Semitism, argumentative fallacies, persuasion.
Klíčová slova: česká nacionalistická politická strana Národní demokracie, tzv. Kauza Bartoš a Zemánek, internetový antisemitismus, klamná argumentace, persvaze.

Úvod

V srpnu 2019 odmítl Nejvyšší soud dovolání předsedy krajně pravicové neparlamentní strany Národní demokracie[1] Adama B. Bartoše, který v roce

[1] Národní demokracie je ve *Zprávě o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018* – společně s Dělnickou stranou sociální spravedlnosti – řazena mezi *„tradiční pravicově extremistické politické strany"*, které *„se soustředily na neustálé opakování nenávistných klišé, která doplňovaly kritikou Evropské unie, NATO, či liberální demokracie* (MV ČR 2019: 8).

2018 dostal „*dvouletý podmíněný trest s tříletou zkušební dobou za vydávání protižidovských knih, článků a komentářů*“ (ČTK 2019).[2] A. B. Bartoš byl obžalován za jednostranné, vágní a neověřitelné výroky o Židech, jimž ve svých textech a prohlášeních přisuzoval negativní vlastnosti. Nejedná se však o první případ zamítnutí Bartošova odvolání, který se dotýká antisemitských[3] textů či výroků. Mediálně známá je rovněž tzv. kauza Bartoš a Zemánek[4] z března 2015, která v roce 2018 vyústila v odmítnutí stížnosti A. B. Bartoše Ústavním soudem (ČTK 2018).[5] Medializace obou těchto případů v českém internetovém prostředí, zejm. na českých zpravodajských webech, ale i na internetových platformách Národní demokracie, resp. pouze A. B. Bartoše, se staly pomyslným odrazovým můstkem pro následnou artikulaci různých intertextových reakcí, prohlášení a výroků, v nichž lze předpokládat užití širokého spektra argumentačních strategií.

V předkládané studii se zaměříme na výše zmíněnou tzv. kauzu Bartoš a Zemánek s cílem analýzy argumentačních postupů, a to na příkladu mediálních reakcí představitelů Národní demokracie (resp. pouze A. B. Bartoše) na prvotní informace o výše zmíněné kauze a na prvotní zprávy o zahájení trestního stíhání A. B. Bartoše a L. Zemánka.

Reflexe antisemitismu v současném českém mediálním diskurzu (se zaměřením na internetové zpravodajství)

S cílem kontextualizace zkoumané problematiky proveďme krátký exkurz do vztahu mezi antisemitismem a jeho projevy a reflexí v současném českém internetovém prostředí. Vyjdeme-li z dat uvedených ve *Výroční zprávě o projevech antisemitismu v České republice za rok 2018*, kterou uveřejnila Federace židovských obcí v ČR, dozvíme se, že *„Internetové prostředí je*

[2] K tomuto srov. např. i článek *Podmínka pro Adama B. Bartoše za protižidovské texty platí. Soud zamítl jeho dovolání* uveřejněný 7. srpna 2019 na webu ČT (ct24.ceskatelevize.cz 2019b). V červnu 2020 vyšly informace o tom, že stížnost Adama B. Bartoše v kauze vydávání protižidovských knih, článků a komentářů zamítl Ústavní soud (srov. např. ČTK 2020).

[3] K definicím a problémům s definováním antisemitismu odkazujeme např. k pracím Tydlitátové (2013: 14–29) a Charváta (2007: 43–50). K podobám antisemitismu v ČR a na Slovensku ve 20. a 21. století srov. např. Vrzgulová a kol. 2016.

[4] Označení „*kauza Bartoš a Zemánek*“ přejímáme z nadpisu článku *Vývoj kauzy Bartoš a Zemánek: Za podněcování nenávisti k Židům jim hrozí až tři roky* (Židovský tiskový a informační servis 2016).

[5] V říjnu 2016 soud A. B. Bartošovi potvrdil roční podmínku s odkladem na dva roky, v případě Zemánka bylo od trestu upuštěno (ct24.ceskatelevize.cz 2016).

dnes hlavním dějištěm antisemitských incidentů. Na českém internetu se dlouhodobě zvyšuje počet publikovaných antisemitských článků, příspěvků na sociálních sítích, anonymních komentářů a diskusních příspěvků“ (Federace židovských obcí v ČR 2019: 29).[6] Předpoklad, že internet představuje ideální platformu pro šíření (nejen) antisemitských idejí, potvrzují i závěry Tydlitátové z analýzy vývoje internetového antisemitismu (e-antisemitismu) a jeho doprovodných jevů v letech 1989 až 2012 zveřejněných v publikaci *E-antisemitismus. Projevy antisemitismu na českém internetu* z roku 2013.

Vztah mezi prostředím internetu a mezi antisemitskými projevy však může nabývat i jiné podoby. Jde o přetavení událostí spojených s projevy antisemitismu do zpravodajských obsahů a o hodnocení těchto událostí z pohledu tzv. zpravodajských hodnot, vlastností, „*které událost musí mít, aby byla vybrána a stala se zprávou*“ (Trampota 2006: 26), přičemž právě informování o antisemitských projevech lze považovat za obsahy s predikovatelnou mediální atraktivitou. Tuto tezi můžeme doložit například tím, že informace o počtu antisemitských incidentů v roce 2018 uvedené ve *Výroční zprávě o projevech antisemitismu v České republice za rok 2018* Federace židovských obcí v ČR[7] se promítly do článků uveřejněných na českých zpravodajských webech.[8]

Medializaci trestního řízení, které bylo zahájeno s předsedou Národní demokracie A. B. Bartošem a tehdejším místopředsedou strany L. Zemánkem, kteří se – společně s dalšími[9] – v březnu 2015 účastnili piety u hrobu zavražděné Anežky Hrůzové,[10] lze chápat jako ilustrativní příklad zájmu

[6] K tomuto srov. vyjádření ve *Zprávě o projevech antisemitismu v České republice v letech 2016 a 2017*: „*Stejně, jako v minulých letech, zůstávají největším problémem nenávistné projevy online*.“ (Federace židovských obcí v ČR 2018: 2).

[7] V této zprávě je – mj. – také uvedeno, že v průběhu roku 2018 bylo evidováno 347 antisemitských incidentů, přičemž v 96 % případů se jednalo o „*veřejné projevy antisemitismu, které nebyly adresovány konkrétní osobě, instituci nebo židovskému objektu (…), tedy např. veřejně pronesené projevy, antisemitské graffiti, videa, obrázky, články, komentáře a další texty.“* (Federace židovských obcí v ČR 2019: 15).

[8] Například zpravodajský web iRozhlas.cz v titulku uvádí, že *Případů antisemitismu je v Česku nejvíc v historii, většinou se projevuje na sociálních sítích* (iRozhlas 2019). V podobném duchu byl formulován článek *Antisemitismus se v Česku odehrává on-line. Stát ale zůstává pro Židy bezpečný* uveřejněný na webu ČT (ct24.ceskatelevize.cz 2019a), který rovněž vychází z výše citované zprávy Federace židovských obcí v ČR.

[9] Informace o dalších účastnících pietní akce uvádí např. Tarant a kol. 2017: 93.

[10] Tato „*vražda z roku 1899 ve své době odstartovala nechvalně známou Hilsnerovu aféru*“ (Tarant a kol. 2017: 93).

českých zpravodajských portálů[11] o události spojené s projevy antisemitismu. Důvodem pro zahájení trestního řízení se stala tabulka s nápisem, kterou účastníci pietní akce zanechali na místě nálezu těla zavražděné Anežky Hrůzové. Na tabulce stálo následující: „*Na tomto místě byla o Velikonocích 1899 brutálně zavražděna nevinná dívka Anežka Hrůzová. Její smrt český národ semkla a s naléhavostí mu ukázala nutnost řešení židovské otázky. Židovská otázka nebyla dosud uspokojivě vyřešena*." (Tarant a kol. 2017: 93). A. B. Bartoš a L. Zemánek byli „*za tento pokus o oživení mýtu židovské rituální vraždy, jakož i za výhružnou formulaci ‚židovská otázka nebyla dosud uspokojivě vyřešena' odsouzeni (...) k podmíněnému trestu*" (ibid., 93). Internetové prostředí tak na jedné straně skýtá prostor pro výskyt lokálních ohnisek tzv. *„latentního antisemitismu"* (Federace židovských obcí v ČR 2018: 2), na straně druhé jde o zájem českých zpravodajských webů o medializaci projevů antisemitismu v ČR s ohledem na jejich predikovatelnou mediální atraktivitu.

Analýza argumentačních postupů se zaměřením na prostředky klamné argumentace (teoretická východiska)

V úvodu jsme uvedli, že cílem studie bude analýza argumentačních postupů vyskytujících se v reakcích představitelů Národní demokracie (či pouze A. B. Bartoše) na prvotní zprávy o události v Polné a o zahájení trestního řízení. V souvislosti s tímto je třeba vymezit, z jakých teoretických přístupů budeme vycházet, jak budeme postupovat apod. Výchozím předpokladem je pro nás přítomnost tzv. klamných argumentů[12] (lat. *fallaciae*), a to s ohledem na to, že tzv. kauzu Bartoš a Zemánek považujeme příklad toho, kdy „*je třeba sjednotit názor na spornou otázku mezi lidmi, stojícími mocensky na stejné úrovni*" a kdy se otevírá „*prostor pro přesvědčování a argumentaci"* (Klapetek 2008: 83).

V kontextu této studie budeme za klamné argumenty, jejichž „*rozbor se v nejnovějším výzkumu argumentace dostává do popředí zájmu*" (Kraus 2010: 43), považovat takové, v nichž se „*záměrně a cílevědomě používá využívá nepravdivých, resp. jen zdánlivě pravdivých (zkreslených) argumentů"* a které se opírají o *„zneužívání logických chyb a o zdůvodňování tezí,*

[11] Srov. např. Novinky.cz 2016; ČTK 2016; ČTK 2017 ad.

[12] Označení „*klamné argumenty*" přejímáme od Krause (2010). U jiných autorů se setkáváme s termíny „*chybná argumentace*" (Švandová 1999), „*nevěcná argumentace*" (Klapetek 2008: 106; Lotko 2009: 132), „*kvaziargumentace*" (Bokr, Svatek 2000: 157–158), argumentace „*neetická", „nepravá*" či „*klamná*" (Saicová Římalová 2014: 48).

které neplynou z argumentů“ (Lotko 2009: 132–133). Dále budeme vycházet z definice, kterou uvádí Šamalová (2007: 67): *„Kvaziargumentace nebo také nepravá argumentace není založena na usuzování, nabízení racionálních důvodů, není tedy argumentací v pravém slova smyslu. Zaměřuje se na vyvolání emocí, na osobnost adresáta, na jeho vlastnosti a názory, chce ho přimět k přijetí určitého názoru, k učinění rozhodnutí, k nějaké akci.“*

Případné prvky klamné argumentace mohou být současně považovány za prostředek persvaze,[13] přičemž jde zejména o persvazivní argumenty, které jsou v Szymankově publikaci kodifikovány na seznamu argumentů „ad“ (např. *argumentum ad auditores, baculum, consequentiam, hominem, ignorantium, personam, populum, verecundiam* ad.) (Szymanek 2003: 241). Dále se budeme opírat o abecední seznam klamných argumentů sestavený Švandovou (1999: 164–177). Zohledňována budou rovněž pravidla pro argumenty jakéhokoliv druhu: „*1. Nepoužívat předpojatý a emočně zabarvený jazyk. 2. Vyjadřovat se pokud možno jednoznačně, např. explicitně definovat co nejvíce klíčových termínů, které jsou pro argumentaci použity*.[14] a 3. *Vyjádřit explicitně to, co je v argumentu nevysloveno, co je zamlčeno, nebo co se mlčky předpokládá*“ (ibid.: 151–152).

Analýza argumentačních postupů v reakcích představitelů Národní demokracie na prvotní zpravodajské články informující o účasti na pietní akci u hrobu Anežky Hrůzové

Mezi první informace o setkání představitelů Národní demokracie u hrobu Anežky Hrůzové u Polné na Jihlavsku v prostředí českého internetu můžeme zařadit článek *Hrob Anežky Hrůzové bez cedulky antisemity Adama B. Bartoše* uveřejněný 5. dubna 2015 na webu občasnik.eu (občasnik.eu 2015).[15] Na tento informační zdroj se o den později, 6. dubna 2015, odvolal článek *‚Židovská otázka dosud nevyřešena.' Antisemita u hrobu Hrůzové* uveřejněný na zpravodajském webu (Echo24.cz 2015). Událost reflektoval o čtyři dny později, 10. dubna 2015, web České televize v článku *Ultrapravice se snaží zneužít 116 let starou vraždu Anežky Hrůzové*. Tento článek již

[13] Chejnová (2010: 83) v souvislosti s výskytem prvků klamné argumentace hovoří o manipulaci, v této studii se však přikloníme k Szymankově nazírání na prvky klamné argumentace jakožto na prostředky persvazivní (Szymanek 2003: 241).

[14] Za nejznámější prohřešky proti jednoznačnému vyjadřování považuje Švandová (1999: 151–152) např. „*nekonzistenci, mnohoznačnost a vágnost (neurčitost), nekonkrétnost a všeobecnost*“.

[15] Článek obsahoval mj. i informace o dalším vývoji událostí spojených s odejmutím cedulky umístěné na hrobě.

informoval o podání trestního oznámení na A. B. Bartoše a L. Zemánka brněnským radním M. Doleželem za „*podněcování k nenávisti vůči skupině osob*“[16] (ct24.ceskatelevize.cz 2015).

Pokud se zaměříme na první případy medializace návštěvy hrobu Anežky Hrůzové prizmatem Národní demokracie, byl v prostředí českého internetu na webu *Čechy Čechům*[17] 14. dubna 2015 publikován článek *Národní demokracie v Polné! S Erikem Sedláčkem a Pavlem Kamasem po stopách Anežky Hrůzové* tematizující průběh pietní akce u hrobu Anežky Hrůzové (Čechy Čechům 2015). Analýzu argumentačních postupů započněme rozborem následujícího úryvku:

„Společně si tak připomněli památku nevinné dívky, za jejíž vraždu byl odsouzen polenský Žid Leopold Hilsner. Tento hrůzný čin vyvolal značnou odezvu v nejširších vrstvách českého národa, semkl jej a výrazně přispěl k přesvědčení o nebezpečnosti a škodlivosti židovského živlu. Ať už to s vraždou Anežky Hrůzové bylo jakkoli, nezpochybnitelným faktem zůstává, že tzv. hilsneriáda se stala symbolem a výmluvným svědectvím o zdravém stavu tehdejšího národního společenství, jež se instinktivně postavilo proti židovské zvůli, nadvládě a hrozbě. Ta bohužel přetrvává dodnes“ (Čechy Čechům 2015).

Výše citovaný odstavec se tematicky vztahuje k tzv. hilsneriádě a je v něm využito několik vzájemně se prostupujících argumentačních strategií, jejichž cíl spočívá v podpoře tvrzení o „*přetrvávání židovské zvůle, nadvlády a hrozby*“ v současné době. Přestože se jedná o argumentaci využívající odkaz na konkrétní historickou událost, což může navodit zdání hodnověrnosti a kredibility výroku, je při bližším pohledu zřejmé, že tato poměrně sofistikovaná strategie není v souladu s požadavky na věcnou argumentaci. V první řadě jde o vyvozování zobecňujících závěrů bez odkazu na relevantní zdroj, o „*nedostatečně podložené zobecnění*“, resp. „*unáhlené zobecnění*“ (Švandová 1999: 171). Deklarovaná analogičnost postojů současné společnosti s nazíráním na Židy v době procesů s Leopoldem Hilsnerem je zavádějící, podobnost zde prezentovaná vychází z nepodložených tvrzení a nelze ji chápat jako analogii relevantní.[18] Autor sdělení může pracovat s předpokladem nedostatečné obeznámenosti recipientů s historickým pozadím tzv. hilsneriády, s tím, že příjemce „*nemá po ruce dost informací, nebo se dokonce bojí, takže nemůže uvést věci na pravou míru*“, což je projev klamné argumentace zvaný *argumentum ad ignorantium* (Švandová 1999: 165). V neposlední řadě je třeba uvažovat o interpretaci sdělovaného

[16] Podle M. Doležela nechala dvojice na symbolickém hrobu nápis, který je třeba chápat jako výzvu k vyvražďování Židů (denik.cz 2015).
[17] Web *Čechy Čechům* založil v roce 2013 A. B. Bartoš (Čechy Čechům 2013).
[18] Srov. Švandová (1999: 171).

z pohledu psychologického působení – deklarace *přetrvávající hrozby* je projevem dalšího typu klamné argumentace (*argumentum ad baculum*), „*spočívající ve vyvolávání strachu a hrůzy, kteréžto pocity mohou napomoci dosažení persuasivních cílů*“ (Szymanek 2003: 55).[19]

Zohledníme-li výše uvedená pravidla pro argumenty jakéhokoliv druhu (nepoužívání předpojatého a emočně zabarveného jazyka, jednoznačnost vyjadřování, explicitní vyjádření v argumentu nevysloveného atp. – Švandová 1999: 151), došlo k porušení těchto pravidel v následující části článku: *„V nedalekém lese Březince pak položili květiny na symbolický hrob Anežky Hrůzové a doplnili stávající informační tabuli, tradičně opatřenou vlajkou Evropské unie, svou vlastní, neboť ta věrněji odráží skutečný stav věcí. Boj proti lži nutno vést na všech frontách!“* (Čechy Čechům 2015).

Zvolání *„Boj proti lži nutno vést na všech frontách!“* má emfatický charakter,[20] jedná se o užití prostředku, který výpovědi dodává „*silnou expresivitu a umocňuje citovou angažovanost mluvčího*“ (Szymanek 2003: 120). Problémem však není pouze expresivita, nýbrž i „*vágnost lexikálního významu, jeho otevřenost*“ (Jílek a kol. 2015: 83) substantiva „*lež*“, které je významově nedourčené a u něhož jde o významné „*zeslabení ilokuční síly, a tedy epistemického či deontického statusu promluvy*“ (Prokopová 2014: 108).

14. dubna 2015 bylo v návaznosti na medializaci tzv. kauzy Bartoš a Zemánek uveřejněno na webu A. B. Bartoše prohlášení *Na okraj „kauzy“ v Polné* (abbartos.wordpress.com 2015). Toto prohlášení vyšlo ve stejný den jako výše analyzovaný článek *Národní demokracie v Polné! S Erikem Sedláčkem a Pavlem Kamasem po stopách Anežky Hrůzové* (Čechy Čechům 2015) a autorem textu byl A. B. Bartoš (abbartos.wordpress.com 2015). I tento text se vyznačuje vysokou mírou expresivity, neuváděním relevantních zdrojů a dominancí „*osobního (subjektivního) stanoviska k (...) infor-*

[19] Jedná se i o příklad pervazivního komunikátu vyvolávajícího strach, který obsahuje informace o možném ohrožení života, zdraví, bezpečnosti atd., přičemž podle Szymanka (2003: 247) jde právě o to, že „*nejlepší strategií málo věrohodného zdroje je konstruování komunikátů vyvolávajících přiměřený strach*“. Persvazivní působení je rovněž podpořeno užitím metafor („*židovský živel*“, „*zdravý stav tehdejšího národního společenství*“) (Lotko 2004: 122) a jistotní modality, „*kategorie vyjadřující míru (ne)jistoty vzhledem k prezentovaným skutečnostem*“, která se však zpravidla vyznačuje tím, že *„v sobě zahrnuje i četné odkazy na zdroj informací, a to včetně zdrojů blíže nespecifikovaných (chráněných) či anonymizovaných, a tedy implicitně označených za nedůležité*“. (Jílek a kol. 2015: 197) Tvrzení o „*nezpochybnitelném faktu*“ však toto kritérium nesplňuje, neboť zůstává v rovině generalizujícího tvrzení bez opory v patřičném zdroji.

[20] K emfázi, citovému vzrušení, které „*v procesu komunikace zasahuje jak posluchače, tak samotného řečníka*“, srov. např. Lotko 2009: 103.

mací“, společně s užíváním nálepek (labels), které „*adresátům persuazivních textů sugerují (namlouvají, vnucují) postoje dříve, než adresáti zaujmou postoje vlastní*“ (Bartošek 1993, 39):[21] *„Známé firmy Věrka „Merkava“ Tydlitátová a smažka Jiří X. Doležal. Pak aktivisté z Vysočiny, kteří si nepřáli zveřejnit své jméno (znáte aktivistu, který by se bál vystoupit veřejně?) a konečně brněnský zastupitel (jistý Doležel) z pravdoláskařské líhně „Žid Brno“, který se chce zviditelnit tím, že na nás podal trestní oznámení. (…) Při slovech „řešení“, „židovská“ a „otázka“ začínají Tydlitátové, Doležalové a další hlídací psi holokaustu psát své komentáře-slinty, protože se jim vybaví tuny filmových dokumentů o holokaustu, které si před usnutím místo pohádek vždy pouštějí“* (abbartos.wordpress.com 2015).

Očerňování protivníka, v tomto případě osob veřejně deklarujících nesouhlas s konáním Národní demokracie, není opřeno o věcný argument, nejedná se o argument v pravém slova smyslu, nýbrž o „*osobní slovní útok na protivníka, spojený s opuštěním tématu sporu: vyslovení pro protivníka urážlivých nebo znevažujících úvah, nadávek, kleteb apod.*“, přičemž opět jde i o účinný nástroj persvaze (Szymanek 2003: 58).[22] Použitím tohoto typu klamné argumentace může dojít ke „*znehodnocení zdroje informací, tj. svědectví osoby, expertních posudků apod. osobními útoky*“ (Švandová 1999: 164). Protivník je tímto „*hromaděním ostudných obrazů*“ demaskován v očích veřejnosti, což může v souboji zaručit vítězství (Szymanek 2003: 58).

Bartošův článek *Na okraj „kauzy“ v Polné* tematizuje i způsob uchopení události Českou televizí, která je zde naříčena z neobjektivního a demagogického stylu informování nejen o dané události, ale i o židovské problematice: „*Důvodem, proč bylo třeba o Národní demokracii promluvit i za cenu, že se lidé dozvědí o její nepohodlné existenci, je vždy snaha poukázat na domnělou křivdu, která se děje — Židům. (…) I proto se ČT snaží divákům podsunout, že snad národní demokraté zničili i původní cedulku u Anežčina hrobu“* (abbartos.wordpress.com 2015).[23] I tato část Bartošova článku sou-

[21] K nálepkování srov. např. také Smolík 2019: 180.

[22] Z hlediska klasifikace klamných argumentů se jedná o strategii *argumentum ad personam*, o „*soustředění argumentace na protivníkovu osobu*“ (Klapetek 2008: 106). Užití tohoto typu klamné argumentace s cílem očernit protivníka je kombinováno se strategií obrazu nepřítele (Bartošek 1993: 47; Kraus 2003: 21; Smolík 2018: 105) a s kritikou establishmentu, pravděpodobného intertextového odkazu na *Aktualizovaný seznam pravdoláskařů. 200 dalších jmen, celkem 700 pravdoláskařů* uveřejněný na webu A. B. Bartoše, čímž může být účinnost této komunikační strategie významně podpořena (abbartos.wordpress.com 2013).

[23] Pro zajímavost uveďme, že v květnu 2014 odmítla ČT kvůli obrázkům s židovskou a muslimskou symbolikou vysílat volební spot strany NE Bruselu –

visí s očerněním protistrany, v tomto případě médií veřejné služby, a s jejich demaskováním v očích veřejnosti. Argumentace nevychází z žádných analýz objektivity zpravodajství apod., cílem je „*zpochybnění skutečné autority*“ (*argumentum ad verecundiam*) (Švandová 1999: 167).[24]

Poslední skupina argumentů v Bartošově článku *Na okraj „kauzy“ v Polné* se váže k užití výrazu „*židovská otázka*“ v textu cedule umístěné na hrobě Anežky Hrůzové, u něhož se předpokládá primární konotace spojená s německým nacistickým plánem na systematickou genocidu evropského židovstva během druhé světové války. Autor článku však tuto primární konotaci neguje a akcentuje neutrální a historickými událostmi nezatížený způsob intepretace této lexikální jednotky jakožto termínu, který má označovat různé aspekty „*soužití židovské menšiny s nežidovskou většinou*“ (abbartos.wordpress.com 2015),[25] čímž dochází k „*účelové redukci sémů, zúžení obsahu původního komplexního pojmu, ale rovněž již zobecnělého pojmu a k pragmaticky podmíněnému situačnímu užití pouze jejich části*“ (Jílek a kol. 2015: 39): *„Člověk, holokaustem nezpitomělý a alespoň trochu sečtělý, však ví, že sousloví „židovská otázka“ je téměř terminus technicus, který se používá jako opis složitého a obsáhlého tématu soužití židovské menšiny s nežidovskou většinou, a to už několik staletí. Používají ho (pochopitelně že v pozitivním slova smyslu) historici (i ti židovští), používali ho všichni, kteří se nějak významně k židovství vyslovovali (například Neruda, Dostojevskij, Marx či Masaryk) přirozeně dávno předtím, než se na scéně objevil nějaký pan Hitler*“ (abbartos.wordpress.com 2015).

A. B. Bartoš se ve své argumentaci často odvolává na užívání pojmu „*židovská otázka*“ v „*pozitivním smyslu*“ slavnými osobnostmi, opět však neuvádí žádný konkrétní příklad, na němž by své tvrzení demonstroval. Z tohoto důvodu je nutno kategorizovat daný výrok jako „*nejasný argument autoritou, v němž je šermování slavnými jmény (...) vypočítáno na efekt sní-*

Národní demokracie, jejímž předsedou byl v té době A. B. Bartoš (Novinky.cz 2014).

[24] V podstatě identický projev klamné argumentace byl zaznamenán i ve výroku, v němž jsou média obviněna z manipulace veřejností; současně jde i o „*unáhlené zobecnění“* (Švandová 1999: 171): „*Média a ti, kteří jimi záměrně manipulují veřejnost, používají ustálených slovních spojení, které už získaly negativní nádech, aby jimi spouštěly rozhořčené reakce veřejnosti, podobně jako Pavlovovi psi slintali při červeném světle v předtuše blížící se potravy*“ (abbartos.wordpress.com 2015).

[25] V rozsudku z 20. října 2016 je odkázáno na podobná Bartošova slova o tzv. židovské otázce, která byla pronesena během soudního jednání: „*Pojem židovská otázka je podle jeho* [tj. Bartošova, pozn. E. Niklesové] *názoru naprosto nevinný, protože je hodnotově neutrální a je v obžalobě zaměňován za s jiným termínem, a to je konečné řešení židovské otázky, což je termín naprosto odlišný.*“ (Pecina.cz 2016: 3).

žení smělosti, znejistění a tím oslabení kritičnosti adresáta“ (Szymanek 2003: 66). Současně s tímto typem klamné argumentace odkazující na autoritu je užita argumentační strategie *argumentum ad verecundiam*, přičemž autoritou zde rozumíme kritický pohled na holocaust, resp. jeho zpochybňování, kdy se současně dotýkáme i roviny možného projevu jedné ze současných podob antisemitismu (Charvát 2007: 47).[26]

O den později, 15. dubna 2015, bylo na Bartošově webu vydáno prohlášení *Nevybíravý útok na Národní demokracii: Bartoš a Zemánek čelí trestnímu oznámení*, které se explicitně vztahovalo k medializaci kauzy Bartoš a Zemánek (abbartos.wordpress.com 2015a). Tento článek již obsahoval informace o podání trestního oznámení na oba nejvyšší představitele strany Národní demokracie a jeho hlavní komunikační cíl spočíval v rozporování relevance důvodů pro jeho zahájení. K porušení pravidel věcné argumentace došlo již v úvodním odstavci, neboť byl porušen předpoklad užívání nepředpojatého a emočně zabarveného jazyka, a to v souvislosti s hyperbolickým výrazem „*mediální štvanice*“: „*Návštěva předsedy Národní demokracie Adama B. Bartoše a místopředsedy Ladislava Zemánka v Polné, k níž došlo 31. března tohoto roku, vyvolala mediální štvanici*“ (abbartos.wordpress.com 2015a). Článek pokračuje informacemi o znění textu umístěného na hrobě Anežky Hrůzové a o důvodech, které vedly M. Doležela k podání trestního oznámení. Odkazováno je na reportáž ČT *Případ Anežky Hrůzové z Polné se snaží zneužít ultrapravice* odvysílanou 10. dubna 2015 v relaci Události v regionech (Praha), v níž M. Doležel uvedl, že text na ceduli umístěné u hrobu Anežky Hrůzové „*podněcuje a vybízí k rasové nesnášenlivosti a k řešení nějaké židovské otázky, což je termín bytostně spjatý s masovým vyvražďováním Židů*“ (Události v regionech 2015): *„Doležel ve vyjádření pro Českou televizi z 10. dubna 2015 obvinil Bartoše se Zemánkem, že těmito slovy vybízejí k „holocaustu“ a „masovému vyvražďování Židů“, a na tabulce uvedené „řešení židovské otázky“ ztotožnil s „konečným řešením židovské otázky“ (…) Národní demokracie se proti takovému tvrzení důrazně ohrazuje, neboť je stranou konzervativní, hájící tradiční křesťanské hodnoty. Podsouvat jí snahu o fyzickou likvidaci kohokoli, je sprosté a hanebné.“* (abbartos.wordpress.com 2015a)

Ve vyjádření nesouhlasu Národní demokracie s důvody pro podání trestního oznámení jsou přítomny dvě roviny, jež kolidují s požadavky na věcnou argumentaci. Pro vyvrácení výroků o vybízení k *„holocaustu“* a k *„masovému vyvražďování Židů“* je užit protiargument, v němž „*se zbrkle uvádí závěr o správnosti nějakých postojů, způsobu chování (…) jevu*

[26] Pro tuto podobu antisemitismu je typické, že „*moderní antisemité se snaží prokázat neexistenci plynových komor, nemožnost masového vraždění ve vyhlazovacích táborech či vůbec jejich existenci*“ (Charvát 2007: 47).

na základě faktu, že daná věc či názor mají dávný původ" (Szymanek 2003: 54). Odkaz na konzervativní zaměření strany hájící křesťanské hodnoty nelze chápat jako relevantní typ argumentu, jde o klamný argument odkazující na starobylost (*argumentum ad antiquitatem)* (ibid.: 54).

Také toto Bartošovo prohlášení *Na okraj „kauzy" v Polné* se dotýká způsobu interpretace a užívání pojmu „*židovská otázka*". A. B. Bartoš se odvolává na výskyt pojmu „*židovská otázka*" u „*autorů nejrůznějšího politického zaměření, včetně autorů židovských*", avšak opět bez uvedení ilustrativního příkladu ve formě konkrétního textu, který by daný výrok podpořil:[27] *„Ze strany našich názorových oponentů dochází k účelovému směšování dvou odlišných pojmů – tj. „řešení židovské otázky" a „konečného řešení židovské otázky". Zatímco druhý z uvedených pojmů je skutečně spjat s reáliemi nacionálněsocialistického Německa, ten první, který byl také Bartošem a Zemánkem použit, je mnohem starší, v minulosti se objevoval v dílech autorů nejrůznějšího politického zaměření, včetně autorů židovských, a zastřešoval problematiku vzájemných vztahů a poměru mezi nežidovským a židovským obyvatelstvem. Obvinění z hanobení národa či podněcování k nenávisti je tudíž zcela absurdní"* (abbartos.wordpress.com 2015a).

Vyvracení důvodů pro podání trestního oznámení pokračuje tvrzením, v němž je pro argumentační podporu užit neurčitý kvantifikátor „*všichni*" (Oliva 2017), jedná se však pouze o zobecňující tvrzení, jehož význam je zastřený, vágní,[28] čímž opět došlo k porušení pravidel věcné argumentace: *„Je třeba rovněž zdůraznit, že na uvedené informační tabuli nebylo ani slovo o tom, že vraždu spáchal Žid Hilsner a že se jednalo o vraždu rituální. Pouze konstatuje holou skutečnost, že po vraždě Anežky Hrůzové se pro českou společnost stalo řešení židovské otázky jedním z hlavních témat, což ostatně potvrzují i všichni ti, kteří se pohoršují nad vlnou antisemitismu, jež náš národ tehdy zachvátila"* (abbartos.wordpress.com 2015a).

[27] K nazírání na tzv. „*židovskou otázku"* a antisemitismus vydala Národní demokracie 7. prosince 2015 prohlášení, v němž bylo mj. uvedeno, že: „*Pro Národní demokracii je svoboda jednotlivců i národů na prvním místě. Národní demokracie ji bude hájit za všech okolností. Bude hájit svobodné a čestné a pravdivé soupeření jednotlivců, národů i kultur, bude hájit svobodnou diskusi a kritiku. Proto nesmí být společenským tabu ani tzv. židovská otázka, zahrnující veškerou problematiku vztahů židovského a nežidovského obyvatelstva. Její záměrné ignorování, přehlížení či tabuizování totiž může přinést neblahé důsledky. Národní demokracie před tím důrazně varuje*" (narodnidemokracie.cz 2015).

[28] Referenční akt je zde nejasný, neboť tvrzení „*což ostatně potvrzují i všichni ti, kteří se pohoršují nad vlnou antisemitismu*" neidentifikuje entitu, k níž se referuje, jednoznačně (Hirschová 2013: 61).

V závěru analyzovaného článku je odmítnutí obvinění z hanobení národa či podněcování k nenávisti podpořeno řadou expresivních slov a hodnotících lexikálních jednotek, jejichž „*základním rysem (…) je to, že kromě denotativních sémů obsahují také sém hodnocení (evaluativní), přičemž sém hodnocení má buď charakteristiku (hodnotící ráz) kladnou, či zápornou*“ (Jílek a kol. 2015: 58). Nejde tedy jen o porušení zásad věcné argumentace, současně jde i o porušení zásady informační kvality a funkce tím, že tyto výrazy „*vytvářejí hodnocení informace či mají expresivní charakter nebo nějakým způsobem vyzvedávají jednu část informace*“ (ibid.: 58): *„Podání trestního oznámení proto musíme považovat za politicky motivovaný krok, vedený touhou po zviditelnění. Je politováníhodné, že je Policie České republiky nucena ztrácet čas kvůli podobným výplodům zneuznaných aktivistů lačnících po publicitě a snažících se zalíbit představitelům vládnoucího diskursu očerňováním politických oponentů. (…) Národní demokracie nehodlá diskreditační kampani, pomluvám a křivým obviněním, která ji mají společensky znemožnit a politicky zničit, jen nečinně přihlížet“* (abbartos.wordpress.com 2015a).

Analýzou tohoto prohlášení zakončujeme naši studii o užitých argumentačních strategiích ve vyjádření představitelů Národní demokracie k medializaci informací o návštěvě pietního místa u Polné na Jihlavsku a o následném podání trestního oznámení na A. B. Bartoše a L. Zemánka. Analýza ukázala, že zejména argumentační strategie s cílem vysvětlit způsob užití pojmu „*židovská otázka*“ v textu cedule umístěné u hrobu Anežky Hrůzové byla vystavěna na užití klamných argumentů, které A. B. Bartoš uváděl i během obhajoby v řízení před soudem. Tento způsob argumentace tak můžeme označit za jakýsi argumentační topos objevující se v různých reakcích a prohlášeních Národní demokracie v případech nařčení této strany (či pouze A. B. Bartoše) z šíření antisemitských myšlenek.

Závěr

Přestože Česká republika zůstává pro židovskou komunitu bezpečnou (Federace židovských obcí v ČR 2019), vnímá polovina občanů v EU antisemitismus ve své vlastní zemi jako problém (ct24.ceskatelevize.cz 2019). Problémem může být také expertní posouzení antisemitských prvků v textech a prohlášeních politických uskupení, která za pomoci sofistikovaných komunikačních, rétorických a argumentačních strategií tematizují holocaust, hilsneriádu, židovský původ některých osob apod.

Jedním z takových případů je politické působení strany Národní demokracie, jejímž předsedou je Adam B. Bartoš, dlouhodobě v médiích označovaný jako antisemita (srov. např. ČTK 2018a; Lidovky.cz 2019 ad.).

Na příkladu začátku medializace tzv. kauzy Bartoš a Zemánek jsme se pokusili ukázat, jaké nejčastější argumentační postupy a strategie byly představiteli Národní demokracie užívány s cílem vyvrátit podezření z podněcování k nenávisti, šíření antisemitských myšlenek apod.

V analyzovaných textech jsme identifikovali opakující se projevy klamné argumentace, jejichž výskyt mnohdy souvisel s výrazným omezením informační kvality a s persvazivním působením.

Literatura

ABBARTOS.WORDPRESS.COM (2013): *Aktualizovaný seznam pravdoláskařů. 200 dalších jmen, celkem 700 pravdoláskařů*. <https://abbartos.wordpress.com/2013/05/25/pravdolaska-5-0-aktualizovany-seznam pravdolaskaru-200-dalsich-jmen-celkem-700-pravdolaskaru/> [12. 4. 2020].

ABBARTOS.WORDPRESS.COM (2015): *Na okraj „kauzy" v Polné.* <https://abbartos.wordpress.com/2015/04/14/na-okraj-kauzy-v-polne/> [11. 4. 2020].

ABBARTOS.WORDPRESS.COM (2015a): *Nevybíravý útok na Národní demokracii: Bartoš a Zemánek čelí trestnímu oznámení*, <https://abbartos.wordpress.com/2015/04/15/nevybiravy-utok-na-narodni-demokracii-bartos-a-zemanek-celi-trestnimu-oznameni/> [20. 3. 2020].

BARTOŠEK, J. (1993): *Jazyk současné české politiky.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

BOKR, J.; SVATEK, J. (2000): *Základy logiky a argumentace pro zájemce o umělou inteligenci, filozofii, práva a učitelství*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk.

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2015): *Ultrapravice se snaží zneužít 116 let starou vraždu Anežky Hrůzové,* <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/-1519092-ultrapravice-se-snazi-zneuzit-116-let-starou-vrazdu-anezky-hruzove> [22. 4. 2020].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2016): *Bartošovu „židovskou otázku" soud vyřešil roční podmínkou*. <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1940376-bartosovu-zidovskou-otazku-soud-vyresil-rocni-podminkou> [15. 7. 2020].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2019): *Antisemitismus je problém, myslí si polovina lidí v EU. V Česku tak uvažuje necelá třetina dotázaných.* <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2712470-antisemitismus-je-problem-mysli-si-polovina-lidi-v-eu-v-cesku-tak-uvazuje-necela> [19. 7. 2020].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2019a): *Antisemitismus se v Česku odehrává on-line. Stát ale zůstává pro Židy bezpečný, tvrdí zpráva.* <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2859527-antisemitismus-se-v-cesku-odehrava-line-stat-ale-zustava-pro-zidy-bezpecny-tvrdi> [20. 7. 2020].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2019b): *Podmínka pro Adama B. Bartoše za protižidovské texty platí. Soud zamítl jeho dovolání*. <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2889692-podminka-pro-adama-b-bartose-za-protizidovske-texty-plati-soud-zamitl-jeho-dovolani> [29. 6. 2020].

ČECHY ČECHŮM (2013): *Proč*. <https://cechycechum.wordpress.com/about/> [14. 7. 2020].

ČECHY ČECHŮM (2015): *Národní demokraté v Polné! S Erikem Sedláčkem a Pavlem Kamasem po stopách Anežky Hrůzové.* <https://cechycechum.wordpress.com/2015/04/14/narodni-demokrate-v-polne-s-erikem-sedlackem-a-pavlem-kamasem-po-stopach-anezky-hruzove/> [15. 7. 2020].

ČTK (2016): *Bartoš i Zemánek u soudu odmítli obvinění z antisemitismu*. In: Blesk.cz, <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-live-krimi/424918/bartos-i-zemanek-u-soudu-odmitli-obvineni-z-antisemitismu.html> [22. 4. 2020].

ČTK (2017): Podmínka pro Bartoše za antisemitský text platí, rozhodl soud. Bartoš kauzu označuje za politický proces. In: *iHned.cz,* <https://domaci.ihned.cz/c1-65649510-podminka-pro-bartose-za-antisemitsky-text-plati-rozhodl-soud-bartos-kauzu-oznacuje-za-politicky-proces> [20. 7. 2020].

ČTK (2018): Ústavní soud odmítl stížnost extremisty Bartoše odsouzeného za protižidovský nápis. In: *Aktuálně.cz,* <https://zpravy.aktualne.cz/-domaci/extremista-bartos-neuspel-se-stiznosti-za-protizidovsky-napi/r~e76f4662029f11e9a09cac1f6b220ee8/> [10. 7. 2020].

ČTK (2018a): *Antisemita Adam B. Bartoš dostal za protižidovské texty dvouletou podmínku*. In: Seznamzpravy.cz. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/antisemita-adam-b-bartos-dostal-za-protizidovske-texty-dvouletou-podminku-42088> [16. 7. 2020].

ČTK (2019): Trest pro Bartoše za protižidovské texty platí, jeho dovolání Nejvyšší soud odmítl. In: *Aktuálně.cz,*

<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/trest-pro-bartose-za-protizidovske-texty-plati/r~be1ad758b8fd11e9a305ac1f6b220ee8/> [13. 7. 2020].

ČTK (2020): Podmínka za protižidovské texty platí. Ústavní soud odmítl stížnost Bartoše. In: *Lidovky.cz*, <https://www.lidovky.cz/domov/za-protizidovske-texty-potvrdil-us-podminku-bartose-justice-se-radne-neseznamila-s-obsahem-tvrdi.A200604_100355_ln_domov_ele> [8. 7. 2020].

DENIK.CZ (2015): Trestní oznámení: vzkaz na místě vraždy upozorňoval na řešení židovské otázky. In: *Denik.cz*. <www.denik.cz/jihomoravsky-kraj/trestni-oznameni-vzkaz-na-miste-vrazdy-upozornoval-na-reseni-zidovske-otazky-20150418-vscg.html> [11. 7. 2020].

ECHO24.CZ (2015): *‚Židovská otázka dosud nevyřešena.' Antisemita u hrobu Hrůzové.* <https://echo24.cz/a/wmHyL/zidovska-otazka-dosud-nevyresena-antisemita-u-hrobu-hruzove> [16. 7. 2020].

FEDERACE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ V ČR (2018): *Zpráva o projevech antisemitismu v České republice v letech 2016 a 2017*. <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/Zpr%c3%a1va-o-projevech-antisemitismu-v-%c4%8cesk%c3%a9-republice-v-letech-2016-a-2017.pdf> [18. 7. 2020].

FEDERACE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ V ČR (2019): *Výroční zpráva o projevech antisemitismu v České republice za rok 2018.* <https://www.fzo.cz/wpcontent/uploads/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va-F%C5%BDO-o-projevech-antisemitismu-2018.pdf> [20. 7. 2020].

HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině.* Praha: Karolinum.

CHARVÁT, J. (2007): *Současný politický extremismus a radikalismus.* Praha: Portál.

CHEJNOVÁ, P. (2010): *Didaktické transformace pragmalingvistických témat*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

iROZHLAS.CZ (2019): Případů antisemitismu je v Česku nejvíc v historii, většinou se projevuje na sociálních sítích. In: *iRozhlas.cz.* <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/antisemitismus-zide-socialni-site_1908301301_jak> [19. 7. 2020].

JÍLEK, V. (2015): *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství* [CD-ROM]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

KLAPETEK, M. (2008): *Komunikace, argumentace, rétorika.* Praha: Grada.

KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (ed.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 13-39.

KRAUS, J. (2010): *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.

LIDOVKY.CZ (2019): Odsouzený antisemita Bartoš brojí proti svému trestu, o zásah žádá Nejvyšší soud. In: *Lidovky.cz.* <https://www.lidovky.cz/domov/xenofob-antisemita-a-neonacista-bartos-broji-proti-svemu-trestu-o-zasah-zada-nejvyssi-soud.A190104_101714_ln_domov_jho> [12. 7. 2020].

LOTKO, E. (2004): *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

MV ČR (2019): *Zpráva o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018.* <https://www.mvcr.cz/-soubor/zprava-o-projevech-extremismu-a-predsudecne-nenavisti-na-uzemi-ceske-republiky-v-roce-2018.aspx> [26. 5. 2020].

MV ČR (2019a): *Antisemitismus a jeho definice.* <https://www.mvcr.cz/-cthh/clanek/antisemitismus-a-jeho-definice.aspx> [26. 5. 2020].

NARODNIDEMOKRACIE.CZ (2015): *Prohlášení předsednictva ND k takzvané židovské otázce a antisemitismu.* <https://narodnidemokracie.cz/prohlaseni-predsednictva-nd-k-takzvane-zidovske-otazce-a-antisemitismu/> [19. 7. 2020].

NOVINKY.CZ (2014): ČT odmítla odvysílat volební spot strany Ne Bruselu. In: *Novinky.cz.* <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/ct-odmitla-odvysilat-volebni-spot-strany-ne-bruselu-227581> [26. 5. 2020].

NOVINKY.CZ (2016): Soud potvrdil Bartošovi podmínku za protižidovský text. In: *Novinky.cz.* <https://www.novinky.cz/krimi/clanek/soud-potvrdil-bartosovi-podminku-za-protizidovsky-text-40012219> [26. 5. 2020].

OLIVA, K. (2017): Kvantifikátor. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/KVANTIFIKÁTOR

OBČASNIK.EU (2015): *Hrob Anežky Hrůzové bez cedulky antisemity Adama B. Bartoše*, <https://www.obcasnik.eu/hrob-anezky-hruzove-bez-cedulky-antisemity-adama-b-bartose/> [4. 7. 2020].

PECINA.CZ (2016): *Rozsudek_OS-JI_20.10.2016,* <https://www.pecina.cz/files/Rozsudek_OS-JI_20.10.2016-an.pdf> [7. 7. 2020].

PROKOPOVÁ, K. (2014): *Propaganda a persvaze*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2014): *Pragmatika. Studijní příručka*. Praha: Karolinum.

SMOLÍK, J. (2018): Populismus je… In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 101-116.
SMOLÍK, J. (2019): Politická propaganda jako specifický styl komunikace. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 175-186.
SZYMANEK, K. (2003): *Umění argumentace: terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého.
ŠAMALOVÁ, M. (2005): Argumentační diskurz. In: MACHOVÁ, S. a kol. *Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a SOŠ*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
ŠVANDOVÁ, B. (1999): Chybné argumenty. In: JELÍNEK, M. a kol. *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykova univerzita, s. 135-184.
TARANT, Z. a kol. (2017): *Na počátku bylo slovo...: verbální projevy antisemitismu v moderním českém diskurzu.* Plzeň: Západočeská univerzita.
TRAMPOTA, T. (2006): *Zpravodajství*. Praha: Portál.
TYDLITÁTOVÁ, V. (2013): *E-antisemitismus: projevy antisemitismu na českém internetu po roce 1989*. Plzeň: FF Západočeské univerzity.
UDÁLOSTI V REGIONECH (2015): *Případ Anežky Hrůzové z Polné se snaží zneužít ultrapravice*. In: Česká televize, ČT24, 10. 4. 2015. 18:00. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10118379000-udalosti-v-regionech-praha/215411000140410-udalosti-v-regionech/video/399051> [22. 4. 2020].
VRZGULOVÁ, M. a kol. (2016): *Podoby antisemitismu v Čechách a na Slovensku ve 20. a 21. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
ŽIDOVSKÝ TISKOVÝ A INFORMAČNÍ SERVIS (2016): *Vývoj kauzy Bartoš a Zemánek: Za podněcování nenávisti k Židům jim hrozí až tři roky*, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15213-2018-INIT/cs/pdf> [22. 4. 2020].

Kontakt:

Mgr. Eva Niklesová, Ph.D.

Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha

Department of Media Studies
Metropolitan University Prague

Email Address: eva.niklesova@mup.cz

Jazyková politika a nacionalizmus

Terézia Ondrušová

Abstract

Language Policy and Nationalism. *By expressing something in a language means that we subscribe to the value system that the language represents. The choice of language has some informative value about us. The local, colloquial form of a particular language expresses that the speaker belongs somewhere. It is connected with the problem of national identity this paper deals with in the next part. The example of language policies in Turkey and Norway show us that the language policy can be an instrument of nationalism.*

Keywords: language, language policy, national identity, nationalism.
Kľúčové slová: jazyk, jazyková politika, národná identita, nacionalizmus.

Úvod

Hlavným cieľom príspevku je analýza vzťahu jazykovej politiky a nacionalizmu. Vychádza z predpokladu, že nacionalizmus často využíva jazykovú politiku ako svoj nástroj. Jazyk je totiž súčasťou národnej identity, čoho dôkazom sú aj rôzne konflikty o charakter štátneho jazyka v období vzniku Slovenskej republiky. Na analýzu tohto vzťahu využijem metódu komparácie. Na príklade jazykových politík Turecka a Nórska sa v príspevku snažíme dokázať, že jazyková politika zohráva v zahraničnej politike štátu dôležitú úlohu. Nacionalizmus úzko súvisí s národnou identitou, preto sa príspevok v prvej časti zaoberá jej charakteristikou.

Hodnotový systém

Tým, že niečo vyjadríme v nejakom jazyku znamená, že sa hlásime k hodnotovému systému, ktorý daný jazyk reprezentuje. Výber jazyka má o nás určitú výpovednú hodnotu. Miestna, hovorová forma určitého jazyka vyjadruje to, že hovoriaci niekam patrí (Calvet, 1998). Je teda znakom sociálneho alebo geografického umiestnenia. Medzi hovorovou a všeobecnou, bezpríznakovou formou jazyka vzniká konflikt, ktorý môže

viesť až k zániku jednej z týchto foriem. Väčšina ľudí sa totiž snaží zbaviť hovorovej formy a prispôsobiť sa všeobecne uznávanej norme, ide totiž o takú formu jazyka, ktorá má moc. Všeobecná, bezpríznaková forma je vnímaná ako neutrálna forma jazyka, ku ktorej sa približujú hovorové formy.

Národná identita

Phillipson rozlišuje národnú identitu, ktorú jednotlivec získava ako príslušník určitého štátu, duálnu identitu v prípade, že príslušník daného štátu patrí k niektorej národnostnej menšine, alebo je v danej krajine imigrantom (Phillipson 2006). Odmieta sa „ideológia" monolingvalizmu, ktorá v povedomí ľudí vytvára spojenie jazyk – národ – krajina, čiže identitu. Ide o identitu, ktorú ľuďom sprostredkúva štát. Je to predstava, podľa ktorej má každý jazyk svoj presný názov a každý občan daného štátu rozpráva jedným takým jazykom. Jednojazyčnosť je tak charakteristickou črtou obyvateľstva určitého štátu (Blommaert 2006). Dnešná spoločnosť považuje veľké jazyky za „kolesá modernosti" a malé za „nosičov identity" (May 2006).

Znakom kritického prístupu k jazykovej politike jazykový kolonializmus, kedy je identita „kolonializovaná" po strete s trhovým mechanizmom a kapitalistickou spoločnosťou. Následkom tohto stretnutia dochádza k strate kultúry a identity (Tollefson 2006). Blommaert ponúka inú predstavu identity – chápe ju ako škálu rôznych identít a odlišuje ju od „národnej identity", ktorú jednotlivcovi prisudzuje štát (Blommaert 2006). Otázkou zostáva, do akej miery sa príslušníci menšiny štátu a imigranti majú kultúrne a jazykovo prispôsobiť, alebo či majú právo na prejavy vlastnej kultúry a vlastného jazyka.

Jazyková politika a nacionalizmus

S národnou identitou úzko súvisí nacionalizmus. Viacjazyčnosť je obhajovaná argumentom, že monolingvalizmus je nesprávne vnímaný ako fakt a nie ako ideológia a naopak, fakty podporujúce viacjazyčnosť spoločnosť odmieta (Blommaert 2006). Táto ideológia má podľa neho niekoľko následkov:

Ovplyvňuje jazykovú politiku, školstvo, a tým celkový verejný život. Jazyková politika je vždy založená na určitej ideológii, predstavách, ako by mala vyzerať jazyková štruktúra v danom štáte alebo oblasti a aká forma

jazyka by sa mala používať. Často sa aj za deklarovanou viacjazyčnosťou skrýva nacionalisticky orientovaná jazyková politika.

Podľa mnohých autorov je jazyková rôznorodosť fakt, ktorý je potrebné rešpektovať, a nie problém. Naopak, nerešpektovanie jazykovej rôznorodosti sa chápe ako porušovanie základných ľudských práv a takýto prístup označuje jazykovou genocídou, keďže následkom môže byť jazyková, kultúrna, ak nie mentálna ujma, a to najmä u detí (Skutnabb-Kangas 2006).

Na zmiešaných manželstvách a na rodinách imigrantov sa odrážajú problémy celej spoločnosti. Rodina odzrkadľuje jazykový konflikt, ktorý ju obklopuje. Na príklade krajín s koloniálnou minulosťou sa dá vidieť, že vojna jazykov je len jedným z aspektov inej vojny. Po oslobodení sa z cudzej nadvlády opäť smerujú k monolingvalizmu – v prípade Indie sa dá podľa neho pozorovať presadzovanie hindčiny, hoci z praktických dôvodov sa používa aj angličtina, v Číne sa presadzuje jazyk Putonghua. Tieto snahy vedú k potvrdeniu rozdielu medzi štátom a národom a rozdielu medzi oficiálnym jazykom a národnými jazykmi (Calvet 1998).

Tak napríklad jazyková revolúcia v Turecku bola len dôsledkom politických zmien. V roku 1923 bol Mustafa Kemal zvolený za prezidenta. Jeho politika bola zameraná svetsky a protiotomansky, s cieľom modernizovať krajinu. V tom čase sa v Turecku používala arabská abeceda a turecký jazyk obsahoval veľa výpožičiek z arabčiny a perzštiny, čím bol nezrozumiteľný pre veľkú časť obyvateľstva. V rámci „jazykovej reformy" sa v roku 1928 začala používať latinka, následne bolo potlačené vyučovanie arabčiny a perzštiny, presadilo sa čítanie Koránu v turečtine a nie v arabčine. Išlo vtedy predovšetkým o boj proti islamskej tradícii (Calvet, 1998).

Moderné Turecko Mustafu Kemala

Po páde Osmanskej ríše v roku 1918 bol Mustafa Kemal rýchlo konfrontovaný s vojenskými konfliktmi. Po svojom zvolení do funkcie prezidenta republiky v roku 1923 prešiel politikou modernizácie a sekularizácie tureckého štátu. Kemalistická forma moci našla svoje právne vyjadrenie v ústave z 20. apríla 1924. Podľa článku 2 tejto ústavy bolo Turecko považované za „republikánske, nacionalistické, ľudové, intervencionistické, sekulárne a revolučné". Tieto charakteristiky určovali ideologický obsah Republikánskej ľudovej strany, ktorá bola podľa Mustafa Kemala ako jediná strana tolerovaná. Éru ríš založených na náboženskom základe považoval za ukončenú a zároveň odmietol ideologickú nadvládu

islamu nad svojou krajinou; v skutočnosti odmietol islam v politickom riadení štátu. Turecko sa stalo prvým „sekulárnym moslimským štátom“. Na tento účel bolo potrebné opustiť pojem multietnickej moslimskej ríše v prospech v podstate tureckého a sekulárneho nacionalizmu.

Kemalistická historiografia interpretovala Osmanskú ríšu ako „arabsko-islamskú nadvládu“, z ktorej mali byť Turci „oslobodení“ vďaka politickému zásahu Mustafu Kemala. Ten sa domnieval, že reorganizácia tureckého štátu musí prejsť radikálnou jazykovou zmenou, to znamená podporou nového tureckého jazyka. Nový turecký štát bol tiež založený na svetskej túžbe modernizovať a západizovať spoločnosť, spoliehajúc sa na prudký nacionalizmus, ktorý zaistil súdržnosť tureckej spoločnosti (Haig, 1996).

Čo sa týka jazyka, cieľom bolo prispôsobiť arabskú abecedu bežnému jazyku Turkov pridaním niektorých výrazných znakov pre samohlásky. Málo Turkov sa však odvážilo verejne tvrdiť, že by sa malo upustiť od arabskej abecedy. V skutočnosti nejde o dominantnú ideológiu puristickej školy (Tasfiyeciler), ale o ideu „Turkistov“ (Türkgüler) zoskupených za Ziya Gökalp (1876-1924), ktorí mali v úmysle udržať arabské a perzské slová dobre integrované do bežnej slovnej zásoby spoločného jazyka.

Aj keď bola opozícia voči latinizácii abecedy dôležitá, prijatie latinskej abecedy Azerbajdžanom 22. júla 1922 ešte viac oživilo vojnu v písaní. Stúpenci latinizácie v Turecku sa stali oveľa početnejšími ako predtým. Písmo, ktoré sa malo prijať, sa však muselo vybrať pre jeho schopnosť prekladať zvuky hovoreného jazyka; niet pochýb o jednoduchom prepise osmanského písma. Inými slovami, nové hláskovanie (imlâ) muselo byť fonetické, to znamená, že slová sa mali písať tak, ako boli vyslovované. V roku 1928 Mustafa Kemal vytvoril „lingvistickú komisiu“, ktorej úlohou bolo vyvinúť tureckú abecedu prispôsobenú latinskej abecede a „očistiť“ slovnú zásobu. Tvrdil, že nezávislý štát by mal mať svoj národný jazyk.

1. novembra 1928 Ankarské národné zhromaždenie prijalo zákon o novej abecede založený na latinskej abecede (vyvinutý rakúskymi lingvistami) v súlade s pravidlami nemeckej fonetiky s doplnením písmen [ç] (spoluhláska tch), [ğ] (predĺženie predchádzajúcej samohlásky: yoğurt = [yo: ourt]), [ö] a [ü]. Turecká abeceda pozostáva z 29 písmen: 21 spoluhlások a 8 samohlások. Písmená -x a -q v turečtine neexistujú. Zámerom nového pravopisu bolo, aby bolo čisto fonetické, čo znamená, že písmeno musí vždy zodpovedať zvuku. V dôsledku toho je rozdiel medzi písaným a hovoreným jazykom v turečtine minimálny, písaný jazyk odráža hovorený jazyk. Nakoniec, v porovnaní s jazykmi ako francúzština alebo angličtina, je turecko-latinská abeceda uznávaná ako jedna z najdokonalejších v súčasných písacích systémoch (Lionel 2020).

Následne po tureckých stopách nasledovali ďalšie národy. V Azerbajdžane bol dokonca v roku 1926 v Baku vytvorený ústredný výbor s cieľom zjednotiť rôzne abecedy týchto národov založené na latinčine. Nová „zjednotená abeceda“ bola navrhnutá a prijatá Azerbajdžanom, Uzbekistanom a Turkménskom v priebehu desaťročia.

Jazyková reforma v Nórsku

V polovici 16. storočia dochádza v Nórsku v dôsledku reformácie nariadenej dánskym kráľom v rámci únie, ktorá existuje od roku 1380 s Dánskom, veľký rozdiel medzi písaným a hovoreným jazykom. Ako písaný jazyk nahradila tradičný rodný nórsky jazyk dánčina, pričom hovorený jazyk ľudí sa roztrieštil na početné dialekty (Haugen 1966).

Okolo roku 1800 sa vytvorila elitná nórčina, ktorej základom sa z lexikálneho a morfologického hľadiska stala dánčina, výslovnosť však bola nórska. Týmto jazykom však hovorili len 3–4 percentá z celkovej populácie. Rozpad únie s Dánskom a vstup Nórska do voľnejšej únie so Švédskom malo za následok vznik štátu v roku 1814, spisovným jazykom však prakticky zostala dánčina, ktorá sa volala "dansk-norsk". V roku 1853 vytvoril Ivar Aasens na základe porovnania viacerých nárečí landsmal, ktorý sa stal rovnocenným jazykom s dánčinou. Knud Knudsen vytvára na základe ponórčenia dánčiny riksmal. Na nórsku výslovnosť sa aplikoval nový ortografický systém, aby sa odlíšila od dánskej. Od roku 1929 sa pre riksmal používa pomenovanie bokmal (knižný jazyk), ktorý od súčasnej dánčiny odlišuje najmä výslovnosť a nynorsk (nová nórčina), ktorá je reformovaným landsmalom. V priebehu 20. storočia bolo uskutočnených sedem jazykových reforiem. Posledná ôsma reforma vstúpila do platnosti 1. júla 2005 (Askedal 2007).

Bokmal a nynorsk sú rovnocennými jazykmi. Obidve varianty však majú veľa dialektov. Pre väčšinu Nórov je bokmal materinským jazykom, ale keďže 10 až 15 percent obyvateľstva uvádza ako svoj materinský jazyk nynorsk, oficiálne dokumenty, skúšky atď. sú povinne dvojjazyčné. Z geografického hľadiska sa používa nynorsk najmä na západe Nórska. Nie je však dialektom, ale druhým variantom úradného jazyka.

Záver

Na príklade Turecka a Nórska sa dá poukázať na úzky vzťah medzi nacionalizmom a jazykovou politikou – posilnenie jazyka je väčšinou nástrojom posilnenia štátu. Ustanovenie nórčiny malo za cieľ dostať sa spod nadvlády Dánska, v prípade Turecka išlo o dištancovanie sa od Otomanskej ríše. Treba zdôrazniť, že jazyková situácia v Turecku sa do rovnakej miery ako v Nórsku za 150 rokov zmenila v Turecku len za 15 rokov. V Nórsku boli totiž použité demokratické prostriedky, v Turecku autoritatívna moc. V obidvoch prípadoch však bola podstatná myšlienka, že štát, národ a jazyk sú to isté. Môžeme preto konštatovať, že nacionalizmus často využíva jazykovú politiku ako svoj nástroj.

Literatúra

ASKEDAL, J. O. (2007): *Ideologische Kontroversen in der norwegischen Sprachentwicklung seit 1800,* <https://www.ni.hu-berlin.de/de/-konf/henriksteffens/archiv-hsv/ss08/askedal_kontroversen.pdf> [12. 8. 2020].

BLOMMAERT, J. (2006): Language Policy and National Identity. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 238-254.

CALVET, L. J. (1998): *Language Wars and Linguistic Politics.* Oxford: Oxford University Press.

LIONEL, J. (2020): *Turquie. Histoire sociolinguistique de l'Empire ottoman et de la Turquie modern,* <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/-asie/turquie_2HISt.htm> [10. 8. 2020].

HAIG, G. (1996): Sprachkontakt und Sprachpurismus am Beispiel der türkisch-osmanischen Sprache. In: *Rostocker Beiträge zur Sprachwissenschaft 2*. Rostock: Philosophische Fakultät, s. 59-89.

HAUGEN, E. (1966): *Language Conflict and Language Planning. The case of modern Norwegian.* Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

MAY, S. (2006): Language Policy and Minority Rights. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 255-272.

PHILLIPSON, R. (2006): *Why more action on language policy is urgently needed – in the unfree European linguistic market.* Rukopis prednášky

z Plenárneho zasadnutia Národného konventu o EÚ z 12. júna 2006 v Bratislave, s. 2.
SKUTTNAB-KANGAS, T. (2006): Language Policy and Linguistic Human Rights. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 273-291.
TOLLEFSON, J. W. (2006): Critical Theory in Language Policy. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 42-59.

Kontakt:

Ing. Mgr. Terézia Ondrušová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Studies
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: terezia.ondrusova@euba.sk

The Concept of Metaphor in Political Speeches (Metaphors in the Electoral Speeches of Donald Trump and Joe Biden in the 2020 Presidential Elections)

Žaneta Pavlíková

Abstract

Figurative language in political speeches is an integral part of them. They are used to revive speeches and also to attract the attention of the general public. In the article we point out one such means of language, metaphor. We deal with the concept of conceptual metaphor and metaphor and the difference between these two phenomena. At the end of this article we offer a list of specific metaphors excerpted from the electoral speeches of two presidential candidates.

Keywords: political discourse, political speech, electoral speech, metaphor, conceptual metaphor.

Introduction

Language is very often seen as the most ancient persuasion device. Properly chosen language is able to influence the preconceptions, views, ambitions and fears of the public, causing people to accept false statements as true ones or support policies conflicting with their interests.

When we think of language used in politics and political speeches, we think of it mainly as prepared, accompanied, controlled, influenced, guided, justified, evaluated or criticised language (Shäffner, 1996). As Štefančík (2016) states, language and politics have always been closely linked. Language is sometimes considered a more important tool of power than any other. In relation to politics, language is not only understood as a tool of political communication, but enters as an object of politics. Several linguistic means appear in the language of politics, and metaphors are often used. Metaphors help to understand the abstract world of politics (Štefančík 2020), and metaphors are the object of my consideration.

In times of presidential (or parliamentary) elections, the language in politics is used to mobilize the constituents, to persuade the undecided and to attack political opponents. Through the language, political contents are pre-

sented, individual political figures are introduced, messages are expressed and the arguments of rivals are questioned. The electoral speeches of presidential candidates are the most concise examples of this kind of language. In order to achieve the set goals, the presidential candidate will always carefully weigh their words in their speech, and vivify them by using different language skills and strategies. Among them different means of figurative language, such as metaphors, appear widely.

In the article, we concentrate on the concept of metaphor used in the electoral speeches of the two presidential candidates in the 2020 presidential elections in the USA. Ten random speeches were chosen (5 by each candidate) in which we monitored the occurrence and frequency of metaphorical linguistic expressions.

Political electoral speeches

Charteris-Black (2018) talks about political speeches as "an orderly sequence of words deliverd by an individual to a physically present audience assembled for a specific social purpose" (Charteris-Black 2018: xii). Political speeches also address a wider, remote audience via a range of communication media. Furthermore, he defines a political speech as a coherent stream of spoken language that is usually prepared for delivery by a speaker to an audience for specific purpose on a political occasion. Broadly speaking there are two main classes of political speech: the first is concerned with the making of political decisions, and the second, with establishing shared values.

Electoral speeches, whether presidential or any other, have to be persuasive and convey a clear relevant message across the public. The candidates have to convince the public that they are the right person to vote for. A persuasive and high quality electoral speech should present the ability to make changes for the better, repeat key themes and use repetitive phrases. Linguists and specialists writing electoral speeches for their presidential candidates often stress the importance of taking inspiration from the best politicians and public speakers. They also stress the appropriate use of language and different figures of speech. Figurative language and figures of speech are used to be more persuasive and impactful. Figures of speech such as metaphors or personifications go beyond the literal meaning of the words to give the audience new insights (Pavlíková 2018).

The concept of metaphor

Metaphor as a means of figurative language has been present in all kinds of, not only, political speeches and discourses. According to Merriam-Webster dictionary (2020) a metaphor is "a figure of speech in which a word or phrase literally denoting one kind of objct or idea is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them." It draws a comparison between two terms, without using the words "as" or "like". Comparing two things or terms which are from "different classes of experience" creates a new understanding through specific use of langauge (Burkholder, Henry 2009: 98). One of the two terms, called the *tenor*, is relevant to the topic under discussion. The other term, called the *vehicle*, is of a different class of experience from that topic. When these two terms are combined by a speaker forming a metaphor, the hearer is urged to understand one concept in terms of the other concept (Burkholder, Henry 2009).

Similarly Beard (2000) talks about metaphor refering to when a word or a phrase is used which establishes a comparison between one idea and another. For example, when a politician is said to "*take flak*" from an opponent, politics is being compared to warfare, with the politician metaphorically being shot at. On the other hand, it may be the politician who is "on the offensive, targeting" his opponents by "launching an attack" on their policies (Beard, 2000: 19)

According Lakoff and Johnson (1981) for most people metaphor is a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish. Moreover, it is viewed as characteristic of language alone. On the contrary, these two authors have found that metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but also in action and thought. Lakoff and Johnson claim that the ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature (Lakoff, Johnson 1981: 3).

The concept ARGUMENT and the conceptual metaphor ARGUMENT IS WAR can be depicted to give some idea of what it means for a concept to structure an everyday activity. The conceptual metaphor ARGUMENT IS WAR is reflected in everyday language by a wide range of statements:

- His criticisms were *right on target*.
- I´ve never *won* an argument with him.
- If you use that *strategy,* he´ll *wipe you out.*
- He *shot down* all of my arguments.

In these examples we can see, that we do not just *talk* about arguments in terms of war as such. We can win or lose an argument, we see the person we are arguing with as an opponent, we attack the position of the other per-

son, or we plan and use a certain strategy. Many things we actually *do* when arguing with someone are partially structured by the concept of war.

Kövecses (2010) defines metaphor from a cognitive linguistic view. According to him, metaphor is defined as "understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain" (Kövecses, 2010: 4). Examples of this include when we talk about life in terms of a journey, ideas in terms of food, social organizations in terms of plats and many others. A convenient way of capturing this view of metaphor is: *conceptual domain a is conceptual domain b*, which is what we call a conceptual metaphor. A conceptual metaphor thus consists of two conceptual domains, where one domain is understood in terms of another. It is any coherent organization of experience.

Hereby we offer some examples Kövecses (2010) uses in his book. We use capital letters for the statement of conceptual metaphors and italics for metaphorical linguistic expressions:

AN ARGUMENT IS WAR
Your claims are *indefensible.*
He *attacked every weak point* in my argument.
I *demolished* his argument.
You disagree? Okay *shoot!*
He *shot down* all of my arguments.

LOVE IS A JOURNEY
Look *how far we´ve come.*
We´re at a *crossroads.*
We´ll just have to *go our separate ways.*
We can´t *turn back* now.
This relationship is a *dead-end-street*.
We´re just *spinning our wheels.*

THEORIES ARE BUILDINGS
Is that the *foundation* of your theory?
The theory needs more *support.*
We need to *construct a strong* argument for that.
The theory will *stand or fall* on the *strength* of that argument.

IDEAS ARE FOOD
All this paper has in it are *raw facts, half-baked ideas and warmed-over theories.*
I just can´t *swallow* that claim.

Let me *stew* over that for a while.
That´s *food* for thought (Kövecses 2010: 6-7)

These are only some examples of the possible linguistic expressions that can be employed when talking about the target domain.

Metaphors in political speeches

The use of metaphors is political discourse and political speeches have had a dubious reputation for some time. Musloff (2004) mentions Thomas Hobbes who in his work described the danger of metaphors "leading the human mind into intellectual and political confusion" (Musloff 2004: 1). However, recently in different linguistic, psychological and philosophical discussions, the relevance of metaphor for social and political conceptualization has been acknowledged. Moreover, Lakoff and Jonhson (1981) state that "metaphors play a central role in the construction of social and political reality" (Lakoff, Johnson 1981: 159).

Public speeches, in which candidates present their plans, visions for the future and try to persuade the audience to vote for them, dominate every election campaign. Metaphors encountered in political speeches facilitate human understanding of complex concepts by explaining them via bodily experiences and the physical senses. Metaphors in political speeches help to both direct and constrain the audience´s understanding (Pilyarchuk, Onysko 2018).

A survey on using metaphors by President Donald Trump in his speeches has been accomplished by Pilyarchuk and Onysko (2018). In this survey three speeches have been analysed; the acceptance speech, the victory speech and the inauguration speech. The authors found, that a total number of 345 metaphors were used in the analysed speeches. The authors offer a list of conceptual metaphors occurring in the speeches of president Trump, while grouping them according the conceptual domain of the metaphor used.

As 2020 is the year of presidential elections in the United States of America the electoral speeches of the presidential candidates (Donald Trump and Joe Biden) have been analysed for the sake of this article. There were 10 randomly chosen speeches (5 by each candidate). The main purpose of this survey was to identify conceptual metaphors and metaphorical linguistic expressions used by both presidential candidates. Following is a short list of the most common conceptual metaphors and metaphorical linguistic expressions excerpted from the electoral speeches of both presidential candidates:

ECONOMY IS A BULDING
“Last week I shared the outlines in my plan *to build back better, to build an economy* of the future”
“This is our moment to imagine and *build a new American economy* for our families”
“We *built the strongest and most prosperous economy* in the history of the world”
“Before the plague, we had the greatest economy in history. …… And now we´re *building it back up* very rapidly.”

POLITICS IS WAR
“…it seems like our war time president *surrendered, waved the white flag* and *left the battlefield*.”
“Bobby, you´re also *fighting hard* to make sure that this Trump administration can´t ignore …….”

ELECTIONS ARE WAR
“I put it out today strongly, we´re going to go and *give New York a real shot*”
“And that´s why *we are fighting* for the integrity of our elections.”

COUNTRY IS A PERSON
“She ´s experiencd, she´s proven fighter *for the backbone of this country.”*
“……including Florida, *which saw* more than 15.000 new cases in a single day.”
“*California was saying*.”
“How badly you were being *treated by other countries*”

COUNTRY IS A PLANT
“They hate our values and they hate everything we prize as Americans, and we´re right, because our country *didn´t grow great* with them.”

COUNTRY IS A BUILDING
“But as we fight to *restore, renew and rebuild our country*...”
“Wall Street and the CEO´s *didn´t build this country*”

NATION IS A PERSON
“We are going *to be stronger* than ever before, and going to be soon.”

NATION IS A BUILDING
“We will *rebuild our nation*”

NATION IS A THIEF
"You watched as politicians let *foreign nations steal our jobs*."

FLAG IS A PLANT
"And the United Staes will be the first nation *to plant our beautiful American flag* on planet Mars."

VIRUS IS WAR
"The virus from the distant land, that spread the globe, and *invaded our shores*…"

VIRUS IS A PERSON
"So before *the plague came in,* we had the best of everything."
"Hey, we have *a virus coming*."
"… *but in the face of COVID-19*, we´re seeing an incredible American grit an spirit …"
"… the next virus *has begun to prepare* for it now."

IDEA IS A PERSON
"*We embrace the noble vision* of Reverend Martin Luther King jr."

FEELING IS A WILD ANIMAL
"It´s the same fierce and *untamed American spirit"*

CITY IS A PERSON
"Washington *stood idly* by"

ORGANIZATION IS A PERSON / COMPANIES ARE PEOPLE
"*Whirlpool begged* the Obama-Biden administration"
"I don´t want *companies moving*"

HEART IS A PERSON
"My heart *goes out* to each and every individual, who´ s suffering because of this virus."

Conclusion

Electoral political speeches are a significant kind of political discourse. Using the appropriate language and figures of speech the candidates are able to persuade the audience to vote for them and ensure them that they are the right choice for the people. Including metaphors in the electoral speech may spark the attention of the potential voters and gain valuable votes for the candidates.

As we can see from a brief survey conducted on a sample of ten randomly chosen electoral speeches, it is more than obvious that the presidential candidates use metaphorical linguistic expressions to mobilize their constituents, attack their opponents in a non-arrogant way, and use various figurative means to evaluate and criticize the current government and president. Both presidential candidates in the 2020 USA presidential elections, Donald Trump and Joe Biden, prefer to use metaphors when they are speaking about the economy, the country and the nation. Comparing both candidates we can assume, that the current president Donald Trump uses more figurative language in his speeches than his opponent Joe Biden.

The issue of conceptual metaphor in political speeches and discourse is a very relevant one and demands a further study and research. It is more than clear that in a cross-cultural research, there would be certain differences in the metaphors used in, either, electoral, or other types of political speeches.

Literatúra

BEARD, A. (2000): *The language in politics*. London: Routledge.

BURKHOLDER, T. R.; HENRY, D. (2009): Criticism of metaphor. In: KUYPERS, J.A. (ed.): *Rhetorical criticism: Perspectives in action*. Lanham: Lexington Books, pp. 97-114.

CHARTERIS-BLACK, J. (2018): *Analysing political speeches, rhetoric, discourse and metaphor*. London: Palgrave.

KÖVECSES, Z. (2010): *Metaphor: A practical introduction.* New York: Oxford University Press

LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1981): *Metaphor we live by.* Chicago: The University Press of Chicago

MERRIAM-WEBSTER (2020): Metaphor, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/metaphor> [12. 8. 2020].

MUSOLFF, A. (2004): *Metaphor and political discourse – Analogical reasoning in debates about Europe*. New York: Pilgrave Macmillan

PAVLÍKOVÁ, Ž. (2018): Figurative language in political discourse. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM.

PILYARCHUK, K.; ONYSKO, A. (2018): Conceptual Metaphors in Donald Trump's Political Speeches: Framing his Topics and (Self) Constructing his Persona. In: *Colloquium: New Philologies.* Vol. 3, No. 2.

SHÄFFNER, C. (1996): Editorial: Political speeches and discourse analysis, In: *Current issues in language and society,* Vol. 3, No. 3, pp 201 -204

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie,* Bratislava: EKONÓM.

ŠTEFANČÍK, R. (2020): Metafora vojny v jazyku politiky. In: *Lingua et Vita*, Vol. 9, No. 1, pp. 59-69.

Kontakt:

PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: zaneta.pavlikova@euba.sk

Jazyk ako súčasť procesu integrácie (na príklade Európskej únie a Ruskej federácie)

Jarmila Rusiňáková

Abstract

Language as Part of the Integration Process (An Example of the European Union and Russian Federation). *The presented article is based on the analysis of the language policy of two different political subjects - the European Union as an international organisation and the Russian Federation as a big multi-ethnic state and their practical application with the aim to define common characteristics as well as differences based on two substantial functions of language - the means of communication on one hand and manifestation of national (ethnic) identity on the other hand. The aim of the article is to analyse the impact of potential contradiction of the two characteristics aimed at unification of people forming certain social subjects, resp. its atomization (political. social, cultural) ending in the language discrimination or in an unwanted ethnic conflict. From this point of view the problem goes beyond linguistic issues and thus, it becomes part of the political life, and this way, it becomes the subject of other humanities.*

Keywords: integration, language policy, globalization, multilinguism, lingua franca, Russian language, nation.
Kľúčové slová: integrácia, jazyková politika, globalizácia, multilingvizmus, lingua franca, ruský jazyk, národ.

Úvod

Svetové jazykové spoločenstvo pozostáva z viac ako 7 tisíc jazykov, pričom jednojazyčné spoločenstvo v čistej forme už prakticky nikde vo svete neexistuje (istú výnimku tvorí Japonsko, Portugalsko a kórejské štáty). Téma jazyka (jazykov) je preto predmetom zvyšujúceho sa záujmu viacerých spoločensko-vedných disciplín - nielen lingvistiky, sociolingvistiky, etnolingvistiky, pedagogiky, sociológie, ale aj politickej vedy, a to primárne z pohľadu a v kontexte mocenských vzťahov, politickej komunikácie a tým aj medzinárodných vzťahov. Jazyk sa tak stáva objektom štúdia a výskumu ako súhrn jazykových faktorov politického procesu v jeho vnútropolitickom

i medzinárodnom kontexte. V prípade politickej vedy, vrátane vedy o medzinárodných vzťahoch ide navyše o skutočnosť, že jazyk je prostriedkom, pomocou ktorého sa vedie komunikácia v oblasti politiky, obchodu, vedy, obrany, v masmédiách. Musí sa preto stať objektom výskumu nielen na individuálnej, ale aj kolektívnej a univerzálnej úrovni.

Jazyk tvorí základ kultúry každého etnického spoločenstva a je univerzálnym prostriedkom komunikácie, zjednocujúci nielen štátotvorný národ ale aj všetky jemu civilizačne a kultúrne blízke skupiny obyvateľov. „Z jazyka sa môže vyvinúť centrálne postavený element určitého systému kultúry, keď prestáva byť iba nástrojom komunikácie a zmení sa na dominantný konštrukčný princíp sebadefinície a sebaprojekcie národného spoločenstva“ (Zágoršeková 2009: 12). Môže ľudí zbližovať, ale, na strane druhej, môže byť a aj je základnou príčinou etnických a následne aj ozbrojených konfliktov. A to najmä vtedy, keď sa stáva aj súčasťou formovania nadnárodnej (nadetnickej) identity ako osobitnej formy politickej identity, predpokladajúcej vnímanie a akceptovanie širšieho hodnotového rámca a princípov politického a kultúrneho systému štátneho alebo nadštátneho integračného zoskupenia, ktorá nevytláča ale, naopak, dopĺňa národnú identitu v prípade, kedy dochádza k nesúladu štátnych a jazykových hraníc. Takmer na celom svete dochádza vplyvom globalizácie a zvyšujúcej sa dynamike spoločenského a najmä hospodárskeho života k potrebe zosúladiť dva protichodné ale nevyhnutné procesy – homogenizáciu jazykového prostredia v snahe urýchliť a zjednodušiť komunikačné procesy na strane jednej a zachovať jazykovú a kultúrnu diverzitu (vrátane zachovania tzv. malých jazykov) ako súčasť identity spoločenstva na strane druhej. Jazyk ako zložitý sociálno-kultúrny a politický fenomén sa zároveň stal efektívnou súčasťou tzv. mäkkej sily v medzinárodných vzťahoch.

Aktuálnosť témy zvýrazňuje zvyšujúci sa význam lingvistického faktora vo svetovej politike. Viaceré udalosti na svetovej scéne a vo vzájomných vzťahoch medzi štátmi, v činnosti medzinárodných organizácií, v konfliktoch a ich riešeniach resp. ich rozšírení sú vo významnej miere ovplyvňované charakterom interjazykových vzťahov, procesmi zjednocovania, resp. rozdeľovania štátov a národov hovoriacich rovnakým, príp. veľmi podobným jazykom, ktorý je využívaný na vymedzenie nástrojov a mechanizmov jazykovej politiky realizovanej na globálnej, regionálnej alebo vnútroštátnej úrovni. Viaceré procesy prebiehajúce vo svetovom spoločenstve sú späté s napĺňaním idey multikulturalizmu, multilingvizmu, lingvogenocídy, narušaním lingvistickej rovnováhy spoločenských síl, národnými záujmami štátu v oblasti jazyka a jeho miesta vo svete a tiež prítomnosťou alebo absenciou lingvopolitického napätia v krajinách s lingvistickou diverzifikáciou.

V príspevku sa zaoberáme primárne pojmom jazyková politika a zasadzujeme ho do príslušného geografického celku, v ktorom hrá jazyk mimoriadnu úlohu z pohľadu politickej lingvistiky a výskumu medzinárodných vzťahov, teda regiónu, v rámci ktorého sa politické zoskupenie (zoskupenia) úspešne usilujú prostredníctvom jazyka ako politického nástroja posilniť svoje politické a ekonomické postavenie, integračné procesy a zároveň zachovať individuálne a skupinové práva členov týchto spoločenstiev. Pokúšame sa analyzovať úlohu jazyka v medzinárodno-politickom kontexte v procese integrácie a v tejto súvislosti aj preskúmať vzťahy jazyka a národnej a nadnárodnej identity v procese medzištátnej integrácie, analyzovať normatívno-právne základy postavenia jazykov v procese medzištátnej integrácie, identifikovať osobitosti rôznych jazykových modelov integrácie, posúdiť zákonitosti vzájomného ovplyvňovania jazykovej politiky a integračných procesov, identifikovať a skúmať základné sféry realizácie jazykovej politiky rozpracovanej a realizovanej v podmienkach integračného zoskupenia, analyzovať príčiny problémovosti jazykovej rôznorodosti a možnosti zavedenia jednotného „integračného" jazyka. Robíme tak na príklade dvoch rozdielnych integračných zoskupení, existencia ktorých je veľmi úzko spätá s jazykom – Európskej únie ako medzinárodnej organizácie sui generis a Ruskej federácie ako veľkého multietnického štátu. „V oboch prípadoch „ide o relatívne nové politické jednotky, ale s dodatočnou skúsenosťou svojich predchodcov pri budovaní základov jazykovej politiky založenej na posilnenie viacjazyčnosti (multilingvizmu)" (Smirnova 2019: 183). Pokúšame sa tak odpovedať na otázky, či je jazyk bariérou na ceste integrácie alebo faktorom, ktorý jej napomáha, aké miesto patrí jazykovému faktoru v zozname determinánt vnútroštátnej integrácie a medzištátnej integrácie, do akej miery sú objekty nášho výskumu - Európska únia a Ruská federácia - unikátnym jazykovým modelom integrácie. Opierame sa pritom s využitím komparatívnej metódy o texty oficiálnych dokumentov prijímaných relevantnými inštitúciami oboch subjektov, štatistické údaje i bibliografickú základňu z oboch strán vedeckého výskumu s vedomím širšej popularizácie situácie v jazykovom priestore Ruskej federácie (ďalej aj „RF"), menej frekventovanej matérii oproti jazykovému priestranstvu Európskej únie (ďalej aj „EÚ" resp. „únia"), ktorá je slovenskému čitateľovi prístupnejšia aj na základe početných publikačných výstupov viacerých slovenských autorov (napr. Barac (2015), Michelčíková (2013), Jasenská (2018), Lejsková (2015), Strelinger, (2011). Sme si vedomí istých prekážok výskumu v uvedenej oblasti, základom ktorých je, ako častokrát v spoločenských vedách, neujasnená pojmológia. V odbornej literatúre, ale aj v oficiálnych textoch nachádzame pojmy, ktorých obsah sa sémanticky líši len veľmi nepatrne, resp. naopak, a to najmä vo vzťahu k cudzojazyčnej li-

teratúre, pracujeme s pojmami, ktoré sú pre nás jazykové novotvary bez možnosti jednoslovného prekladu, resp. ekvivalentu (napr. ruské etnonymy russkije i rossijane, narod a nacija, národný a nacionaľny a pod.)

Porozumenie verzus identita

Globalizácia vytvorila nový jazykový poriadok, v ktorom členovia jazykových spoločenstiev využívajú jazyky na rôznych úrovniach: etnickej, miestnej, národnej, štátnej, nadštátnej, globálnej. Registrujeme zároveň skutočnosť, že ekonomická unifikácia ako najvýznamnejší prejav globalizácie stimuluje aj proces jazykovej unifikácie s preferenciou jazykov medzinárodnej komunikácie, t. j. tzv. svetových jazykov využívaných v rámci medzinárodných organizácií (anglický, francúzsky, čínsky, ruský, španielsky, arabský), a to aj z hľadiska minimalizácie nákladov na preklad medzi jednotlivými jazykmi sveta. Znamená to zároveň hrozbu zániku jazykov málopočetných spoločenstiev. Systém sa ako celok nachádza v chaotickom stave. Vzťahy medzi jazykmi možno podľa Marusenka (2016) zobraziť vo forme orbít, osami ktorých sú jazyky – sprostredkovatelia rôznych úrovní. V modernej dobe národných štátov osami orbít boli nadnárodné monarchistické jazyky – anglický, francúzsky, nemecký, ruský, turecký. Okolo nich obiehali národné jazyky. V prípade ruského jazyka nimi boli najmä jazyky, ktoré sa neskôr stali štátnymi jazykmi sovietskych zväzových republík. Dnes je osou svetového systému anglický jazyk (ako hypercentrický jazyk). Okolo neho sa otáčajú ostatné najpoužívanejšie jazyky, užívatelia ktorých pri štúdiu druhého jazyka si vyberajú buď anglický jazyk, resp. iný jazyk nadnárodnej úrovne. Tieto jazyky sú následne osami orbít, na ktorých je rozložených ďalších 100 – 200 jazykov. Globalizovaný svetový systém jazykov prezentovaný na základe gravitačnej teórie svedčí o existencii jazykového trhu, na ktorom niektoré jazyky majú vysokú hodnotu a niektoré sú devalvované. Najvýznamnejšie pozície patria jazykom – sprostredkovateľom, pričom toto postavenie majú vďaka sprostredkovateľskej funkcii, nie podľa počtu ich nositeľov. Vo vzťahu k jednotlivcovi vzniká podľa Calveta (2010) trojúrovňový model používania jazykov:

1. medzinárodný jazyk na vonkajšiu komunikáciu (najčastejšie anglický jazyk)
2. štátny jazyk, ktorý umožňuje účasť v politickom živote vlastnej krajiny
3. jazyk komunity, ktorým je buď forma štátneho jazyka alebo iný jazyk, ktorý nemá písomnú formu alebo má regionálny status.

Charakter a spôsob riešenia jazykových (výber jazyka) a lingvistických (výber jazykovej normy) problémov, tvoriacich súčasť jazykovej politiky, sú definované záujmami konkrétnych etnických spoločenstiev, politickými a ideologickými cieľmi v oblasti kultúry. Istý koncept **jazykovej politiky** existuje prakticky v každom politickom spoločenstve, osobitne v tých, na území ktorých žijú jazykové menšiny, čo sa až na ojedinelé výnimky týka prakticky všetkých štátov sveta. Zahŕňa súbor legislatívnych a organizačných opatrení prijímaných na makroúrovni politickým subjektom (primárne štátom, resp. medzinárodnou organizáciou, regionálnym celkom) s cieľom vymedziť jazykové normy (zachovať, zmeniť, nanovo vymedziť) umožňujúce príslušníkom takého zoskupenia (spoločenstva) navzájom komunikovať a tým vymedziť aj časť svojej identity (ako súčasť jazykovej kompetencie a štátnej príslušnosti). Na mikroúrovni sa súčasťou formulovania a realizácie jazykovej politiky stavajú aj iné subjekty: samotní občania, rôzne záujmové skupiny, mimovládne organizácie, média a pod. Obsahom a predmetom jazykovej politiky nie je iba sám jazyk, ale najmä vzťah jazyka a spoločnosti, spoločenské podmienky používania jazyka a systém ich osvojenia (systém vzdelávania). Aplikácia jednotlivých typov jazykových politík reflektuje predovšetkým status jazyka, pod ktorým vnímame právnu úpravu používania oficiálneho jazyka a jazyka vymedzených skupín obyvateľstva štátu, osobitne národnostných menšín. Konečným cieľom jazykovej politiky všetkých subjektov medzinárodných vzťahov je rozvoj multilingvistického spoločenstva založeného na princípoch vzájomného rešpektu a úcty a ochrany menšinových jazykov. Kľúčovými oblasťami jazykovej politiky v podmienkach integračného zoskupenia sú vzdelávanie a oficiálny jazykový režim v jednotlivých subjektoch integračného zoskupenia v oblastiach vzdelávania, vedy, ekonomiky, telekomunikácií a pod. Medzinárodné organizácie ako aktéri medzinárodných vzťahov hrajú navyše vo všeobecnosti významnú úlohu v oblasti ochrany ľudských práv, vrátane menšinových práv a aj keď často majú nimi prijímané závery odporúčací charakter, sú, spravidla na úrovni ich členských štátov akceptované.

Objektívna zložitosť realizácie jazykovej politiky je spätá s riešením základného protirečenia, ktoré funkcia jazyka obsahuje: jazyk je predovšetkým komunikačným prostriedkom a zároveň jedným z prejavov národnej identity. Potreba identity spočíva v snahe (uvedomelej či neuvedomelej) využívať v akejkoľvek komunikačnej situácii svoj materinský jazyk, prirodzene osvojený v prvých rokoch života. Ide v zásade o využívanie jazyka vlastného etnika. Aj keď politický subjekt neprijíma osobitné opatrenia, šírenie jazyka prebieha prostredníctvom vzdelávania či médií a nekontrolovane aj prostredníctvom ekonomických väzieb a trhu. Obe potreby sú uspokojené plnohodnotne iba v jednojazyčnej spoločnosti.

V období globalizácie dochádza k prevahe dvoj a viacjazyčnosti. Existuje mienka, že „dvojjazyčnosť je norma a jednojazyčnosť výnimka“ (Edwards 1994: 1). Jazyková politika je preto založená na dvoch nasledujúcich princípoch: buď primát osobnosti a občianskych práv pred záujmami štátu a národno-jazykového kolektívu, alebo primát kolektívnych a štátnych záujmov pred záujmami osobnosti a občana. Pre nositeľov štátneho jazyka sú obe potreby uspokojované automaticky, dvojjazyčnosť je u nich častejšie dobrovoľná. Jazyky národnostných menšín majú rôznu úroveň, najčastejšie sú definované ako regionálne jazyky, t. j. stabilné a kodifikované jazyky používané v rôznych oblastiach spoločenského života, ale sú teritoriálne limitované. Ich úloha je však podstatná ako súčasť celého komplexu problémov v prípade realizácie práva na sebaurčenie resp. nezávislosti a následného vzniku samostatnej štátnosti. To je aj prípad malých nových členských štátov Európskej únie či štátnych útvarov na postsovietskom území. Pevnosť a stabilnosť menšinového jazyka závisí od mnohých faktorov, predovšetkým od počtu nositeľov ich kultúrnej orientácie a jazykovej politiky štátu. Výsledkom môže byť ich podpora ale aj programové či plazivé vymieranie. Vo väčšine polyetnických štátov sveta je vymedzenie statusu etnických a jazykových menšín zakotvené v právnom poriadku daného štátu. Základným postulátom konkrétnych programov jazykovej politiky väčšiny polyetnických štátov je zmena alebo zachovanie tradíciou vytvoreného funkčného rozdelenia a rozloženia jazykov. Takáto politika je zameraná na výber štátneho resp. oficiálneho jazyka a tiež jazyka medzietnickej komunikácie. Priznanie a dodržiavanie princípu rovnoprávnosti etnosov zaručuje ochranu ich práv a jazykové ťažkosti majú byť prekonávané v procese konvergentného rozvoja polyetnického štátu. Základným problémom jazykovej politiky polyetnického štátu je aj naďalej výber (voľba) štátneho (oficiálneho) jazyka. Jeho výber ovplyvňuje viacero faktov: početnosť etnojazykových skupín, ich politické a ekonomické postavenie v danom štáte, úroveň rozvoja a vitality konkrétneho jazyka ako efektívneho prostriedku fungovania a obsluhy väčšiny sfér spoločenského života a pod.

Jazykovú otázku nemožno posudzovať iba z lingvistického hľadiska. Ide o významnú geopolitickú výzvu. Je zrejmé, že dôjde k prehodnoteniu postavenia jazykov jednotlivých štátov z toho pohľadu, že ochrana konkrétneho jazyka je zmysluplná a realizovateľná iba v rámci ochrany kultúrnej a jazykovej rôznorodosti. Najefektívnejším normatívno-inštitucionálnym spôsobom regulácie jazykových vzťahov v rámci integračných zoskupení sa javí ochrana jazykových práv jednotlivca v spojitosti s osobnou dvoj a viacjazyčnosťou, čo napomáha prekonaniu jazykovej bariéry, zbližovaniu národov a štátov zúčastnených na integrácii. Jazyková politika charakteri-

zovaná ako mnohonárodná v zmysle aktívnej podpory a využívania jazykov menšín v spoločnosti sa lepšie prispôsobuje k realizácii ustanovení o ľudských právach, dosiahnutiu sociálnej integrácie v multietnických spoločenstvách. Medzinárodné normy o ľudských právach späté s jazykovými právami predstavujú normatívny základ na realizáciu takej politiky. Za doteraz najefektívnejší a zároveň najdemokratickejší nástroj jazykovej politiky, pomáhajúci v riešení mnohých konfliktných situácií a smerovaní na formovanie jednotného spoločenstva so spoločnými cieľmi a morálnymi hodnotami v oblasti jazykových vzťahov sa považuje multilingvizmus (mnohojazyčnosť).

Multilingvizmus ako prejav jazykovej rôznorodosti v súčasných štátoch má historické korene. Príčinami vzniku multilingvistických spoločenstiev sú spravidla politické motívy (politický systém), sťahovanie občanov a migrácia, podpora svojbytnosti etnických menšín. V prípade nadštátnych zoskupení ide o dôsledok ekonomickej a politickej integrácie s primárnou potrebou ovládania viacerých jazykov ako dorozumievacích prostriedkov. V ostatnom období multilingvizmus významne vplýva na súčasný politický proces a jeho úloha v medzinárodných vzťahoch rastie.

Súčasná odborná literatúra ponúka viacero pohľadov a tým aj definícií pojmu viacjazyčnosť, ktorú vnímame najmä ako možnosť členov istého spoločenstva hovoriť stabilne viac ako jedným jazykom v každodennom živote, resp. ako schopnosť jednotlivca a skupiny používať viaceré jazyky v konkrétnej komunikačnej situácii (individuálny prejav multilingvizmu) a ako používanie viacerých (dvoch a viac) jazykov na území istého spoločenstva (kolektívny prejav multilingvizmu). Viacjazyčnosť je súčasťou multikulturalizmu ako dôsledku integračných procesov vymedzujúcich nielen jazykovú rôznorodosť a spôsobilosť, ale aj ako istý hodnotový prístup obsahujúci spôsob myslenia, kultúrne hodnoty, tradície, mentalitu civilizačnej skupiny. Kým individuálny prejav multilingvizmu je skôr dobrovoľný, umocňujúci prestíž jednotlivca, ale nie podmienku pre kariérny rast, kolektívny prejav je skôr vynútený s možným rozdielnym sociálnym statusom jednotlivca v skupine.

Jazyková politika Európskej únie

EÚ predstavuje unikátny jav aj z hľadiska jazykového priestoru – osobitne z pohľadu počtu používaných jazykov, ktoré zďaleka nepatria do jednej jazykovej skupiny. Multilingvizmus je charakteristickou črtou aj vo fungovaní EÚ, ktorý napomáha pri riešení konfliktných situácií, je smerovaný na formovanie jednotného spoločenstva s rôznymi cieľmi a spoločným hodno-

tovým rámcom. Politika multilingvizmu je v rámci EÚ považovaná za politickú prioritu, aj keď z hľadiska právnej regulácie nepatrí do kategórie výlučných resp. zdieľaných právomocí a zostáva aj naďalej v právnej jurisdikcii jednotlivých členských štátov. Z hľadiska rozdelenia pôsobnosti patrí jazyková politika do kompetencie jednotlivých členských štátov, európske inštitúcie však majú nepriamo na zosúlaďovanie záujmov v tejto oblasti istý vplyv. Aj pri absencii možnosti využívať právne nástroje unifikácie jazykových politík existujú isté tendencie formovania nadštátnej jazykovej politiky EÚ. Koncept multilingvizmu v prípade EÚ zahŕňa viaceré aspekty:

1. **EÚ je spoločenstvo ovládajúce na vymedzenom území viac ako jeden jazyk, ktoré majú oficiálny status.** Multilingvizmus je vnímaný ako významná charakteristika demokratického režimu politických subjektov. Je prostriedkom zabezpečujúcim interkultúrny dialóg a sociálnu jednotu spoločenstva žijúceho na vymedzenom teritóriu a zároveň garanciou a predpokladom na vybudovanie a zachovanie primeraného životného štandardu obyvateľov najmä z pohľadu ich zamestnanosti. Z tohto pohľadu koncept multilingvizmu chráni jazyky pred ich vymieraním. Ani dominantné postavenie a používanie anglického jazyka v členských štátoch EÚ nespochybňuje fakt, že národné jazyky sú vnímané ich nositeľmi ako samozrejmá a neprekonateľná hodnota. Toto vnímanie je súčasťou motta EÚ Jednotní v rozmanitosti, ktoré predpokladá v oblasti jazykovej politiky udržanie bohatého jazykového priestoru na európskom kontinente.

2. **Obyvatelia EÚ môžu využívať svoj materinský jazyk vo všetkých činnostiach a aktivitách únie.** V súčasnosti má EÚ 27 členských štátov, 24 oficiálnych resp. pracovných jazykov s tým, že každý členský štát EÚ zakotvuje vo svojich ústavách vlastné štátne jazyky, cca 60 regionálnych jazykov pôvodných etnických spoločenstiev a viac než 300 jazykov imigračných spoločenstiev. Niektoré členské štáty historicky vznikli ako multilingvistické štáty s tým, že štatút štátneho jazyka môžu mať a majú viaceré jazyky, vrátane jazykov národnostných menšín (napr. Španielsko, Belgicko). Najrozšírenejším štátnym jazykom je pre 18% obyvateľov nemecký jazyk. Jazyková politika EÚ je založená na akceptovaní práva každého občana hovoriť vo svojom materinskom jazyku a zákaze diskriminácie z dôvodu jazyka (čl. 21 a 22 Charty EÚ o základných právach). EÚ nikdy neprezentovala ako svoj cieľ zavedenie spoločného jazyka pre všetkých obyvateľov EÚ. Občania členských štátov EÚ môžu komunikovať s inštitúciami EÚ tiež v štátnom jazyku.

3. **Obyvatelia EÚ môžu a sú schopní hovoriť minimálne dvomi cudzími jazykmi pomimo materinského jazyka,** čo vytvára predpoklady pre to, aby európske spoločenstvo sa stalo dostupnejším a efektívnejším pri posilňovaní svojej politickej, ekonomickej a sociálnej jednoty. Cieľom

v rámci konceptu multilingvizmu v rámci EÚ je v zmysle záverov Barcelonského samitu z roku 2002 a tiež sociálneho samitu v Gőteborgu z roku 2017 dosiahnuť do roku 2025 stav, aby každý občan EÚ ovládal aspoň dva cudzie jazyky, z toho aspoň jeden aktívne. Výskumy Eurobarometra dokazujú, že občania EÚ sa veľmi pozitívne stavajú k multilingvizmu. 98 percent respondentov považuje ovládanie cudzích jazykov za významné pre budúcnosť ich detí a 88 percent aj pre nich samotných. 72 percent si myslí, že je potrebné študovať dva cudzie jazyky, 77 percent považuje výučbu cudzích jazykov v školách za prioritné predmety vzdelávania, pričom 67 percent z nich preferujú výučbu anglického jazyka. Zároveň viac ako 40 percent obyvateľov EÚ deklaruje, že neovláda žiadny cudzí jazyk. Angličtina je aj najpopulárnejším druhým jazykom v rámci EÚ (38 percent respondentov). (Europeans and their languages. Eurobarometer survey 2013).

Multilingvizmus rozširuje obraz národov sveta, ich kultúrny rozvoj a toleranciu vo vzťahu k iným jazykovým skupinám (politický aspekt). Ekonomické determinanty na strane druhej ovplyvňujú diskusie o efektívnosti využívania jazykov predovšetkým v oblasti ekonomického vzťahu s cieľom minimalizácie počtu používaných jazykov. Jazykovú situáciu v EÚ a najmä otázku efektívnej komunikácie ovplyvňujú viaceré faktory: ekonomická spolupráca a voľný pohyb osôb na úrovni členských štátov EÚ; formujúci sa spoločný ekonomický priestor vysokoškolského vzdelávania a výskumu v rámci tzv. bolonského procesu; formovanie paneurópskeho mediálneho priestoru. Všetky uvedené faktory favorizujú preferenciu potreby vzájomného porozumenia na úkor potreby identity, navyše s potrebou vytvárania lingua franca, ktorým sa bezpochyby stáva anglický jazyk.

Je nevyhnutné podčiarknuť dvojstrannú úlohu, ktorú hrá jazyk v EÚ ako integračnom spoločenstve. Je zrejmá dialektika univerzálneho a unikátneho, všeobecného a jedinečného. V rétorike EÚ a v oficiálnych textoch EÚ sa aj naďalej deklaruje podpora multilingvizmu a kultúrnej a jazykovej rôznorodosti, ale v praxi sa realizuje politika podporujúca princíp trhových vzťahov. Z jednej strany vystupuje ako nástroj a zdroj integrácie regiónov EÚ, na strane druhej predstavuje vážnu a ťažko prekonateľnú prekážku na ceste k formovaniu jednej európskej identity. Inštitúcie EÚ prezentujú dvojzmyselnú jazykovú pozíciu. Na strane jednej prezentujú vysoké ideály podpory jazykovej rôznorodosti a na strane druhej mlčky súhlasia s expanziou anglického jazyka. Je to aj odraz dvojakého vzťahu k tomuto problému zo strany Európanov, ktorí pragmaticky využívajú výhody jedného komunikačného jazyka, pritom sa ale stavajú proti oficiálnemu ukotveniu oficiálneho statusu anglického jazyka. „Dvojtvárnosť pomáha skryť rozdiel medzi

reálnym jazykovým správaním a deklarovanými princípmi“ (De Swaan 2007).

Aktuálnou výzvou pre jazykovú politiku EÚ je hľadanie konceptuálnych prístupov k formovaniu a uskutočneniu integračnej jazykovej politiky pri zachovaní národnej svojbytnosti a identity. Je zjavné, že popri najvyššej – otvorenej úrovni používania oficiálnych jazykov v činnosti inštitúcií EÚ, existuje aj napriek deklarovanej rovnoprávnosti oficiálnych jazykov v rámci únie aj tzv. zatvorená inštitucionálna úroveň komunikácie úradníkov a účastníkov rokovaní, na ktorých sa aj napriek oficiálne prezentovanej rovnosti a možnosti využívania štátnych jazykov členských štátov využívajú v zásade iba tri jazyky: anglický, francúzsky a nemecký. Dôvodom sú predovšetkým finančné náklady na preklad. Tretia úroveň komunikácie - občianskej komunikácie medzi občanmi jedného členského štátu vo viacerých štátoch (napr. Dánsko, Luxembursko, Švédsko, Holandsko, Cyprus, Malta) popri štátoch vymedzených štátnych jazykoch využíva v masovom meradle aj iný jazyk, spravidla anglický.

Najvýznamnejším prejavom globalizácie v oblasti jazykových vzťahov je bezprecedentné rozširovanie anglického jazyka ako jazyka medzinárodnej komunikácie. Absencia aktuálnych prieskumov nám neumožňuje presne definovať trend zachytený začiatkom tretieho milénia – favorizovať anglický jazyk ako preferovaný komunikačný prostriedok tak z hľadiska praxe v európskych inštitúciách ako aj záujmu obyvateľov členských štátov EÚ a jeho využívanie vo všetkých sférach spoločenskej činnosti. Podľa posledného eurobarometra z roku 2013 je angličtina najpopulárnejším druhým jazykom v rámci EÚ (Europeans and their languages. Eurobarometer survey 2013). Mienka o potrebe spoločného jazyka v EÚ nie je jednotná ani v odbornej verejnosti. Skupina zástancov idey lingua franca, za ktorú považujú anglický jazyk, (napr. Van Parijs 2004, De Swaan 2004, Von Busekist 2012) vníma spoločný jazyk EÚ za podmienku pre úspešnú realizáciu procesu európskej integrácie. Anglický jazyk má podľa nich najvyšší potenciál, ktorý sa umelo znižuje v dôsledku podpory viacjazyčnosti. Propagandu rovnosti európskych jazykov, nezávisle od ich rozsahu ich využívania, hodnotia ako sentimentálny vzťah k jazyku. Vyzývajú rozlišovať medzi komunikačným efektom jazyka a otázkami kultúry a moci a vzdať sa umelej podpory viacjazyčnosti ako oficiálnej politiky a priznať si realitu používania anglického jazyka ako európskej língua franca. Anglický jazyk hodnotia ako racionálnu voľbu, ktorá umožňuje niektorým jazykovým spoločenstvám prekonať izoláciu a ich členom zabezpečiť lepšie podmienky na trhu práce. Základná argumentácia zástancov jazykovej rôznorodosti v EÚ (napr. Ives 2006, Grin 2010, Verleysen 2010) je založená primárne na tom, že preferencia anglického jazyka na úkor iných jazykov je výsledkom expanzie

Veľkej Británie a ostatných anglojazyčných štátov, ktorá škodí európskemu hodnotovému rámcu. Akcentovanie anglického jazyka vyvoláva v EÚ zjednodušenú predstavu o jazyku ako o primárne utilitárnom nástroji, pri ktorom sa nesleduje vzájomná väzba jazyka, politického spoločenstva a kultúrnej identity. Takáto koncepcia ignoruje expresívny a symbolický rozmer jazyka, koncentrujúc sa na jeho komunikatívnej alebo inštrumentálnej funkcii. Odpor voči expanzii anglického jazyka možno registrovať na úrovni politickej reprezentácie najmä zo strany predstaviteľov tých štátov, jazyky ktorých majú vysokú mieru funkcionálnej sily a donedávna sa široko používali v Európe, predovšetkým Francúzska a Nemecka, aj keď najmä v Nemecku sa v oblasti hospodárstva angličtina toleruje a využíva dokonca v manažmente brendových nemeckých firiem.

Rozširovanie anglického jazyka sa realizuje de facto a tento postup je ťažké zastaviť, lebo prebieha nie ako výsledok politických rozhodnutí, ale **ako výsledok dobrovoľného výberu miliónov občanov z pragmatických dôvodov.** Koncepcia anglického jazyka ako prvého cudzieho jazyka medzi cudzími jazykmi vo vzdelávacom systéme by mala ustúpiť koncepcii **anglického jazyka ako základného kontaktného jazyka** – lingua franca zjednotenej Európy. V tomto zmysle by sa stal anglický jazyk ako prostriedok interkultúrnej komunikácie tak, ako sa napr. kresťanský kalendár stal celosvetovým prostriedkom merania času, arabské číslice celosvetovou počtovou mierou a metrický systém vo väčšine prípadov celosvetovým systémom merania.. Odchodom Veľkej Británie z EÚ sa vytráca aj ideologický a mocenský náhľad na anglický jazyk, naopak, jeho postavenie sa posúva viac do polohy neutrálneho komunikačného prostriedku.

Jazyková politika Ruskej federácie

Etnojazyková rôznorodosť Ruskej federácie (RF) prevyšuje etnojazykovú rôznorodosť ostatnej Európy. Na území RF žijú predstavitelia 183 národov, používa sa 230 jazykov a dialektov, 89 jazykov je súčasťou štátneho systému vzdelávania. V RF je zaregistrovaných viac ako 900 národnostno-kultúrnych autonómií. Jazyková politika je jedným z najvýraznejších faktorov politickej stability súčasného Ruska. RF je teda multinárodným štátom, jazyky existujúce na území RF patria do 14 jazykových skupín. Tieto jazyky sa odlišujú z hľadiska rozsahu spoločenských funkcií, pôvodu, typológie, počtu nimi hovoriacich osôb, písomníctva, existencii gramatiky a tradícií a grafického vymedzenia. Preto sa pri takom počte jazykov značne odlišujú aj počty ich používateľov. Je veľmi ťažké preto aplikovať v podmienkach RF Európsku chartu regionálnych jazykov a jazykov menšín. Prostriedkom

jazykového zjednotenia v RF je ruský jazyk, ktorým hovorí 98,2 % obyvateľstva. 23 percent obyvateľstva ovláda ďalších 38 jazykov, ostatných 114 jazykov je rozdrobených medzi 1% obyvateľstva. Ruský jazyk patrí v súčasnosti zároveň do prvej desiatky najrozšírenejších jazykov sveta z hľadiska počtu jeho používateľov. „Na území RF je vnímaná jazyková jednota, zabezpečená jazykovou dominanciou ruského jazyka na jednej strane a bohatá kultúrna a jazyková rôznorodosť" (Michaľčenko 2015). Reálny jazykový život a súkromné stratégie ľudí v bývalom ZSSR a následne aj v RF sa stali rukojemníkmi romantických (na strane jednej) a spolitizovaných názorov (na strane druhej) o tom, čo je jazyk a aká by mala byť politika vo vzťahu k jazykovej otázke. Oľga Arťomenko, členka Komisie Rady prezidenta Ruskej federácie pre medzietnické vzťahy v RF počas stretnutia „okrúhleho stola" k otázkam medzietnických vzťahov, ktoré zorganizovala Štátna duma RF priznala, že „z historického hľadiska v Rusku bola sociokultúrna modernizácia a vytvorenie jednotnej školskej a vzdelávacej sústavy smerované nie k formovaniu osobnostného profilu, ale na posilnenie kolektívnej závislosti osobnosti" (Gosudarstvennaja jazykovaja politika....2013: 6).

Viacerí významní ruskí lingvisti, napr. Alpatov (2014), Marusenko (2016) tvrdia, že po rozpade ZSSR v RF neexistuje jednotná premyslená jazyková politika. „Aj keď sú ciele viac-menej definované, samotná realizácia bola delegovaná z centra na regióny. Aplikácia cieľov je rôzna: niekde sa prejavuje miestny nacionalizmus, niekde nadmerná rusifikácia." (Alpatov 2014). Marusenko v tejto súvislosti dodáva, že Ruskej federácii chýbajú tri najzásadnejšie komponenty jazykovej politiky: neexistuje koncepcia národnej (štátnej) jazykovej politiky; chýba štátny orgán, zodpovedný za realizáciu takejto politiky a chýbajú hodnoverné štatistické údaje o využívaní ruského jazyka a jazykov národov RF v jednotlivých subjektoch federácie (Marusenko 2016).

Základné princípy a smerovania jazykovej politiky RF sú obsiahnuté v Koncepcii štátnej národnostnej politiky RF z roku 1996, Stratégii štátnej národnostnej politiky z roku 2012 na obdobie do roku 2025 a Koncepcie zahraničnej politiky RF z roku 2013. V roku 2002 vláda RF schválila Federálny program „Ruský jazyk", ktorý sa aktualizuje v päťročných intervaloch. Jeho cieľom je vymedziť funkcie ruského jazyka ako štátneho jazyka RF, vytváranie podmienok na fungovanie ruského jazyka ako prostriedku medzinárodnostnej komunikácie národov RF, podpora ruského jazyka ako základu pre rozvoj integračných procesov v štátoch na postsovietskom priestore a uspokojenie jazykových a kultúrnych potrieb spoluobčanov žijúcich v cudzine.

Ruská federácia, aj pod vplyvom udalostí, ktoré viedli ku konfliktom po rozpade ZSSR, osobitne na Ukrajine, v Moldavsku a v pobaltských štátoch, odmietla mechanickú aplikáciu jednokomponentných modelov jazykového usporiadania. Koncepčné vymedzenie jazykovej politiky RF je ešte stále postavené na etnokultúrnej jazykovej paradigme, v rámci ktorej sa jazyky posudzovali predovšetkým z pohľadu záchrany jazykovej rôznorodosti. Yagmur a Kroon (2016) v tejto súvislosti tvrdia, že zníženie jazykovej spôsobilosti a životaschopnosti menšinových jazykov v ZSSR sa pritom posudzovalo výlučne ako dôsledok dlhodobej politiky rusifikácie. Etnokultúrna paradigma sformulovaná ešte v čase leninsko-stalinistickej národnostnej politiky ale nezabezpečuje riešenie úloh národnostnej politiky a vyvoláva narastanie medzietnického napätia. Stalinistická definícia národa, v rámci ktorej sa podčiarkuje spätosť etnosu k určitému územiu, tvorí aj v súčasnosti základ federatívnej štruktúry RF a definuje špecifikum medzietnických vzťahov v RF. Výsledkom je o. i. fakt, že v niektorých subjektoch RF sa ruskojazyčné obyvateľstvo ocitlo v menšinovom postavení a je diskriminované zo strany titulárnej „väčšiny“, aj keď iba v štyroch republikách (z celkového počtu 22) titulárny národ predstavuje viac ako polovicu obyvateľstva. „Skoro vo všetkých súčastiach RF boli prijaté zákony o jazyku, ktoré vymedzili jazyk titulárnych národov ako štátne jazyky (na ich území) a ktoré sa na právnom základe stali základom pre diskrimináciu etnickej politiky, čo predstavuje hrozbu pre deštrukciu jednotného komunikačného priestoru Ruska.“ (Marusenko 2015: 148-151).

Jazyková situácia v RF, vrátane výberu jazyka vzdelávania, vo významnej miere závisí od zložitej administratívno-politickej štruktúry krajiny, ktorá je dedičstvom ZSSR a súčasťou ktorej sú dva typy subjektov: teritoriálne, v ktorých sa vyučuje v ruskom jazyku a národnostno-územné, v ktorých popri ruskom jazyku ako štátnom jazyku celej federácie sa umožňuje výučba v štátnom jazyku republiky. Problematika výučby cudzích jazykov nie je v zásade regulovaná zo strany štátu. RF je ako štát z hľadiska administratívneho a teritoriálneho členenia federáciou a z hľadiska štátnej moci prezidentskou republikou pozostáva z 85 subjektov: 22 republík (národno-štátne útvary), 4 autonómnych okruhov a 1 autonómnej oblasti (národno-teritoriálne útvary), 9 krajov a 46 oblastí (územno-administratívne útvary), troch miest federálneho významu. Republiky majú vlastné ústavy a právny systém, kraje, oblasti, mestá federálneho významu, autonómne oblasti a okruhy majú svoje štatúty a právny systém. V oblastiach prevládajú občania ruskej národnosti (90 – 99%), a preto dominantným jazykom v nich je ruský jazyk a rôzne formy jeho prejavu (dialekty). Prevládajúce ruskojazyčné spoločenstvo nevytvára jazykové konflikty. Národnostno-jazykové konflikty na území RF majú skôr politický než právny základ. Základné princí-

py jazykovej politiky RF sú vymedzené v ústave a federálnych zákonoch, pritom rôzne podujatia súvisiace s realizáciou jazykovej politiky RF sú realizované nielen v rámci federácie ako takej, ale aj jej jednotlivých republík a iných subštátnych útvarov.

V súlade s čl. 68 ods. 1 Ústavy RF je štátnym jazykom RF na celom jej území ruský jazyk. Tento status ruského jazyka, zakotvený v Ústave RF je bližšie špecifikovaný vo federálnom zákone č. 23 z roku 2005 o štátnom jazyku RF, federálnom zákone č. 31 z roku 1998 o jazykoch národov RF a v iných normatívno-právnych aktoch RF. Zákon o štátnom jazyku vymedzuje o. i. sféry povinného používania ruského jazyka ako štátneho jazyka. Ruský jazyk je jedným z východoslovanských jazykov a zároveň jedným z najväčších svetových jazykov. Po čínskom, anglickom, španielskom a arabskom jazyku zaujíma ruský jazyk piate miesto z hľadiska počtu jeho používateľov. Je jedným zo šiestich oficiálnych jazykov OSN, oficiálnym pracovným jazykom väčšiny autoritatívnych medzinárodných organizácií. Posilňovanie ruského jazyka zodpovedá strategickým záujmom RF vo svete a jej bezpečnosti. Podľa Vasiljuka a Nasonkina (2007) sa Rusi tradične považujú za lingvocentristov, svoj jazyk si chránia, slovo v živote Rusov hrá možno významnejšiu úlohu než u iných národov. Ruský jazyk je však zároveň jedným zo svetových jazykov, ktorý za posledných 15 rokov zaznamenal negatívnu tendenciu z hľadiska počtu jeho používateľov.

Republiky majú v súlade s čl. 68 ods. 2 Ústavy RF právo určovať svoje štátne jazyky, ktoré sa môžu využívať na ich území spolu s ruským jazykom v orgánoch štátnej moci, miestnej samosprávy a v štátnych inštitúciách republík, v tomto jazyku môžu byť publikované v republikách federálne a republikové právne akty, môže sa využívať pri príprave a realizácii volieb a referend, v činnosti podnikov a inštitúcií, súdnictve. Toto právo ale neznamená právo národnostných menšín na štatút štátneho jazyka pre ich materinské jazyky. Právny status štátneho jazyka dostalo 34 jazykov pôvodných etnických spoločenstiev maximálne odrážajúcich variujúcu jazykovú situáciu na území multinárodného štátu. V 22 republikách sa považuje jazyk titulárneho (väčšinového) národa za súčasť štátnosti a tým aj jeho používanie v politických cieľoch a ich používanie na území danej republiky garantuje Ústava RF i ústavy jednotlivých republík. Niektoré jazyky považované za štátne jazyky na území republík sú dostatočne funkčne rozvinuté, aby napĺňali funkciu štátneho jazyka. U viacerých z nich bola sformovaná vlastná písomnosť až v časoch ZSSR, resp. až po jeho rozpade a v niektorých republikách (napr. Dagestan) funkciu štátneho jazyka plní viacero jazykov. Stupeň funkčnej zrelosti jednotlivých jazykov závisí od viacerých faktorov, najmä počtu ich nositeľov resp. používateľov, hustoty a rozloženia obyvateľstva nositeľov jazyka, existencie kodifikácie, tradície využívania jazyka

v rôznych oblastiach komunikácie, úrovne jazykovej uvedomelosti nositeľov jazyka, úrovne sociálnej potreby vo využívaní materinského jazyka, kultivácie iných jazykov v rôznych oblastiach komunikácie a pod. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2010 najpočetnejším národom boli okrem Rusov Tatári (viac ako 5 mil.) Čuvaši (1,5 mil.), Čečenci (1,5 mil.). Na území RF existuje 54 málopočetných národov, t. j. spoločenstiev s počtom príslušníkov menším ako 50 tis. osôb). Úroveň regionálnych štátnych jazykov je vo väčšine prípadov limitovaná, v niektorých oblastiach spoločenského života (napr. veda, výskum, vysoké školstvo) sa nevyužívajú. V súlade s čl. 68 ods. 3 Ústavy RF Ruská federácia zároveň garantuje všetkým svojim národom právo na ochranu (udržanie) rodného (materinského) jazyka a vytváranie podmienok na ich štúdium (výskum) a rozvoj.

Jazyková politika Ruskej federácie je teda založená na dychonómii právny vs. faktický (funkčný) status jazyka a má viackomponentnú štruktúru, v rámci ktorej sa ruský jazyk považuje za štátny jazyk na celom území Ruskej federácie a v jednotlivých republikách sa dopĺňa miestnymi štátnymi jazykmi. V republikách je vytvorený právny základ štátnej dvojjazyčnosti. Jednokomponentný model predstavuje aplikácia ruského jazyka. Dvojkomponentný model je súbeh dominantného ruského jazyka a republikového štátneho jazyka. Trojkomponentný model predstavuje kombinácia dominanantného ruského jazyka, dvoch dominantných republikových štátnych jazykov, resp. variantov republikového štátneho jazyka. Diferencovaný model tvorí aplikácia jazykovej politiky v oblasti funkčnosti jazykov málopočetných národov.

Súčasťou transformácie ruskej spoločnosti je aj prebiehajúce prehodnocovanie jej hodnotového rámca, vrátane postavenia jazyka ako významného etnického komponentu. Je evidentné, že súčasťou rastúceho etnického uvedomenia je aj posilňujúca snaha národov a národností RF o znovuobjavenie a v niektorých prípadoch aj znovuzrodenie svojich jazykov a osobitej kultúry a v tejto súvislosti aj vymedzenie postavenia ruského jazyka ako štátneho jazyka, procesu rusifikácie do vnútra spoločnosti i v medzinárodnom meradle. Je pritom mimoriadne dôležité, aby sa jazyk nestal, tak ako tomu bolo na Ukrajine, zdrojom etnických konfliktov, ale napokon stal sa prostriedkom na konsolidáciu spoločnosti. Jazyková politika viacjazyčnosti je tak v EÚ ako aj RF zacielená predovšetkým na vytvorenie vo vnútri týchto politických zoskupení viacnárodnostného, multikultúrneho a multijazykového spoločenstva so zachovaním titulárnej kultúry ich súčastí na strane jednej a povzbudzovanie svojich občanov k osvojovaniu si cudzích jazykov a jazykov národnostných menšín resp. regionálnych jazykov z druhej strany. Pre príslušné orgány a inštitúcie RF je naliehavá otázka prijatia opatrení

vo vzťahu k postaveniu ruského jazyka**.** V oboch prípadoch je rozvoj jazykovej politiky úzko spätý s politickými a ekonomickými procesmi vo svete.

Aj ruská vedecká lingvistická komunita pripúšťa nielen potrebu ale aj prítomnosť inej – novej ideovej predstavy o využívaní jazyka v živote spoločnosti. „Doterajšie poznatky naznačujú, že mocenské orgány i obyvateľstvo RF začínajú myslieť a konať v rámci novej paradigmy jazykovej politiky a ideológie, ktorá dostala názov národno-funkcionalistická" (Marusenko 2018: 214). Základný rozdiel oproti predchádzajúcej etnokultúrnej paradigme spočíva v tom, že jazyk sa vníma nie ako prostriedok posilnenia etnicity a podpory etnickej kultúry, ale predovšetkým ako nástroj formovania jazykového kapitálu, ktorý sa následne transformuje do iných foriem ľudského kapitálu: sociálneho, profesijného, ekonomického a pod. Jazykový kapitál je ovládanie jazyka s vyšším statusom, ktorý využívajú skupiny, ktoré majú ekonomickú, sociálnu, kultúrnu a politickú moc na národnej alebo globálnej úrovni. Osoby, ktoré ovládajú takýto jazyk, majú prístup k jeho štúdiu, zvyšujú svoje šance na zvyšovanie svojho ekonomického, kultúrneho a sociálneho kapitálu. Školy, v závislosti od vyučovacích jazykov, sú vtiahnuté do procesu vytvárania sociálnych privilégií. „Žiaci a študenti v RF, ktorí študujú v ruskom jazyku, vytvárajú budúcu elitu" (Marusenko 2018: 216).

Impulzom pre inovovaný prístup k riešeniu jazykovej politiky v RF sa stal článok prezidenta RF Vladimíra Putina publikovaný v novinách Nezavisimaja gazeta 23.1.2012 pod názvom *Rusko: národnostná otázka*, v ktorom definoval ruský národ ako politické spoločenstvo, v ktorom sú osobitným spôsobom organizované kultúrne odlišnosti. Prezident Putin zvýraznil potrebu koexistencie dvoch úrovní identity (občianskej a etnickej) v štáte, ktorý má zložitú etnickú, náboženskú, rasovú a jazykovú štruktúru obyvateľstva, pričom kultúra, jazyk a náboženstvo väčšinového obyvateľstva (v danom prípade ruský národ) sa stáva základom národnej kultúry. (Putin 2012). Je tu evidentná snaha o nápravu stavu, ktorý prispel k rozpadu ZSSR a ktorý pretrváva aj naďalej v RF, spočívajúci v aplikácii modelu štátneho zriadenia, v ktorom sa vnútorné administratívne členenie významne opiera o etnický faktor. V tomto prípade niektoré administratívne jednotky majú svoje „titulárne" (väčšinové) obyvateľstvo, ktoré samo seba považuje za etnonárod. „Takýto etnonacionalizmus pochádzajúci od pôvodných národov – etnosov oslabuje štát a prekáža formovaniu jednotného politického národa" (Marusenko 2018: 214). V niektorých subjektoch RF dochádza k porušovaniu princípu dobrovoľnosti vo výbere vyučovacích jazykov. Niektoré republiky neslovanského typu (osobitne Tatarstan, Burjatsko, Baškiristan, Komi) rozhodli v minulosti o povinnej výučbe vlastných jazykov na svojom území aj vo vzťahu k deťom s ruským materinským jazykom.

„Konflikty vznikajú v dôsledku toho, že na postsovietskom priestore neexistuje snaha o posudzovanie a využívanie jazykov nie ako lingvistický či politický ale aj sociálno-ekonomický problém“ (Marusenko 2018: 214).

Návrh zmien Ústavy RF, ktorú začiatkom roka 2020 inicioval prezident RF V. V. Putin a ktoré Štátna duma RF predložila na celoštátne referendum (pôvodne sa referendum malo konať 24.4.2020, ale kvôli pandémii koronavírusu Covid 19 bolo hlasovanie odložené na neskorší termín) sa týka aj ustanovení o postavení štátneho jazyka RF. Navrhované zmeny súčasný text ústavy v čl. 68 a 69 dopĺňajú a konkretizujú postavenie ruského jazyka a upresňujú garancie štátu voči kultúre a jazyku iných etnických spoločenstiev. Novo sa v čl. 69 vymedzuje záväzok štátu (RF) chrániť kultúrnu svojbytnosť všetkých národov a etnických spoločenstiev RF a garantovať zachovanie etnokultúrnej a jazykovej rôznorodosti. Štátnym jazykom RF na celom jej území sa má stať v zmysle navrhovaných zmien v čl. 68 Ústavy RF ruský jazyk ako jazyk štátotvorného národa tvoriaceho viacnárodný zväz rovnoprávnych národov Ruskej federácie. Právo republík ako subjektov RF určiť svoje štátne jazyky na svojom území, ktoré sa môžu používať popri ruskom jazyku v činnosti orgánov štátnej správy, miestnej samosprávy a štátnych inštitúciách zostáva zachované, ba dokonca ústavne posilnené deklaráciou o tom, že RF garantuje všetkým svojim národom právo na ochranu materinského jazyka a vytvorenie podmienok na jeho štúdium a rozvoj. Navrhované zmeny v Ústave RF vo vzťahu k ruskému jazyku majú za cieľ posilniť jeho postavenie ako zjednocujúceho komunikačného prvku multietnického spoločenstva, ktoré prezident Putin už dávnejšie nazval ako ruský politický národ. Z vyjadrení viacerých ruských lingvistov a politikov odôvodňujúcich potrebu posilnenia štatútu ruského jazyka cítiť istú obavu o postavenie ruského jazyka najmä zo strany politických elít neruských spoločenstiev tvoriacich súčasť RF, ktorí v posledných dvadsiatich rokoch využívali štátne jazyky republík RF ako symboly novej štátnosti na upevňovanie vlastných mocenských pozícií na úkor ruskojazyčnej časti federácie.

RF opäť stojí pred výberom a definíciou nacionalizmu v jeho etnickom alebo občiansko-politickom variante. Jazyková otázka sa javí ako kľúčová v riešení problému vytvorenia jednotného občianskeho ruského národa, formovanie ktorého je podmienka udržania národnej jednoty a územnej celistvosti RF. Jednou z príčin rozpadu ZSSR sa stal aj v RF využívaný model štátneho zriadenia, v ktorom sa vnútorné administratívne členenie čiastočne opiera o etnický princíp. V tomto prípade administratívne jednotky tvoria titulárne obyvateľstvo, ktoré sa posudzuje ako etnonárod. Tento etnonacionalizmus, vystupujúci v mene titulných národov – etnosov oslabuje štát a bráni formovaniu jednotného politického národa. Naopak, občiansky na-

cionalizmus je charakteristický inkluzívnym prístupom, kým etnonacionalizmus sa odlišuje exkluzívnosťou. „V podmienkach polyetnického štátu etnonacionalizmus je imanentným zdrojom konfliktov. Sama osebe etnická diverzivita nie je príčinou konfliktov, no pri vzniku konfliktov často definuje jeho charakter. Ideológia občianského národa zahŕňa princípy zodpovedného občana, jednotný systém vzdelávania, verziu spoločnej minulosti s jeho drámami a úspechmi, symboliku a kalendár, patriotizmus a lojálnosť voči štátu, predstavy o štátnych záujmoch. Všetko toto sa vo svetovom politickom a vedeckom jazyku volá nacionalizmus v jeho občianskom a štátnom variante. Proti občianskemu nacionalizmu stojí ideológia etnického nacionalizmu v mene tohto alebo iného spoločenstva, ktoré môže predstavovať väčšinu alebo menšinu obyvateľstva, ale ktorá definuje svojich členov, nie však všetkých spoluobyvateľov, národom a na tomto základe požaduje vlastnú štátnosť alebo privilegovaný status. Rozdiely medzi dvomi typmi nacionalizmu sú podstatné: etnický nacionalizmus je založený na ideológii vylúčenia a odmietania rôznorodosti, a občiansky nacionalizmus je založený na ideológii solidarity a akceptovania rôznorodej jednoty“ (Tiškov 2016). Kvôli nepripravenosti spoločnosti k akceptovaniu termínu jednotného občianskeho národa bol pôvodne avizovaný zákon o ruskom národe a regulácii medzietnických vzťahov premenovaný na zákon o základoch štátnej národnej politiky.

Dnešná realita je ale taká, že v žiadnom z jazykov národov a národnostných menšín RF, s výnimkou ruského jazyka, nie je možné dosiahnuť konkurencieschopné vzdelanie. Jazykom kultúry a vedy v Rusku je ruský jazyk. V tejto súvislosti, na príklade jedného z „rebelujúcich národov a jazykov“ Marusenko uvádza: „Povinná výučba baškirského jazyka je potrebná iba preto, aby etnické elity mohli udržať status republiky a s ním späté privilégia a udržať si svoju moc. Iná výhoda od všeobecnej baškirizácie nie je“ (Marusenko 2014).

Záver

Z hľadiska lingvistického výskumu je zrejmé, že jazyk nie je možné nevnímať ako súčasť sociálnych vzťahov. Tento geolingvistický prístup musí posúdiť nielen jednotlivé jazyky, ale predovšetkým vzájomné ovplyvňovanie sa geograficko-politických zoskupení existujúcich o. i. na báze preferovaného jazyka.

V západnej Európe sociokultúrna modernizácia prebiehala o dve storočia skôr než v Rusku, jej hnacím motorom boli ekonomické potreby a formovanie človeka novej industrializácie, ktorej organizačnou formou sa

stala občianska spoločnosť a právny štát. Išlo o vytvorenie sociokultúrnych podmienok na formovanie slobodnej, nezávislej a individulánozodpovednej osobnosti, ktorá sa realizuje ako aktívne indivídum – vlastník. Rozvoj jazykových práv európskych národov súvisí so zdokonaľovaním demokracie v rámci príslušného štátu a na strane druhej s možnosťou medzištátnej komunikácie založenej na základnom princípe procesu integrácie - princípe voľného pohybu osôb. Táto skutočnosť vymedzila následne potrebu vytvoriť spoločný legislatívny základ, ktorý by definoval univerzálne práva jazykových menšín, s existenciou ktorých je jazyk primárne spojený.

Obsahom jazykovej politiky EÚ je aj naďalej hľadanie nových koncepčných prístupov k formovaniu a realizácii integrovanej jazykovej a kultúrnej politiky pri zachovaní národnej svojbytnosti. Nástrojom na dosiahnutie tohto cieľa je koncepcia viacjazyčnosti (multilingvizmu). Multilingvizmus je politika rovnosti jazykov v spoločnosti a tiež schopnosť jednotlivca využívať niekoľko jazykov. EÚ je z tohto pohľadu multilingvistická medzinárodná organizácia. Jazyková politika EÚ bola definovaná ako multilingvistická už od vzniku európskych spoločenstiev. Odlišuje sa od jazykovej politiky iných medzinárodných organizácií a je založená na princípe kultúrnej a jazykovej rôznorodosti (aj keď samotný termín multilingvizmus sa prakticky nikdy explicitne v oficiálnych dokumentoch únie nepoužil) s cieľom zabezpečiť prístup k informáciám a právu všetkým občanom členských štátov únie v ich oficiálnych jazykoch. Viacjazyčnosť sa v rámci EÚ považuje za najefektívnejšiu formu komunikácie, lebo je hlavnou podmienkou a predpokladom vzájomného porozumenia. Z politického hľadiska sa viacjazyčnosť vníma ako nová stratégia EÚ, ktorá by vytvorila vo vzťahu ku všetkým cudzím jazykom rovnako priaznivú atmosféru na ich štúdium a ovládanie. Ide proti globalizácii, ktorá sa opiera o monolingvizmus (anglický jazyk). Je súčasťou kultúrnej rôznorodosti a nevyhnutnou podmienkou rozvoja človeka ako profesionála a osobnosti. Hlavným nástrojom jazykovej politiky multilingvizmu v únii sa stala vzdelávacia politika.

Jazyková politika EÚ je spätá s úlohami integračného práva, je prostriedkom zabezpečenia medzikultúrneho dialógu a sociálneho zjednotenia, predpokladom vysokého životného štandardu a zamestnanosti. Zároveň vyvoláva viacero lingvo-právnych problémov v súvislosti s rôznymi statusmi jazykov používaných v rámci priestoru EÚ: oficiálne jazyky, pracovné jazyky, štátne jazyky, regionálne jazyky, jazyky národnostných menšín, jazyk migrantov a pod. Vo vzťahu k rozširovaniu jazykov a ich počtu v EÚ existujú protirečivé tendencie. Na jednej strane proces globalizácie podporuje využívanie anglického jazyka a vedie vývoj k monolingvizmu vo vnímaní globish či bruxelish. Na druhej strane, najmä v súvislosti s migračnými vl-

nami prebieha, podľa Humberta Eca, babilonizácia Európy – výrazný rast jazykov v Európe s rôznymi statusmi (Rekoš 2014).

Koncepcia jednotnej jazykovej politiky EÚ absentuje, čo je do istej miery logické vzhľadom na prerozdelenie pôsobnosti medzi inštitúciami únie a jej členskými štátmi. Aj keď v teoretickom vymedzení existuje viacero možností a modelov jazykovej politiky únie ako celku (multilingválnosť, monolingválnosť, língua franca, trhový model a samoregulácia) doterajšie prístupy unijných inštitúcií vykazujú skôr známky živelnosti pri regulácii jazykového priestoru, jazyková prax jednotlivých členských štátov je rôzna. Snaha predísť konfliktom, ktoré by mohli zabrzdiť, či zastaviť európsky integračný proces primárne v oblasti hospodárskych a sociálnych vzťahov a na strane druhej široká paleta jazykovej praxe členských štátov únie, preferujú ekonomicky nákladný a organizačne komplikovaný, ale politicky najprijateľnejší model založený na multilingvizme. Je namierená na vytváranie vo vnútri EÚ multinárodného, multikultúrneho a multijazykového spoločenstva, charakterizovaného na jednej strane ochranou kultúry každého členského štátu EÚ a podporou výučby a ovládania cudzích jazykov vo všetkých štátoch. Viacjazyčnosť v rámci EÚ sa stala výsledkom ekonomickej a politickej integrácie. Pokračujúci integračný proces v rámci EÚ nenarúša princíp jazykovej rovnoprávnosti, pri vstupe do EÚ sa oficiálny jazyk nového členského štátu automaticky stáva jedným z jazykov únie. V rámci EÚ na rôznych úrovniach koexistujú tak kolektívny ako aj individuálny prejav viacjazyčnosti. V rámci EÚ je pojem viacjazyčnosť chápaný dichotomicky, jednak ako schopnosť človeka hovoriť viacerými jazykmi a tiež ako koexistencia viacerých, navzájom rozdielnych jazykov na spoločnom geografickom území.

Multikultúrna a multijazyková politika EÚ je efektívnejšia pri regulovaní etnolingvistických konfliktov. Teoretickým i praktickým predpokladom k zdĺhavému zjednoteniu štátov v rámci EÚ je dôsledná regionalizácia na etnickom princípe.

Jazyková a vzdelanostná politika EÚ je v úzadí ekonomickej a politickej integrácie EÚ, absentuje dostatočný prejav európskej identity umožňujúci výraznejší regulovaný pokrok v oblasti unifikácie jazykovej politiky EÚ. Jazyková spravodlivosť je akceptovaná, zároveň vnímaná ako brzda trhovej hodnoty jednotlivých jazykov používaných v rámci EÚ. „Koncepcia anglického jazyka ako prvého cudzieho jazyka medzi cudzími jazykmi v komunikácii a vzdelávacom systéme musí ustúpiť koncepcii anglického jazyka ako základného kontaktného jazyka – língua franca zjednotenej Európy“ (Meležik 2014).

RF je a zostáva historicky sa vyvíjajúcim multikultúrnym, multinárodným a multijazykovým štátnym útvarom. Národnostná otázka bola

v bývalom ZSSR a je aj v RF spätá primárne s problémami národnostných menšín. V RF sa stáva čoraz aktuálnejšia aj otázka národno-kultúrneho rozvoja ruského (etnického) národa, ktorý sa v súvislosti s novými pravidlami administratívno-národného členenia v rámci RF stáva na viacerých geografických územiach etnickou menšinou. Všetky jazyky používané na území RF sú objektom právnej regulácie, kultúrnej a vedeckej činnosti. Pre jazykovú situáciu v RF je aj naďalej príznačná významná prevaha ruského jazyka ako dominantného komunikačného prostriedku, posilnená v ostatnom čase aj trhovými vzťahmi s potláčaním menšinových jazykov na úroveň bežného každodenného života. Problémy ovládania, resp. neovládania konkrétnych jazykov sú predovšetkým sociálne. „V multinárodnom štáte akým je aj RF je pre časť populácie (najmä pre predstaviteľov národnostných menšín a imigrantov) dvojjazyčnosť vynútená. Pre nich je výber medzi dvojjazyčnosťou a jednojazyčnosťou zároveň výberom medzi plnohodnotným životom a uzavretým menšinovým spoločenstvom“ (Alpatov 2013: 12).

Najprijateľnejším funkčným modelom pre väčšinu polyetnických štátov, vrátane RF, je trilingvizmus, t. j. viacjazyčnosť s tromi komponentami (materinský jazyk + štátny jazyk+ jazyk medzinárodnej komunikácie) (Michaľčenko 2014). Jednou z veľkých výziev pre RF ako demokratický štát, zostáva aj naďalej otázka rusifikácie ako súboru opatrení realizovaných štátnymi inštitúciami, cieľom ktorých je používanie ruského jazyka na príslušnom území a rovnako aj proces pri zavádzaní takýchto opatrení tak vo vzťahu k samotnému jazyku ako aj v širšom kultúrno-religióznom kontexte. Úloha formovania občianskeho ruského národa vyžaduje aplikáciu národnostno-funkčnej paradigmy v jazykovej politike.

Výzvou v tejto súvislosti zostáva pritom, na rozdiel od minulosti, aplikácia demokratických nástrojov rusifikácie s osobitným zreteľom na upadajúcu prestíž ruského jazyka v medzinárodnom meradle. Okrem ustanovenia ruského jazyka v oblasti administratívy, biznisu, vzdelávania a zmien v geografických názvoch sa proces rusifikácie sústreďuje najmä na aktívne rozširovanie ruského jazyka za hranicami RF a osobitne na jeho udržiavanie v štátoch bývalého ZSSR.

Spôsoby realizácie jazykovej politiky v EÚ a RF sú rozdielne, aj keď pojem multilingvizmus sa používa na vysvetlenie koexistencie rôznych jazykových spoločenstiev na rovnakom geografickom a geopolitickom území v rámci jednej politickej jednotky. Rozdiely v realizácii jazykovej politiky medzi RF a EÚ vychádzajú primárne z existencie rozdielnych politických systémov a procesov prijímania vnútorných opatrení a tiež rozdielnych právnych systémov. EÚ je medzinárodná organizácia – politické a ekonomické zoskupenie 27 členských štátov zamerané na regionálnu in-

tegráciu a vlastným, aj keď komplikovaným právnym systémom. Na rozdiel od RF EÚ nie je jednotným štátnym útvarom. Treba pripomenúť aj rozdielny ekonomický potenciál EÚ a RF s tým, že členské štáty majú oveľa vyššiu mieru samostatnosti v politickej, ekonomickej a sociálnej sfére než subjekty RF, čo im umožňuje aj väčší priestor na realizáciu jazykovej politiky než v prípade RF. Významný vplyv na jazykovú situáciu v oboch skúmaných zoskupeniach má ekonomický potenciál oboch skúmaných objektov. Členské štáty únie majú väčšiu mieru samostatnosti v politickej, ekonomickej a sociálnej oblasti než subjekty RF, preto majú aj viac možností venovať pozornosť jazykovej politike, než subjekty RF.

Analýza jazykovej politiky v RF a EÚ však ukazuje, že niektoré procesy v tejto oblasti v skutočnosti nezávisia od spoločenského usporiadania, resp. od politickej štruktúry skúmaných subjektov. Spoločným znakom pre oba skúmané subjekty zostáva motivácia pre definíciu a rozvoj novej jazykovej politiky. Ide najmä o aplikáciu tzv. lingua franca, teda používania a rozširovania dominantného jazyka ako najprístupnejšieho a najpohodlnejšieho komunikačného prostriedku. V rámci EÚ ide najmä o diskusie vo vzťahu k anglickému jazyku a v rámci RF o postavenie ruského jazyka. Najmä v prípade RF je tak na strane politických elít ako aj výskumných kapacít zrejmé, že prítomnosť lingua franca je nevyhnutným predpokladom vytvorenia silného a stabilného štátneho zoskupenia.

Literatúra

ALPATOV, V. M. (2013): Jazykovaja politika v sovremennom mire. In: *Naučnyj dialog, Filologia,* 2013, č. 5, s. 8-28**.** <https://www. nauka-dialog.ru/assets/userfiles/1652/Alpatov_Vladimir_Mihaylovich.pdf> [10.4.2020].

ALPATOV, V. M. (2014): Jazykovaka politika v Rossii i mire. In: BITKEEVA, A. N.; MIKHALCHENKO, V. Y. (eds.): *Jazykovaja politika i jazykovyje konflikty v sovremennom mire*. Moscow: RAS, s. 11-24.

ALPATOV, V. M. (2013/2): Jazykovaja politika v sovremennom mire: „odnojazyčnaja" i „dvujazyčnaja" praktiki i problema jazykovoj assimiljacii. In: *Comparative politics*, Vol. 2. No. 12, s. 11-22.

BARAC, Ľ. (2015): Jazyková politika v procese európskej integrácie. In: KUNOVSKÁ, I. (ed.): *Interdisciplinárny pohľad na výskum cudzích jazykov*. Trnava: SSRP, s. 16-22.

CALVET L. J. (2010): *Mondialisation, langues et politiques linguistiques.* <https://www.s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32949811/Calvet.pdf?response-content-isposition=inline%3B%20filename%3-

DMONDIALISATION_LANGUES_ET_POLITIQUES_LIN.pdf&X> [20. 4. 2020].
DE SWAAN, A. (2004): Endangered languages. In: *European review,* 2004, Vol. 12, No 4, s. 567-580.
DE SWAAN, A. (2007): The language predicament of the EU since the enlargements. In: *Sociolinguistica*, 2007, No 21, s. 1-21.
EDWARDS, J. (1994): *Multilingualism*. London, New York: Routledge.
Europeans and their languages. Eurobarometer survey. Brussels: The European Commission, (2013). <http://www.ec.europa.eu/languages/-languages-of-europe/eurobarometer-survey_en.htm> [20.4.2020].
Gosudarstvennaja jazykovaja politika Rossijskoj federacii: sostojanie i perspektivy. Materialy „kruglovo stola". 28 nojabrja 2013 goda. Moskva: Izdanie Gossudarstvennoj dumy (2014), <http://duma.gov.ru/-media/files/o9KmVfuAA5WyAkfax71mDNY5cxzTyFpx.pdf> [30. 4. 2020].
GRIN, F.; SFREDDO, C.;VAILLANCOURT, F. (2010): *The economics of the multilingual workplace.* New York:Routledge,
IVES, P. (2006): Global English: Linguistic Imperialism or Practical Lingua Franca? In: *Stadies in Language and Capitalism,* 2006, No. 1, s. 121-142.
Europeans and their languages. Eurobarometer survey. Brussels: The European Commission, (2013), <http://www.ec.europa.eu/languages/-languages-of-europe/eurobarometer-survey_en.htm> [20. 4. 2020].
Izvestija. 12.2.2007, <http://www.izvestia.ru/> [25.3.2020].
JASENSKÁ, P. (2018): *Jazyková politika a jazyková situácia v EÚ s ohľadom na angličtinu ako jazyk lingua franca.* Banská Bystrica: Belianum.
LEJSKOVÁ, A. (2015): Perspektívy jazykovej politiky *EU*. In: *Jazykovedný časopis*, Vol. 66, No. 2, s. 145-161.
MARUSENKO, M. A. (2015): *Jazyky i nacionaľnaja identičnosť: Sovremennye vyzovy nacionaľnomu edinstvu i teritoriaľnoj celostnosti.* Moskva: Naučno – političeskaja kniga.
MARUSENKO, M. A. (2016): Novyj jazykovyj poriadok (evoľucia mirovoj sistemy jazykov v epochu globalizacii. V. vserossijskij sociologičeskij kongres. In: *Sociologija i obščestvo: socialʹnoje neravenstvo i socialʹnaja spravedlivosť,* s. 8760-8776, <https://www.pure.spbu.ru/-ws/portalfiles/portal/36985864/_1.pdf> [28.4.2020].
MARUSENKO, M. A. (2014): *Smena paradigmy jazykovoj politiki Rossijskoj federacii: Neizbežnaja neobchodimosť.* <https://www.cyberleninka.ru/article/n/smena-paradigmy-yazykovoy-politiki-rossiyskoy-federatsii-neizbezhnaya-neobhodimost/viewer> [29. 4. 2020].

MARUSENKO, M. A. (2018): Izmenenie paradigmy mirovoj jazykovoj politiky i jazykovaja obrazovateľnaja politika v Rossijskoj federacii. In: *Materialy 4-oj meždunarodno-praktičeskoj konferencii „Bi-, poly-‚translingvizm i jazykovoje obrazovanie.* Moskva: RUDN, 7. – 8. oktjabrja 2018. s. 211-224, <https://www.pure.spbu.ru/ws/-portalfiles/portal/36972706/_._._.pdf> [29. 4. 2020].

MELEŽIK, K. (2014): Jazykovaja politika i jazykovaja reaľnosť Jevrosojuza. In: *Mova i kuľtura.* Vol. 17, No. 2, s. 258-265, <http://nbuv.gov.ua/UJRN> [30. 4. 2020]

MICHAĽČENKO, V. J. (2015): Jazykovaja situacia i jazykovaja politika v sovremennoj Rossii. In: *Jazykovaja situacija v Evrope načala XXI. Veka.* Zborník RAV, Centr gumanitarnych naučno-informacionnych issledobvanij. Otdel jazykoznanija. Otvetstvennyj red. Trošina N. N. Moskva.

MICHAĽČENKO, V. J. (2014): Jazykovyj konflikt v polietničeskom gosudarstve In: *Jazykovaja politika i jazykovye konflikty v sovremennom mire.* Moskva, <http://www.philology.ru/linguistics1/mikhalchenko-14a.htm> [30. 4. 2020]

MICHELČÍKOVÁ, L. (2013): Viacjazyčnosť ako devíza, rozmanitosť ako možnosť. In: ĽUPTÁK, M.; DEÁKOVÁ, V.; DANIHELOVÁ, Z. (eds.): *Cudzie jazyky v slovenskom vzdelávacom systéme a politika viacjazyčnosti v Európskej únii.* Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, s. 103-106.

PUTIN V. V. (2012): Rossija i nacionaľnyj vopros. In: *Nezavisimaja gazeta* 23. 1. 2012, <https://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html> [29.4.2020].

REKOŠ, K. CH. (2010): Jazykovaja politika v Evrope – Vavilone XX veka. In: *Vestnik MGIMO*, Vol. 36, No. 3, s. 224-231 <https://vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/026_filologiya_02_rekoshkh.pdf> [30. 4. 2020].

SMIRNOVA, T. P. (2019): *Sovremennaja jazykovaja politika Evropejskogo Sojuza i Rossijskoj federacii: Sravniteľnyj analiz*. UDK 327.7+81 ´272. Kod VAK 10.02.2019. Nižnij Novgorod: 2019. <https://www.cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-yazykovaya-politika-evropeyskogo-soyuza-i-rossiyskoy-federatsii-sravnitelnyy-analiz/viewer> [30.4.2020]

STRELINGER, J. (2011): Jazyková politika Európskej únie – jej historické východiska a súčasné trendy. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2011*. Bratislava: EKONÓM, s. 593-597.

TIŠKOV, V. A. (2016): O rossijskom narode i nacionaľnoj identičnosti v Rossii, <http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3publikacii/-o_rossisko.html> [29. 4. 2020].
VAN PARIJS, Ph. (2004): English as the European Union´s Lingua. In: *Economie publique*, Vol. 15, No 15. s. 13-32.
VASILJUK, I. P., NASONKIN, V. V. (2007): *K voprosu ob ispoľzovanii russkogo jazyka kak gosudarstvennogo jazyka Rossijskoj federacii: pravovoj aspekt,* <http://www.lexed.ru/pravo/theory/ezegod52/-?vas.html> [30.4.2020]
VERLEYSEN, P. (2010): Lingua franca: chimera or reality? In: *European Commission.* Luxembourg: Publications Office of the EU.
VON BUSEKIST, A. (2012): One Man, One Voice! One People, One Language? In: von BUSEKIST, A.; HERMAN, T. (ed.): *For the People, By the People.* Jerusalem: IDI Press, 2012. s. 51-86.
ZÁGORŠEKOVÁ, M. (2009). *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*. Bratislava: EKONÓM.
YAGMUR, K. KROON, S. (2016): Objective and subjective Data on Altai and Kazakh Etnolinguistic Vitality in the Russian Federation of Altai. In: *Journal of Multilingual and Multicultural development*, Vol. 27, No3. s. 241-258.

Kontakt:

PhDr. Jarmila Rusiňáková, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: jarmila.rusinakova@euba.sk

Od koronavírusu ku kollárovírusu

Jozef Sipko

Abstract

From Corona Virus, to Kollar Virus. *The author has focused his attention on the fragments of the linguistic picture of the present-day pandemic situation in Slovakia in the political context. Even though the new coalition began their rule almost at the same time as the pandemic started, socio-communicational context has been more and more penetrated with other topics that were not connected with the above-mentioned health situation. First of all this concerns the ethical profile of the highest political representatives of the Slovak Republic. At first, we witnessed the plagiarism incident of the diploma thesis of the parliamentary speaker. This brought to attention his numerous previous moral failures. Soon after the prime minister as well as the minister of education were accused of the same thing. This resulted in further deterioration of the ethical profile of the whole coalition mainly in the context of their reaction to the case of plagiarism of the former parliamentary speaker*.

Key words: pandemic, politics, plagiarism, moral profile, failure, politicians.
Kľúčové slová: pandémia, politika, plagiátorstvo, morálny profil, zlyhanie, politici.

Úvod

Ešte relatívne nedávno pred vypuknutím pandémie hlavným obsahom spravodajstva na Slovensku najmä v TV bol celé mesiace *Kočner a jeho Trema.* Dokonca sa so zveličením uvádzalo, že je *najčítanejším autorom na Slovensku*. Celý jeho príbeh sa prezentoval v prvom rade v politickom kontexte a pravidelne sa uvádzali mená mnohých známych osobností z oblasti politiky, súdnictva, prokuratúry, podnikania a pod., s ktorými komunikoval a ktorí neraz boli od neho závislí, ako napríklad bývalý generálny prokurátor *Trnka*. No po vypuknutí pandémie sa *najčítanejší autor* zo spravodajstva našich médií na istý čas vytratil. Samozrejme, že aj do novej témy *koronavírusu* COVID-19 vstúpila politika. Ešte pred parlamentnými voľbami,

ktoré prebehli 29. februára 2020, vtedajšia opozícia často ostro kritizovala predchádzajúcu vládu za nedostatočné opatrenia proti pandémii. Tí istí politici sa však dostali k moci a začali kritizovať bývalých vládnych predstaviteľov, hoci odchádzajúci premiér *Pellegrini* ponúkol novej vládesvoju pomoc vzhľadom na mimoriadnu situáciu. Aj v tejto hádam najťažšej situácii, v akej sa Slovensko ocitlo za posledné desaťročia, politická komunikácia sa často pohybovala v hlbokom hodnotovom *suteréne.* Opäť sa raz potvrdilo, že v politickom prostredí sa prezentuje najviac negativizmu, nenávisti, zloby a bezohľadnosti, ktoré sú vo veľkej miere prepojené primitivizmom a hlúposťou, ako to napokon hlása jedna ľudová múdrosť: *Hlúposť nemá hraníc.* Naša politická scéna to vo veľkej miere potvrdzuje.

Kollár v politike

Keď sa tri týždne po voľbách sformovala nová politická moc, mnohých určite nepríjemne prekvapilo personálne obsadenie najvyšších politických postov. Na tomto mieste sa žiada pristaviť pri mene *Boris Kollár,* ktorý bol zvolený za predsedu Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) a stal sa druhým najvyšším ústavným činiteľom na Slovensku! Už predtým sa viackrát v médiách hodnotili a komentovali jeho rôzne aktivity, pričom sa pravidelne spomínali úzke prepojenia *Kollára* na najznámejších predstaviteľov podsvetia ako *Žaluď, Ondrejčák, Daniš, Žemba, Deak a pod. Kollár* to nemohol poprieť, veď na jednej z fotografií je spolu so spomínanými mafiánmi usmiaty na dovolenke na Kube, no vo svojich vystúpeniach to zľahčoval, prezentoval spomínané kontakty ako istú osudovú náhodu, s niektorými sa vraj poznal od detstva. Príznačný pre túto osobu je spôsob, ako hodnotil niektoré svoje kontakty s podsvetím. Keď mu redaktor na TA3 položil otázku, ako to, že získal drahý motocykel, ktorý pochádzal z podsvetia, tak odpovedal: *„Prišli za mnou, či nechcem kúpiť Harley Davidson. Mne sa zapáčil, zaplatil som 700 tisíc korún a tak som si ho kúpil“.* Koľko ľudí na Slovensku malo vtedy k dispozícii také peniaze? Mnohé stránky „podnikania“ *Kollára* komentoval v r. 2016 jeho kolega a zrejme v istom zmysle vtedajší priateľ už spomínaný *Kočner*. Na tlačovej konferencii zvolanej *Kočnerom* boli vtedy zástupcovia mnohých médií a za 40 minút ho nahrávali hádam všetky slovenské televízie. Nech pripustíme, že *Kočner* si všetko vymyslel, no prečo sa spomínajú mnohé nekalé praktiky v „podnikateľskej“ činnosti *Kollára* aj vo vystúpeniach iných autorov? Absolútne nič z toho nie je pravda?

Kollár, ženy a deti

Keď s jeho podnikaním je všetko v poriadku a pravdou je iba to, čo hovorí on a ostatní klamú, tak ako je to s jeho rodinným životom? Veľmi známou je skutočnosť,že má 11 detí s desiatimi ženami (možno aj viac). To tiež nikomu nevadí, keď ho za predsedu NR volili aj poslanci z radov terajšej opozície? Na jeho pozíciu *alfa samca,* alebo *multiotecka* upozornili viacerí činitelia, dokonca odborníci z oblasti psychológie a to predsa nemohlo vyznieť ináč, ako totálny mravný úpadok *Kollára.* V časopise PLUS 7 dní (2020. 27, s. 114-117) bol uverejnený článok pod názvom *Strach z Petry* (jedna z členiek jeho háremu *P. Krištúfková*). Autor pod značkou (kd)opisuje *Kollárov* hlboko nemravnýprofil najmä vo vzťahu k ženám, ktoré si získaval a získava v prvom rade vďaka svojim miliónom: *Nepísané pravidlo Kollárovho „háremu"totiž hovorí – ak jedna niečo dostane, začnú si nárokovať ďalšie.* Veľmi ostro ho kritizovala spomínaná *Krištúfková* a v jednej zo svojich obhajob *Kollár* povedal: *„Ja môžem robiť deti, koľko chcem, komu chcem a kedy chcem. Je to len moja vec". Krištúfková* to komentovala slovami: *Netvárme sa, že dnes je nevera niečo príšerné, ale to, kam neveru posunul on, je neskutočné!"* (ten istý zdroj). To je komunikácia medzi predsedom Národnej rady a jednou z členiek jeho háremu, poslankyňou NR!!!

Jeho vtedajšípriateľ už spomínaný*Kočner* rozprával o tom, ako jednu zo svojich tehotných žien dokopal na zemi. *Kollár* na TA3 vysvetľoval, ako komunikoval, či skôr zvádzal maloleté dievča z detského domova: *"Ja som predsa nevedel, že nemá ešte ani 15 rokov".* Na otázku redaktora: *„Ako by ste sa cítili, keby takto zvádzal jednu z vašich neplnoletých dcér dospelý muž ako vy?"* Najprv odpovedal vyhýbavo, no pod tlakom spomínaného redaktora dostal zo seba odpoveď: *"No, nepáčilo by sa mi to".*Jeho podprahovúmravnú úroveň spochybnil dokonca *A. Kiska,* keďsa po voľbách r. 2020 vyjadril, že *má problém ísť do koalície s Kollárom kvôli jeho mravnému profilu.* Na čo *Kollár* reagoval: *"Práve Kiska má čo hovoriť o morálke".* Je paradoxné, že terajší členovia novej vládnej koalície sú si vedomí mravných problémov svojich kolegov, no predsa začali vládnuť spolu.

Kollár a diplomovka

23. júna 2020 vo večernom televíznom spravodajstve predstavitelia mimoparlamentnej strany Spolu ilustrovali tentoraz akademické „výkony" *Kollára.* Ukázaliviaceré pasáže z jeho diplomovej práce a presvedčivo potvrdili, že ide o plagiát! To isté spomínaní politici ilustrovali vo vzťahu

k bakalárskej práci jednej z jeho žien *Krištúfkovej.* Samozrejme, že obaja sa všemožne vyhovárali, hoci z uvedenej ilustrácie bolo jasné, že v oboch prípadoch ide o plagiát. Napokon to potvrdili viacerí odborníci.Za podobný prehrešok predchádzajúceho predsedu NR *A. Danka* vtedajšia opozícia (terajšia vládna koalícia) ho žiadala odvolať z funkcie. Dokonca proti *Dankovi* vtedy veľmi ostro vystúpil v NR sám *Kollár!* Teraz to všetko poprel. Dobehlo ho však jeho bezbrehé farizejstvo. Jeden z verejných ohlasov znel nasledovne: *Danko II. Kollár aj Krištúfková musia vysvetľovať plagiátorstvo, ich školiteľ stojí pred súdom – hrozí mu 10 až 15 rokov za mrežami* (PLUS 7 dní, 2020 27, s. 20-22). Autorka J. Bieliková píše: *Poslankyňa Petra Krištúfková sa pri písaní svojej bakalárskej práce veľmi nenadrela. Text jednoducho skopírovala z rôznych internetových zdrojov bez toho, aby ich citovala. S rovnakým „nasadením" napísal svoju diplomovú prácu predseda strany Sme rodina. Boris Kollár ju robil nielen na tej istej škole ako Krištúfková, ale aj u toho istého školiteľa. „Máme opäť predsedu parlamentu, ktorý je plagiátorom", tvrdí predseda strany SpoluJuraj Hipš* (s. 21). Každý deň boli uverejňované nové podrobnosti o plagiátorstve *Kollára a Krištúfkovej,* pritom čoraz naliehavejšou bola otázka jeho zotrvania vo funkcii predsedu NR a to tým viac, že už niektorí spomínaní koaliční politici žiadali jeho odchodz funkcie. *Kollár*sa však obhajoval všelijakými vykrúcačkami, ako je to u neho zvykom. Na jednej tlačovej besede ukázal svoje meno a titulom Mgr., papier zohol tak, že uvedený titul bol akoby odstránený a oznámil, že kým bude v politike, tak *ten titul používať nebude.* Predviedol sa ako zvyčajne aj premiér *Matovič* a prišiel s nápadom, aby príslušné orgány pripravili zákon, *na základe ktorého bude preverená platnosť všetkých záverečných prác za posledné desaťročia.* Je to úplne absurdné, keďže žiadny zákon nemôže mať retroaktívnu platnosť. Ak tomu sa spochybňujú tisíce poctivých a pracovitých študentov.Ešte sa žiada spomenúť, že *Kollár* je absolventom VŠ v Skalici, o ktorej široká verejnosť takmer nič nevie. Hneď na druhý deň (!!!) v Rádiu Expres sa objavil „príbeh":

Na trhovisku v Skalici sa ozývajú ponuky: Kúpte si mrkvičku, čerstvé jahody a pod. Na tom istom mieste v kúte predáva jeden muž iný tovar, ktorý ponúka stíšeným hlasom: „Ponúkam hotové vypracované diplomovky. Ich pravosť zaručujenaša skalická vysoká škola". Prichádza jeden muž a hovorí: „Viete, ja mám jedenásť deti, desať žien, som nevyspatý a nemám čas písať diplomovú prácu. Jednu by som od vás kúpil..."

Napokon koalícia, ktorá hlásala pred voľbami, že očistí štát od korupcie a podobných neduhov, pristúpila v NR k hlasovaniu o dôvere *Kollárovi.* Bolo zrejme, že ide iba o taktický ťah, lebo v následnom hlasovaní sa nenašlo dosť hlasov, aby bola vyhlásená oprávnená nedôvera človeku, ktorý má na konte skutky, prekračujúce nielen morálne zásady, ale takisto právne.

Morálka je zbytočná

Plagiátorstvo *Kollára* iba potvrdzuje jeho skutočný hodnotový profil, no doslova tragédiou je, že sa takýtočlovek dostal na miesto druhého najvyššieho ústavného činiteľa! Zdravo mysliacemu a triezvo uvažujúcemu človeku je z toho naozaj veľmi ťažko na duši. Morálka je v tomto prípade neaplikovateľná, tak ako v iných známych prípadoch, je pre nich vlastne zbytočná a práve ignoranti morálky sú najčastejšie za *mocenským vrchstolom,* médiá im poskytujú každý deň priestor, robia s nimi rozhovory a oni sa naučili rozprávať a vystupovať na verejnosti, pričom hlavnou ich komunikačnou metódou je lož a pretvárka. Príkladom nech nám poslúži 5. júl 2020, keď vo večernomspravodajstve RTVS bola reportáž o cyrilo-metodských oslavách v Nitre. Nitriansky biskup vo svojej kázni otvorene kritizoval súčasné nešváry a pochybnú morálku v časti našej spoločnosti. Po ňom autori reportáže udelili slovo práve *Kollárovi!* Expertovi na vzornú morálku! V tých istých dňoch predstavitelia už spomínanej strany Spolu zverejnili ďalšie dokumenty o pochybnom podnikaní *Kollára,* pričom sa spomínali okrem iného jeho *schránkové firmy.* Nie náhodou v posledných rokoch vznikla vedecká filologická disciplína *lingvistika pravdy a lži* (Weinreich, 1987). Nová vládna koalícia pravidelne obviňuje bývalú vládu z porušovania práva, no v krátkom obdobípo voľbách bolo zrejmé, že nová vládna koalícia pokračuje v tých istých krokoch. V časopisePLUS 7 dní (2020, 20, s. 20-23) hneď na titulnej stránke je uverejnená fotografia *Kollára,* obklopeného mladými ženami a s titulkom: *Parlament či hárem? Krásky z Kollárovho Sme rodina získali lukratívne miesta poslaneckých asistentiek s platom až tritisíc eur mesačne.* Priamo v článku (M. Mikulcová) pod názvom*Krásky od Kollára*sa konštatuje, že uvedené krásky boli milenkami *multiotecka*, v súčasnosti dostali odmenu v podobe spomínaných pozícií a platov, pričom ich kompetencie sú veľmi pochybné. V spomínanom texte sú viaceré negatívne postrehy o systéme, ktorý okrem iného presadzuje *Kollár.* V jednom z podnadpisov článku autorka priamo pripomína: *Na milenky je zákon krátky.* Analogické negatívne hodnotenie tejto kádrovej politiky vyslovuje v tom istom materiáli známy slovenský politológ *Štefančík: "Keďže poznáme jeho prístup k ženám, je na mieste mať obavy, či základným kritériom na výber asistenta poslancov za Sme rodina boli intelektuálne zručnosti".* *Kollár*vlastne pokračuje v spôsobe svojho života, ktorý je mu vlastný, pričom sa dokáže zo všetkého vyhovoriť. A mnohí ľudia mu na tieto jehovideteľne lži naletia. Na rôznych tlačových besedách vehementne presadzoval zámery, že jeho politické zoskupenie Sme rodina bude dôrazne presadzovať výstavbu desaťtisíceštátnych bytov, takisto presadí štátne príspevky na autápre sociálne slabšie skupiny obyvateľstva a pod. Už tesne po parla-

mentných voľbách boli publikované materiály a *budovateľskom úsilí Kollára.* Košecká (2020) tieto jeho lživé sľubyparoduje už v názve svojho článku: *Budovateľ Boris.* Áno, *Kollár* buduje – vlastné sídlo neďaleko Slavína: *Tri mesiace po voľbách začal Boris Kollár zveľaďovať svoje sídlo. Na pozemok nahnal tatrovky a buldozér.* Dokonca prejavil svoje akože vlastenecké cítenie: *Áno, staviam bazén, lebo sa nebude dať cestovať* (PLUS 7 dní, 2020, 22, s. 38). Svoje *sociálne cítenie* už prejavil v nedávnej minulosti: *Keď vlastnil vilu na slnečnej Floride, boli jeho bazénové žúry preslávené, nezabudnuteľné pre mnoho brunetiek aj blondínok, ktoré do Ameriky pricestovali. Skromnejšie to zrejme nebude ani na Slovensku*(PLUS 7 dní, 2020, 22, s. 39). Nezíde z umu ani z mysle a žiada sa opätovne pripomínať: *Je to druhý najvyšší ústavný činiteľ na Slovensku!!!*

Tí pred nimi a oni

V tom istom čísle spomínaného časopisu podobné hodnotenie *Kollára* vyslovuje L. Kamenistý (2020): *Zisťujeme, že sa správajú podobne, ako tí pred nimi.* Pripomínam, že sa v podobných publicistických textoch stretávame s materiálom, ktorý poskytuje mnohé možnosti pre rozsiahlu analýzu v rámci už spomínanej*lingvistiky pravdy a lži.*

Ešte počas vlády Smeru-SD sa najmä v niektorých médiách hovorilo o *unesenom mafiánskom štáte,* čím sa zdôrazňoval veľmi negatívny obraz bývalej vládnej koalície. Niektorí autori v tých istých médiách začali v podobnom duchu ostro kritizovať novú vládnu koalíciu. M. Mojžišto dokonca zvýraznil v názve článku *Matolár,* ktorý je vytvorený kombináciou mien premiéra a predsedu parlamentu. Autor konštatuje: *Na Slovensku to začína byť podobné, ako vo filme o Batmanovi. Lenže náš TWO-Face sú dvaja muži, každý s jednou tvárou. A ohavné majú nie tie tváre, ale duše.To čo nás čaká, je s veľkou pravdepodobnosťou opäť mafiánsky štát.* (T.2020, 29, s. 17).

Spomínaná bezohľadná politická účelovosť je zobrazená v známom ustálenom výraze: *Vláda visí na šnúrke od...gatí.* Keď *Matovič*objavoval *Kollára* v súvislosti s jeho plagiátorstvom, tak v Pravde bol uverejnený článok: *Šnúrka od Kollárových gatí.* M. Repa ďalej pokračuje: *V 90. rokoch sa používal výrok, že Mečiar visí na šnúrke od Ľuptákových gatí, Dzurindova vláda visela na šnúrke od Bugárových gatí, Fico – na šnúrke od Slotových gatí* (P.1.7.2020).

Ako je známe, s predchádzajúcim predsedom NR *A. Dankom* sú spojené lingvokulturémy (Vorobjov 1997) – *rigorózna práca* (podstatnú jej časť opísal), *kapitánske výložky, bozkávam vás všade* (údajný telefonát s *A.*

Zsuzzovou, obvinenou z objednávky vraždy *J. Kuciaka a M. Kušnírovej*). Ale hodnotový profil nového predsedu NR je podstatne temnejší. Ako by na to reagoval*Ľudovít Štúr,* jeden zo zakladateľov SNR v časoch, kedynaši buditeľa a bojovníci za svoj národ boli vtedajšou štátnou mocou prenasledovaní? Pritom *Ľudovít Štúr* obetoval všetko, vrátane osobného života, v prospech svojho národa a svojej krajiny.Ako by na to reagoval*majster Milan Rúfus,* ktorý rozsieval *čistotu, krásu a lásku* a v podobnom kontexte možno uvádzať ďalšie veľké osobnosti našej krajiny? To súčasných za *mocenským vrchstolom* sediacich zaujíma pramalo. Ich hlavným hodnotovým profilom je osobný prospech. Podľa ďalších autorov nová koalícia nepriniesla nič pozitívne a nové, iba prehĺbila už zaužívané negatívne praktiky bývalých vlád a *dosiahla absolútny suterén.* Dokonca sa uvádzajú veľmi nepriaznivé podoby *Kollára* s kauzami českého premiéra *Babiša: Kollár je taký slovenský Babiš light, ktorý sa tiež v politike nemal ocitnúť. S príchodom kotlebovcov a kollárovcov na parlamentnú pôdu sme dosiahli absolútnysuterén* (P.7.7.2020).

Plagiátorstvo je v móde

Po uverejnení *Kollárovho plagiátorstva* sa na verejnosti objavili správy, že *plagiátormi diplomových prác sú takisto premiér a minister školstva!* Aj v tomto prípade boli ilustrované vystúpenia *Matoviča* proti *Dankovi* v súvislosti s jeho plagiátorstvom: *„Keď má Boha v duši, tak by mal odstúpiť!"*Dokonca sú k dispozícii materiály, v ktorých sa uvádza, že plagiátori sú nepostihnuteľní, skôr naopak: *Plagiátori vyhrávajú súdy. Žalujú Ivetu Radičovú za jej postoj k podvodom* (T.2020.28).

Od marca r. 2020 máme teda na poste predsedu NR a predsedu vlády ľudí, ktorí v čase, keď sa aj u nás šíri *koronavírus,*roznášajú *kollárovírus – bezohľadné prehlbovaniemravného suterénu*. Tak ako *kočneriádu* spôsobili vo veľkej miere najmä významní predstavitelia slovenskej politiky a justície, tak spomínaný *kollárovírus* majú na svedomí jeho voliči a tí poslanci, *zástupcovia ľudu*, ktorí ho zvolili za predsedu NR SR. Oni širokú verejnosť vo svojej podstate jednoznačneignorujúa tým vlastne rozkladajú hodnotovú základňu našej krajiny. Hoci *koronavírus* na istý čas utlmil záujem médií o *kočneriádu,* postupne sa k nej novinári na všetkých úrovniach opäť začali vracať.

V polovici júla 2020 sa hlavnou témou v médiách stalo plagiátorstvo predsedu parlamentu, predsedu vlády, ministra školstva a poslankyne z háremu predsedu parlamentu. Venovali sa tomu prakticky všetky médiá, uvádzali sa mnohé podrobnosti celého prípadu a bežnému človeku sa ne-

chcelo veriť, že je to všetko možné. Pred očami sme mali rozhodné a odsudzujúce vystúpenia *Matoviča* a *Kollára* proti *Dankovi.* V Národnej rade vystupovali ako nositelia tých najmravnejších zásad. Keď sadostali na tú istú úroveň, svoje „rečnícke" schopnosti využili na obhajovanie vlastného plagiátorstva a vlastne obhajovali aj *Danka.* Do sociálno-komunikačného priestoru sa okrem iného dostali jazykové „perly" *Matoviča: „Kradol som, no a čo? Posledné dva roky na vysokej škole som odflákal, lebo som podnikal".* Mnohí boli zarazení aroganciou premiéra: *„Neodstúpim, lebo chcem splniť vládny program".* 48. bod vládneho programu*Matovičovej* vládyhovorí o *boji s plagiátorstvom.* Známy odborník na zdravúvýživu *MUDr. Bukovský*, ktorý dlhodobo ponúka verejnosti odborné rady, sa nezdržal a jedno zo svojich asi 13 minútových vystúpení venoval plagiátorstvu našich elít. Pripomenul, že *Matovič* by mal dôjsť po uvedený 48. bod a potom odstúpiť. Podobné pocity majú mnohí naši občania a cítia sa neraz bezmocní.

Prečo mlčia rektori a iní z elity

V tejto súvislosti sa však vynárajú mnohé závažné otázky: *Prečo mlčia naši rektori?* Je ich tuším 36 a nezaregistrovali sme ich jediné zásadné stanovisko. Predstavme si na okamžik, že všetci slovenskí rektori vystúpia so zásadným stanoviskom k uvedeným štyrom plagiátorom a k ich dehonestujúcemu postoju k akademickému vzdelávaniu a priamo výzvu dotyčné osoby na odstúpenie z ich postov. Je to nemysliteľné? Predsa najvyššou hodnotou nášho bytia je hľadanie Pravdy. Našim rektorom vôbec nezáleží na kvalite našich VŠ? Veď súčasná úroveň vysokoškolského vzdelávania u nás je na najnižšej úrovni v dejinách slovenského vysokého školstva.Zákonite sa vynárajú otázky: *Ako tam prebieha vzdelávanie, keď takí ľudia, ako spomínaní vládni plagiátori, dostavajú vysokoškolské diplomy?* V podstate mlčí celá slovenská akademická obec. K verejnému protestu sa odhodlali iba skupiny študentov z fakulty, ktorú „absolvoval" *Matovič*. Ako môže vyzerať naše školstvo, keď sám jeho minister je plagiátor?! A čo naši biskupi? Tiež nemôžu vystúpiť proti úplnému kolapsu morálky u našich najvyšších predstaviteľov? Veď počas všetkých cirkevných obradov predstavitelia cirkví tvrdia, že hlásajú Pravdu. Môže zodpovedať normám Pravdy pôsobenie amorálnych ľudí na najvyšších úrovniach štátu? *Ján Hus* bol rektorom Karlovej univerzity a súčasne kňazom a s plným nasadením sa pustil do obhajoby Pravdy. Ešte pred krutou popravou mu ponúkali život, keď podpíše listinu, v ktorej sa zriekne svojho*kacírskeho učenia.* Pravda mu však bola drahšia ako život! Naše špičky prakticky na všetkých úrovniach mlčia, vraj

cirkev nezasahuje do politiky, akademické prostredie stojí takisto mimo politiky. A kto má potom vystúpiť proti predstaviteľom úplného zlyhania v našom verejnom priestore? Najodvážnejšie zatiaľ v tejto záležitosti vystúpili mnohí novinári, pričom asi cítia, že sa pohybujú v rizikovom priestore. Aj v tejto záležitosti plagiátorstva ide v podstate o hlbokú mravnúkrízu našich elít. A bežní občania sa cítia bezmocní. Trápne scény pokračovali po prílete *Matoviča* z Bruselu, kde sa zúčastnil na rokovaní o ďalšom financovaní EÚ po pandémii. Vytýkal novinárom: *„Vašimi otázkami ste ohrozovali milióny eur, ktoré sme dostali od EÚ. Kto sa už bude baviť s nejakým plagiátorom“.* Podobná arogancia sa veľmi ťažko prijíma a niektorí autori používajú pritom veľmi ostré hodnotenie ako napríklad politický analytik *J. Baránek: Matovič legitimizoval svoje vagabundstvo* (P.22.7.2020). Veľká aféra v súvislosti so spomínanými plagiátormi z vládnej koalície vyvolala mnohé komentáre. E. Višňovský (P.22.7.2020) uvádza príklady zo života známych politikov, z ktorých mnohí ukončili významné svetové univerzity a iní neukončili žiadne. Z toho vyplýva, že: *Politik nemusí mať vysokú školu.Musí mať „iba“ charakter, schopnosti a dôveru.*Nemenej trápnou bola prítomnosť plagiátorov na oslavách 140. výročia narodenia *M. R. Štefánika* v Košariskách 21. júla 2020. Vystúpenie *Kollára a Matoviča* pred rodným domom najväčšieho Slováka bolo ako z nejakej paródie. Ten prvý nás poučoval: *Za národ sa treba obetovať.* Ten druhý rečnil: *Nikdy mu neprestalo srdcebiť pre Slovensko* (P. 22. 7. 2020). Také farizejstvo sa veľmi preveľmi ťažko počúva!

Záver

Koronavírus sa takto prepojil s *kollárovírusom* a bude veľmi zaujímavésledovať ich vzájomné prelínanie a priebeh. O tom prvom môžeme sledovať každodenné bohaté spravodajstvo na všetkých úrovniach. Určite najdôležitejšia je ľudská stránka pandémie. Je zrejme, že najťažšie obdobie prežívajú okrem pacientov ľudia, ktorí sú na základe svojich profesijných pozícií priamo zodpovední za mnohé opatrenia. Týka sa to napríklad zamestnancov najmä potravinárskych obchodov s veľmi nízkymi platmi.Dobrou správou bolo, že vláda nakoniec rozhodla, aby tieto obchody boli *v nedeľu zatvorené,* aby si ich vyčerpaní zamestnanci mohli oddýchnuť. Vynára sa tu asociácia s obdobím socializmu, kedy vládnuca komunistická strana satejto zásadypridržiavala a tým zrejme asi nevedomky dodržiavala aj jedno z desatora: *Sviatočný deň svätiť.* V našich demokratických časoch niektoré obchody sú otvorené permanentne a mnoho ľudí svoje *sviatočné dni* trávi v nákupných centrách, v ktorých sú dokonca aj detské kútiky. Ateistickí

komunisti však voľnú *nedeľu* v obchodoch rešpektovali.No súčasný konzumný štýl života prekonal aj duchovnú úroveň komunistov a vtedajších vedeckých ateistov.

Analysed Texts

KAMENISTÝ, Ľ. (2020): Kvalifikácia na teplé miestečka. In: *PLUS 7 dní*, 2020, No. 20, s. 122.
(KD). (2020): Strach z Petry. In: *PLUS 7 dní*, 2020. 27, s. 114-117.
KORDA, E. (2020): Plagiátori vyhrávajú súdy. In: *Týždeň*, 2020, No. 28, s. 36-37.
KOŠICKÁ, N. (2020): Budovateľ Boris. In: *PLUS 7 dní*, 2020. No. 22, s. 38-39.
MIKULCOVÁ, M. (2020): Krásky od Kollára. In: *PLUS 7 dní*, 2020, No. 20, s. 20-23.
MOJŽIŠ, M. (2020): Matolár. In: *Týždeň*, 2020, No. 29, s. 17.
REPA, M. (2020): Šnúrka od Kollárových gatí. In: *Pravda*, 1.7. 2020, s. 18.
REPA, M. (2020): Leto s Kollárom. In: *Pravda*, 7. 7. 2020, s. 24.
ŠTENCLOVÁ, E. (2020): Baránek: Matovič legitimizoval svoje vagabundstvo. In: Pravda, 22. 7. 2020, s. 2.
VIŠŇOVSKÝ, E. (2020): Vzdelanie a osobnosť politika. In: Pravda, 22. 7. 2020, s. 18.

Literatúra

BIELIKOVÁ, J. (2020): Danko II. In: *PLUS 7 dní*, 2020, No. 27, s. 20-22.
VOROBJOV, V. V. (1997): *Lingvokuľturologija. Teorija i metody*. Moskva: RUDN.
WEINREICH, Ch. (1987): Lingvistika lži. In: *Jazyk i modelirovanije socialʹnovo vzaimodejstvija*. Moskva: Progress.

Kontakt:

prof. PhDr. Jozef Sipko, Ph.D.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov

Email Address: jozef.sipko@unipo.sk

Média a fake news: příklad jedné mediální zprávy

Josef Smolík

Abstract

The Media and Fake News: An Example of Media News. *This article discusses the phenomenon of fake news in the context of mass media and social network. The article briefly introduces the issue of fake news and focuses on the public media, where control mechanisms for verifying fake news are often lacking. Attention will be paid both to the basic concepts (fake news, mass media, disinformation), as well as a specific example of disinformation that has appeared in the Czech and foreign media. The report involved radical Czech football fans arrested in Kosovo. But what was the truth?*

Keywords: fake news, communication, mass media, disinformation.
Kľúčové slová: fake news, komunikace, masová média, dezinformace.

Úvod

Problematika falešných zpráv (*fake news*) je studována z pohledu sociologie, psychologie, mezinárodních vztahů, mediálních studí, digitálních technologií či práva (srov. Smolík 2014: 117-124). Vhodné je však upozornit i na oblast lingvistickou či politickou.

Termín fake news se v mediálním diskursu začal objevovat především v souvislosti s americkou prezidentskou kampaní v roce 2016 (srov. Pasławska, Popielska-Borys 2019: 137; Koziak 2018: 159; Jaster, Lanius 2018: 211).

Fake news jsou převážně spojovány s rozvojem nových platforem komunikace, kdy je upozorňováno na (většinou negativní) vliv zpráv na jedince či společnost. Falešné zprávy ovlivňují (konstruují) sociální realitu a jsou jednou z technik, jak manipulovat s veřejným míněním. To se odehrává efektivněji a levněji pomocí moderních technologií, které jsou v současnosti masově využívány. Zasáhnout obrovskou masu lidí nějakým sdělením je zkrátka mnohonásobně jednodušší, rychlejší a levnější, než kdy bylo v minulosti (srov. Táborský 2020: 10-11). Luhmann (2014: 109) k tomu podotýká, že „masmédia sice vytvářejí realitu, nikoli však takovou realitu, která

nutně vyžaduje konsenzus“. Tato realita se označuje jako „mediální realita“, což je obraz, který je utvářen nejrůznějšími médii (např. televizí, internetovými stránkami atp.) (viz Urban, Dubský, Murdza 2011: 168).

V českém, slovenském i mezinárodním prostředí se v důsledku rozšíření internetové sítě a zvyšujícího se množství informací hovoří i o tzv. fake news, hoaxech, dezinformačních kampaních a propagandě. Všechny tyto příklady lživých informací jsou často spojovány s alternativními médii, blogy, podvodnými emaily a snahou o vyvolání emocionální odezvy, která má v důsledku vést ke změně postojů, názorů či hodnot u jednotlivců či cílového publika (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 293).

Fake news se však nemusí nutně týkat pouze prostředí internetu, ale mohou být spojeny s televizním vysíláním, ale i tištěnými médii.

Velká část mediálních komentárorů, bezpečnostních analytiků či politologů se zaměřuje převážně na tzv. ruskou či čínskou propagandu alternativních webových stránek, které často záměrně manipulují s cílovým publikem. Obsah těchto médií je zavádějící, jednostranně zaměřený a zkreslený (srov. Solik, Holaň 2019: 27-28).

S termínem fake news operují (často záměrně) i jednotliví politici, kteří se snaží nepříjemné informace (data, názory) eliminovat tímto labelem. Fake news jsou součástí i předvolebních kampaní, kde plní určitou mobilizační roli.

Cílem tohoto příspěvku bude představit problematiku fake news a upozornit na jednotlivé dimenze a typy fake news Představena budou alternativní a mainstreamová média, přičemž bude uveden příklad „lživé zprávy“, kterou šířila (nejenom česká) mainstreamová média. Tento příklad je typickou ukázkou toho, jak se neověřené zprávy šíří, jsou přebírány, bulvarizovány a jen obtížně (či vůbec) korigovány. Objasněny budou i jazykové prvky, které jsou pro tento typ zpráv typické.

Fake news v postpravdivé době: lež a pravda

Falešné zprávy ani jejich výzkum nejsou žhavou novinkou posledních let (Táborský 2020: 15). Jak uvádí Duffeková (2019: 133-134), příklady falešných zpráv lze nalézt již ve 13. století před naším letopočtem v Egyptě, stejně jako v etapách následujících (starověký Řím, ve středověku či v Anglii a USA v počáteční fázi prvních tištěných médií).

Základním cílem fake news je šířit lživý obsah, který není založen na faktech. Tento obsah však je za pravdu vydáván, na rozdíl od satiry, nadsázky a parodie. Fake news jsou tedy zprávy, v nichž je patrná absence

pravdivých informací, stejně jako pravdivost celkové zprávy (kontextu) (viz Jaster, Lanius 2018).

Falešné zprávy se v minulosti šířily pomaleji než v současnosti, přičemž to bylo například v podobě pomluv, fám, mýtů, pověstí či strašidelných příběhů. Tyto falešné zprávy se šířily zcela spontánně a vyžadovaly „face to face" kontakt mezi lidmi.

Falešné zprávy šířené v rámci určitých měst či regionů byla také označována jako tzv. městské legendy (*urban legends*). Tyto smyšlené příběhy se hojně objevovaly i v normalizačním Československu. Základem vyprávění byl odkaz na potenciálního vypravěče, který událost zažil či byl jejím svědkem. Často se jednalo o legendy vztahující se k násilným, neobvyklým či hororovým situacím. Asi nejznámějším příběhem je „černá sanitka" či různé odkazy na zneužívání psychiatrické léčby, služeb v pohřebnictví, k rituálům sekt atp.

Za městskou legendu lze také považovat informace o infikovaných injekčních jehlách od osob s AIDS, které se objevovaly v městské hromadné dopravě.

Poslední velká fáma se týkala situace z počátku pandemie COVID-19, kdy si občané ČR přeposílali formou sms informaci, která se týkala varování o celkovém uzavření obchodů od dobře informovaného zdroje z ministerstva.

U fámy probíhá vždy stejný proces – mezi lidmi se začne šířit informace a neví se, kde se vzala. Fáma narůstá, dosáhne vrcholu, pak začne klesat, nakonec se rozpadne na řadu drobných „částeček" a posléze se na ni zapomene (Urban, Dubský, Murdza 2011: 133).

Obecně lze konstatovat, že fake news lze jen obtížně definovat, což je mj. způsobeno tím, že tento termín používá mnoho rozdílných expertů i lidí, kteří s tímto termínem pracují nepřesně, využívají jej v různých kontextech a v situacích (srov. Pasławska, Popielska-Borys 2019: 136).

Stručně můžeme fake news charakterizovat jako informační mystifikace či záměrně rozšiřované dezinformace na sociálních sítích, ale i v tradičních médiích (srov. Brhlíková 2018: 94-95). Fake news lze definovat jako úmyslné šíření prostřednictvím tradičních nebo internetových médií a sociálních sítí, a to za účelem politického nebo finančního zisku. Mezi fake news se neřadí zjevné parodie či satira, přestože těmi, kteří je nerozpoznají, jsou za ně tu a tam označovány (Nutil 2018: 18).

Velký vliv na šíření těchto falešných zpráv má internet a sociální sítě. Zprávy se šíří velice rychle (v reálném čase).

Rozpoznání pravdy od lží a faktů od názorů může být v nepřeberném množství internetových zdrojů obtížné. Někdy se zdá, že lidská přesvědčení jsou ve větší míře utvářena emocemi a názory než objektivní skutečností.

Fakta často ztrácí svou váhu, resp. jsou fakta ignorována. I proto je dnešní doba označována jako postpravdivá, postfaktická, případně postrealistická (viz Nutil 2018: 14-15).

Příznačným pro postpravdivou dobu v kontextu fake news je zvýšený důraz na emoce (strach, nenávist atd.), které mají upozadit fakta, data, skutečnosti (srov. Kovanič 2017: 121; Smolík 2019: 183; Koziak 2018: 157). Z tohoto pohledu lze postpravdivosti rozumět jako situaci, kdy dochází k poklesu významu pravdy (Koziak 2018: 159). Postpravdivou dobu Ftorek (2017: 187) spojuje také s „nejistotou propagandistického aparátu současného establishmentu".

Důvody šíření fake news

K důvodům, proč jsou záměrně šířeny fake news, se nejčastěji uvádí především motivace politická (vycházející ze snahy diskreditovat ideologického nepřítele, např. konkrétního politika, politickou stranu či ideologický proud) a ekonomická (finanční, reklamní, komerční). Z hlediska ekonomické motivace je především v prostředí internetu možnost finančního výdělku na základě reklamních sdělení na internetu (srov. Duffeková 2019: 134).

Důvodů k šíření fake news může být více, přičemž odborníci upozorňují především na nebezpečí, kdy je cílové publikum falešnými informacemi znejistěno, což vede často ke změně postojů, hodnot či nálad ve společnosti.

Z hlediska politické motivace k šíření lživých zpráv byl i případ, který se v ČR odehrál před prezidentskými volbami. V listopadu 2017 komunální politik Svatopluk Bartík na sociální síti Facebook zveřejnil informaci o tom, že Miloš Zeman má rakovinu se špatnou prognózou, což do jisté míry mohlo ovlivnit samotné volby. Na základě této lživé zprávy bylo následně podáno trestní oznámení.

V souvislosti s fake news se upozorňuje na pokles důvěry veřejnosti ve státní instituce, orgány či jednotlivé politiky. Protože veřejnost lze definovat jako souhrn občanů, kteří sdílí určité sociální jevy (problémy), a ve vzájemném styku a komunikaci si na ně vytváří názory, je zřejmé, že velká část fake news se týká společnosti jako celku (srov. Foret 1994: 101).

Fake news nemusí nutně být stoprocentně nepravdivé, ale mohou být pouze zavádějící. Jedná se o kombinaci pravdivých a nepravdivých informací, které v konkrétním kontextu na cílové publikum působí požadovaným způsobem (srov. Jaster, Lanius 2018),

Fake news mohou sehrávat roli v soupeření jednotlivých politiků, politických stran, států, mezinárodních organizací či dalších aktérů v mezinárodních vztazích (srov. Smolík 2014).

Typickým příkladem z oblasti mezinárodních vztahů je informování o zbraních hromadného ničení před vojenskou operací Irácká svoboda v roce 2003. Prezident USA George W. Bush velmi dramaticky hovořil o tom, že Irák je bezprostřední hrozbou pro bezpečnost USA. Britský premiér Tony Blair přidal varování, že Saddámův režim měl možnost do 45 minut vojensky zaútočit na západoevropské země včetně Velké Británie (Eichler 2009: 51). Tyto informace následně sdílela velká část médií, což umožnilo snadnější přesvědčení veřejnosti o zahájení invaze do Iráku 20. března 2003.

Alternativní a mainstreamová média, veřejnoprávní a soukromá média

Velká část z toho, co víme o naší společnosti, nám byla zprostředkována médii (srov. Luhmann 2014: 10). Každé médium má nějaké záměry a řídí se při svých činnostech nějakými zájmy. Důležité je uvědomit si tuto optiku, stejně jako pochopit, že média mají vliv na naše postoje, názory, hodnocení reality a představy o světě (Nutil 2018: 89).

Ve svých příjemcích (divácích, posluchačích a čtenářích) sdělovací prostředky ovlivňují samotnou konstrukci sociální skutečnosti, jejich osobní představy o ní. Fakticky tedy mohou vytvářet vlastní, další novou realitu (Foret 1994: 45; Jirák, Köpplová 2015: 273). Se sociální konstrukcí reality těsně souvisí představa diskurzu, tedy odosobněných, historicky a sociálně ustavených pravidel pro komunikaci. Pravidla určují, o čem se dá a o čem se nedá mluvit a jak se dá hovořit o tom, o čem mluvit lze (Jirák, Köpplová 2015: 273).

Média nám nutně neřeknou, co si myslet, ale řeknou nám, na co myslet a jakým způsobem na to myslet (srov. McChesney 2009: 16). Masová média (včetně televizního vysílání či internetu) jsou komunikační prostředky a instituce, které dokáží velkokapacitně vyrábět sdělení veřejného charakteru a distribuovat je k rozptýlenému, rozmanitému a individuálně neurčitému publiku (Urban, Dubský, Murdza 2011: 48).

Různé typy médií také mají rozdílný vliv na televizního diváka, čtenáře, posluchače či „surfaře“ na internetu. I kdy se v posledních letech pozornost zaměřuje převážně na internet, je vhodné konstatovat, že i nadále je významný vliv televizního vysílání.

Televizní vysílání je typickým příkladem jednosměrné komunikace, kdy jedna strana sděluje a ostatní pouze vnímají (poslouchají, vnímají) (srov. Foret 1994: 31; Urban, Dubský, Murdza 2011: 40).

Masové sdělovací prostředky v podobě televizního vysílání ovlivňují velkou část populace především v podobě opakujících se zpráv. V současnosti jsou velmi rozšířené televizní stanice, které se zaměřují

v převážné většině svého obsahu na globální zpravodajství (např. BBC news, CNN, Deutsche Welle atd.).

Současný trh masových médií je typický výskytem dvou základních typů médií – soukromých a veřejnoprávních (označují se i jako média veřejné služby) (srov. Křeček 2013: 38). Soukromá média nejsou při své práci (výrazně) ovlivňována státem. Stejně jako jakákoliv jiná firma chtějí při svém podnikání dosáhnout zisku. Dostávají zaplaceno od inzerentů, kteří si zaplatí určitou část vysílacího času a v té prezentují svůj produkt. Základní podmínkou fungování komerčních médií je dostatečná sledovanost, čtenost či návštěvnost stránek. Někdy také označujeme obsah komerčních médií za mainstreamové – středoproudové sdělení. To nikoho nepobuřuje, ale také nepřináší nic nového. Většinou také tento typ sdělení neklade velké požadavky na příjemce sdělení a často nemá velkou hodnotu.

Aby nedošlo k totální komercionalizaci médií a dalšímu znehodnocování jejich sdělení, existují nejenom v České republice tzv. veřejnoprávní média. Tato média jsou financována ze zákonem stanoveného poplatku, přičemž se zaměřují mj. na posilování vzdělanosti, občanského principu, kultury a umění (blíže viz Jirák, Köpplová 2015: 160).

Oproti médiím komerčním by jejich hlavním cílem neměla být tvorba zisku, ale poskytování služby veřejnosti. Vysílaná sdělení by měla být orientačním bodem pro všechny členy společnosti a měli by je podporovat v jejich integraci. Stejně tak by veřejnoprávní média měla poskytovat prostor, který je fórem pro veřejnou diskusi, a nabízet rozmanitá a především pluralitní témata. Důležitým znakem veřejnoprávních médií je nestranné a nezávislé zpravodajství, informace a komentáře. Mezi veřejnoprávní média v Česku řadíme Českou televizi (ČT), Český rozhlas (ČRo) a Českou tiskovou kancelář (ČTK) (Pospíšil 2011: 27-28; Ftorek 2017: 119).

Média veřejnoprávní se mohou stát cílem především politického tlaku a jiného ovlivňování, přičemž se lze setkat například s nasazováním lidí stranám a politikům podléhajícím do kontrolních rad či do samotného vedení (Nutil 2018: 106; srov. Luhmann 2014: 37).

Další významné členění se odvíjí od kritéria serióznosti. Seriózní média (někdy se též označují jako standardní), jsou sdělovací prostředky, které kladou hlavní důraz na objektivitu, důkladnou analýzu a přinášejí informace v širším kontextu. Seriózní zprávy jsou pro čtenáře (diváka) důležité a jejich význam roste s časovou vzdáleností od samotné události. Na druhé straně bulvární média se zaměřují především na emoce (sex, násilí, katastrofy, krev atd.) a na aktuální zprávy, kterým však s časem klesá význam. Bulvár je médiem okamžiku – zprávu zveřejní a v tom momentě přestává být živá. Další den může přijít s naprosto jinými údaji. Nebezpečí bulvárních médií

tkví v tom, že o vás mohou otisknout polopravdu či dokonce lež a v okamžiku poškodit dlouho budovanou image (Pospíšil 2011: 28).

I seriózní média přejímají některé bulvární prvky. Nápadná grafická úprava, výrazné, emocionálně vyhraněné titulky, velké fotografie, odklánění obsahu směrem od informací, analýz a kontextu k emocím, senzacím, skandálům a katastrofám (Nutil 2018: 107).

Televize je v našich podmínkách stále ještě nejvýznamnějším médiem, a to i v době internetu. Podstatná je především úloha veřejnoprávní ČT, jejímž posláním je informovat, vzdělávat a vychovávat nejširší skupiny publika. Její vysílání je z velké míry financováno prostřednictvím koncesionářských poplatků (Pospíšil 2011: 42).

Pro veřejnoprávní televizi by měla být samozřejmostí důvěryhodnost (credibility), což znamená, že sdělované informace by měly být ověřené a objektivní (srov. Foret 1994).

Oproti veřejnoprávním médiím (objektivním) tvoří protipól tzv. alternativní média, která jsou v podobě tištěné, internetové, ale i rozhlasového či televizního vysílání. Tato alternativní média se staví do opozice vůči „dominujícím" prvkům veřejnosti či poskytují jiný způsob výkladu dominantní společenské ideologie a mediovaných informací. Termín alternativní média je také spojován s dezinformačními médii, nicméně jej lze chápat i neutrálně (srov. Nutil 2018: 17).

Jazykové prostředky fake news

Pokud lze nějakým způsobem vnímat „realitu" světa, tak se tak děje mj. prostřednictvím jazyka (znaků/významů), kdy nedochází pouze k deskripci, ale především ke konstrukci „reality". Na této úrovni se projevují dvě složky verbální komunikace, denotativní, která nám říká, co určité slovo či slovní spojení označuje, a konotativní (více subjektivní), jež obsahuje myšlenky, city a hodnocení, která se nám s konkrétním slovem vybavují (srov. Lukas, Smolík 2008: 89; Jirák, Köpplová 2015: 257).

Aby zpráva byla důvěryhodná, využívají média i emocionálních výrazů, které mají za účel odvrátit pozornost od racionálního obsahu. U fake news je typické využívání jazykových prostředků, které jsou schopny vyvolat emoce. Správná volba slov může přitáhnout větší pozornost čtenářů i diváků, slova mohou mít dopad na konkrétní cílovou skupinu. Právě princip *rámování* se objevuje v médiích poměrně často (srov. Křeček 2013; Táborský 2020). Jedná se např. o vulgární výrazy, etnofaulismy, eufemisy atp., které mají určitý mobilizační potenciál a dehonestující označení pro jedince či sociální skupiny (např. radikál, kolaborant, zrádce) či velké množství

označení sloužící k dehumanizaci skupiny (např. krysy, paraziti, hmyz, prasata atp.). Další technikou je alarmistické využívání informací, kdy jsou informace využívány k vyvolání strachu, paniky, nedůvěry atp.

Falešné zprávy mají za cíl především posílení určitých názorů či postojů i publika. Z tohoto pohledu je významný i celkový kontext, tzn., zda se událost, která bude následně upravena, odehrála, za jakých okolností, s jakou účastí osob atp. Často jsou také přítomny techniky, které mají zdůraznit emocionální rovinu sdělení (např. zvolené hudební podkreslení zprávy). K těmto technikám také patří například *etiketizace* („my" pozitivní versus „oni" negativní), *prohlášení autority* (situace je komentována „experty", kteří často nemají dostatek informací k učinění závěrů), apel na *zdravý rozum* či *společenský zájem* (srov. Solik, Holaň 2019: 30).

Často se také hovoří o *sugestivnosti* masového sdělení, především pak v souvislosti s nedostatečnou mediální gramotností (viz Urban, Dubský, Murdza 211: 41),

Mediální lež jako prostředek záměrné manipulace?

Mediální lež ve zpravodajství nemusí vzniknout plánovaně, ale může být důsledkem mnoha okolností. Jednou z nich je například nedostatečná kontrola primárního zdroje, který tuto informaci začal komunikovat. Poměrně závažnějším zjištěním může být i skutečnost, že média jsou ideologicky ukotvena, připravena k přetváření (konstruování) sociální reality. Velká část mediálních lží nemá jednoznačný a důvěryhodný zdroj základní informace, případně tento zdroj zprávy není uveden. Co je však typické, je *rychlost* lživé zprávy, která je často přebírána (a neověřována) dalšími médii.

S rychlostí dat narůstá i množství předávaných a dostupných informací, což však automaticky nekoresponduje s jejich kvalitou, srozumitelností a přehledností (Urban, Dubský, Murdza 2011: 42-43; Koziak 2018: 164).

V případě, že se jedná o zprávu „alternativních" médií, je tato lež čtenáři či diváky lépe odhalitelná. Pokud je však mediální lež komunikována seriózními médii, je zpráva hodnocena jako pravdivá. Mediální lež se také snadněji realizuje v případě informování o událostech, které se odehrávají v zahraničí, v jiné kultuře a odlišném jazykovém prostředí. Ověření lživé informace bez důkladných jazykových znalostí je jen velmi obtížné. V tištěných médiích lze k přesvědčivosti využít „ilustrační" fotografie, v případě televizního vysílání se jedná o ilustrační záběry, které jsou často z jiného období a často i z jiného místa.

Podezřelý u zahraničních nepravdivých zpráv je především původ samotné zprávy, tj. kdo mediální sdělení první komunikoval. Podstatné je také

vlastní sdělení, tj. obsah zprávy. V mnoha případech jsou také falešné zprávy určeny konkrétní cílové skupině (často se jedná o jedince, kteří například věří teoriím spiknutí, lidem s omezeným kritickým myšlením atp.). Jedním ze způsobů, jak falešnou zprávu více přiblížit pravdě, je odvolávání se na autority, experty či veřejné mínění.

Je zřejmé, že falešné zprávy byly, jsou a budou využívány v případech meziskupinových (politických) či mezinárodních konfliktů. Tyto dezinformace mohou také sloužit k upozornění na určité situace v oblasti mezinárodní politiky.

Případová studie: V Kosovu zatkli české fotbalové fanoušky

Jak již bylo uvedeno výše, veřejnoprávní média – včetně ČT – by měla pravdivě informovat, vzdělávat a vychovávat. Základním principem by tedy mělo být i vzdělávání proti fake news. I proto by měly být komunikované zprávy srozumitelné, objektivní a ověřené z více zdrojů.

Tato případová studie by měla poskytnout porozumění konkrétního případu, kdy došlo k selhání veřejnoprávního média, v tomto případě ČT, která převzala neověřenou a senzační informaci ze zahraniční. V této případové studii bude představena konkrétní „epizoda“ a zohledněn celkový kontext události (srov. Drulák a kol. 2008; Hendl 2005).

7. 9. 2019 velká část českých médií (ČT, TV NOVA, ČRo, Idnes, Lidovky atd.) informovala o zatčení osmi českých fotbalových fanoušků (šesti mužů a dvou žen), kteří mířili na zápas o kvalifikaci mistrovství Evropy v Prištině. Některá média je přímo ztotožnila s příznivci fotbalového klubu AC Sparta Praha. Zprávy hovořily o tom, že tato skupina chtěla narušit průběh utkání, přičemž byly zajištěny nože, pyrotechnika, vlajka s nápisem „Kosovo je Srbsko“ a také dron. K zatčení se vyjádřil mluvčí Fotbalové asociace ČR. Zpráva byla rámována i mezinárodněpolitickým kontextem ne/uznání samostatnosti Kosova. O zadržení českých fanoušků informovala i zahraniční média (např. The Guardian, Daily Herald, USA Today atp.) (srov. Gaurdian 2019). Média také informovala o realizovaném výslechu a pokutě, kterou čeští fanoušci zaplatili. Na základě tohoto incidentu také byla komunikována informace o zvýšených bezpečnostních opatřeních. Média citovala i policejního důstojníka, který informoval o snaze narušit zápas pomocí dronu s prosrbským nápisem.

Zpráva se však dá označit jako „lživá“, protože samotné zadržení, ale i důvody k němu, byly poněkud jiné. K zadržení českých občanů skutečně došlo, nicméně zde již pravda končí. Další rámování a kontext je již lživý.

Na základě realizovaných rozhovorů se zadrženými osobami můžeme konstatovat, že se nejednalo o fotbalové fanoušky či chuligány (srov. Jan 2020; Jiří 2020).

„Nikdo ze skupiny nijak zvlášť nesleduje ani české zápasy. O utkání jsme věděli, nicméně nikdo z nás se na něj nechystal“ (Tereza 2020).

Ve skutečnosti byli zadrženi členové organizace Evropská fronta solidarity pro Kosovo, kteří se dlouhodobě zaměřují na humanitární pomoc srbským občanům (převážně dětem formou školních pomůcek, či nákupem potravin či hygienických potřeb potřebným) v Kosovu (srov. Jiří 2020). K zadržení došlo poměrně daleko od Prištiny, osoby nechtěly navštívit fotbalové utkání (srov. Jiří 2020). Pokuta, kterou celá skupina byla nucena zaplatit, se týkala přestupku za nenahlášení přesného pobytu v Kosovu. Skupina nedisponovala žádnou pyrotechnikou, zajištěný dron by rovněž nebyl schopen nést nad stadionem vlajku. Z rozhovoru vyplynulo, že „dron byl velikosti dlaně, a nebyl schopný nést ani malý předmět, natož velký transparent“ (Tereza 2020; srov. Jiří 2020). Stejně tak informace o zadržení pyrotechniky nebyly pravdivé. „Informace o pyrotechnice byla naprosto lživá. Nikdo z nás u sebe ani ve vozidle nic takového neměl“ (Tereza 2020).

Vyjádření o zajištěných nožích byly záměrně zesíleny, protože se jednalo o obyčejné zavírací nože „k namazání svačiny“ (Jiří 2020).

Zpráva byla takto zřejmě prezentována, aby se posílila prestiž a efektivita kosovské policie (Jan 2020). Tereza (2020) i Jiří (2020) jako jeden z možných důvodů pro zadržení zmiňují i blížící se parlamentní volby v Kosovu.

Zpráva byla záměrně zesílena emotivním sdělením („nalezené nože“, „pyrotechnika“, „snaha o narušení fotbalového utkání“ atd.), které svým obsahem konvenovalo běžnému publiku se systémem hodnot, postojů a názorů odmítající násilí či politické provokace. V samotné zprávě také byla obsažena úroveň jasnosti (clarity) sdělení v podobě jednoduchých pojmů a tezí (dobro versus zlo, sportovní utkání versus snahy o jeho narušení). Použitá slova pro různé lidi mají různé významy, nicméně existují i situace, kdy slova mají jasný obsah (srov. Foret 2004: 28). I proto byla skupina označena jako „čeští fotbaloví fanoušci“, případně jako „radikální fotbaloví fanoušci“. Zcela však absentovala fakticita, tj. věcná správnost zprávy (srov. Jirák, Köpplová 2015: 276).

Protože se jednalo o do jisté míry zajímavou zprávu, byla přejímána bez ověření velkým množstvím médií. Přestože se aktéři zadržení snažili zprávu dementovat a uvést pravdivé okolnosti zadržení, kontaktovaná média s nimi nekomunikovala (blíže viz Tereza 2020; Jiří 2020).

Přestože tato mediální zpráva byla později zpochybněna v oficiálním prohlášení Evropské fronty solidarity pro Kosovo i samotnými aktéry zadr-

žení, česká média o „vymyšleném“ incidentu informovala i v případě odvetného zápasu, který se konal 14. listopadu 2019 v Plzni. Utkání bylo vyhodnoceno jako vysoce rizikové, a zakázány byly jakékoliv transparenty s politickou tématikou. Na bezpečnostních opatřeních se podíleli i policisté pořádkových jednotek, antikonfliktní tým, policejní vrtulník atp. (Lidovky 2019). Většina zpráv o tomto utkání také upozorňovala na pozici Kosova z hlediska jeho ne/uznání.

Mediální gramotnost?

Výše uvedený příklad se vztahuje i k velice aktuálnímu tématu mediální gramotnosti, která by měla vést mj. k rozlišování relevantních a objektivních zpráv od fake news.

„Mediální gramotnost“ se týká dovedností, znalostí a porozumění, které spotřebitelům umožňují efektivní a bezpečné využívání médií. Mediálně gramotní lidé by měli být schopni provádět informovanou volbu, chápat povahu obsahu a služeb a být schopni využívat celé šíře příležitostí, které nabízejí nové komunikační technologie (Jirák, Köpplová 2015: 349).

I když se většinou řeší mediální gramotnost a schopnost kritického myšlení především u čtenářů, diváků a posluchačů, uvedený případ dokazuje, že mediální gramotnost v určitých případech chybí i samotným novinářům či editorům. Mediální gramotnost je schopnost kriticky vyhodnocovat různé aspekty mediálních obsahů (Nutil 2018: 19).

Mediálně gramotný člověk by měl být schopen vyhledávat, analyzovat a kriticky zhodnotit informace z médií. Kritické myšlení je namáhavé, vyžaduje určitý čas a soustředění (srov. Nutil 2018: 36; Koziak 2018: 169). Mediálně gramotný jedinec by měl mít schopnost odlišit pravdivý text nebo výpověď od fabulace nebo subjektivního tvrzení nepodloženého fakty (srov. Nutil, 2018: 102). Mediální gramotnost se však týká i samotných „seriózních“ novinářů, kteří by měli informace z domácích i zahraničních tiskových agentur ověřovat. Senzační zprávy, které nejsou detailně ověřeny, jsou totiž jednoznačným novinářským selháním, které může být způsobeno mj. časovým tlakem (vydat zprávu jako první, mít exkluzivní informace), neprofesionalitou a pohodlností. U zahraničních zpráv to může být i neporozumění, které vyplývá z nepřesného překladu. Typické je to u opisování médií mezi sebou, kdy novináři většinou předpokládají, že články, které již vyšly v jiných médiích, jsou pravdivé (Táborský 2020: 140). U takovýchto zpráv absentuje ověření u třech na sobě nezávislých zdrojů (srov. Táborský 2020: 142). Na základě nedostatečné mediální gramotnosti a výskytu lživých zpráv může být snížena důvěryhodnost médií jako celku. Hranice mezi

seriózní žurnalistikou (zpravodajstvím) a dezinformačními či propagandistickými médii se může rozplynout.

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na představení problematiky fake news, která není typická pouze pro tzv. alternativní média, ale i pro média, která jsou označována jako mainstreamová či seriózní.

Fenomén falešných zpráv (fake news) je spojený s problematikou pojmenovanou jako posttruth politics či postpravdivá politika (Brhlíková 2018: 95).

Je zřejmé, že zlepšit resilienci vůči falešným zprávám lze pouze za pomoci systematického vzdělávání v kritickém myšlení. Přestože tato aktivita náleží i veřejnoprávním médiím, lze konstatovat, že především tento typ médií by měl být obezřetný vůči přebírání falešných zpráv, protože důvěryhodnost lze jen obtížně vybudovat, ale lze ji snad ztratit.

Jako ilustrativní příklad lživé zprávy byla využita informace o českých fotbalových radikálech, kteří chtěli narušit kvalifikační utkání mezi Kosovem a ČR v Prištině.

Celý případ může vést k domněnce, že se jednalo o šíření záměrně lživé zprávy, která měla pozitivně hodnotit Kosovo v oblasti mezinárodních vztahů, případně upozornit na efektivitu bezpečnostních sil tohoto státu. Neověřená zpráva byla převzata velkým množstvím českých i zahraničních médií.

Literatura

BRHLÍKOVÁ, R. (2018): Démonizácia nepriateľa v 21 storočí. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika.. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 91-100.

DRULÁK, P. (2008): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

DUFFEKOVÁ, K. (2019): V skratke o fake news. In FEDOROČKO, P. (ed.): *Zborník príspevkov z 6. ročníka jarnej internacionalizovanej školy doktorandov UPJŠ 2019*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 133-136.

FORET, M. (1994): *Komunikace s veřejností*. Brno: Masarykova univerzita.

GUARDIAN (2019): Eight Czech fans arrested over plans to fly drone at Kosovo Euro 2020 qualifier. In: *The Gaurdian*, 6. 9. 2019. <https://www.theguardian.com/football/2019/sep/07/eight-czech-

republic-fans-arrested-alleged-plans-drone-kosovo-euro-2020-qualifier> [1. 7. 2020].
HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
HEWSTONE, M.; STROEBE, W. (2006): *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
JASTER, R.; LANIUS, D. (2018): What Is Fake News? In: *Versus*, Vol. 2, no. 127, s. 207-227.
JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2015): *Masová média*. Praha: Portál, 2. vydání.
KOVANIČ, M. (2017): Dezinformácie a ruská propaganda ako bezpečnostné hrozby. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 24, č. 2, s. 121-132.
KOZIAK, T. (2018): Fenomén post-pravdivosti – jeho príčiny a spoločensko-politické dôsledky v kontexte aktuálnych zmien informačného prostredia. In: GBÚROVÁ, M. a kol.: *Sekundárny analfabetizmus alebo o príčinách a dôsledkoch nízkeho záujmu verejnosti o politiku na Slovensku.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šavárika v Košiciach, s. 157-170.
KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada Publishing.
LIDOVKY (2019): Policie vyhodnotila utkání s Kosovem jako silně rizikové, zakázány jsou transparenty s politickou tématikou. In. *Lidovky*, 13. 11. 2019. <https://www.lidovky.cz/sport/fotbal/policie-vyhodnotila-utkani-s-kosovem-jako-silne-rizikove-zakazany-jsou-transparenty-s-politickou-tem.A191113_154647_ln-sport-fotbal_ele> [1. 7. 2020].
LUHMANN, N. (2014): *Realita masmédií*. Praha: Academia.
LUKAS, J.; SMOLÍK, J. (2008): *Psychologie vůdcovství*. Brno: Computer Press.
McCHESNEY, R. (2009): *Problém médií. Jak uvažovat o dnešních médiích*. Všeň: Grimmus.
NUTIL, P. (2018): *Média, lži a příliš rychlý mozek*. Praha: Grada Publishing.
PASŁAWSKA, P.; POPIELSKA-BORYS, A. (2019): Phenomenon of fake news. In: *Social Communication*, Vol. 4, no. S1, s. 163-140.
POSPÍŠÍL, J. (2011): *Jak na média*. Kralice na Hané: Computer Media.
SMOLÍK, J. (2014): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing.
SMOLÍK, J. (2019): Politická propaganda jako specifický styl komunikace. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* IV. Bratislava: EKONÓM, s. 175-186.

SOLIK, M.; HOLAŇ, L. (2019): Instrumenty hybridní války: Prokremelské propagandistické "alternativní" mediální weby na Slovensku. In: *Politologická revue*, Vol. 26, No. 2, s. 89-105.
TÁBORSKÝ, J. (2020): *V síti [dez]informací. Proč věříme alternativním faktům*. Praha: Grada Publishing.
URBAN, L.; DUBSKÝ, J.; MURDZA, K. (2011): *Masová komunikace a veřejné mínění*. Praha: Grada Publishing.

Rozhovory

Jan (2020): Rozhovor s Janem S. [24. 6. 2020].
Tereza (2020): Rozhovor s Terezou H. [20. 6. 2020].
Jiří (2020): Rozhovor s Jiřím D. [18. 6. 2020].

Kontakt:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

Dva odlišné svety so spoločným jazykom. Politické naratívy krajných pólov ideového spektra

Radoslav Štefančík

Abstract

Two Different Worlds with One Common Language. Political Narratives of Two Extreme Ideological Poles. *The text deals with the communication strategies of the Slovak far right and far left. It is based on the assumption that, despite different ideological heterogeneity, both the far right and the far left use similar or identical narratives in political communication. The author notes the common features of communication of the Communist Party of Slovakia and the People's Party of Our Slovakia. He finds common features on the example of several narratives. It is primarily a narrative of Slovakia is threatened, the narrative of Liberal democracy is bad and Russia is our friend.*

Keywords: populism, radical left, radical right, Slovakia, narrative.
Kľúčové slová: populizmus, radikálna ľavica, radikálna pravica, Slovensko, naratív.

Úvod

Politické strany z krajných pólov ideovej osi sa stali súčasťou politiky v krajinách naprieč celou Európou. Pri pohľade na politickú mapu Európy je však badať jeden výrazný rozdiel. Zatiaľ čo v štátoch južnej Európy prevládajú ľavicové radikálne subjekty, v západo- a severoeurópskych štátoch dominuje radikalizmus pravicový. Slovensko sa v tomto kontexte nachádza niekde uprostred, a to nielen geograficky. Zatiaľ čo od roku 2016 má v najvyššom zákonodarnom zbore Slovenskej republiky zastúpenie aj pravicový extrémizmus[1], medzi rokmi 2002 až 2006 bola súčasťou slovenského

[1] Či je rok 2016 skutočne momentom vstupu pravicového extrémizmu do slovenského parlamentu, je diskutabilné. Niektorí autori (pozri napr. Thieme 2011) totiž medzi extrémistické subjekty radili aj Slovenskú národnú stranu, a to najmä v období, kedy jej predsedal Ján Slota. Táto strana síce mobilizovala voličov okrem iného aj bilbordami s rasistickým motívom, ale nikdy neprezentovala cieľ zmeniť existujúci

parlamentu Komunistická strana Slovenska (KSS). Napriek tomu, že išlo len o jedno volebné obdobie, prejavy ľavicovej radikálnej politiky zostali súčasťou slovenskej politiky až dodnes, a to väčšinou v podobe individuálnych radikálnych vyjadrení niektorých politikov.

Napriek tomu, že hodnoty ľavicovej politiky sa v mnohých aspektoch odlišujú od hodnôt pravice a určite je možné medzi nim nájsť jasné deliace línie (Hartleb 2006), tento článok je postavený na hypotéze, že komunikačné stratégie predstaviteľov krajných pólov ideového spektra – t. j. krajnej pravice a krajnej ľavice – vykazujú viaceré spoločné prvky. Je pochopiteľné, že krajná ľavica sa bude opierať o myšlienky marxizmu, ktorý naopak krajná pravica kritizuje a naopak, predstavitelia krajnej pravice s obdivom nazerajú na nacizmus či fašizmus, teda ideológie, voči ktorým je kriticky naladená krajná ľavica. Napriek tomu sa domnievam, že krajní ľavičiari majú s krajnými pravičiarmi aj mnoho identických vlastností a tie je možné identifikovať práve pri analýze ich politickej komunikácie, v tomto prípade politických naratívov. Práve pri analýze politických naratívov je možné potvrdiť tézu, že krajná pravica používa pri komunikácii s voličmi podobnú logiku ako zástupcovia krajnej ľavice.

K výsledku svojho uvažovania sa chcem dopracovať obsahovou analýzou komunikácie Komunistickej strany Slovenska alebo individuálnych politikov z iných ľavicových straníckych formácií, neskrývajúcich obdiv k režimu Komunistickej strany Československa, prípadne marxizmu. Vybrané výroky predstaviteľov krajnej ľavice budú konfrontované s komunikačnými stratégiami predstaviteľov krajnej pravice, v prvom rade zo straníckej formácie Kotlebovci – Ľudovej strany Naše Slovensko (ĽSNS), ktoré som spoločne s košickým politológom Miloslavom Hvastom na širšom priestore predstavil v publikácii Jazyk pravicového extrémizmu (2017).

Ideová os v grafickom znázornení

Pri znázornení ideového spektra sa zvyčajne stretneme s dvomi základnými prístupmi. Ten prvý predstavuje ideovú os ako rovnú líniu. Na nej je vymedzený demokratický stred, do ktorého zapadajú politické subjekty rešpektujúce princípy liberálnej demokracie a právneho štátu. Napríklad, v modeli Richarda Stössa (schéma 1) je pomocou rovnej línie zachytený aj rozdiel medzi radikalizmom a extrémizmom. Zatiaľ čo radikálne strany ešte dokážu rešpektovať ústavné princípy právneho štátu, politika extrémistov je už za

politický poriadok, zatiaľ čo súčasní predstavitelia ĽSNS, ešte pod hlavičkou Slovenskej pospolitosti – Národnej strany, artikulovali záujem zmeniť súčasný politický systém.

hranicou ústavnosti, prípadne dokonca smeruje k vytvoreniu nového politického poriadku (Stöss 2010). Nový politický poriadok spravidla nerešpektuje princípy liberálnej demokracie, odmieta zásadu rovnosti pred zákonom a rešpektovania ľudských práv, ako aj politických slobôd pre všetkých občanov.

Schéma 1: Ideová os podľa R. Stössa

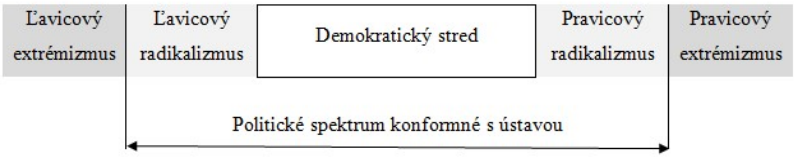

Zdroj: Stöss 2010: 14.

Hoci pri porovnaní radikálnej pravice a radikálnej ľavice identifikujeme rôzne, prípadne až diametrálne odlišné obsahové priority, pri analýze ich komunikačných stratégií je možné nájsť niekoľko spoločných čŕt. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu navrhol nemecký expert na pravicový extrémizmu Uwe Backes (1989) znázornenie ideovej osi nie ako rovnú líniu, na ktorej by ľavý kraj bol umiestnený na tom najvzdialenejšom mieste od pravého kraja, ale ako podkovy, t. .j. tvaru, v ktorom sa ľavý kraj približuje k pravému kraju a v ktorom môže byť vzdialenosť medzi jednotlivými ideovými krajmi kratšia, ako vzdialenosť medzi krajom a demokratickým stredom.

Schéma 2: Znázornenie ideovej osi podľa U. Backesa

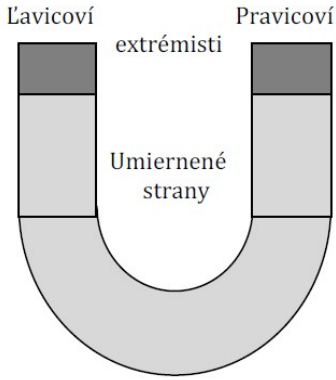

Zdroj: Backes 1989: 252.

Rozdiely medzi krajnou ľavicou a krajnou pravicou dokážeme identifikovať v prvom rade vo východiskových ideológiách, z ktorých oba ideové smery následne odvodzujú svoje programové priority. Krajná ľavica sa opiera o filozofiu Karla Marxa (Pfahl-Traughber 2020) a jeho ideálnu predstavu spoločnosti. Tá vychádza z rovnosti, avšak z rovnosti za každú cenu, t. j. aj za cenu zásahov do individuálnej slobody jednotlivca, o. i. napríklad zrušením súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. Zástupcovia krajnej ľavice pripúšťajú alebo dokonca predpokladajú, že beztriednu spoločnosť je možné dosiahnuť len prostredníctvom revolúcie, teda s použitím násilia.

Zástupcovia krajnej ľavice odmietajú princípy právneho štátu, ku ktorým patria sloboda, demokratický poriadok, pluralizmus, parlamentarizmus a demokratická deľba štátnej moci. Dôležitú charakteristiku ľavicového extrémizmu identifikujeme aj v ekonomickej oblasti. Krajná ľavica odmieta slobodné trhové hospodárstva, pretože ho považuje za imperialistický alebo kapitalistický, ktorý je na prospech len určitej skupine ľudí. Z tohto dôvodu sa krajná ľavica prezentuje záujem zmeniť existujúci demokratický poriadok. Podobne ako pravicoví extrémisti, aj predstavitelia krajnej ľavice predstavujú víziu úplne novej spoločnosti (Backes, Jesse 1993), ktorá nebude v súlade s princípmi liberálnej demokracie (k tomuto pojmu viac Merkel a kol. 2003).

Stranícke formácie z pravého kraja ideového spektra odmietajú základné princípy liberálnej demokracie a právneho štátu (Backes a Jesse 1993). Často sú označované za antisystémové subjekty, pretože medzi ich primárne ciele môže patriť požiadavka na zmenu politického systému. Zmena politického systému však nemusí byť v programe pravicových extrémistov vyjadrená explicitne, a to najmä z obáv zo zásahu súdnej zložky moci. Návrhy zmeniť existujúci ústavný poriadok totiž môže byť hlavným argumentom súdu na rozpustenie antisystémového subjektu. Aj z tohto dôvodu pravicoví extrémisti upúšťajú od explicitnej formulácie tohto cieľa. Rôznymi vyjadreniami však vyjadrujú sympatie k tému politickému poriadku, ktorý by inštitucionalizoval nerovnosť založenú na národnostnej, etnickej, rasovej, konfesionálnej príslušnosti, či sexuálnej orientácii. V západnej Európe sa pravicoví extrémisti prezentujú sympatiami k národnému socializmu. Hoci sa odlišujú v závislosti od konkrétneho štátu, podľa nemeckého experta na pravicový extrémizmu Armina Pfahl-Traughbera (2001: 14-16) majú spoločné nasledovné znaky:

- *Odmietanie princípu rovnosti*. Ideológia nerovnosti je vyjadrená v spoločenskej diskriminácii určitých ľudí, prípadne celých skupín, a to na základe etnických, rasových, náboženských, telesných alebo mentál-

nych rozdielov. V prípade slovenskej krajnej pravice ide aj o odmietanie homosexuálnych partnerstiev.

- *Nadhodnocovanie vlastnej etnickej príslušnosti*. Populizmus je založený na odvolávaní sa vôľu ľudu. Zaradenie ľudí k etnickej, národnej alebo rasovej príslušnosti sa aj v prípade populizmu krajnej pravice stáva kritériom pre posudzovanie identity. Vlastný ľud je hodnotený najvyššie, čo na druhej strane vytvára menejcenných príslušníkov iných národností rás alebo etník.
- *Antipluralizmus*. Pluralizmus, ktorý je založený na hodnotových alebo názorových konfliktoch, sa považuje za faktor narúšajúci jednotu spoločenstva. Preto sa extrémisti usilujú o vytvorenie uzatvorenej spoločnosti na základe národnostnej, etnickej, rasovej, prípadne náboženskej príslušnosti.
- *Autoritarizmus*. Štát stojí nad vôľou jednotlivca. Autorite štátnej moci, ktorú ovplyvňujú pravicoví extrémisti, je povinný podriadiť sa každý jednotlivec.

Naratív. Ako ho definovať?

Vzhľadom na to, že pojem naratív je dnes používaný v rôznych kontextoch, často ako nejasne načrtnutý ideologický výrok (Priester 2019), je na mieste vysvetliť, ako ho budem v kontexte skúmanej problematiky vnímať. V sociálnych vedách sa výrazom naratívy chápu „ustálené, neustále reprodukované a tým pomerne stabilizované interpretácie reality“ (Llanque 2014: 8).

Výraz naratív, resp. politický naratív v tomto texte definujem ako politické rozprávanie (výklad), ktoré je politikmi používané v komunikačných stratégiách na vysvetlenie alebo zdôvodnenie nejakej skutočnosti, prípadne legitimizovanie politických rozhodnutí. Nejde však o každé rozprávanie. Pre naratív je charakteristické, že má vplyv na to, ako realitu interpretuje, resp. bude interpretovať druhá strana (v politickom kontexte voliči).

Dôležitou vlastnosťou naratívu je jeho vnútorná štruktúra. Podľa Michaela Müllera (2019: 2) má komunikatívny text naratívnu štruktúru, ak je v ňom možné identifikovať tri temporálne stavy:

a) počiatočný stav,

b) udalosť, ktorá vyvoláva zmenu (transformáciu),

c) konečný stav, ktorý sa líši od pôvodného stavu aspoň v jednej charakteristike.

Dôležité pritom je, aby sa tieto propozície vzťahovali vždy na jednu a tú istú premennú – spravidla by malo ísť o hlavnú postavu rozprávania. Touto

premennou môže byť podľa Müllera aj miesto, priestor, krajina, mesto a pod.

Znázornenú štruktúru naratívu možno identifikovať na jednoduchom príklade *Ochránime Slovensko*, ktorý v komunikačných stratégiách využívajú často pravicoví extrémisti (Štefančík, Hvasta 2017).

a) Slovensko sa nachádza v zlom stave
b) Ľud dá oprávnenie na ochranu Slovenska
c) Po získaní moci bude Slovensko (ľud na Slovensku) v dobrom stave

Napriek tomu, že uvedený naratív je orientovaný viac na budúcnosť, ako na minulosť, na tomto komunikáte je možné identifikovať aj minulú dejovú líniu, resp. na minulosť orientovaný naratív:

a) Slovensko bolo v dobrom stave
b) Nastali okolnosti, ktoré začali Slovensko ohrozovať
c) Slovensko je v zlom stave

Na uvedenom príklade je evidentné, ako možno prepojiť dva naratívy. Konečný stav na minulosť orientovaného naratívu bezprostredne nadväzuje na naratív orientovaný na budúcnosť.

Podľa Müllera (2019) sa tak naratív dá definovať ako sled troch propozícií, ktoré spĺňajú uvedené minimálne podmienky vzťahujúce sa na konštantnú premennú (počiatočný stav, transformácia, konečný stav). Tieto tri propozície nemusia byť vyjadrené explicitne. Aby sme hovorili o naratíve, bude stačiť, ak budú sémanticky vyjadrené v implicitnej podobe. Na vyššie uvedenom príklade z komunikačnej stratégie slovenských pravicových extrémistov je:

- „Slovensko“ vyjadrené explicitne ako referenčná premenná;
- „ochránime“ – týmto výrazom je explicitne vyjadrený zámer ochraňovať, ale zároveň môžeme prostredníctvom tohto slovesa identifikovať ohrozenie pred niekým, prípadne niečím. Nepriateľov (národa, ľudu) je v komunikačných stratégiách extrémistov hneď niekoľko, pričom nejde len o konkrétnych jednotlivcov, politických aktérov, či skupín, ale rovnako ide o niektoré medzinárodné inštitúcie, organizácie, prípadne celé štáty (USA, Izrael, Nemecko). Týmto slovesom je zároveň vyjadrená činnosť, ktorú je potrebné realizovať na dosiahnutie konečného stavu.
- Implicitne je vyjadrená transformácia, ktorou je úspech vo voľbách v podobe vstupu do parlamentu, prípadne podielu na vládnutí.
- Konečný stav v tomto naratíve predstavuje bezpečné Slovensko, resp. bezpečnosť pre jeho obyvateľov.

Podľa znázornenej štruktúry pri naratíve nejde len o jednoduché rozprávanie príbehu. Naratív vykazuje semioticko-sémantickú štruktúru, ktorej základom je okrem rozprávania aj diskurz, resp. časť diskurzu (Müller 2019). Podľa Marthy Feldmanovej a jej autorského kolektívu (2004: 148)

informácie uvedené v naratívoch sú hodnotné, pretože rozprávač (v prípade politických naratívov spravidla politik) prostredníctvom naratívu neposkytne iba informáciu, ale zároveň predstaví svoj pohľad na vec a poskytne tak príjemcovi vlastnú interpretáciu, či komentár spojený s danou témou.

Spoločné naratívy krajnej ľavice a krajnej pravice

V nasledujúcej časti predstavím tri naratívy, ktoré v komunikačných stratégiách používajú často tak predstavitelia krajnej ľavice, ako aj krajnej pravice. Pôjde o naratív *Liberálna demokracia je zlá, Slovensko je vystavené hrozbe* a *Rusko je náš priateľ*.

Liberálna demokracia je zlá

Tak u predstaviteľov krajnej pravice, ako aj krajnej ľavice je typické dichotomické uvažovanie v zmysle *my* vs. *oni*, resp. *tí druhí*, resp. v *zmysle my dobrí* vs. *oni zlí*, pričom záporná strana nemusí byť stelesnená iba v jednotlivcoch, ale rovnako v štátoch, inštitúciách, prípadne v politickom systéme. Konštrukt my vs. oni, prípadne tí druhí nie je v politickej diskusii nový, naopak je prirodzenou súčasťou politického súperenia. Podľa Cingerovej a Dulebovej (2019: 10) „pozícia *druhého* tvorí nielen pevnú súčasť polarizujúcich diskurzov, konštrukt *druhého* je dôležitý, konštituujúci aj pre identitu skupiny *my*, t. j. (kolektívneho) subjektu, ktorý sa voči referentovi polarizujúceho diskurzu vymedzuje".

Pravicoví extrémisti sa s predstaviteľmi krajnej ľavice vedia zhodnúť na kritike súčasného politického systému, ktorý je v komunikačných stratégiách oboch ideových pólov považovaný za zlý. Pozitívne pritom predstavitelia oboch pólov nazerajú na bývalé nedemokratické režimy. Predstavitelia krajnej ľavice na režim komunistickej strany (1948-1989), krajná pravica na režim v období prvej Slovenskej republiky (1939-1945). Predstavený naratív tak navodzuje predstavu, že súčasný politický systém je zlý, zatiaľ čo ten predchádzajúci (nedemokratický – komunistický, či klérofašistický, prípadne nacistický) bol lepší.

- „*Komunisti **zobrali slobodu kšeftárom, podvodníkom**, zlodejíčkom a nemorálnym cynickým a arogantným **milionárskym prasatám***" (Ľuboš Blaha, zdroj davdva.sk 2018).
- „*Ono to totiž vystihuje celú tú **faloš a liberálne klamstvá** o vražd*iacich komunistoch a nevinných obetiach. *V skutočnosti komunisti*

pomáhali ľuďom, vyčistili Česko-Slovensko od mafiánov a oligarchov“ (Ľuboš Blaha, zdroj Facebook 2019).

Pri hodnotení nedemokratických režimov spravidla vyzdvihujú len určité aspekty s cieľom navodiť dojem, že režim mal pozitívny vplyv na životné podmienky obyvateľov. Totalitný, či autoritársky charakter režimov potierajúcich ľudské práva sa spravidla neuvádza.

- „*Za socializmu zlí marxisti tak veľmi nenávideli rodinu, že **dávali** mladomanželské pôžičky, **rozdávali** byty, sprístupnili všetkým jasle a škôlky, matkám skorší odchod do dôchodku… Za socializmu tie komunistické svine **stavali paneláky** a mladí ľudia mohli **bývať zadarmo***“ (Ľuboš Blaha, zdroj davdva.sk 2018).

S pozitívnym vzťahom k nedemokratickým režimom je bezprostredne spojený aj pozitívny vzťah k ich čelným predstaviteľom:

- „***Šaňo Mach**, vodca náš, svojou gardou od židov nás stráž!*“ (Richard Boleček 2016, zdroj Benčík 2017).
- „*Na výročie narodenia jedného z **najväčších synov slovenského národa** a zároveň prezidenta prvej Slovenskej republiky pána Msgr. ThDr. **Jozefa Tisa** sympatizanti a členovia Ľudovej strany Naše Slovensko ani tento rok nezabudli*“ (ĽSNS 2018).
- „***Husák** bol jedna z najväčších osobností našich moderných dejín … Prečo na tohto **národného hrdinu** zabúdame?! … Bol to Pán Politik*“ (Ľuboš Blaha, zdroj davdva.sk 2019)
- „***Miloš Jakeš**, celý svoj život **obetoval práci** pre napĺňanie hodnôt socializmu a neúnavne, do posledných dní odovzdával skúsenosti z jeho budovania. Obdiv a úcta patrí jeho myšlienkam a objektívnemu pohľadu na vývoj socialistickej spoločnosti s jej chybami i úspechmi*“ (KSS 2020).

Rovnako negatívne je predstavovaný, prípadne spochybňovaný s využitím konšpiračných teórií, samotný proces transformácie režimu z nedemokratického na demokratický.

- *„Štvrť storočia od **fingovaného prevratu** a formálneho ukončenia komunistickej moci na Slovensku …“* (Milan Uhrík, ĽSNS 2016).
- „*Autori **politického prevratu** v novembri 1989 ho nazvali “Nežnou revolúciou“. Samozrejme tento názov je pre uši lahodnejší, ako **prevrat alebo zrada na národe***“ (Ján Gregor, KSS 2019).

Zatiaľ čo bývalé režimy sú v naratíve *Liberálna demokracia je zlá* prezentované pozitívne, aktuálnemu demokratickému režimu sú pripisované v prvom rade jeho negatívne prejavy.

- *„**Otročiť, aby banky a nadnárodné koncerny mohli bohatnúť** – povedzte, čo môže byť krajšie! Veselého sedemnásteho novembra, priatelia a nezúfajte, mali sme aspoň to šťastie, že nás v mene "slobody a demokracie" nebombardovali*“ (Ľuboš Blaha, Parlamentné listy 2016).
- *„**Korupcia** v našej krajine naďalej prekvitá*“ (Štefan Surmánek, ĽSNS 2018).
- *„**Jednou z najmocnejších mafií je tá liberálna**. Má kopu peňazí, pretože za ňou stoja tie najbohatšie korporácie*“ (Ľuboš Blaha, Facebook 2019).
- *„Liberálny kapitalizmus ... legalizoval vzájomné okrádanie, umožnil bezbrehé zhŕňanie majetku, ktorý nadradil životu a priam "vyšperkoval" veľkú **korupciu**"* (Jozef Hrdlička, KSS 2020).

Podporovateľov liberálnej demokracie označujú extrémisti spravidla dehonestujúcimi výrazmi ako *slniečkári*, *slniečka*, *deti hamburgerov*, *pravdoláskari*, *vítači imigrantov*, *ultraliberáli,* či prípadne *bratislavská kaviareň.* Výraz slniečkár sa v slovenskom politickom diskurze začal vo väčšej miere používať v kontexte migračnej vlny 2015-2016. Ľudia s negatívnym vzťahom k migrantom ním začali označovať ľudí, ktorí nepodľahli hystérii z migračnej vlny a prezentovali skôr humanitný aspekt pomoci utečencom. Slovenský jazykovedec Zdenko Dobrík (2018) považuje výraz slniečkár za príklad intrakultúrneho xenizmu, t. j. xenizmu, ktorý existuje v rámci jednej kultúry. Podľa Dobríka (2018: 19) „spôsob jeho používania je prejavom toho, že na Slovensku existujú dve politické subkultúry – liberálne a antiliberálne zameraná subkultúra“.

- „*Prišli sme aj tak a atmosféra bola skvelá! Domácich na našej strane bolo oveľa viac, ako **liberálnych slniečok**, ktoré sa zišli z celého Slovenska*“ (ĽSNS 2019).
- „*Prišiel moment, kedy rôzni **slniečkári**, novinári začali vypisovať na ministerstvo ...*“ (Ondrej Ďurica, ĽSNS 2019).
- „*Darmo bude zapaľovať sviečočky, keď pred rokom veselo brázdil svahy v Rakúsku... Svoje zločiny neprekryje. A Majdan tu neprebehne. Máte smolu, **liberálne prasce***“ (Ľuboš Blaha, Facebook 2019).
- „*Milé **deti hamburgerov**, mám pre vás dobrý tip koho voliť, **slniečka***“ (Ľuboš Blaha, Zdroj youtube.com 2020).

Ak je niečo zlé, predpokladá sa, že je to potrebné odstrániť a nahradiť novým. V tomto kontexte možno vnímať transformáciu v naratíve *Liberálna demokracia je zlá* s konečným, želateľným stavom, ktorý predstavuje nový politický poriadok:

- *„Až potom je možné efektívne spolupracovať vo svetovej komunistickej internacionále a **účinne koordinovať boj svetového proletariátu s koristníckym kapitálom**“* (Peter Nišponský, KSS 2019).
- „*Je naozaj najvyšší čas **dať tomuto prehnitému systému poriadnu príučku** a prinútiť štát konečne pracovať v prospech poctivých ľudí*“ (ĽSNS 2019).

Slovensko je vystavené hrozbe

Naratív *Slovensko je vystavené hrozbe* bezprostredne nadväzuje na predchádzajúci naratív *Liberálna demokracia je zlá*, pretože práve zmena režimu z nedemokratického na demokratický mala za následok vytvorenie pocitu ohrozenia.

V komunikácii predstaviteľov krajnej pravice sa tento naratív vyskytuje mimoriadne často. Vôbec nie je podstatné, či ide o hrozbu reálnu alebo fiktívnu. Ohrozená má byť Slovensko, teda národ ako celok, kultúra, tradície, náboženstvo, krajina, prípadne systém sociálnej pomoci. Ako hrozba sú prezentovaní migranti (v prvom rade utečenci, pracovní migranti, prípadne migranti moslimského vierovyznania), mimovládne organizácie, médiá, ale aj niektoré štáty (v prvom rade USA), či medzinárodné organizácie a bankové inštitúcie (pozri viac Štefančík, Hvasta 2017).

- *„**Hrozbou** pre kultúru nie je Marian Kotleba, ale mimovládky a médiá platené zo zahraničia!*“ (ĽSNS 2015).
- „*Je potrebné urýchlene odpútať pozornosť od narastajúcej **hrozby** vojnového konfliktu, od hrozby ohrozenia vnútornej bezpečnosti spôsobenej našim aktívnym pôsobením v agresívnom vojensko politickom pakte NATO, ale aj **hrozby** prieniku migrantov a v ich radoch skutočných teroristov na naše územie*“ (Viera Klimentová, KSS 2017).
- *„Európska únia nás chce zničiť nielen ekonomicky, ale aj sociálne. Pod **hrozbou** sankcií nám už teraz núti viac ako 120 000 imigrantov z Afriky a Ázie!*“ (ĽSNS 2018, z textu Petície za referendum o vystúpení Slovenskej republiky z Európskej únie).

USA ako štát, NATO ako medzinárodná bezpečnostná organizácia, prípadne liberálne médiá, či migranti sú ako ohrozenie Slovenska prezentované aj v komunikačných stratégiách predstaviteľov krajnej ľavice.

- *„Imigranti, ktorí by postupne **zobrali našim pracovníkom ich sociálne bonity**. To sa robí dnes – politika USA*“ (Karol Deli, Igor Sojka, KSS 2018).
- *„La Repubblica je **slniečkársky denník**, ktorý fanaticky obhajuje migráciu a šíri nenávisť voči stredoeurópskych štátom, ktoré migráciu odmietajú. Je logické, že La Repubblica nenávidí aj Fica, rovnako ako aj Orbána, Kascinského a ďalších. A preto radi poslúžili požiadavke slovenských médií, aby spoločne okorenili slovenský **Majdan***“ (Ľuboš Blaha, Facebook 2019).

Obzvlášť harmonicky si predstavitelia oboch krajných pólov porozumeli v otázkach protiepidemických opatrení, ktoré spravidla vnímali ako opatrenia aktuálnej (liberálnej) politickej elity na potieranie základných ľudských práv a občianskych slobôd:

- *„**Koronavírus** ako zámienka na **zotročenie ľudí***“ (Marian Kotleba, zdroj Youtube 2020).
- *„Moderný kapitalizmus potrebuje vyvolávať strach, aby mohol pohodlnejšie zbavovať ľudí ich občianskych, politických a sociálnych práv. **Covid** je len tvorivým pokračovaním tejto systémovej črty kapitalizmu ... Rusofóbia na vyvolenie strachu nezaberá. Našiel sa iný spôsob. **Pandémia**. V mene obáv o zdravie sa zatvárajú hranice, likviduje právo na zhromažďovanie, štátu sa umožňuje špehovať telefóny ľudí, obmedzuje sa sloboda slova a sloboda pohybu, štát sa postupne **fašizuje***“ (Ľuboš Blaha, Facebook 2020).

Rusko je náš priateľ

V naratíve *Rusko je náš priateľ* je dejová línia zobrazená implicitne. Východiskovým stavom je Rusko ako súčasť ZSSR, ktorý bol spriateleným štátom nedemokratického Československa. Zmenou politického režimu na konci osemdesiatych rokov 20. storočia a následnou integráciou do západných štruktúr sa zahraničná politika Slovenska prestala orientovať na Ruskú federáciu. Konečným, želateľným stavom vyjadreným v tomto naratíve je vyššia miera spolupráce s Ruskom, a to aj napriek tomu, že politický režim Ruskej federácie nekorešponduje s princípmi liberálnej demokracie.

Hoci sa pozitívny vzťah k Rusku dá predpokladať skôr v komunikačných stratégiách krajnej ľavice, pozitívne na Rusko nazerá aj krajná pravica. Dôvody sú minimálne dva. Väčšinové obyvateľstvo Ruska tvoria Slovania, preto vzťah k Rusom, ako k „bratskému" slovanskému národu je logickým vyústením pozitívneho vzťahu k slovanským národom. Druhý moment sa viaže na zahraničnú politiku. Rusko ako bezprostredný nástupca ZSSR je aj po skončení studenej vojny vnímané ako protipól k USA a keďže USA sú tak ľavicovými, ako aj pravicovými extrémistami považované za nepriateľa Slovenska, je nepriateľ nepriateľa vnímaný ako priateľ.

- „*Vyzývame Pellegriniho, aby zastavil* ***protiruské besnenie*** *a nehlasoval za predĺženie sankcií*" (ĽSNS 2018).
- „*Amerika a NATO budú* ***bojovať proti Rusku*** *do posledného slovenského vojaka, do posledného slovenského občana*" (Stanislav Mizík, ĽSNS 2019).
- „*Rozpínavosť aliancie rastie s úmyslom rozšíriť ju o ďalšie štáty a tak sa aj deje.* ***Rusko je obkľúčené*** *stovkou základní tohto útočného zoskupenia. A to* ***je pre Rusko bezprostredná hrozba***" (Juraj Bobor, KSS 2019).
- „*Prichádzajú sem* [americkí vojaci] *v kolaborácii s NATO provokovať a vyskúšať si, ako by mohla prebiehať* ***vojna proti Rusku*** *na európskom kontinente! Na rozdiel od európskych občanov na amerických vojakov neplatia žiadne karantény, veď vírusová panika medzi ľuďmi im aspoň zabezpečí komparz pre navodenie* ***atmosféry skutočnej vojny***" (Milan Uhrík, zdroj topky.sk 2020).

Záver

Ambíciou tohto textu bolo poukázať na spoločné znaky extrémizmu z oboch pólov ideovej osi, teda tak ľavicového, ako aj pravicového. Hoci by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že pravicový extrémizmus sa bude od toho ľavicového výrazne odlišovať, opak je pravdou. Na viacerých príkladoch, konkrétne na troch naratívoch, som poukázal na spoločné názorové prieniky zástupcov oboch krajných ideových pólov.

Prvým naratívom – *Liberálna demokracia je zlá* – vyjadrujú extrémisti kritiku nielen na adresu vládnych strán, ale v prvom rade existujúceho politického systému. Nostalgicky nazerajú na bývalé nedemokratické režimy, a to v závislosti od toho, či ide o ľavicových (režim komunistickej strany) alebo pravicových extrémistov (režim prvej Slovenskej republiky).

Prostredníctvom druhého naratívu – *Slovensko je vystavené hrozbe* – pracujú extrémisti s emóciou strachu. Strach je totiž od nepamäti účinným mobilizačným prostriedkom (Wodak 2016). Strach dokáže ľudí podnietiť k politickým aktivitám (účasti na voľbách, demonštráciách, k aktívnejším diskusiám na sociálnych sieťach). Pritom vôbec nie je dôležité, či je hrozba reálna alebo fiktívna. Prvotným cieľom tejto stratégie je vyvolanie strachu.

Napokon v treťom naratíve – *Rusko je náš priateľ* – je vyjadrený nielen postoj k zahraničnej politike Slovenska, ale opäť k predstave liberálneho demokratického poriadku. Napriek tomu, že extrémisti môžu mať odlišný pohľad na úlohu Sovietskeho zväzu, paradoxne k Rusku nazerajú obe strany pozitívne. Hľadajú kladné stránky režimu Vladimíra Putina, vyzdvihujú úspechy Ruska, a naopak, prehliadajú prehrešky voči demokratickým princípom (vrátane porušovania základných ľudských práv a politických slobôd, vrátane fyzickej likvidácie Putinových kritikov).

Na uvedených príkladoch bolo preukázané, prečo pre znázornenie ideovej osi viac vyhovuje podoba podkovy, ako rovnej úsečky. Napriek tomu, že jednotlivé póly ležia na opačných koncoch, v určitých momentoch majú pravicoví extrémisti mimoriadne blízko k tým ľavicovým.

Mojou ambíciou bolo poukázať len na vybrané spoločné črty v komunikačných stratégiách predstaviteľov krajných pólov slovenskej politiky. To ale ešte neznamená, že som týmto článkom vyčerpal tému. Skôr naopak. Spoločné črty pravicových extrémistov s tými z ľavej strany ideového spektra je možné nájsť aj pri iných témach, resp. naratívoch (pozri napr. Poier, Saywald-Wedl, Unger 2020). Spoločnou obľúbenou komunikačnou stratégiou je napríklad používanie hoaxov, neoverených informácií, poloprávd, prípadne rovno klamstiev. V čase písania tohto článku bol v kurze napríklad podobný postoj k pandémii koronavírusu, resp. negatívny prístup k protipandemickým opatreniam slovenských štátnych orgánov. A práve týmto smerom sa môže uberať ďalší výskum komunikačných stratégií zástupcov tak krajnej pravice, ako aj krajnej ľavice.

Excerpované texty:

BENČÍK, J. (2016-2020): Blog Jána Benčíka. In: *Blog Denníka N*, <https://dennikn.sk/blog/724871/kotleba-lsns-kazdy-prostriedok-dobry> [18. 10. 2020].

BLAHA, Ľ. (2016): Nech žije 17. november 1989. In: *Parlamentné listy*, <https://www.parlamentnelisty.sk/politika/194118/blaha-smer-sd-nech-zije-17-november-1989/> [10. 9. 2020].

BLAHA, Ľ. (2018-2020): Komentáre. In: *Dav dva – Kultúrno-politický magazín*, <https://davdva.sk/> [10. 8. 2020].

BLAHA, Ľ. (2018-2020): Facebook, <https://www.facebook.com/LBlaha/> [19. 9. 2020].
KSS (2019-2020): *Webový portál KSS*, < http://kss.sk/> [10. 8. 2020].
KOTLEBA, M. (2020): *Koronavírus ako zámienka na zotročenie ľudí*. In: Facebook, <https://www.youtube.com/watch?v=sbHOWit8wdE&ab_-channel=%C4%BDSNa%C5%A1eSlovenskovNRSR> [10. 9. 2020].
KOTLEBOVCI – ĽSNS (2016-2020): *Webový portál ĽSNS*, <http://www.naseslovensko.net> [10. 4. 2020].
TOPKY.SK (2020): Na pandémii sa prežívujú aj poslanci: Blaha šíri hoaxy o USA, podľa Kotlebu vírus priniesli migranti. In: *topky.sk*, 18. 3. 2020, <https://www.topky.sk/cl/10/1869997/Na-pandemii-sa-prezivuju-aj-poslanci--Blaha-siri-hoaxy-o-USA--podla-Kotlebu-virus-priniesli-migranti> [10. 8. 2020].

Literatúra

BACKES, U. (1989): *Politischer Extremismus in demokratischen Verfassungsstaaten*. Wiesbaden: Springer.
BACKES, U; JESSE, E. (1993): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin: Propyläen.
CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, N. (2019): *Jazyk a konflikt. My a tí druhí v ruskom verejnom diskurze*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica: Belianum.
FELDMAN, M. et. al. (2004): Making Sense of Stories: A Rhetorical Approach to Narrative Analysis. In: *Journal of Public Administration Research and Theory*, roč. 14, No. 2, s. 147-170.
HARTLEB, F. (2006): Rechts- und Linkspopulismus im westeuropäischen Vergleich – Zur strukturellen und inhaltlichen Bestimmung eines eigenständigen Parteientypus. In: BACKES, U.; JESSE, E. (eds.): *Gefährdungen der Freiheit. Extremistische Ideologien im Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, s. 105-145.
LLANQUE, M. (2014): Metaphern, Metanarrative und Verbindlichkeitsnarrationen: Narrative in der Politischen Theorie. In: HOFFMANN, W.; RENNER, J.; TEICH, K. (eds.): *Narrative Formen der Politik*. Wiesbaden: Springer VS, s. 7-10.
MERKEL. W. et al. (2003): *Defekte Demokratie. Band 1: Theorie*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

MÜLLER, M. (2019): Narrative, Erzählungen und Geschichten des Populismus. Versuch einer begrifflichen Differenzierung. In: MÜLLER, M.; PRECHT, J. (eds.): *Narrative des Populismus. Erzählmuster und -strukturen populistischer Politik*. Wiesbaden: Springer, s. 1-10.

PFAHL-TRAUGHBER, A. (2001): *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*. München: C. H. Beck.

PFAHL-TRAUGHBER, A. (2020): *Linksextremismus in Deutschland. Eine kritische Bestandsaufnahme*. 2. vydanie. Wiesbaden: Springer VS.

POIER, K.; SAYWALD-WEDL, S.; UNGER, H. (2020): Die Themen der »Populisten«. Eine Medienanalyse von Wahlkämpfen in Österreich, Deutschland, der Schweiz, Dänemark und Polen. In: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, roč. 50, s. 185-202.

PRIESTER, K. (2019): Umrisse des populistischen Narrativs als Identitätspolitik. In: MÜLLER, M.; PRECHT, J. (eds.): *Narrative des Populismus. Erzählmuster und -strukturen populistischer Politik*. Wiesbaden: Springer, s. 11-26.

STÖSS, R. (2008): Extremistische Parteien. Worin besteht der Erkenntnisgewinn? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, č. 4., s. 3-7

ŠTEFANČÍK, R.; HVASTA, Miloslav (2017): *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: EKONÓM.

THIEME, T. (2011): Extremismus in der Slowakei. In: JESSE, E.; THIEME, T. (eds.): *Extremismus in den EU-Staaten*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 345-360.

WODAK, R. (2016): *Politik mit der Angst. Zur Wirkung rechtspopulistischer Diskurse*. Wien, Hamburg: Edition Konturen.

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: radoslav.stefancik@euba.sk

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 015EU-4/2019 *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* a grantového projektu VEGA 1/0344/20 *Jazyk pravicového extrémizmu. Politolingvistická perspektíva*.

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V. Zborník príspevkov z 5. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie.

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science V. Proceedings of the 5th Annual International Scientific Conference.

Recenzenti/ Reviewers:

prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM, 2020

ISBN 978-80-225-4743-7